

AVRUPA HUN İMPARATORLUĞU

ALİ AHMETBEYOĞLU

TÜRK TARİH KURUMU

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U Y A Y I N L A R I
VII. Dizi - Sayı 195

AVRUPA HUN İMPARATORLUĞU

ALİ AHMETBEYOĞLU

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ - A N K A R A
2 0 0 1

Ahmetbeyoğlu, Ali

**Avrupa Hun İmparatorluğu / Ali Ahmetbeyoğlu .—
Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001.**

**xii, 203 s. ; 24 cm.--(AKD TYK Türk Tarih Kurumu
yayınları ; VII. Dizi – Sa. 195)**

Bibliyografya ve indeks var.

ISBN 975 - 16 - 1435 - X

1. Avrupa Hunları. 2. Hun İmparatorluğu. 1. E.a. II. Dizi.

947.01

ISBN 975-16-1435-X

Raportör: Prof. Dr. Őerif BAŞTAV

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR	XI

GİRİŞ

AVRUPA HUN İMPARATORLUĞU KAYNAKLARI

BİZANS VE LATİN KAYNAKLARI	1
DOĞU KAYNAKLARI	7

I. BÖLÜM

AVRUPA HUNLARININ İLK DEVİRLERİ

1. BATI (AVRUPA) HUNLARININ MENŞEİ	9
2. HUNLARIN BATIYA GÖÇLERİ	19
3. HUNLARIN AVRUPA'DA GÖRÜNMELEİ VE YERLEŞMELEİ ...	21
a- Balamir Devri ve Kavimler Göçü	25
b- Yıldız Devri ve Romalılarla İlk Münasebetler	42
c- Rua Devri	53

II. BÖLÜM

AVRUPA HUNLARININ İMPARATORLUK HALİNE GELMESİ

1. ATTİLA VE BLEDA	60
2. DOĞU ROMA (BİZANS)-HUN MÜNASEBETLERİ	68
a- I. Balkan Seferi	69
b- II. Balkan Seferi	70
3. HUN - BATI ROMA MÜNASEBETLERİ	79
a- Campus Mauriacus Savaşı	85
b- Roma Seferi	102
4. ATTİLA'NIN ÖLÜMÜ	104

III. BÖLÜM

ATTILA'NIN ÖLÜMÜNDEN SONRA AVRUPA HUNLARI

1. ATTILA'NIN OĞULLARI	115
a- İlek Zamanı	116
b- Dengizik Zamanı	118
c- İrnek Zamanı ve Bulgar Devleti'nin Kuruluşu	122
2. AVRUPA DESTAN VE EFSANELERİNDE ATTILA	127
3. HUNLAR DEVRİNDEN KALAN ARKEOLOJİK MALZEMELER	137

IV. BÖLÜM

AVRUPA HUNLARININ TEŞKİLÂT VE SOSYAL HAYATI

1. TEŞKİLÂT	149
a- İmparator (Kagan)	149
b- Hâturn	151
c- Meclis	152
d- Diplomasi	154
e- Ordu	157
1- Silâhlar	159
2- At	162
2. SOSYAL HAYAT	163
a- Giyim	163
b- Yiyecek-İçecek	164
c- İktisadi Hayat	165
d- Hunlara Dair Tasvirler	167
e- Ev	172
BİBLİYOGRAFYA	175
DİZİN	189
HARİTA	

ÖNSÖZ

Uzun bir tarihî süreç içerisinde Asya bozkırlarında yaşayan Türkler, Hunlar ile birlikte farklı bir coğrafya olan Doğu Avrupa sahasına yönelmeye başlamışlardır. Hunların Avrupa içlerinde görülmeleri: Sabarlar, Avarlar, Kumanlar, Hazarlar, Bulgarlar, Peçenekler gibi çeşitli Türk boylarının da buralara ilerlemelerine basamak ve temel teşkil etmiştir. Bu sebeple Avrupa Hun tarihînin aydınlatılması, daha sonraki devirlere de ışık tutacaktır. Avrupa Hunları 350 yılında Alanları mağlûp ederek 375 yıllarında Avrupa önlerinde görünmelerinden, dağılış devreleri olan V. asır ikinci yarısına kadar Avrupa tarihinde derin izler bıraktılar. Hunların buradaki faaliyetlerini bir nevî harp ve fevîh hareketleri teşkil etmiştir. Esas meseleyi birbirlerine yabancı iki medeniyetin ve süvari-yerleşik haldeki toplumların mücadeleleri oluşturmuştur. Bugüne kadar haklarında çok şeyler yazılmış ve söylenmiştir. Bu durum, tarihî hakikatlerin aydınlatılmasında büyük güçlükler sebeptir. Bir de Avrupa önlerinde ansızın beliren Hunların kim oldukları ve nereden geldikleri sorularına verilen cevaplar meseleyi daha da zorlaştırmıştır.

Bu müşkülât içerisinde çalışmamızda birinci, ikinci elden kaynaklardan yola çıkarak, Batı ülkelerinde yapılan araştırmaların ışığında Avrupa Hunlarının tarihî, teşkilât ve sosyal hayatlarını ortaya koymaya çalıştık. Kaynaklarda hareket noktası olarak özellikle Lâtin ve Bizans kaynaklarını esas aldık. Lâtin kaynaklarından direkt olarak yararlanma imkânı elde ettik. Hunlar hakkında teferruatlı bilgi veren Marcellinus, Priskos, Iordanes gibi tarihçilerin eserlerinin yanında; genelde bu yazarlara istinaden verdikleri bilgileri tekrarlayan yani dolaylı olarak malûmat ihtiva eden diğer kaynaklardan da faydalandık. Bunların yanında F. Altheim, *Attila et Les Huns*; B. Szász, *A Húnok Története, Attila Nagykirály* ile I. Bóna, *Das Hunnenreich*; isimli batıda yazılan eserleri de çalışmamızda esas aldık.

Dört bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde, Çin kaynakları ile batı kaynaklarındaki bazı bilgilerin mukayesesi neticesinde Avrupa'da hüküm süren Hunların, Çinlilerin Hiung-nu dedikleri Asya Hunlarının devamı olduklarını gözler önüne sermeye gayret ettik. Asya Hun Devleti'nin, tamamen dağılarak tarih sahnesinden çekildiği zamana kadar geçen devrenin kısa bir tarihî özetini yaptık. Bundan sonra 375 yılında Gotları mağlûp ede-

rek Avrupa önlerinde görünmelerinden, bir devlet vücuda getirdikleri Attila'nın amcası Rua devrinin sonuna kadar gelişen tarihî hadiseleri kaynaklarla mukayese ederek ortaya koyduk. Bu arada Hunların ortaya çıkışlarıyla başlayan Kavimler Göçü, Doğu Roma (Bizans), Batı Roma İmparatorlukları'nın durumu ile Hunlar arasındaki askerî ve siyasî mücadelelere dair de detaylı bilgi verdik.

İkinci bölüm Attila ve Bleda'nın tahta çıkışlarından, Attila'nın ölümüne kadar geçen süredeki tarihî olayları ihtiva etmektedir. Bu kısımda Attila'nın kardeşi Bleda ile birlikte hâkimiyeti ele almaları, Bleda'nın ölümünden sonra karizması sayesinde Attila'nın güç ve otoritesini tesis ederek, devletten imparatorluğa doğru nasıl bir teşkilatlanmaya gidildiği mevzu edilmektedir. Ayrıca şartlara göre takip edilen Hun dış politikası çerçevesinde, Hun-Bizans, Hun-Batı Roma, Hun-Sasani ve diğer kavimlerle olan münasebetlerin seyri hakkında bilgi verilmektedir. Attila'nın Bizans ile mücadelesini gösteren I-II. Balkan Seferleri ile, Batı Roma İmparatorluğu arasında vuku bulan Campus Mauriacus Savaşı ve bundan sonraki Attila'nın Roma seferi de anlatılmaktadır. Bunlardan başka Attila'nın başkentinin neresi olabileceği, Hunlarla Bizanslılar ve Batı Romalıları arasında karşılıklı olarak gidip gelen elçilikler ve Attila'nın ölümünün kaynaklara yansımalarına dair malûmat da verilmektedir.

Üçüncü bölümde Attila'nın ölümünden sonraki ve oğulları İlek, Dengizik, İrnek zamanlarında meydana gelen siyasî, askerî hadiseler konu edilmektedir. Ayrıca Hunların ortaya çıkmalarının ve sebep oldukları olayların başka kavimlerin destanlarına yansımaları ile, hüküm sürdükleri sahalarda ele geçirilen arkeolojik malzemeler hakkında da bilgiler bulunmaktadır.

Dördüncü bölümde ise, sosyal hayat ve devlet teşkilâtı incelenerek, Hunların giyimleri, yiyecek-içecekleri, yaşayışları, ikisadî hayatları, kaynaklarda verilen tasvirleri, evleri; Hun devletinde kagan, meclis, hâtun, diplomasi, ordu, kullanılan silahlar ile at hakkında kaynaklar ve arkeolojik buluntular doğrultusunda bilgi verilmektedir. Ayrıca tezimizin sonunda, yayınlıkları coğrafi sahanın daha iyi anlaşılabilmesi için, Macar âlimi I. Bóna'nın *Das Hunnenreich* adlı eserindeki haritayı esas alarak çizilen bir harita da bulunmaktadır.

Çalışmalarım sırasında yardım ve alakalarını esirgemeyen, bunun yanında sahamla ilgili araştırmalar yapmak gayesiyle 1 yıl Macaristan'da kal-

mama imkân hazırlayan muhterem hocam Prof. Dr. Abdülkadir Donuk'a minnet ve şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca, kendisinden her zaman istifade ettiğim Y. Doç. Dr. Muzaffer Ürekli ile, Budapeste'deki çalışmalarım sırasında her türlü kolaylığı gösteren Prof. Dr. Dávid Géza, Prof. Dr. Kaldy Nagy de teşekkür ederim. Bunların yanında Grekce ile batı dillerinden yaptıkları tercümelerle yardımlarını gordugum Prof. Dr. Kenan Yonarsoy, Y. Doç. Dr. Bedia Demiriŝ, Nejat Tanca, Gül Tokay, Bülent Sakarya'ya ve her türlü kahrımı çeken eŝim Dilek Ahmetbeyoğlu'na da teşekkürlerimi ifade ederim.

Dr. Ali AHMETBEYOğLU

KISALTMALAR

Act. Ant. Hun.	Acta Antiqua Hungarica (Budapest).
Acta Arch. Hun.	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest).
AH.	Archaeologia Hungarica (Budapest).
AHR.	American Historical Review (USA).
AJP.	American Journal of Philology (USA).
Arch. Ért.	Archaeologiai Értesítő (Budapest).
BNJ-	Byzantinisch. Neugriechische Jahrbücher.
BS.	Byzantinoslavica (Prag).
BSOAS.	Bultein of the School of Oriental and African Studies (Londra).
BSz.	Budapesti Szemle (Budapest).
Byz.	Byzantion (Brüksel).
BZ.	Byzantinische Zeitschrift (Münih).
CAJ.	Central Asiatic Journal (The Hague).
DR.	Deutsche Rundschau.
DTCFD.	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi (Ankara)
EHR.	English Historical Rewiew.
FA.	Folia Archaeologica (Budapest).
HUS.	Harvard Ukrainian Studies (USA).
İA.	İslâm Ansiklopedisi.
İED.	İstanbul Enstitüsü Dergisi (İstanbul).
JA.	Journal Asiatique (Paris).
JHS.	Journal of Hellenic Studies (Londra).
JRS.	The Journal Roman Studies (Londra).
KCSA.	Körösi Csoma Archivum (Budapest).
KSz.	Keleti Szemle (Budapest).
MGH.	Monumenta Germania Historica (Almanya).

MNy.	Magyar Nyelv (Budapest).
MSAD.	Mémoires de la Société d'Agriculture du département (Paris).
MT.	Materialia Turcica (Bochum).
MTAK.	A Magyar Tudományos Akadémia II. társadalmi-történeti tudományok Osztályának Közleményei Régészet (Budapest).
Ph. T. Fund.	Philologiae Turcicae Fundamenta (Wiesbaden).
PMLAA.	Publications of the Modern Language Association of America.
REH.	Revue des Etudes Hongroises.
RHD.	Revue d'Histoire Diplomatique.
SPAW.	Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften (Berlin).
TD.	Tarih Dergisi (İstanbul).
TDA.	Türk Dünyası Araştırmaları (İstanbul).
TED.	Tarih Enstitüsü Dergisi (İstanbul).
TK.	Türk Kültürü (Ankara).
TTKZ.	Türk Tarih Kongresi Zabıtları.
UAb.	Ural-Altäische Jahrbücher (Wiesbaden).
UJ.	Ungarische Jahrbücher (Budapest).
ZDA.	Zeitschrift für Deutsches Altertum (Berlin).
ZFSPH.	Zeitschrift Filologia Slav Philologia.

GİRİŞ

AVRUPA HUN İMPARATORLUĞU KAYNAKLARI

Hunların Avrupa'daki tarihleri hakkında malûmat veren kaynaklar oldukça sınırlıdır. Bunlar da, Hunlarla yapukları mücadelelerden zarar gören kavimlerin tarihçilerinin naklettikleridir. Bu sebeble, Hun tarihini aydınlatmada başvurulacak Bizans, Lâtin ve Doğu kroniklerini dikkatli kullanmak gerekmektedir. Çünkü hiç tanımadıkları, farklı kültür ve hayat tarzına sahip Hunlar karşısında düştükleri acz, hakikatle hayallerin birbirine karışmasına sebep olmuştur. Ayrıca halk arasında yaşayan destan ve efsaneler ile, sahip oldukları dinî inançları da karıştırarak Hunların siyasî faaliyetlerini, kültürlerini anlamaya çalışmışlardır. Bunların neticesinde ortaya karışık, çelişkilerle dolu bir Hun tarihi hadiseleri ve tipi ortaya çıkmaktadır. Yaklaşık bir asır Avrupa tarihine yön veren, cihan politikaları takip eden Hunların kendi kaynakları olmadığından, haklarında verilen bilgileri dikkatle ayıklamak ve birbirleriyle mukayese etmek gerekmektedir.

BİZANS VE LÂTİN KAYNAKLARI

Hunlara dair en kıymetli bilgileri Bizans ve Lâtin tarihçilerinin kronikleri vermektedir. Fakat bunlardaki bilgiler de oldukça mufassal ve kendi milletlerinin ilişki içerisinde buldukları dönemlere aittir. Bunun yanında, Hunların çağdaşı olmayan tarihçilerin malûmatı, Hun ülkesini ziyaret ederek bilgi veren fakat eseri bugün tam mevcut olmayan Priskos'un kaydettiklerinin tekrarından ibarettir. Ayrıca Bizans ve Lâtin yazarları eserlerinde kendi dışındaki toplulukları "İskit, barbar" gibi isimlerle tesmiye ettiklerinden, başka bir kavim hakkında anlatılanlar, sonraki bazı tarihçiler tarafından Hunlara mâl edilmiştir. Priskos dışında, Hunları bizzat görerek ayrıntılı bilgi veren kaynak bulunmadığından Avrupa Hunlarının kronolojik siyasî ve kültür tarihlerini, teşkilâtlarını bütün olarak ortaya koymak imkânsızdır.

Priskos: Hatip ve sofist olan Priskos'un hayatı hakkında tarihî eserinin bize ulaşan fragmentleri haricinde fazla malûmata sahip değiliz. Priskos 448 yılında İmparator II. Theodosios (408-450) tarafından Attila'ya gönderilen

Maximos başkanlığındaki elçilik heyetinde vazife aldı¹. Priskos'un Hun ülkesine seyahat müşahedelerini de ihtiva eden tarihî eseri, V. asır Avrupa Türk ve bilhassa Attila devri Hun siyasî, kültür tarihinin yegâne ana kaynağı durumundadır².

Doğu Roma İmparatorluğunun haricî politikasında mühim vazifeler üstlenen Priskos, tamamı kaybolan günümüze ancak fragmentler (parçalar) halinde intikal eden tarihî eserinden başka *Rhetorik Araştırmalar* ve *Mektuplar* adlı eserler de kaleme almıştır³. Elimizde mevcut tarihî eseri 433-472 yılları arasındaki hadiseleri ihtiva etmektedir. Priskos'un tarihi eseri 8 kitap halindedir. Üçüncü kitap, Maximinos'un Hunlara elçiliği ve İstanbul'a dönüşüyle alakalıdır. Dördüncü kitap, Attila'ya hazırlanan suikast planının ortaya çıkmasından bahsetmektedir. Altıncı kitapta ise, 463 yılının olayları anlatılmaktadır. Mevcut fragmentlerden diğer kitapların muhteviyatı tespit edilememekte ise de, üçüncü kitaptan sonra gelenlerde 24-25 senelik hadiseler yer almaktadır⁴.

Priskos'un zikredilen eserini, Eustathius Epiphanes (VI. asır) ve Euagrios (VI. asır) ana kaynak olarak kullanmışlardır. Fakat bunların eserleri mevcut değildir. Daha sonraki Bizans ve Lâtin müellifleri de Priskos'u aslı metinde değil, değişik vasıtalarla tanımışlar ve kaynak olarak istifade etmişlerdir. Bunlar arasında Cassiodorus (VI. asır başları)'un eserinden iktibasda bulunan Jordanes (VI. asır); Prokopios (VI. asır); Malalas (VI. asır); Chronicon Paschale (VII. asır); Stephanus Byzantius (VI. asır); Ioannes Antiocheus (VI. asır) ve Theophanes (VI. asır)'i zikredebiliriz. Ayrıca X. asırda yazılmış olan Suda Lexiconu da, Priskos'un kayıp eserinden bir dizi madde ihtiva etmektedir⁵.

¹ Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica, I*, Berlin, 1958, s. 480.

² A. Ahmetbeyoğlu, *Grek Seyyahı Priskos(V. asır)'a Göre Avrupa Hunları*, İstanbul, 1995, s. 19.

³ K. Szabó, *Priskosz Szónok és Bölcsész életéről s Történetiratü Töredékeiröl, I*, Peste, 1878, s. 5.

⁴ Gy. Moravcsik, *aynı eser*, s. 481.

⁵ Gy. Moravcsik, *aynı eser*, s. 483-484.

Priskos'un tarihî eserinin mevcut fragmentleri C. Müller⁶, L. Dindorf⁷, C. De Boor⁸, Christ Schmed-stahlin ve P. Mass tarafından bir araya getirilerek neşredilmiştir⁹.

Jordanes (VI. asır): Got asıllı olan Jordanes'in Hunlar hakkında bilgi veren iki tarihî eseri bulunmaktadır. Bunlar *De Summa Temporum Vel Origine Actibusque Romanorum* ve *Romana et Getica*'dır. İkisi de 1882 yılında Berlin'de Th. Mommsen tarafından neşredilmiştir. Birinci kitabında Hunlar hakkında verdiği bilgiler oldukça sınırlıdır. Got tarihini anlatan ve 551 yılında yazılan *Getica* adlı eserinde ise Hunlara âit olduğunu iddia ettiği menşei efsanesinden başlayarak, onların tasvirleri, Gotlarla mücadeleleri, Avrupa içlerine ilerlemeleri, Attila ve onun harpleri, ölümü ile oğulları hakkında malûmat bulunmaktadır¹⁰.

Jordanes'in Hunlara dair anlatukları, her ikisi de kayıp olan Priskos'un tarihî eseri ile, VI. yüzyılın başlarında yazılan Cassiodorus'un Got tarihine dayanmaktadır. Jordanes'in dayandığı kaynakların mevcut olmaması, onun verdiği bilgileri mukayese imkânı vermemektedir. Ayrıca Hunların ağır şekilde mağlûp ederek yurtlarından ettikleri Got kavminden ve taassub içinde bir hıristiyan olması, onun anlattıklarına şüpheyile bakılmasına sebep olmuştur. Hunlara dair kaydettiği inanılması imkânsız tasvir ve hadiseler tarihî kaynaklar ile hakikatlere değil, kilise efsanelerine, özellikle Got halkı arasında yaşayan hikâyelere dayanmaktadır¹¹.

Ammianus Marcellinus (IV. asır) : Hunların çağdaşı olmasına rağmen onları hiç görmedi. 353 yılından 378 yılına kadar devam eden hadiselerin anlatıldığı *Res Gestae* adlı tarihî eseri bulunmaktadır. C. V. Clark tarafından 1910 yılında Berlin'de tenkitli neşri yapılmıştır. Ammianus Marcellinus, Hunların Avrupa önlere görünmeleri ve özellikle Alanları mağlûp etmeleri hakkında tafsilatlı bilgi vermiştir. Ayrıca kültürleri, adetleri ile hayat tarzlarına dair açıklamalarda da bulunmuştur. Fakat bunları yazarken devrindeki

⁶ C. Müller, *Fragmenta Historiarum Graecorum*, IV, Paris, 1851, s. 71-110.; V, Paris, 1870, s. 24-26.

⁷ L. Dindorf, *Historici Graeci Minores*, I, Lipsiae, 1870, s. 275-352.

⁸ C. De Boor, *Excerpta De Legationibus*, Berolini, 1903, s. 121-155, 575-591.

⁹ Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I, s. 483.

¹⁰ H. N. Orkun, *Türk Tarihinin Bizans Kaynakları*, Ankara, 1938, s. 13-14; Gy. Németh, *Attila ve Hunları*, Ankara, 1982, s. 252-253.

¹¹ O. Maenchen-Helfen, *The Legend of the Origin of the Huns*, Byzantion, XVII, 1944-45, s. 244 vd.

gerçeklerin değil, Strabon ile Herodot'da geçen antik kavimler hakkında anlatılanların büyük ölçüde tesirinde kalmıştır. Massagetler, Gelonlar, Neurlar hakkında okuduklarını hiç görmediği, sadece sebep olduğu olayları duyduğu Hunların tasvirleri olarak kaleme almıştır¹².

Eunapios (V. asır): 270-404 yılları arasındaki tarihî hadiseleri ihtiva eden eser kaleme almıştır. Fakat günümüze yazdıklarından bazı fragmentler kalmıştır. Mevcut fragmentlerde Hunların Gotları mağlûp etmesi, Gotların imparatorluk arazisine yerleşmeleri ve Hunların Trakya'da görünmelerine dair kısa bilgiler bulunmaktadır. Eser C. Müller, *Fragmenta historicorum Graecorum, IV*, Paris, 1851, s.7-56'da neşredilmiştir¹³.

Olympiodoros (V. asır): Aslı mevcut olmayan, günümüze kadar fragmentler halinde intikal eden 407-425 vakalarını yazdığı bir tarihî eseri mevcuttur. Fragmentler C. Müller, *Fragmenta historicorum Graecorum, IV*, s. 57-68'de neşredilmiştir. Olympiodoros aynı zamanda 412 yılında deniz yoluyla Hun ülkesine elçi olarak girmiştir. Tarihinde kısaca elçiliği, Hunların İlyria ve Trakya hücumlarına dair kısa bilgiler mevcuttur¹⁴.

Zosimos (V. asır): *Historia Nova* adını taşıyan 6 ciltlik tarihi mevcuttur. Eser L. Mendelssohn tarafından Leipzig 1887 yılında neşredilmiştir. İlk devirlerden 410 yılına kadar Roma İmparatorluğu siyasî hadiselerini ihtiva eder. Hunların Avrupa önlerinde görünmeleri, Gotları yenmeleri, kavimler göçü ve Uldız devri siyasî olayları hakkında malûmat bulunmaktadır¹⁵.

Prokopios (VI. asır): Belizarius'un hukuk müşaviri olarak bir çok yerde onunla beraber bulunmuştur. Yabancılar hakkında verdiği coğrafi malûmat çok kıymetlidir. Bu bilgilerin mühim bir kısmını kendisi toplamıştır. Ayrıca Bizans ordusunda vazife yapan yabancılar vasıtasıyla da bilgiler toplamıştır. Verdiği bilgiler genelde sıhhatlidir. Yalnız isimleri arkaik şekiller altında zikretmekten hoşlanır ve mucizeler kaydetmeye de meraklıdır. Hun-Türk kavimleri tarihi bakımından son derece mühim malûmat verir. Hun ismi altında Hun, Bulgar ve diğer Türk boyları ifade edilmiştir. Bizim tarihimiz açısından mühim olan eseri *Historiae* adında ve 8 kitaptan oluşan tarihidir. Bu

¹² W. Buchwald - A. Hohlweg - O. Prinz, *Tusculum Lexikon*, Münih, 1982, s. 46; O. Maenchen-Helfen, *The Date of Ammianus Marcellinus Last Books*, ASP, 76, 1955, s. 384 vd.

¹³ Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica, I*, s. 259-261.

¹⁴ Gy. Moravcsik, *aynı eser*, s. 468 vd.

¹⁵ Gy. Moravcsik, *aynı eser*, s. 577; W. Buchwald - A. Hohlweg - O. Prinz, *Tusculum Lexikon*, s. 861.

eserin ilk 7 kitabı 549-51 sıralarında, 8. kitabı da büyük ihtimalle 554'de yazılmıştır. Eserde Attila'nın Tuna bölgesindeki faaliyetleri, Doğu Roma ile mücadeleleri ve batı seferi hakkında bilgi verilmiştir. L. Dindorf tarafından *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Bonn, 1833-38'de yayınlanmıştır¹⁶.

Ioannes Malalas: 491-578 yılları arasında yaşamıştır. Bazılarına göre 565-577'de İstanbul patriği bulunan Ioannes Antiocheus'un kendisidir. *Kronografia* adındaki eseri VI. asır Bizans Hıristiyan kroniğidir. 18 kitaptan oluşan bu eser daha ziyade halka hitap eden bir tarihtir. Hunlar hakkında verdiği bilgiler şüpheli haberlere dayanır. Priskos'a dayanarak Attila'ya dair bazı kayıtlar da içerir. *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Bonn, 1831'de L. Dindorf tarafından neşredilmiştir¹⁷.

Agathias: Basileus Justinianus Hakkında adlı 5 kitap halindeki eseri 552-58 yıllarının tarihini ihtiva eder. Bu eser Narses idaresinde Got, Vandal, Franklar ve İran'a karşı yapılan harpleri tasvir eder. Prokopios'un bıraktığı zamandan başlar. Bir çok hususta onu taklit etmiştir. Tenkitli bir tarihçi değildir. Bilhassa fazla tafsilata giriştiği yerler itimada şayan sayılmaz. Hunlar ve diğer Türk boyları hakkında bilgi verir. L. Dindorf tarafından *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Bonn, 1828'de neşredilmiştir¹⁸.

Chronicon Paschale: VII. asrın ilk yarısında yazılan ve müellifi bilinmeyen Bizans kroniğidir. Eserde, Hz. Adem'den başlayarak 627 yılına kadarki hadiseler anlatılmaktadır. V-VI. yüzyıl vakaları anlatılırken, Marcellinus Comes ve Malalas'a dayanarak Hunlar, Attila ve oğlu Dengizik hakkında bilgiler verilmektedir. Eser L. Dindorf tarafından *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, I-II*, Bonn, 1832'de neşredilmiştir¹⁹.

Sokrates: 380-440 yılları arasında yaşamıştır. 305-439 yıllarını ihtiva eden Kilise Tarihi yazmıştır. Olayları kronolojik olarak kaleme almış, efsanelerden uzak durmaya çalışmıştır. Bu yüzden eseri kaynak olarak oldukça kıymetlidir. Sokrates, *tarihinde*, Hunların Gotlarla mücadeleleri, Hunlar önünden kaçan kavimlerin imparatorluk arazisine yerleştirilmeleri, Edirne muharebesi ve imparator Valens'in ölümü, Hunların 395 yılı akınları, Oktar idaresindeki

¹⁶ H. N. Orkun, *Türk Tarihinin Bizans Kaynakları*, s. 15 vd.; Prokopius, /Türk. terc. O. Duru/, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, İstanbul, 1990, s. 9 vd.

¹⁷ Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica, I*, s. 329 vd.

¹⁸ W. Buchwald - A. Hohlweg - O. Prinz, *Tusculum Lexikon*, s. 18-19.

¹⁹ H. N. Orkun, *aynı eser*, s. 26.

Hunların Burgundlarla mücadelesine dair bilgiler vermektedir. Eser Migne: *Patrologia Graeca* 67, Paris, 1864, s.28-842'de neşredilmiştir²⁰.

Sozomenos (IV. asrın sonları-V. asrın başları) : İmparator II. Theodosios'a ithaf edilen ve 324'den 439 yılına kadar hadiselerin anlatıldığı Kilise Tarihi vardır. Fakat eserin sonunu oluşturan 425-439 arası olaylarının anlatıldığı bölüm kaybolmuştur. Hunların Maeotis bataklığını geçmelerine dair efsane anlatılmakta, ayrıca Edirne muharebesi, Hunların 395 yılı akınlardan, 405 yılındaki Trakya Seferinden ve Uldız devri hadiseleri hakkında bilgi verilmektedir. Sozomenos, anlattıklarının çoğunu Sokrates'in Kilise Tarihi'nden iktibas etmiştir. Migne: *Patrologia Graeca* 67, Paris, 1864, s.843-1630'da neşredilmiştir²¹.

Marcellinus Comes: Hükümdar Justinianos'un sarayında bulunan İlyria'lı meşhur âlimdir. 527 senesine kadar yaşamış olup, 379 yılından 534 senesine kadar olan olayları anlattığı *Chronicon* isimli eseri vardır. Burada Hunların Avrupa'da görünmeleri ve Attila devri olaylarına dair bilgiler bulunmaktadır. Eser, Th. Mommsen tarafından *Monumenta Germaniae Historica* serisinde Berolini, 1892-98'de neşredilmiştir²².

Orosius: İspanyol menşei olan Orosius, 418 yılında *Historiarum Adversum Paganos Libri Septem* adlı dünya tarihi yazmıştır. 378 yılından sonraki hadiselerin anlatıldığı kısım ayrı bir ehemmiyet arzeder. Daha eski kaynaklardan yararlanarak Pamir ve Tien-şan dağlarından bahseder. Bu sebeple Hunların "aşılması mümkün olmayan dağları zaptettiğini" kaydeder. Ayrıca Hunların Gotları mağlûp etmeleri, Edirne savaşı, Uldız dönemi olayları hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Orosius'un eseri C. Zangemeister tarafından Leipzig. 1889'da neşredilmiştir²³.

Bütün bunlardan başka; Salvianus (V. yüzyıl), Hieronymos (V. yüzyıl), Prosper Tiro (V. yüzyıl), Claudius Claudianus (V. yüzyıl), Sidonius Apollinarius (V. yüzyıl), Damaskios (VI. yüzyıl), Gregorius Von Tours (VI. yüzyıl), Iohannes Antiocheus (VII. yüzyıl), Theophanes (IX. yüzyıl), Lâtin müverrihlerinin eserlerinde de, Hunların siyasi faaliyetlerine dair bilgiler bulunmaktadır.

²⁰ Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I, s. 508 vd.

²¹ Gy. Moravcsik, *aynı eser*, s. 510 vd.

²² H. N. Orkun, *Türk Tarihinin Bizans kaynakları*, s. 13.

²³ Gy. Németh, *Attila ve Hunları*, s. 249; W. Buchwald- A. Hohlweg - O. Prinz, *Tusculum-Lexileon*, s. 587.

DOĞU KAYNAKLARI

Hunlar hakkında malûmat veren doğu kaynakları arasında Süryani ve Ermeni yazarları yer almaktadır. Süryani kaynaklarındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Sadece 395 yılında Anadolu seferi sırasında Hun ordusunun Urfa şehrini kuşatmasına dair kayıtlar mevcuttur. Bunlar da genelde olağanüstü destan ve efsanelerle süslenerek anlatılmıştır. St. Efraim (IV. yüzyıl), Josua Stylites (VI. yüzyıl), Eufémia Legenda (VI.-VII. yüzyıl), Urfa Kroniği (VI. yüzyıl), Antakyalı İsak (V. yüzyıl), Arbela Kroniği (V. yüzyılın sonları) gibi başlıca Süryani kaynaklarında Hunlar hakkında bilgiler bulunmaktadır²⁴.

Kafkasya üzerinden Anadolu'ya giren Hunların geçiş sahasını Ermeni toprakları oluşturmuştur. Bu sebeple Ermeniler arasında Hunlar hakkında verilen ilk bilgiler bu münasebetle olmuştur. Fakat daha önceleri Ermeniler Grekçe veya Süryani dillerinde yazdıklarından, Ermenice yazılan ilk eserlere 5. asırda rastlanmıştır. Ermeni kaynaklarının V-VI. yüzyıllarda kuzey bozkırlarında yaşayan bütün kavimleri Hun adı altında tanımış ve adlandırmış olmaları, verdikleri bilgilerin sıhhatine büyük ölçüde şüphe düşürmüştür. Bahsettiklerinin gerçekten Hunlar mı, yoksa Kafkas kavimlerinden Sarmat-Alan kabileleri mi olduğu anlaşılamamaktadır. Hunlar hakkında bilgi verilen Ermeni kaynakları arasında Agathangelos (V. yüzyılın ikinci yarısı), Phaustos Byzantios (V. asır başları), Pharp'lı Lazar (V. asrın sonu veya VI. asrın başı), Elisa Vardapet (V. asır), Khorene'li Moiz (VIII. asır)'i zikredebiliriz²⁵.

²⁴ Gy. Németh, *Attila ve Hunları*, s. 241 vd.

²⁵ Gy. Németh, *ayrı eser*, s. 244-245.

I. BÖLÜM

AVRUPA HUNLARININ İLK DEVİRLERİ

I. BATI (AVRUPA) HUNLARININ MENŞEİ

IV. Yüzyılda Doğu Avrupa önlerinde görünmeleriyle dikkatleri çeken, ani hareketleri yüksek dağlardan esen kasırgaya benzetilen²⁶ Hunların menşei klasik ve modern devir tarihçilerini uzun süre meşgul etmiştir. Klasik Bizans, Lâtin ve Ermeni tarihçiler Hunları İskit (Theodoretos, Sidonius, Priskos gibi bir çok tarihçi), Kral İskitleri (Zosimos), Kimmerioi, Massaget (Prokopios, Hieronymos, Euagrius, Ermeni tarihçileri Faustus ve Eliseus); Suriye kaynakları ise bazen Ostrogotlar adı altında zikretmişlerdir.²⁷ Ayrıca

²⁶ Bu ifade "Ut turbo montibus Celcis" şeklinde Ammianus Marcellinus'da geçmektedir. Bk. *Ammianus Marcellinus, III, Books XXVII-XXXI, Excerpta Valesconia*, J.C. Rolfe, Londra, 1939, s. 396.

²⁷ L. Ligeti, *Attila Hunlarının Menşei*, bk. *Attila ve Hunları*, (Türk. terc.Ş. Başstav), Ankara, 1982, s. 10; Ayrıca bk. O. Maenchen-Helfen, *Pseudo-Huns*, *Central Asiatic Journal*, I, 2, 1955, s. 101. Aşağı Hunları'ndan beri kendilerine verdikleri Hiung-Hung-Khun-Kun-Hun ismi ise Türkçe'de "Kavim, Halk" manasına gelmektedir (Gy. Nemeth, *Hunların Dili*, bk. *Attila ve Hunları*, s. 193; Gy. Moravcsik, *Byzantünoturcica*, II, Berlin, 1959, s. 203). Ayrıca "gu" güçlü olmak'tan: son ek -n vasıtasıyla fiilden isim yapma gun=güç-kuvvet ile de alakalıdır (bk. F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, I, Berlin, 1959, s. 28-29).

Hun Kelimesi tarih içerisinde şu şekillerde gösterilmiştir:

a- M.Ö. 1000 senelerinde (Shih-Ching): kwan ve q'wen (=qun).

b- M.Ö. 5. yüzyıllarda: kwen (=kun).

c- M.Ö. 4-3. yüzyıllarda: kwan (=kun) ve (xun).

d- M.Ö. 1. ve 2. yüzyıllarda (Shih-chi, Han-shu): kwen-kiwen-k'iwien (=kūn) ve xiwen (=xun).

Bunlardan Hun ismi için şu temel form ortaya çıkar: kwan-gun-kun-xun.

Sogd mektuplarında xwn (Hün-Hun-xun-xūn); Ptolemaeos'da Chuni; Latin kaynaklarında Chuni (Salvianus, Sidonius ve *Chronica Gallica*) şeklinde geçer. Daha sonraları kelime -h harfi ile başlamak üzere karşımıza çıkmaktadır. Latin yazarları Chuni formu yanında, genellikle -Huni- yazmaya başlarlar (Priskos, Jordanes gibi). Aynı şekilde Asuriler (VI. yüzyılda) Hun veya Un şeklinde yazarlar. Ermeni müelliflerinde Hun, Hon-k olarak geçer. Sankritçe'de Hüno, Harzmc'e'de Hün'dür. Artık -X- harfi V. yüzyıldan itibaren yerini giderek -H-ye bırakmıştır.

Bk. O. Pritsak, *xun Der Volksnome Der Hsiung-Nu*, *CAJ*, V, I, 1959, s. 33-34; O. M. Helfen, *Pseudo-Huns*, s. 101-105; K. Némäti, *Hiung-nu Hun Identität*, *Die Historich Geographischen Beweise Der*, Budapest, 1910, s. 22-23; Cz. Károly, *IV-IX. Szazadi Népmozgalom A Steppén*, Budapest, 1954, s. 7-8; Ayrıca bk. S. M. Aurél, *a Feliér Hunok és Rokon Törzsek India Szerepl*

Grek ve Lâtinler kendi haricindekilere barbar demişler ve bunu da İskit adı altında toplamışlardır. Bunun yanında Herodot'ta kayıtlı Eskiçağ kavimlerinin ahfadı saydıkları gibi, menşelerine dair efsaneler de türetmişlerdir. Nitekim Got tarihçisi Jordanes (VI.asır)de kayıtlı efsanede Hunların ortaya çıkışı şöyle anlatılmaktadır:

"Sonra uzun bir fasıla olmadan Orosius'un anlattığına göre, Hun kavmi büyük bir vahşetle Gotların üzerine saldırdı. Çünkü eskilerin ifade ettiğine göre Hunların böyle olduklarını öğrendik. Gotların kralı ve büyük Gadarius'un oğlu olan Filimer, Scandzae adasını geçtikten sonra İskit ülkelerine kendi kavmi ile girdiği daha önce tarafımızdan söylenmiştir. Bu Filimer kendi halkı içinde bazı büyücü kadınlar buldu. Bunları, kendisi, kendi dilinde Haliurunnas diye adlandırdı. Onlardan şüphelenerek, onları ordusuyla bozguna uğratarıp ıssız yerlerde dolaşmaya zorladı. Bu büyücü kadınları günahkar bir ruh (şeytanî ruh) başıboş dolaşırken gördü ve bu kadınlara tecavüz edince bu soyun çok vahşi olduğunu ortaya koydular. Başlangıçta bataklıklar arasında kıymetsiz, iğrenç, zayıf ve insan konuşmasına benzerlik göstermesi bakımından başka bir kelime ile tanınmayan, sanki insanımsı bir kavim idi. Bu sebeble, böyle bir soydan gelen Hunlar Gotların ülkesine geldiler. Tarihçi Priskos'un anlattığına göre, bunların barbar vahşi kavmi Maeotis bataklığının öteki kıyısında oturuyorlardı. Nüfusları arttıktan sonra hile ve yağmacılıkla komşu kavimlerin dirliğini bozuyorlardı. Sadece avcılık yapıyorlar, başka işten anlamıyorlardı. Bu kavmin avcıları, her zamanki gibi Maeotis'in iç kısımlarında kıyıda avlanırken ansızın dişi bir geyik karşlarına çıktı ve bataklığa girip bazen ilerliyerek, bazen de durarak onlara yol gösterici oldu. Dişi geyiği takip eden avcılar, deniz gibi geçilemez olarak düşündükleri Maeotis bataklığını yürüyerek geçtiler. Kısa bir süre sonra bilmiyerek İskit ülkesine geldiler. O zaman dişi geyik ortadan kayboldu. Zira, inanıyorum ki, onlar bu geyikten asıllarını türetiyorlar ve İskitler'in kıskançlığı yüzünden bunu

ése, Budapest, 1897, s. 20-21; H.V. Haussig, *Über Die Bedeutung Der Namen Hunnen Und Awaren*. Ural-Altäische Jahrbücher, 47, 1975, s. 95-103; E. Moór, *Zur Herkunft Der Hunnen mit Besonderer Berücksichtigung Ihrer Namen Materials*, BZN, 14, 1963, s. 70 vd.; P. Povcha, *Mongolische Miscellen, IV, Zum Hunnen Problem*, CAJ, 1, 1955, s. 287, vd.; Gy. Németh, *A Honfoglaló Magyarság Kialakulása*, Budapest, 1930, s. 141; H.V. Haussig, *Mémoires et Documents Theophrastiques Exkurs Über Die Skythischen Völker*, Byzantion, XXIII, 1953, s. 350-352; O. Maenchen-Helfen, *The Date of Ammianus Marcellinus Last Books*, American Journal of Philology, 76, 1955, s. 384-399; K. Czeglédy, *Nomád Népek Vándorlása Napkelettől Napnyugatig*, Budapest, 1969, s. 3-4; F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, I, s. 57; R. Shafer, *The Earliest Huns*, Ural-Altäische Jahrbücher, 38, 1966, s. 4-8.

yapıyorlardı. Maeotis'i geçtikten sonra başka bir dünyanın olduğunu bilmiyorlardı. Onlar, İskit ülkesine duydukları hayranlıkla harekete geçip, sanki ustaymış gibi önceden hayatlarının hiçbir döneminde bilmedikleri, ilahî bir güçle kavimlerine gösterilen yolu öğrenip kendi kavimlerinin yanına döndüler. Olanlar hakkında bilgi vererek, İskitya'yı methettiler. Kavimlerini ikna edip, dişi geyikden öğrendikleri yoldan İskitya'ya hızla ilerlediler..."²⁸.

Bu efsane, Maeotis Bataklığı (Azak Denizi)'nin bulunduğu Güney Rusya sahasında yaşayan Hunların İskit Ülkesi'ni ele geçirerek batıya doğru ilerledikleri zamanda doğmuştur²⁹.

Eski Avrasya tarihi ile ilgilenen tarihçiler arasında, Hunların menşei ve Hiung-nularla ilişkileri XVIII. yüzyılın ortalarından beri ciddi tartışmalara konu olmuştur. Bu mevzuda ilk defa Deguignes'in eseri yayınlanmıştır. Deguignes'in, IV. yüzyılın son çeyreğinde Güney Rusya steplerini boydan boyaya fethedenlerin, Çinliler'in yüzyıllar boyu amansızca mücadele etmek zorunda kaldıkları savaşçı Hiung-nular ile aynı olduğu görüşü genelde bu tartışmalara temel teşkil etmiştir³⁰. Daha sonraları ise Hunların menşei hakkında şu hipotezler ileri sürülmüştür:

1- Hunlar Moğoldurlar (K. Shiratory, Bitschurin, Schmidt, Deguignes, Pallas, Bergmann).

2- Türk-Moğol karışımıdırlar (P. Pelliot, R. Grousset).

3- Türk-Moğol-Mançu karışımıdırlar (L. Cahun).

4- Fin-Ugordurlar (Klaproth, V. de Saint-Martin, Abel-Rémusat, K.F. Neumann).

²⁸ Iordanes, *Romana et Getica*, (neşr. Th. Mommsen), Berolini, 1882, s. 89-90.

²⁹ Tafsilat için bk. A. Ahmetbeyoğlu, "Sihirli Geyik" Efsanesi, Hakkı Dursun Yıldız Arınacağı, Ankara, 1995, s. 65-68; Ayrıca bk. A. Ipolyi, *Magyar Mythologia*, Pest, 1884, s. 71; O. Maenchen-Helfen, *The Legend of the Origin of the Huns*, Byzantion, XVII, 1945, s. 244-248.

³⁰ Joseph Deguignes 1756-58 yılları arasında 5 cilt halinde yayımlanan "Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Umumi Tarihi" adlı eserinde, Avrupa Hunlarının Hiung-nular'ın devamı olduğunu kabul etmekle beraber, bunların hepsinin aslının Tatar olduğunu ileri sürmüştür. Tatarlar'ın, Moğollar'ın ve Uygur, Kıpçak, Hun gibi Türk boylarının Nuh tufanından sonra, Hz. Nuh'un oğlu Yafes ve onun oğlu Türk'ten neşet ettiklerini belirtmiş, daha sonraları yaşadıkları ülkelerini de Tataristan adıyla zikretmiştir. J. Deguignes, *Büyük Türk Tarihi, I*, İstanbul, 1976, s. 125-147 (Deguignes'un Fransızca olan eseri önce Hüseyin Cahid tarafından eski Türkçeye, sonraları ise Selâhattin Alpay başkanlığındaki bir heyet tarafından da günümüz Türkçesine aktarılmıştır); Ayrıca bk. A. von Gabain, *Hun-Türk Münasebetleri, II*, TTKZ, İstanbul, 1943, s. 896-911; L. Ligeti, *Atıla Hunlarının Menşei*, bk. *Atıla ve Hunları*, s. 13 vd..

5- Slav menşeli bir kavimdirler (Vanelin, İlovayski, Zabelin, Florinski).

6- Germen menşelidirler (Müllenhofft, A. Fick, R. Much, J. Hoops, W. Samolin).

7-Fin-Türk karışımıdırlar (İnostrancev).

8- Kafkas veya Orta-Asya menşeli kavimlerden biridir (L. Jelic, Gy. Mészáros, F. Altheim, Haussig, K. Enoki, O. Maenchen-Helfen, Thompson).

9- Hunlar; Sümerler gibi tarihin bir döneminde yaşamış, daha sonra ise ortadan kalkmış ve menşei bilinmeyen bir kavimdir (Gerhard Doerfer)³¹.

Ortaya aulan bütün iddialara rağmen, yapılan araştırmalar neticesinde ortaya çıkarılan tarihi, arkeolojik, etnografik, coğrafi, linguistik belgelerle Hunların Hiung-nu denilen Asya Hunları'nın devamı ve torunları oldukları ispata çalışılmıştır. Bugün biz delillerin ortaya çıkmasını özellikle Alman âlimi Friedrich Hirt'in yapıtığı çalışmalara borçluyuz. Nitekim, Kuzey Çin'in büyük kesiminde hüküm süren Wei adlı Çin hanedanı (386-535)'nin Wei-Shu denilen salnamesindeki bilgileri, batı kaynakları ile mukayese ederek Hunlar ile Hiung-nular'ın aynı kavim olduğunu açıklamaya gayret etmiştir³². Bunun yanında başka delillerle bu aynılık daha da pekiştirilmiştir.

Çin yıllığı Wei-Shu'da şu bilgiler verilmektedir: " Su-tö ülkesi Ts'ung-Ling'in batısında yer almaktadır. Bu eski zamanlardaki Yen-ts'ai'dir. Ayrıca Wen-na-sha olarak da adlandırılmaktadır. Burası Kang-Chü'nun kuzeybatısına kadar uzanan geniş bataklıklar arasında yer almaktadır. Tai'den 16.000 li uzaklıktadır. Ewelce Hiung-nu, kralı öldürerek ülkeyi ele geçirmiştir. Kral Huanf 3. nesli oluşturmaktadır. Bu ülkenin tüccarları kalabalık bir grup halinde Liang bölgesine ticaret gayesiyle gelmişlerdi. Ancak Ku-tsang fethedildiğinde ise hepsi esir alınmışlardır. Kao-tsung'un iktidarının başlarında, imparatorun emriyle konulmuş olan kefaleti sormak üzere Su-tö kralı tarafından elçiler gönderilmiştir. Bundan sonra da para ödemek üzere hiçbir elçi gelmemiştir"³³.

Su-tö eski çağlarda Yen-ts'ai olarak bilinirdi. Bu ad ilk kez Chang Chien'in "Batı Ülkelerinin Öyküsü" adlı eserinde geçmiştir. Yen-ts'ai, Kiang-

³¹ G. Doerfer, *Zur Sprache Der Hunnen*, CAJ, 17, 1973, s. 13 vd.; K. Némäti, *Hiung-nu-Hun İdenität*, s. 7-8; W. Samolin, *Hsiung-nu, Hun, Turk*, CAJ, 3, 1-4, 1957-58, s. 143-147.

³² F. Hirth, *Ueber Wolga-Hunnen und Hiung-nu*, SPAW, II, 2, 1899, s. 245-277; Ayn. Müellf., *Hunnenforschungen*, Keleti Szemle, II, Budapest, 1901, s. 81-91.

³³ F. Hirth, *Ueber Wolga-Hunnen und Hiung-nu*, s. 249-250.

Chü(Sogdiana) 'nün 2000 li kuzeybatısında yer alır. Yani Aral Denizi'nin kuzey doğusundadır. Başka bir Çin yıllığı Hou-Han-shu'nun 118. bölümünde "Yen-ts'ai ismi yerini A-lan'a bırakmıştır" denilir. Wei-lüe'ye göre Yen-ts'ai adı aynı zamanda A-lan olarak da kullanılmaktadır. A-lan tabii ki, bilinen Alan'dır. Wei-shu adlı yazarı eserini, 435-440 yılları arasında Hazar Denizi'ne kadar geçmiş olan Tung-Wang ve Kao-Ming'in raporlarına dayandırmıştır. Bu kişiler raporlarını, dönüşlerinden kısa bir süre sonra, 450-455 yılları civarında yazmış olmalıdırlar. Alanların ülkesi Su-tö'niü fethi, bu tarihten 3 nesil önce veya Su-tö kralının 450 yılından hemen sonra Çin'e gönderdiği heyet-ten 3 nesil önce gerçekleşmiştir. Bu zaman, klasik batı kaynaklarından bildiğimize göre, Hunların Alanları hâkimiyet altına aldıkları döneme tekabül etmektedir. 355 tarihlerinde ise, Çin kaynakları Hiung-nular'ın Alanları mağlûp etmesinden bahsetmektedir. Nitekim bu konuda Çin yıllığı Wei tshi'de şu bilgiler yer almaktadır: "An-tsai'ye A-lan'da denir. Büyük bir su kütesinin yanındadır. Eski devirlerde Kang-kü'ye aitti. Şimdi ona ait değil. Kuzeyli Wei zamanında ülke Hiung-nular'ın istilâsına uğradı ve Su-tö veya Won-na-schu olarak adlandırıldı". Bu duruma göre bir ülke aynı zamanda iki farklı millet tarafından ele geçirilemeyeceğine göre, buradan çıkan sonuç Hunlarla Hiung-nular'ın aynı kavim oldukları kanaatidir³⁴.

435, 437, 456-57 yıllarında Su-tö'den Çin sarayına çeşitli elçilik heyetleri gitmiştir. Yukarıdaki kaynakta Su-tö kralı olarak ismi geçen Hu-ni ise, Hirt'e göre Attila'nın küçük oğlu İrnek'den başkası değildir³⁵.

Su-tö (Sogdak)'den Çin sarayına gelen Hun elçilik heyetinin yanında, çeşitli İç-Asya kavimlerinden de Çinliler'e elçilik heyetleri gelip gitmekteydi. Gerek elçilik, gerekse ticaret seferlerinde aracılık yapan Batı Çin hanedanına mensup Pei-liang ülkesi mühim bir rol oynamakta idi. Hükümdarının ismi Tsiu-kiu Mu-kien'dir. Soy olarak Hiung-nular'dan neşet etmişlerdir. Sogdak'lı Hun elçilerini Çin sarayına sokmak suretiyle iyi ilişkiler kuran bu Hiung-nu asıllı hakandır. Ülkesi öyle bir konumdaydı ki, Çin'in içlerine gitmek isteyen

³⁴ Alanların mağlup edilmesi ve ülkelerinin ele geçirilmesi konusundaki bilgiler, batı kaynağı Marcellinus tarafından teyit edilmektedir. Marcellinus bu konuda şu bilgiyi verir: "Greuthungi ile sınırlı olan ve Alanlar'ca Tanais (Don nehri) adıyla anılan topraklarda Alanları Hunlar istila etüler, öldürdüler ve birçoklarını soydular. Sağ kalanları ittifak anlaşmaları ile kendilerine katular...". Bk. *Animianus Marcellinus, III, Books XXVII-XXXI*, s. 380-81. Böylece Çin kaynağı ile batı kaynağı Alanların mağlup edilmesine dair birbirlerinden çok uzakta aynı malumatları vermektedirler.

³⁵ F. Hirth, *Hunnenforschungen*, s. 90. Bu mesele hakkındaki itirazlar için bk. L. Ligeti, *Attila Hunlarının Menşei*, s. 15-17.

bütün tacirler topraklarından geçmek zorundaydı. Çin İmparatoru Tai-Wu (409-452), en küçük kızkardeşini ona eş olarak verdi. Fakat bir saray entrikası ile prensesin zehirlenmek istendiğinin ortaya çıkması üzerine imparator faillerin cezalandırılmasını istedi. Bu istek reddedilince eniştesinden intikam almaya karar verdi. Mu-kien'le savaşmak için bizzat ordunun başına geçti ve ona 12 ayrı yolsuzlukla suçlandığı bir ultiatom verdi. Bu suçlamaların içerisinde özellikle ikisi önemliydi. Buna göre Mu-kien, "uzak kavimlere dostluk göstermenin ve ayaklanan unsurları yatıştırmanın imparatorluk sarayının kutsal arzusu olduğunu bildiği halde, yüksek vergiler koyarak ticaret yapan Tatarların trafiğini engellemiştir" ve daha sonra da "Batılı barbarların üstünlüklerini şaşalı biçimde anlatarak kendi cesaretini tatmin etmiştir". Buradan imparatorun vasallarına, Alanlar ve Hunların oluşturduğu teba arasındaki hareketli ticarete izin vermediği anlaşılıyor. Büyük bir ihtimalle Tsiu-kiu Mu-kien, akrabası olan Attila'nın kuvvetli halkına dayanarak Çin sarayına baskı yapmak istemiştir. İmparator, 439 yılında Mu-kien'i kuşatarak onu teslim olmaya zorlamıştır. Teslim olan Mu-kien, general rütbesine tenzil edilerek 30 bin aile ile birlikte başkente götürüldüler. Bunlar arasında Attila'nın tebaaları da bulunuyordu. Yukarıda bahsettiğimiz 456-457 yılında Hu-ni tarafından gönderilen elçilik heyeti, işte bu esirleri kurtarmak gayesi ile gelmişlerdi.

Bu anlatuklarımızdan çıkan netice şudur:

Alan ve Hunlardan oluşan halkın, Çin'in kuzeydoğu sınırındaki Hiung-nu kökenli halkla sürdürülen ilişkiler bakımından bir olması, Avrupa Hunları ile Hiung-nular arasındaki özdeşliği destekleyen bir başka delildir³⁶.

Hun-Hiung-nu aynılığı ayrıca Lâtin ve Grek coğrafya eserlerinde de görülmektedir. Nitekim tarihçi Hieronymos (St. Jeromas)'un haritasında Huniscite ismi yer almaktadır. Bu Çin seddine yakın bir yerde bulunmaktadır.

³⁶ F. Hirth, *Hunnenforschungen*, s. 85-91. Ayrıca Tarım havzasının doğu uçlarında, Kansu bölgesinden batı sınırında uzanan Tunhuang kalelerinin yıkıntıları arasında, Aurel Stein tarafından bulunan Sogd'lu tüccar Nanai-Vandok'un 4. yüzyılın ilk yarısında Semerkant'lı meslektaşına yazdığı ve bazı kısımları okunamayan Sogdca mektubunda, Çin kaynaklarının bahsettiği 313 yılında Lu-yang'ı ele geçiren Hiung-nu'ları, Hun(xnu, Hün, xun, Xün) diye adlandırması da, Hiung-nu-Hun özdeşliğinin bir başka delilidir. "Bu zamanda Lu-yang, Nynymh'a ve Ngar'a kadar Hunlar tarafından yağmalandı. Geriye kalan Çinliler'in bu Hunları buradan çıkarmaya muktedir olup olmadıklarını veya topraklarını işgal edip etmediklerini bilmiyoruz". W.B. Henning, *The Date of the Sogdian Ancient Letters*, BSOAS, XII, 3-4, 1948, s. 605-606; A. Waley, *The Fall of Lo-yong*, *History Today*, Nisan, 1951, s. 7 vd.; F.Altheim-Suehl, *Das Erste Auftreten Der Hunnen* Baden-Baden, 1953, s. 47; M.Mori, *Sogduların Orta Asyadaki Faaliyetleri*, Belleten, XLVII, 1983-84, s. 339-352.

Orosius'un eserinde Huni-scythae (Chuni-Seythue) adı geçmektedir. Aynı zamanda Otto Rokarra (Çin) komşu sınırında yer almaktadır. Coğrafyacı Strabon (ölm. 25)'un M.S. 18-23 yılları arasında Grekçe kaleme aldığı coğrafya kitabında geçen Phauni ismi Hunlarla alâkalıdır. "Baktaria'nın Yunan kraliçesi imparatorluklarını Seres ve Phauni'lere kadar uzatmıştır". Burada Hun veya Hiung-nu yerine Phauni geçmektedir. Tarihçi Plinius (ölm. 25)'da ise bu krallığın Phuni kavmi tarafından yıkıldığı kaydı vardır. Batı coğrafyalarında geçen bu isimler, Çin kaynaklarında Hiung-nular'ın yaşadıkları sahalara olarak gözükmektedir³⁷.

Ayrıca Ptolemaeus (Ptolemaios 2. asır)'un coğrafyasında da Hun adına rastlanır ve şu bilgiler verilir: "Venedik koyuna yakın olan okyanus kıyısında Velta'lar, onların ötesinde Osi'ler, sonra oldukça kuzeye doğru Carbon'lar oturmaktadır. Bunların doğusuna doğru Careot'lar ve Sal'ler vardır. Bunların aşağısında Gelan'lar ve Hippopod'lar ve Melanchlaen'ler vardır. Bunların aşağısında Agathys'ler, sonra Aors'lar ve Pagyrit'ler bulunur. Bunların aşağısında da Savar'lar ve Borusc'ler Ripaeos dağlarına kadar ikamet ederler. Sonra Acib'ler ve Nasc'lar gelir. Bunların aşağısında Vibion'lar ve Idra'lar bulunur ve Vibionlar'ın aşağısında Alanlara kadar Sturn'lar ikamet eder. Alanlar'la Hamexobios'lar arasında Carion'lar ve Sargati'ler bulunur ve Tanais Nehri'nin bükümünün yanında Ophlon'lar ve Tanaita'lar oturur. Bunların aşağısında Osil'ler bulunur, Rhoxolan'a kadar; Hamaxobioslar'la Rhoxolan'lar arasında Rheucanali ve Exobygita'lar bulunur. Bunların ilerisinde Gevin'ler sonra Bodin'ler vardır. Basternalar'la Rhoxolan'lar arasında Chuni (Hunlar) bulunur ve kendi isimlerini taşıyan dağların aşağısında Amudoc'lar ve Navari'ler bulunur³⁸.

Ptolemaeus'un zikrettiği Hunlar, Kafkasya'nın batısında, Manytsch ile Kuban'ın birinci bölümü arasına, Aral denizinin doğu kıyısının iç bölgesine yerleştirilmektedir. Hunlar orada Alanlarla komşu olarak Don ve Maeotis'de oturuyorlardı³⁹.

³⁷ K.Némäti, *aynı eser*, s. 8-9. Bu mevzuda itirazlar için bk. O. Maenchen-Helfen, *The legend of the Origin of the Huns*, s. 244-251; Aynı mlf., *Pseudo-Huns*, s. 101-106; F. Altheim, *Das Erste Auftreten Der Hunnen*, Baden-Baden, 1953, s. 52.

³⁸ Claudii Ptolemaei, *Geographia*, Paris, M DCCCCLXXXIII, s. 429-431; A. Berthelot, *L'Asie Ancienne Centrale Et Sud-Orientale*, Paris, 1930, s. 100-101.

³⁹ F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, I, s. 3-9.

Bütün bu deliller ile; Hunlara ait arkeolojik malzemelerin Hiung-nular ile benzerlikler göstermesi⁴⁰ ve Attila'nın oğulları başta olmak üzere bazı Hun isimlerinin Türkçe olması⁴¹, Avrupa Hunlarının Asya Hunları'nın ahfadı olduğunu ortaya koymaktadır⁴².

15. asır Macar kroniği Johannes De Thurocz'un 1490 yılı civarında yazdığı *Chronica Hungarorum* adlı eserinde bir soy cetvelinden bahsedilmektedir⁴³. F. Hirt, Thurocz'un naklettiği soy cetvelini Hiung-nu beylerinin isimleri ile birleştirerek, Attila soyunun şeceresini ortaya koymaya çalışmıştır⁴⁴. Yukarıda Hz. Nuh'a, aşağıda Macar Prensi Almos'a bağlanan soy cetvelinin Macarlar'a ait olduğu anlaşılmışsa da⁴⁵, bir bilgi olması bakımından Hirt'in görüşlerini nakletmeyi faydalı buluyoruz.

Hirt, Thurocz'un eserinde Attila'nın atalarına ait 37 isimden oluşan bir fihrist tesbit etmiştir. Yazarın bu isimleri hangi kaynaktan aldığı belli değildir. Johannes De Thurocz bir Macar değil, Macaristan'ın kuzey-batısında yaşayan bir Slav boyundandır. Hayatı hakkında çok az şey bilinmektedir. Eserde kayıtlı isimlerin doğru aktarılıp aktarılmadığı şüphe uyandırmakta-

⁴⁰ K. Enoki, *Sogdiana and the Hsiung-nu*, CAJ, 1, 1, 1968, s. 43; J. Deguignes, *Allgemeine Geschichte Der Hunnen und Türken Der Mogols und anderer occidentalischen Tartaren, I-IV, Gveifswald 1769-1771*, s. 263-266.

⁴¹ G. Doerfer, *aynı eser*, s. 25-50; Gy. Németh, *Hunların Dili*, s. 188-194; K. Fischer, *Die Hunnen Im Schweizerischen Eifischtale*, Zürich, 1896, s. 6-7; O. Pritsak, *The Hunnic Language of the Attila Clan*, HUS, VI, 4, 1982, s. 428-476.

⁴² Asya Hunları ile Avrupa Hunlarının birbirinin devamı olduğuna karşı çıkanlar da bulunmaktadır. Menşeleri konusunda bahsettiğimiz bu kişilerin görüşleri genelde şu üç noktada toplanmaktadır:

1- Avrupa Hunlarının köken olarak doğudan geldikleri meselesi doğrudan veya dolaylı olarak yazılı kaynaklar ve arkeolojik delillerle desteklenemez.

2- Avrupa Hunlarının Hiung-nu yani Asya Hunları ile aynı dili konuştuklarına dair yeterli ve ikna edici deliller yoktur.

3- Avrupa Hunlarının arkeolojisi ile, Asya Hunları'nın ki birbirinden tamamen ayrıdır. Bk. O. Maenchen-Helfen, *Huns and Hsiung-nu, Byzantion*, 17, 1944-1945, s. 222-243. Bu makalenin tenkidi için bk. B. Ögel, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Bazı Yeni Araştırmalar*, DTCFD, XVI, 1-4, 1959, s. 261-263; K. Jettmar, *Hunnen und Hsiung-nu: ein Archäologisches problem*, *Archiv für Völkerkunde*, 6/7, 1953, s. 166-180; J Benzing, *Das Hunnische Donaubolgarische und Wolgabolgarische, Philologiae Turcicae Fundamenta*, 1, 1959, s. 685-686; L. Hambis, *Le Problème des Huns*, s. 249-270.

⁴³ Johannes De Thurocz, *Chronica Hungarorum*, Budapest, 1985, s. 47-61; H. Yusifoğlu, *Macarlar'da Hun-Macar Akralığı Geleneği*, *Türk Kültürü*, Sayı 387, 1995, s. 395-406.

⁴⁴ F. Hirth, *Geschichte Der Türkvolker*, Petersburg, 1900, s. 221-239.

⁴⁵ L. Ligeti, *Attila Hunları'nın Menşei*, s. 20-21; L. Ligeti, *Attila Családfája*, Veszprém, 1926, s. 3-17.

dır. Çünkü Ortaçağ'da isimler o kadar değiştirilmiştir ki, Türk isimlerine benzemez hale gelebilmiştir. Keled, Keue, Kear, Mike, Miske, Zamur ve Zamburgibi ard arda gelen hükümdar isimlerindeki benzerliklerin bir gelenek mi, yoksa Hun aileleri arasında isimlerin değişmesine dikkat edilmesinin mi sebep olduğunu anlayabilmek için o dönem Türk değer yargılarını bilmek gerekir. Got, Bizans, Arap kaynaklarında geçen çeşitli isimler dikkate alındığında bu konu daha iyi anlaşılır. Çünkü farklı isimler aynı şahıslar için söz konusudur. Mesela, Attila'nın babasının ismi Thurocz'da bazen Bendekus, Bendekucz, bazen de Bendeguck şeklinde geçmektedir. Aynı kişi için diğer kaynaklarda Mundcuk, Mundzuk adı kullanılmaktadır.

Johannes De Thurocz, hanedan listesini Attila'ya dayandırdığı Macar Kralı Almos'un soy ağacı ile bağdaştırmaktadır. Attila'yı bu listeye göre, İncil'de geçenleri saymazsak 31 isim takip etmektedir. Hirt bu tesbitleri yaptıktan sonra Çin kaynaklarında geçen Hiung-nu Tanhuları'nın isimlerini tespit ederek kendince okumuş ve M.Ö. III. yüzyıldan M.S. I. yüzyıla kadar Hiung-nu hanedan listesini oluşturmuştur. Ayrıca her hükümdar için saltanat süresini ortalama izafi olarak 33 yıl kabul etmiş ve aşağıdaki şekilde bir liste ortaya çıkarmıştır:

1- Attila veya Ethele (ölm. M.S. 453)	12- Zambur (91)
2- Bendekus, Bendekucz, Bedegwz veya Bendeguck (421)	13- Zamur (58)
3- Turda (388)	14- Leel (25)
4- Scemen (355)	15- Leuente (M.Ö. 8)
5- Ethei (322)	16- Kulche (M.Ö. 41)
6- Opos veya Opus (289)	17- Ompud (74)
7- Chadicha veya Kadicha (256)	18- Miske (107)
8- Berend (223)	19- Mike (140)
9- Sulthan veya Zulta (190)	20- Bezter veya Beztur (173)
10- Bulchu (157)	21- Rudli ve Budli (206)
11- Bolug (124)	22- Chanad (239)
	23- Bukem veya Buken (272)

24- Bondofard (305)	31- Keled (536)
25- Tarkans veya Farkas (338)	32- Dama (569)
26- Othmar (371)	33- Bor (602)
27- Radar veya Kadar (404)	34- Hunor (635)
28- Beler (437)	35- Nemroth (668)
29- Kear (470)	36- Chus veya Thana (701)
30- Keue (503)	37- Cham veya Japhet (734)
	38- Abae veya Nöe (767) ⁴⁶

Hirt, Çin kaynaklarında Mou-tun şeklinde geçen ve Baktur diye okuduğu isim ile, Thurocz'da kayıtlı Beztur arasında bağlantı kurarak hanedan listesindeki Hiung-nu hükümdarlarını tespit etmek istemiştir. Bunun için kronolojik bir tablo oluşturmaya çalışmıştır. Bu tabloda hükümdarlıkların sırasını normal rakamlar ile, ait oldukları nesli ise Roma rakamları ile belirtmiştir. Tabelayı M.Ö. I.yüzyıla kadar devam ettirmiştir. Çünkü buradan sonra Hiung-nu tanhuları, Thurocz'un hanedan listesi ile benzerlikler göstermektedir⁴⁷. Hirt'in kendince tesbit ettiği M.Ö. III. yüzyıldan I. yüzyıla kadar Hiung-nu tanhularının hanedan listesine göre, tanhuluk kardeşler tarafından devralınıp sürdürülmüştür. Bu yüzden neslin devam etmesini sağlayan tanhular tabloda 1, 2, 3, 5, 9, 10, 12 rakamları ile belirtilmiştir. Nitekim Mou-tun veya Baktur ile Attila'nın hanedan listesinde geçen Beztur'un aynı şahıslar olduğunu öne sürerek, M.Ö. son III. yüzyılda yaşayan sekiz neslin temsilcilerini Hirt şu şekilde sıralamıştır.

I,	1- Tou-man	21. Rudli-Budli
II,	2- Mou-tun (Baktur)	20. Bezter (Beztur)
III,	3- Lau-schang (Uigur=Mingi)	19. Mike
IV,	5- I-tschi-Schö (=İsgi?)	18. Miske
V,	9- Tsü-ti-hou	17. Ompud
VI,	10- Hu-Lu-Ku	16. Kulche
VII,	12- Hü-lü-k'üan-k'ü	15. Leuente
VIII,	Tschi-tschi (Tschaltschy?)	14. Leel

⁴⁶ F. Hirth, *aynı eser*, . s. 230-231; J. Deguignes, *Büyük Türk Tarihi II*, s. 475.

⁴⁷ Johannes De Thurocz, *aynı eser*, . s. 60.

Bu sekiz nesilde Baktur ve Beztur isimleri dışında, başka daha 4 isim arasında karşılıklı ilişkiler sözkonusudur⁴⁸.

Bütün bunlardan Hirt aşağıdaki neticeye varmıştır:

1- Attila, kendisini M.Ö. VII. yüzyıla kadar uzanan bir hükümdarlık neslinin takipçisi olarak kabul etmektedir.

2- Attila, büyük bir ihtimalle M.Ö. 36 yılında Çin elçilerini öldürdüğü için yine Çinliler tarafından öldürülen Tschì-tschì'nin bir takipçisidir⁴⁹.

Hirt'in bu görüşlerini Türkolog Radloff'un yanısıra, İngiliz tarihçi Bury ve bazı âlimler de kabul etmişlerdir (Fransız araştırmacılar Ed. Chavennes, Cowreur, İngiliz Parker gibi)⁵⁰.

2. HUNLARIN BATTYA GÖÇLERİ

Avrupa Hunlarının batıya göçleri, Asya Hunları'nın Orta-Asya'da hâkimiyetlerini kaybetmelerinden sonra vuku bulmuştur. Hunlar; Tanhu Mo-tun zamanında (M.Ö. 209-174) sınırları doğuda Kore'ye, Kuzeyde Kerulan, Tola, Selenga, Yenisey, Ob, İrtiş, İşim nehirlerine, batıda Balkaş gölünün ötesinde Aral gölüne, güneyde ise Çin sınırında Wei ırmağı-Tibet yaylası-Karakurum'a kadar uzanan büyük bir imparatorluk tesis etmişlerdi⁵¹. Aradan geçen uzun zaman içerisinde gerek iç huzursuzluklar, gerekse kesif Çin propogandasının tesiri ile kuvvet ve otoriteleri zayıflamaya başlamıştı. Ayrıca başa geçen tanhuların dirayetsizliği, akınların duraklıyarak devletin iktisadî bakımdan oldukça sıkıntı içerisine düşmesi ve askerî başarısızlıklar da eklenince toprak kaybetmeye başlayan devlet iyice güçten düşmüştür. Bu olumsuz şartlar altında başa geçen Tanhu Ho-han-yeh (M.Ö. 58-31)'in, malî bakımdan rahatlamak gayesiyle Çin himayesine girme teklifi, durumu daha çok karıştırmıştır. Sol Bilge Eligi olan Çi-çi'nin, kardeşinin tanhuluğunu tanımaması ve Çin tahakkümünü reddetmesi üzerine devlet ikiye ayrıldı⁵². Çi-çi kardeşini mağlûp ederek Orhon nehri civarında bulunan başkenti de ele geçirdi. Ho-han-yeh ise

⁴⁸ F. Hirth, *aynı eser*, s. 234 vd.

⁴⁹ F. Hirth, *aynı eser*, s. 238-239.

⁵⁰ K. Némäti, *aynı eser*, s. 9; K. Némäti, *Hun-Történelmi Örökségünk*, Budapest, 1918, s. 1-8; B. Hóman, *A Magyar Hün-Hagyomány és Hün-monda*, Studium, 8, Budapest, 1925, s.

⁵¹ L. Ligeti, *Attila Hunları'nın Menşei*, s. 33; B. Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, I, Ankara 1981, s. 246-252; F. Altheim, *Attila Et Les Huns*, Paris, 1952, s. 14-16.

⁵² J. Deguignes, *aynı eser*, s. 226 vd.; L. Hambis, *Attila Et Les Huns*, Paris, 1971, s. 5-10.

kendisine bağlı kitlelerle Çin imparatorunun hâkimiyetini kabul ederek Çin'in kuzey-batu sınır bölgesine çekildi⁵³.

Aral gölüne kadar bütün batı bölgesini hâkimiyet altına alan Tanhu Çi-çi, atası Mo-tun zamanındaki imparatorluğu yeniden ihya etti. Devletin ağırlık merkezini Çu-Talas nehirleri arasına kaydırarak, elde ettiği topraklar dolayısıyla İran, Afganistan, Hindistan, Doğu ve Orta Avrupa bölgeleri bakımından Asya tarihinin sonraki gelişiminde devamlı tesiri olacak olan Türkistan sahasına Türk kavminin iyice nüfusunu sağlamış oldu. Fakat Çi-çi'nin hâkimiyeti uzun sürmedi. Çin; Wu-sun'lar ve Kang-kü devletinin yardımıyla büyük bir ordu oluşturarak, Talas civarındaki Hun başkentini kuşattı. Tamamen tahrip olan başkenti müdafaa eden Hunlar, başta tanhuları Çi-çi olmak üzere ağır kayıplar verdiler ve müstakil devletlerini de kaybettiler (M.Ö. 36)⁵⁴.

Çin tabiliğini kabul eden Ho-han-yeh (ölm. M.Ö.31)'e bağlı Hunlar, onun evlatları tarafından toparlanmağa başlanmışlardır. Kuwetli bir devlet adamı olan Yu Tanhu zamanında (M. 18-46) ise, Çin'e karşı bağımsızlıklarını elde ederek, doğuda Mançurya'ya, batıda Kaşgar'a kadar olan geniş bölgede hâkimiyet tesis etmişlerdir. Fakat Tanhu Yu'nun ölümünden sonra iç huzursuzluklar ve iktisadî darlık Hunları oldukça müşkil bir duruma sokmuştur. Bunun neticesinde, Yu'nun oğlu olan Tanhu P'u-nu'ya karşı mücadele ederek, kuzeydeki Hunların arasına çekilen P'u-nu'nun yeğeni Pi'nin M. 48 yılında kendini tanhu ilan etmesi Hunları bir daha birleşmemek üzere ikiye ayırmıştır. Ayrı ayrı siyasî nitelik taşıyan iki Hun devletinden Güney Hunları (Güney Moğolistan'da) Çin tabiyetini devam ettirirken, Kuzey Hunları (Kuzey Moğolistan) bağımsızlıklarını muhafaza etmişlerdir⁵⁵.

Güney Sibiryâ, Cungarya ötesine kadar batı ve İç-Asya'da iktisadî önemi büyük şehirlerin Kuzey Hun Devleti'nin idaresi altında olması, onları Çin saldırılarının odak noktası haline getirmiştir. Hunlar, bir yandan Çinliler ile uğraşırken, doğudan da Sien-pi hücumlarına maruz kalmışlardır. Hâkimiyetlerini Güney Sibiryâ ve Cungarya'ya kadar genişleten Sien-pi'ler, Kuzey Hunlarının topraklarını işgal etmişlerdir. Bunun üzerine kalabalık kitleler

⁵³ İ. Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul, 1984, s. 63.

⁵⁴ W.M. McGovern, *The Early Empires of Central Asia*, Chapel Hill-North Carolina 1939, s. 185-187.

⁵⁵ İ. Kafesoğlu, *aynı eser*, s. 64-65; W.M. McGovern, *aynı eser*, s. 213-230; H. Schreiber, *Die Hunnen*, Münih, 1978, s. 17-80.

halinde batıya çekilen Hunlar, Güney Kazakistan bozkırlarındaki Çi-çi Hunları'nın bakiyeleri olan soydaşlarına katılmışlardır (2. asrın ortaları)⁵⁶.

3. HUNLARIN AVRUPA'DA GÖRÜNMELERİ VE YERLEŞMELERİ

Batıya doğru göç eden Hunlar hakkında yaklaşık 170 yılından Alana'nın fethine kadar (355-365 yılları), gerek batı gerekse doğu kaynaklarında hiçbir bilgiye rastlanmamaktadır⁵⁷. Bu zaman zarfında Çinliler iç huzursuzluklar ile uğraşmakta ve Sien-pi'ler tarafından kuşatılmış durumda bulunmaktaydılar. Sien-piler ise, artık imparatorluklarının herhangi bir kısmına saldıramıyacak konumda bulunan ve uzak Türkistan'da yaşayan Hunlarla tüm irtibatlarını kaybetmiş idiler. Batı için henüz bir tehlike teşkil etmeyen Hunlarla Roma imparatorluğu arasında Alan ve Gotlar engel teşkil etmekteydiler. Bu sebeplerle ne Çin, ne Lâtin ne de Grek kaynakları Hunların faaliyetleri hakkında bilgi vermemişlerdir. Sadece Ermeni kaynaklarında, Ermeni Kralı Tıgrones'in ordusunda Alanların yanında Hunları da paralı asker olarak bulundurduğundan bahsedilmiştir. Yalnız bu Hunların Ak Hunlar (Eftalitler) mı, yoksa Avrupa Hunları mı olduğu tam olarak bilinmemektedir⁵⁸.

Hunlar daha batıya göç etmeden, anavatanda buldukları zamanda Güney Rusya üzerinde uzun süre hakim olan İskitler, çeşitli Sarmat gurupları tarafından batıya itilmişlerdir. Sarmat baskısının artması neticesinde İskit İmparatorluğu tamamen parçalanmış ve küçük İskit gurupları geri çekilerek bağımsızlıklarını kısa süre korumuşlardır. Fakat bunlar da Sarmatlar tarafından ele geçirilerek varlıklarına son verilmişlerdir⁵⁹.

Sarmat gurupları hızlı bir şekilde batıya geldiler ve Kafkasya bölgesini tamamen geçerek, kuzey-batı İran topraklarının büyük bir kısmını yağma ettiler. Fakat daha büyük bir bölgeyi ele geçirmek için de batı istikametine yönelmeye devam ettiler. Güney Rusya'ya ilave olarak, sonraları şimdiki Ro-

⁵⁶ D. Sinor, *The Hun Period*, Editör D. Sinor, *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Sdney 1987, s. 167-170; İ. Kafesoğlu, *aynı eser*, s. 67; O. Pritsak, *The Goths and The Huns*, Teoderico ei Goti tra Oriente e Occidente, Editör A. Carile, Ravenna, 1995, s. 27-30; H.W. Haussig, *Das Problem Der Herkunft Der Hunnen*, Materialia Turcica, 3, 1977, s. 1-10.

⁵⁷ F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, 1, s. 8-21; I. Kiszely, *Honnau Jöttünk?* Budapest, 1992, s. 117 vd.

⁵⁸ F. Altheim, *aynı eser*, s. 14-16.

⁵⁹ W. M. McGovern, *aynı eser*, s. 341-356; F. Altheim, *Attila*, s. 64 vd.; H. János, *Studies on the History of the Sarmatians*, Budapest, 1950, s. 9 vd.

manya topraklarını aştılar. Bazı Sarmat gurupları daha ileri giderek Karpat dağlarını geçtiler ve Doğu Macaristan (Tuna'nın doğu ve kuzey bölgesi)'i işgal ettiler. Bu Sarmat guruplarından bazıları Tuna nehrini geçerek Roma İmparatorluğu'nun korunan kısımlarını yağmaladılar. Zaman zaman Roma birlikleri de Tuna'ya geçerek misilleme yolu ile Sarmatlara saldırdılar⁽⁶⁰⁾.

Sarmatlar ayrı ve farklı guruplara ayrılmışlardır. Bunlardan en önemli üç tanesi şunlardır: Macaristan'ın büyük kısmını işgal eden Jazygler; ağırlık merkezi güney-batı Rusya'da olan Roxolanlar ve Alanlar'dır. Alanların çoğunluğu Türkistan'ın kuzeybatı ve Avrupa'nın güney-doğu kısmında, Don nehrinin geniş steplerinde yerleşmişlerdir⁽⁶¹⁾.

Sarmatlar'ın birlik olamaması onların yenilmesinde en büyük sebeptir. Bunu fırsat bilen Güney Rusya'daki istilâcılar kuzey ve batı yönlerinden taarruzda bulundular. Bu bölgedeki Sarmatlar'ın mirasçuları Baltık Denizi kıyalarına daha önceden dağılmış olan Germen kabileleri idi⁽⁶²⁾. Romalılara göre Germenya bölgesi, doğuda Ren'den Vistül'e, kuzeyde ise Tuna'dan Baltık Denizi'ne kadar uzanan sahayı içine alıyordu. Bu bölge aşağı yukarı günümüzde Hollanda, Almanya, Danimarka, Çek, Slovakya Cumhuriyetleri, Macaristan ve Romanya'yı kapsıyordu. Belli başlı Germen kavimleri ise Ren yakarısında Franklar, Belçika'nın bu kısmında Salienlar, Moesia nehrinin kenarına kadar Ripuarlar, Ren nehri kolunda Burgundlar ile Vandallar, daha güneyde ise Alamanlar idi. Ayrıca Tuna'nın aşağısında Markomanlar, Danimarka'dan Ren'e kadar kuzeydenizi kenarında Angle ve Saxonlar bulunmaktaydı⁽⁶³⁾. M.S. 200 yılına kadar güneye ve güneydoğu'ya kaydılar. Eskiden Sarmatlar'ın elinde bulunan Avrupa'daki tüm yerleri yavaş yavaş işgal ettiler. Bu arada Macaristan'daki Sarmatlar'ın küçük gurupları ayakta kalabildi ve kısa süre bağımsızlıklarını koruyabildiler. Orta Asya'dan ard arda gelen Hun saldırıları, Germenleri Sarmat ülkesini terketmeye zorladı. Germenler'in güney-batı yerine güney-doğu'ya genişlemesi belirsiz bir şekilde devam etti ve daha sonraki dünya tarihi bakımından derin izler bıraktı⁽⁶⁴⁾.

⁽⁶⁰⁾ W. M. McGovern, *aynı eser*, s. 356-357; A. Berthelot, *aynı eser*, s. 43 vd.

⁽⁶¹⁾ K. Zeuss, *Die Deutschen Und Die Nachbarstämme*, Heidelberg, 1925, s. 270-285, 691 vd.

⁽⁶²⁾ W. M. McGovern, *aynı eser*, s. 357.

⁽⁶³⁾ A. N. Kurat, *IV-XVII. Yüzyllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk kavimleri ve Devletleri*, Ankara 1972, s. 14-17; T. Sandor, *Germania*, Budapest, 1969, s. 8-37.

⁽⁶⁴⁾ W. M. McGovern, *aynı eser*, s. 358-359.

M.S II. yüzyılda Romalılar, kuzey-doğu komşuları olarak Sarmat gurupları ve çeşitli kavimler ile iç içeydiler. Bu kavimler daha sonraki tarihi gelişimde mühim rol oynayacaklardır. Nitekim Macaristan'da Vandallar, Suebler (eski Quadlar'ın bir dalı), Karpatlar'ın eteklerinde Transilvanya (sonraki Erdel)'da Gepidler; Güney Rusya'da ise Gotlar bulunmaktaydılar. Gotların iskan sahaları Don arazisinin ötesinde Olt ırmağına kadar bütün Eflak ovalarını kaplamakta, Moldavya ile Erdel'in güneyindeki dağlara kadar uzanmaktaydı. Dinyester ve Don ırmakları arasında Doğu Gotları (Ostrogotlar), Dinyester'in batısında ise Batı Gotları (Vizigotlar) yaşamaktaydılar. Ayrıca İtil'in batısında Volga havzasından Fin körfezine kadar geniş ormanlık sahada birçok Fin kavmi, Dinyeper'in batı istikametinde Karpatlar'a doğru da çeşitli Slav kavimleri, bugünkü Baviera'da Alamanlar, Orta ve aşağı Ren boyunda da Franklar bulunmaktaydılar⁶⁵.

Milâdın ilk yıllarında Baltık Denizi'nin güney sahillerinde yaşamış olan Gotlar, tesbiti güç bir takım sebeplerden dolayı, II. asrın sonunda bugünkü Güney Rusya havalisine göç etmişlerdir. Bunlar Karadeniz sahillerine kadar gelmişler ve Don ile Tuna arasındaki sahayı işgal etmişlerdir. Güney Rusya bozkırlarına yerleşmiş olan Gotların faaliyetleri, III. Asırda iki istikamet aldı. Bunlar bir taraftan Karadeniz sahillerine denizden akınlar icra etmeye çalışırken, diğer taraftan da güney batıda Romalıların Tuna sınırlarına yaklaştılar ve imparatorlukla ilişkiye geçtiler. M.S. IV. yüzyılın başlarında Gotlar arasında siyasi liderlik Doğu Gotları'nın eline geçti. Özellikle Doğu Got Kralı Ermanarik bu gücü elinde bulunduruyordu. Ermanarik, kuzeydoğu Asya'da yaşayan Slav kabilelerinin ülkesini feth ederek krallığını bir imparatorluğa dönüştürdü. Batı Gotları ve onların daha da batıda olan komşuları üzerinde siyasi bakımdan bir nüfuza sahip oldu. Batı Gotları ise, en ünlüsü Athanarik olan kendi kabile reisleri tarafından idare edilmekteydiler⁶⁶.

366 yılında Romalılar ile Gotlar arasında savaş çıktı. Roma ordusu mağlûp oldu. 369 yılına kadar süren bu mücadeleler neticesinde, 370 yılında Gotlar ile Roma İmparatorluğu arasında bir antlaşma yapıldı. Buna göre; Romalılar Gotların kesin bağımsızlığını kabul ettiler. İki yer hariç Gotların Tuna'yı geçmesi yasaklandı. Bu iki yerde ise Romalılar ile Gotlar arasında ti-

⁶⁵ A. Makte-J. Isaac, *Histoire Romaine*, Paris, 1925, s. 416-419.

⁶⁶ F. Altheim-H. V. Haussig, *Die Hunnen in Osteuropa*, Baden-Baden 1958, s. 63-66; I. Bóna, *De la Dacie Jusqu'à Erdöelve L'époque de la Migration des Peuples en Transylvanie* (271-895), *Histoire De La Transylvanie*, Budapest, 1993, s. 67-80; O. Pritsak, *Goths and Huns*, s. 33-35.

caret yapılan merkezler bulunmakta idi. Bu antlaşmayla Gotlar, Hun akınlarından önce Roma İmparatorluğuna karşı aktif hareketlerinden vazgeçtiler⁶⁷.

Gotların istilâsına maruz kalmayan tek Sarmat gurubu Alanlar'dı. Alanlar'ın bölgesi, Gotlar ile Alania arasında sınır fonksiyonu gören Don nehri'nin tam doğusunda başladı ve bir kaç yüzyıl içerisinde büyük bir alanı kapladı. Bu bölge sadece Kafkasya dağlarının güneyine kadar uzanan Don ve İtil (Volga) nehirleri arasındaki sahayı değil, kuzeybatı Türkistan'ın küçük bir kısmını da ihtiva etmekteydi⁶⁸.

İmparator Traj (98-117) ve Hadrian (117-138) zamanlarında en kudretli devrini yaşayan Roma İmparatorluğu'nda sonraları zaaf emareleri görülmeye başlandı. Batıda çeşitli kavimlerin hücumları, ekonomik sıkıntılar, bilhassa liyakatsiz imparatorlar, iç mücadelelerin devamı imparatorluğun süratle çökmesine sebep oldu. Bu durum karşısında imparator Konstantinos(324-337), devletin merkezini doğuya, Boğaziçi'ne naklederek İstanbul şehrini kurdu. Bunun neticesinde Roma İmparatorluğu'nun ağırlık merkezi doğuya geçmiş oldu. Dolayısıyla imparatorluğun bu kısmı Doğu Roma (Bizans) olarak ortaya çıktı. Batı imparatorluğu ise maruz kaldığı ekonomik ve siyasî sıkıntılarının tesiriyle kudretten düşerek önemini kaybetti. Dışardan yöneltilen bir çok hücumlara hedef oldu. Siyasî kriz içerisindeki Batı Roma'ya bu şartlardan yararlanmak isteyen Ren ve Tuna boyundaki müstahkem sınırların (Limes) ötesindeki türlü Germen kavimleri hücum için fırsat kolladılar⁶⁹.

Batıya doğru göç eden ve hakkında yaklaşık 200 yıl doğru dürüst bilgi bulunmayan Hunlar, IV. asrın ikinci yarısından itibaren Çin ve Roma kaynaklarında yeniden ortaya çıktılar. 355-365 yılları arasında Alanları mağlûp ederek krallıklarına tamamen son verdiler. Tarihi kaynaklarda Alan ülkesinin fethi üzerine malûmat veriliyorsa da, şüphesiz bu durum tek bir savaşın neticesi değildir. Çok daha önceleri karşı karşıya gelmişler ve uzun süreli yıpratıcı mücadelelerin sonunda Alanlar kesinkes mağlûp edilmişlerdir. Alan krallığının yıkılmasından ve Alania'nın feth edilmesinden sonra Alan kabilelerinin çoğu Hunların hâkimiyeti altına girdiler. Daha sonraları bunlar

⁶⁷ W.M. McGovern, aynı esr. s. 358 vd.; H. Wolfram, *Geschichte Der Goten*, Münih, 1979, s. 16 vd.

⁶⁸ A. Ferrill, *The Fall of the Roman Empire*, Londra 1986, s. 57-59; B.S. Bachrach, *A History of the Alans in the West*, Minneapolis, 1973, s. 3-25.

⁶⁹ F. Altheim, *Attila Et Les Huns*, s. 93-100; A. Alföldi, *The Invasions of Peoples From the Rhine to the Black Sea*, CAI, 12, London, 1939, s. 138-164.

kendi istekleriyle Hunların yaptıkları savaflara Hun komutanlarının emri altında katıldılar. Hun hâkimiyetine girmeyen bazı Alan grupları ise, batıya doğru kaçarak bugün torunlarının yaşadığı Oset'de Kafkas dağlarına sığındılar⁷⁰.

a- Balamir Devri ve Kavimler Göçü

Sogdiana'nın fethinden sonra batıya doğru hareket eden Hunlar, 370'li yılların kış mevsiminde Balamir⁷¹ idaresinde İtil Nehri'ni geçtiler. İtil, Don ve Kafkasya arasındaki sahada yaşayan Alanlara saldırdılar⁷². Avrupa'da meşhur süvari savaşçıları olan, uzun mızraklar, kılıçlar, ok ve yay ile donanmış olan Alanları mağlûp ettiler. Alanlar her ne kadar süvari iseler de, at üzerinde ok kullanma kabiliyetleri yoktu. Eskiden "uşaklığı bilmezler, çünkü hepsi asil kandan gelirler" diye methedilen Alanlar, bu zamandan sonra kat'i olarak Hunların tahakkümü altına girdiler. Kaçan bazı Alan gurupları ise, Balkanlar'da Gotlara daha sonraları ise Vandallara katıldılar. Bunlar, ileride Kartaca'ya kaçarak Vandal-Alanlı İmparatorluğunu kurdular.⁷³

Hunların ilk kez Avrupa önlerinde görünmeleri üzerine Ammianus Marcellinus şunları yazmaktadır; ".....tüm harabiyetin ve çeşitli felaketlerin ki, bunları Mars'ın gazabı ortaya çıkarmıştır, orjin ve tohumları her yerde adet dışı ateşlerle gözükmektedir. Hun insanları, az bilinen tarihî kayıtlarda buzla çevrili okyanusun yanında, Maeotis denizine doğru oturmaktadır. Vahşilik seviyelerinin tümünü aşmışlardır. Çocukların yüzlerinde, ilk doğdukları

⁷⁰ St. Ruuciman, *Orta Çağların Başlarında Avrupa ve Türkler*, Belleten, 7, 1943, s. 46; K. Czégledy, *ayrı eser*, s. 43 vd.

⁷¹ Komutası altında Hunları batıya sevk eden Balamir'in, bütün Hun ülkesinin hükümdarı mı yoksa eski Türk devlet teşkilatlanmasına uygun olarak batı kanadı reisi mi olduğu bilinmemektedir. İsmi ilk olarak Jordanes'in eserinde Hun Kralı Balember olarak geçmektedir (Jordanes, *Romana et Getica*, s. 91). Bu adını Türkçe, Grekçe, yoksa Germence mi olduğu tam olarak ortaya konmamıştır. Got dilinden Valamers'la bağlantı kurulmuş, Bala-mars şekliyle "parlak şöhet" manasına geldiği söylenmiş; Türkçe Bulan ve Börü kelimeleriyle irtibatlandırılmış (G. Doerfer, *Zur Sprache Der Hunnen*, s. 18-21, 33 vd.; O. Pritsak, Balamber, Balambyr, Balamur, Balamir şeklinde ismin Hunca Bala-mur'dan geldiğini ve "cesaretli, yiğit" manalarında olduğunu söylemiştir. O. Pritsak, *The Hunnic Language of the Attila Clan*, s. 433-435).

⁷² K. Zeuss, *ayrı eser*, s. 700 vd.; K. Taubler, *Zur Geschichte Der Alanen*, Klio, IX, s. 10-18; Jordanes, *Romana et Getica*, s. 90-91; A. Vambéry, *A Török Faj*, Budapest, 1885, s. 80; B.S. Bachrach, *A History of the Alans in the West*, Minneapolis, 1973, s. 26-27; Z. Takács, *Huns Et Chinois*, Turan, 5, 1918, s. 74.

⁷³ A. Vasiliev, (Türk. terc. A. M. Mansel), *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, I, İstanbul, 1943, s. 104-109; E. Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, 2, İstanbul, 1987, s. 411; Gy. Pauler, *Magyar Nemzet Története*, Budapest, 1900, s. 1-2.

günlerde sakallarının büyümemesi için çelikle açılmış derin izler vardır. Bu izler daha sonra burunluk yara halini alır. Sakalsız, güzellikten yoksundurlar ve harem ağası (hadım) gibi büyürler. Sıkı, güçlü kol ve bacakları, kalın boynuna sahiptirler. Canavarvari çirkin ve şekilsizdirler. Ama, çirkin bir şekle sahip olmalarına rağmen, kendi hayat tarzlarında o kadar dayanıklıdırlar ki, ne ateşe ne de lezzetli yiyeceklere ihtiyaç duyarlar. Ancak her ne olursa olsun her çeşit hayvanın yarı pişmiş etlerini, bacakları ile atın sırtı arasına koyup, etlerin bir parça ısınmasını sağlayarak yerlerdi.

Herhangi bir barınma yerleri yoktu. Ama bunlardan hergün kullanılan mezarlar gibi kaçınırlardı. Bunlar arasında saz ve samanla örtülü kulübeler bulunabilir. Fakat geniş dağlık ve ormanlık alanların ortasında amansız şartlara alışmak için soğuğa, açlığa ve susuzluğa dayanmayı beşikten itibaren öğrenirler. Evlerinden uzakta olduklarında, aşırı bir zorunluluk olmadıkça asla bir eve girmezler, çünkü bir çatı altında kaldıkça güvenlikte olmadıklarını düşünürler.

Onlar, keten bezinden veya birçok tarla faresi derisinin birlikte dikilmesinden oluşan giysiler giyerler ve ev içinde-dışında aynı giysiyi giyerler. Ancak bir kez solmuş giysiyi üstlerine giydiklerinde, o elbiseyi üzerlerinden parça parça yırtılana kadar çıkarmazlar ve değiştirmezler. Kafalarını yuvarlak keplerle örterler. Kılı bacaklarını keçi derileri ile korurlar. Ayakkabıları serbest adımlara imkân vermemektedir. Bu nedenle ayakları üzerinde hayvanlara uyum sağlayamazlar. Ama atlarına hemen yapışırlar. Bu atlar çok zorlu olsalar bile. Atlarında gündüz ve gece boyunca alış veriş yapan, yiyen, içen ve dar boyunlarına boyunduruk vurulan atlar serbest bırakılınca uyurken gördükleri rüyalara ortak olan tek millettir.

Ağırlıklı konular hakkında özen gösterildiğinde, bu konuda at sırtında istişare ederler. Onlar, hükümdardan kaynaklanan hiçbir kısıtlamaya maruz değildirlere. Önemli adamların düzensiz hükümetinden memnundurlar. Bu adamlar, insanları yolları üzerinde her engele zorluyorlar. Kışkırtıldıklarında, hemen hemen her zamanda savaşır ve muharebelerin içine girerek, kama şekilli cisimleri kullanırlar. Bir yandan da vahşi çılgın atarlar. Hızlı ve ani hareketler için teçhiz edildiklerinden, aniden maksada uygun olarak çizgi halinde dizilirler ve saldırırlar. O kadar hızlıdırlar ki, düşman kamplarını yağma etmek için siperlere saldırırlarken asla görünmezler.

Bu açıklamadan onları çok korkunç savaşçılar olarak isimlendirmekte tereddüt edebiliriz. Çünkü onlar, belli bir mesafeden keskin, sıvı uçlu bronz

veya demir mızraklarla savaşırılar. Bunları hedefe doğru fırlatmakta müthiş hünlerlidirler. Mızrakları atuktan sonra dötrnala giderler ve hayatlarını hiç sayarak kılıçlarla göğüs göğüse savaşırılar. Düşmanlar süvari kılıcı ile yaranılmaktan korunurlarken, hasımlarının üzerine kıvrılmış ipler atarlar ve onları dolayıp düşmanı yakalar, el ve ayaklarına zincir vururlar.

Onların ülkesinde hiç kimse topraklarını sapanla sürmez. Hiçbirinin belli bir evi, aile ocağı, oturmuş bir hayat stili yoktur. Bir yerden diğerine firariler gibi gezerler. Dört tekerlekli yük arabalarında hayatlarını devam ettirirler. Bu arabalarda karıları çirkin elbiselerini dokurlar. Çocuklarıyla ergenlik çağına gelinceye kadar birlikte yaşarlar.

Onların evlatlarından hiçbiri sorulduğunda nereden gediklerini size anlatamaz. Çünkü o, bir yerde doğmuş olduğunu ve çok daha farklı bir yerde yetiştiğini izah eder.

Bariş antlaşmasında güvenilir ve sadık değildirler. Kuvvetli olarak kendilerine sunulan yeni ümitlerin esintisinin hareketine eğilmeye meyillidirler ve ortadaki çılgın bir harekete her duyguyu kurban ederler. Mantıksız vahşi insanlar gibi, doğruyla yanlış arasındaki farkı ayırtedemeyecek kadar cahildirler. Konuşmalarında hilekar ve belirsizdirler. Asla dini veya batıl bağlılıkları yoktur. Sonsuz altın susuzluğu içerisindeyler. Oldukça döne ve kızmaya eğilimlidirler. Bir provokasyon yok iken sık sık dostlarıyla da kavga ederler. Bazen bunu ayı günde birden fazla yaparlar ve bir aracı olmadan tekrar arkadaşlık kurarlar.

Hunların istilâ ettiği Massaget olarak bilinen Alanların yaşadıkları yer hakkındaki bilgiler şöyledir: Tuna nehri bir çok haraca bağlı hükümdarlarla doludur. Savromatlar'dan geçerek akar ve Asya'yı Avrupa'dan ayıran Don nehrine kadar uzar. Bu nehrin diğer kıyısındaki Alanlar, bu isim ayı adlı sıradağdan alınmıştır, İskitya'nın sınırsız çorak topraklarında ikamet etmektedirler. Tekrarlanan zaferlerle, karşılarındaki İranlılar'la işbirliği yapan insanları, kendi milli isimleri altında yavaş yavaş yıpratmışlardır.

Bunların arasında Nerviler, yüksek, sarp, kuzey rüzgarları, buz ve kar ile kaplı olan zirvelerin yakınındaki ülkenin iç kısımlarında ikamet etmektedir. Bunların arkasında Vidinler ve Gelonlar vardır. Ziyadesiyle vahşi yarışlarda öldürdüğü düşmanın yüzüğü derisinden kendisine giyecek ile, savaşta atlarının üzerine örtü yapıyorlar. Gelonlar'ın sınır bölgesindekiler Agathysiler'dir. Bunlar vücutlarını kontrol ederler ve saçlarını maviye boyarlar. Bun-

ların ardındakiler Melanchlaenler ve Anthropophaglar'dır. Bunlar, göçebe hayatına dair raporlara göre insan eti yemektedirler. Bu iğrenç yiyeceklerinden dolayı kendi başlarına bırakılmıştır ve önceki komşularının hepsi dünyanın uzak kısımlarına gitmişlerdir. Kuzey-doğunun tümündeki yollar (yerler), Seres'e gelene kadar oturmayla elverişli olmayan yerler olarak kalmıştır.

Ülkenin diğeri bir kısmında Amazonlar'ın oturdukları yerin yakınında Alan dağı, doğu yönünde yoğun nüfus ve geniş kavimlere bölünmüştür. Bunlar Asya'ya kadar uzanırlar. Duyduğum kadarıyla, Ganges nehrine doğru tüm yönlerde uzanmaktadır. Ganges nehri, Hindistan boyunca olup, güney okyanusuna dökülmektedir.

Böylece Alanlar, dünyanın iki parçası arasında bölünmektedir. Ancak birbirlerinden büyük ölçüde ayrı olmalarına ve geniş sahalarda dolaşmalarına rağmen, göçerlerin yapığı gibi zaman içinde tek isim altında birleşmişler ve kısaca geleneklerindeki benzerlikten dolayı her biri Alan olarak isimlendirilmişlerdir. Ayrıca valışı yaşam tarzları ve kullandıkları silahlarda benzerlik göstermektedir. Alanlar, yağmalarında ve av seferlerinde, Maeotis Denizi ve Cimber boğazına kadar olan bölgede ve aynı zamanda Armenia ve Media'ya kadar olan bölgelerde de dolaşırlar.

Greuthungi ile sınırlı olan ve Alanlarca Tanaites (Don nehri) adıyla anılan topraklarda Alanları Hunlar istilâ ettiler, öldürdüler ve bir çoklarını soydular, sağ kalanları ittifak antlaşmaları ile kendilerine kattılar. Sonra onlarla birlikte, oldukça zengin olan Ermanarichus'in topraklarına çok ani saldırılar yapılar"⁷⁴.

Balamir idaresindeki Hunlar, emirleri altındaki Alanlar'la birlikte Don nehrini geçerek Ermanarik'in idaresindeki Doğu Got (Ostrogot) İmparatorluğunun sınırları içerisine girdiler. Ostrogotlar, kendilerine 17 kavmin itaat ettiği büyük bir imparatorluktu. Bunlar Azak denizi civarında Heruller, Dinyeper nehrinin yukarı mecrasında İslav Veneder, Doğu denizi sahilinde Beltler, Fin-Ugor Merya, Mordvin Mescera ve İran, Germen kavimleridir⁷⁵. Fakat Balamir idaresindeki Hun ordularının saldırıları karşısında bu güç, kartondan yapılmış bir ev misali yıkılıp gitti (374-75). Birden bire ortaya çıkan

⁷⁴ Ammianus Marcellinus, s. 380-391.

⁷⁵ F. Altheim, *Attila...*, s. 80 vd.; A. Thierry, *Histoire D'Attila*, 1. Paris, 1865, s. 3-6; A. Alföldi, *Der Untergang Der Römerherrschaft in Pannonien*, 2. Berlin-Leipzig, 1926, s. 97 vd.

Hunların gücü, harbin neticesi ve ordusunun durumuna dayanamayan, halkını koruyamayan Ermanarik intihar etti. Bu mağlubiyetten sonra Ostrogotlar, iç işlerinde serbest, dışta ise Hunlara bağlı olarak tahakküm altına girdiler. Ermanarik'in ölümünden sonra tahta Ostrogot kral ailesi Amal kolundan Vithimer seçildi. Fakat Vithimer'in Hun hâkimiyetinden kurtulma teşebbüslerini haber alan Balamir ordusuyla harekete geçti. Amal ailesinden ve Vithimer'in silah arkadaşı Gensimund'un da yardımıyla Güney Ukrayna'daki Erak nehri kıyısındaki savaşta Hunlar Vithimer'e saldırdılar. Bu harpte Balamir mızrağını Vithimer'in alınına saplayarak onu öldürdü⁷⁶.

Artık Ostrogotlar, Hunların tamamıyla tahakkümü altına girmişler ve onların her arzusunu yerine getirmek zorunda kalmışlardır. Vithimer'in yerine Ermanarik'in oğlu Hunimund⁷⁷ Ostrogotların başına geçti. Hunimund Hunların emri altında Pannonia'da bulunan Sueb-Quadlar'a yapılan baskına katıldı. Yeğeni Vandalaris yönetimindeki Vandaların sürülmesinde rol oynadı. Hunimund'un halefi olan ve Hunlar zamanında son Ostrogot beyi olan Thorismund ise, Karpat bölgesinde yaşayan Gepidlerin baskını sırasında hayatını kaybetti. Thorismund'un ölümü ile Amal kral ailesinin hükümdar dalı kurudu. Uzaktan akraba olan beyleri başa geçirmeye ise Hunların ihtiyacı yoktu⁷⁸. Jordanes bu durumu şöyle anlatmaktadır: "O (Thorismund) öldüğünde, Ostrogotlar onun o kadar çok yasını tuttular ki, 40 yıl boyunca Thron'da onun anısı dudaklarda hep yaşasın diye hiçbir yeni kral çıkarmadılar"⁷⁹. Kendi beylerini seçemeyecek kadar aciz ve Hun boyunduruğu altında olan Ostrogotlar, tarihî kaynaklara bu durumlarını ancak yukarıdaki satırlarla açıklamaya çalışmışlardır⁸⁰.

⁷⁶ Jordanes, *Romana et Getica*, s. 91-92; F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, I, s. 320-330; O. Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, Wien-Köln-Groz, 1978, s. 13-20; C. Brady, *The Legend of Ermanaric*, Berkeley, 1949, s. 18-19; H. Wolfram, *History of The Goths*, California, 1987, s. 70 vd.

⁷⁷ "Hun ağızlı", "Hunların hâkimiyeti altında bulunan" manasına gelen Hunimund ismi de, Ostrogotlar üzerindeki Hun hâkimiyetinin ve nüfuzunun bir başka göstergesi idi. F. Altheim, *aynı eser*, s. 180; O. Maenchen-Helfen, *Pseudo-Huns*, s. 105-106; D. Sinor, *Autour d'une Migration du Peuples au V Siecle*, Inner Asia And Its Contacts With Medieval Europe, London, 1977, s. 29-30; I. Bóna, *aynı eser*, s. 12.

⁷⁸ A. Vasiliev, *The Goths in the Crimea*, Cambridge, 1936, s. 24 vd.; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, Stuttgart, 1991, s. 12.

⁷⁹ Jordanes, *aynı eser*, s. 78.

⁸⁰ I. Bóna, *aynı eser*, s. 13; A. Thierry, *aynı eser*, s. 15-17.

Balamir idaresindeki Hunlar, Ostrogotları mağlûp ettikten sonra, Vithimer'in öldürülmesi ile batıya doğru kaçan bir kısım Ostrogotları takibe başladılar. Bunlar kendilerine lider olarak Vithimer'in oğlu çocuk yaştaki Viderik'i seçtiler. Ama gerçek yetki komutanlardan Ostrogot Alatheus ve Alan Saphrax'ın elinde bulunuyordu. Sayısı belli olmayan ve yorgunluktan bitap düşmüş olan bu Ostrogot savaşçıları, kendilerini kabul etmeleri isteğiyle Vizigotların yanına kaçtılar. Bu durum Vizigotları, onların peşinden gelen Hun tehlikesiyle karşı karşıya bıraktı⁸¹.

Hunların Ostrogotları mağlûp etmesine dair Ammianus Marcellinus şunları yazmaktadır: "Hunlar, Alanları mağlûp edip, onlarla ittifak antlaşması yaptıktan sonra, onlarla birlikte oldukça zengin olan Ermanarichus'un bölgesine çok kanlı ani saldırılarda bulundular. Oldukça savaşçı olan Hunlar, komşu kavimleri korkutmuştur. Çünkü onların bir çok yiğitlikleri vardır. Korku ile, bu ani fırtınanın şiddetinde Ermanarik'a darbe indirildi. O uzun zamandır kendini en iyi şekilde korumuş ve ayakta durabilmişti. Ancak söylentiler geniş etki alanı yarattı ve muhtemel tehlikelerin korkusu ile hayatına son verdi ve bu büyük korkuların dehşetine bir nokta koydu. Onun ölümünden sonra, Vithimeris belli bir süre krallık yaptı. Hunlara güvenerek kendi bölgesini almak için ödeme yaptı. Ancak, dayandığı bir çok mağlubiyetten sonra muharebede öldü. Onun küçük oğlunun dönemindeki ismi Viderikus'tur, işlerin yönetimi Alatheus ve Saphrax tarafından üstlenilmiştir. Onlar yiğitlikleriyle tanınırlar. Ama şartların ağırlığı onları yerlerini terketmeye zorladı. Hister (Tuna) ve Borgsthenes arasında ki oldukça geniş bir ova boyunca akan Dinyster nehrine gelene kadar, tedbirli olarak geri çekildiler..."⁸².

Uzun süreden beri Vizigotların kralı olan ve bugünkü Romanya'nın bulunduğu bölgeye yerleşen Athanarik, Ostrogotların mağlûp edilmesi, Hunların ilerlemesi karşısında ülkesini savunmaya karar verdi. Athanarik'in, ülkesinin düzlük alanda kurulu olması ve ordusunun şöhreti böyle bir kararı almasında etkili oldu. Çünkü, Doğu Roma ordularına karşı yıllarca başarılıyla süren ayaklanmanın üzerinden daha kısa bir süre geçmişti⁸³.

⁸¹ Iordanes, *aym eser*, s. 93 vd.; Zosimus, *Historiae*, IV, nesr. L. Mundelsohn, Leipzig, 1887, s. 35.

⁸² A.Marcellinus, s. 394 vd.

⁸³ E. Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, II, s. 415-416; F. Altheim, *Atıla Et Les Huns*, s. 85 vd.

Athanarik Vizigotların ordusuyla hemen ülkesinin doğu sınırına, Dinyester'in dik kıyılarına çekilerek orada savunma yeri hazırladı. Karargâh, araba ve çukurlarla iyice tahkim edildi. Athanarik emniyette olduğunu zannediyordu. Yalnızca nehirle korunma altında değildi. Nehrin önüne koyduktuğu 30 km'lik alanda güçlü bir öncü kuvveti de vardı. Yani iyice hazırlıklı olarak tanınmayan düşmanını bekliyor ve hiçbir sürprizden korkmuyordu. Böylece günler geçti. Fakat günün birinde sabahın çok erken saatinde, ansızın oklar karargahı sarsmaya başladı. Uzakta, Gotların atış alanlarının dışında, disiplinli süvari gurupları dolanıyor ve yabancı bir dilde kumanda sözcüğüyle, aynı anda, korkuyla karşılarında duran Vizigotların üzerine oklarını fırlatıyorlardı. Güneş doğduğunda karargahta yalnızca ölümler vardı. Sağ kalanlar çözülmüş ve dağılmışlardı. Büyük kısmı güneye, Athanarik ve maiyeti batıya Karpatlar'a kaçmıştı (376)⁸¹.

Dinyester kıyılarında Vizigotların başına gelenler, Hunlar ile ilk kez karşılaşan batılı bir çok kavmin başına da geldi. Hunlar, Gotların öncüleriyile uğraşmadılar. Onları dikkatlice farketmeden kuşattılar. Ay ışığının aydınlatığı bir gecede, rakiplerinin çok zor geçilir dedikleri nehri geçtiler⁸⁵.

Dinyester kıyısındaki savaş, Hun savaş tarzına göre incelenecek olursa, Hunların, yalnızca Got öncülerini gözetliyerek, ama buna karşılık Athanarik'in karargahının keşfini yapmıyarak ciddi bir taktik hatasına düştükleri görülür. Gotların karargahı büyük bir ormanın yakınlarında bulunuyordu. Athanarik ve ordusunun tamamının yok olmaktan kurtulması ancak böyle mümkün olmuştu. Ormana kaçan Gotlar herşeylerini bırakarak canlarını kurtarmışlardı⁸⁶.

Buna rağmen Gotlarla Hunlar arasındaki savaş henüz bitmemişti. Oysa bu sefer hakkında yeteri kadar bilgi alamayan Romalılar, Hunların, Gotları "ganimet yükü altında hemen hemen tamamen kıarak" bırakuklarını düşünüyorlardı. Çünkü Hun savaş stratejisini henüz bilmiyorlardı. Yani yenilen düşmanı tamamen mahvolana kadar izleme⁸⁷. Olayların buraya kadarki gelişimi Sozomenos'un kilise öykülerinde şöyle aktarılmıştı: "Hunlar Gotları ilk saldırıda az vurdular, ama daha sonraki bir savaşta büyük bir güçle onların

⁸¹ I. Bóna, *aynı eser*, s. 9; H. Wolfram, *aynı eser*, s. 105-113.

⁸⁵ O. J. Maechen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 20 vd.; *Aynı mlf., The World of the Huns*, London, 1973, s. 50 vd.

⁸⁶ I. Bóna, *aynı eser*, s. 10; Iordanes, *Romana et Getica*, s. 95.

⁸⁷ B. Szász, *A Húnok Története, Attila Nagykirály*, Budapest, 1943, s. 114.

ülkesinin tamamını ele geçirdiler"⁸⁸. Hunların yeni hikâyesini 410 yılına kadar yazan Zosimos ise, Hunların, pek çok kereler kan banyoları gösterisi ve şimşek gibi hızlı savaşçıların ok yağmurları yaptıklarını, Tuna kıyılarında oturan şaşkına dönmüş "İskitler" (Gotları)'i ülkelerini terketmeye zorladıklarını bildirmişti⁸⁹.

Hunların müthiş saldırısı karşısında ordusu dağılan Athanarik, kendisine bağlı kitlelerle Olt ve Tuna ırmakları arasına oradan da Karpatlar'ı geçerek Macar ovasına sığındı. Fakat Batı Gotların büyük bir kısmı kendisini değil, krallıkta eski rakibi Fritigern'i takip ettiler. Peşlerinden gelen Hunlar, Alavivus ve Fritigern tarafından kumanda edilen Vizigot ordularını mağlûp ederek dağıttılar. Panik içerisinde bulunan Gotlar, Hun dehşetinden kurtulmanın tek yolu olduğunu düşünüyorlardı. Bu da Hunlar ile kendileri arasında Tuna'nın olmasını, yani Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde mülteci olarak kalınmasını istiyorlardı. Doğu Roma İmparatorluğu ise uzun süre, çok sayıdaki Got saldırıları ile karşı karşıya kalmıştı. Onlar, Gotları, Hun saldırılarından önce yıkılamıyacak bir güç olarak görüyorlardı. Bu sebeple Roma İmparatorluğu'nun, topraklarına yerleşmesine izin verip vermeyeceği bilinmiyordu. Kendisine bağlı Gotlarla Balkan dağlarında ve ormanlarında dolaşan Athanarik, gururundan dolayı böyle bir talepte bulunmayarak Transilvanya bölgesinde kalmayı yeğledi. Fritigern liderliğindeki çok sayıdaki Batı Gotlarının bu isteği İmparator Valens (364-378)'e iletildi. İmparatorluk konseyindeki tartışmadan sonra, İmparatorluk sınırları içerisine Gotların yerleşmesine izin verildi⁹⁰. Zaten Gotlar Hun baskısı karşısında daha önce bin bir güçlük, tehlike içerisinde kayık ve sallarla Tuna'yı geçmişlerdi. Bu izinle yaşlı erkekler, kadınlar, çocuklarla birlikte iki yüzbinden fazla savaşçının mülteci olarak imparatorluk topraklarına yerleştiği söylenmekteydi⁹¹.

Romalılar mültecilere ilk başta insanca muamele ettiler. Çünkü onları sınır boylarındaki tarım alanlarında çalışacak diri işçiler, nüfusun gittikçe küçülmesini önleyecek ve imparatorluğa yeni güç verecek insanlar olarak düşünüyorlardı. Ayrıca imparator Valens büyük bir ordu reformu tasarlıyor ve mülteci barbarları asıl orduyu teşkil edecek askerler olarak değerlendiriyordu. Bu sebeple Gotların üzerinde güç sahibi olan liderleri Fritigern ile

⁸⁸ Sozomenos, *Ecclesiastica Historia*, II, 1860, s. 661-666.

⁸⁹ Zosimos, IV, s. 223-236.

⁹⁰ P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, s. 57 vd.; I. Bóna, *aynı eser*, s. 11 vd.

⁹¹ F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, I, s. 366; H. Wolfram, *aynı eser*, s. 130 vd.

antlaşma imzaladı⁹². Fakat durum istenildiği gibi iyi gitmedi. Gotların ihtiyaçlarının karşılanması için, zaten zor durumda olan imparatorluk tarafından tedbir alınmadı. Kısa bir süre sonra mülteciler arasında büyük bir yiyecek sıkıntısı baş gösterdi. Gerekli olan şeyler çok fahiş fiyatla satılıyordu. Gotların çoğu kendilerini ve çocuklarını hayatta kalabilmek gayesiyle köle olarak sattular. İmparatorluk idarecilerinin ve komutanlarının aksi tutumlarına rağmen, askerler ortamdaki yararlanarak kadın ve kızlarını aklıktan kurtulmaları karşılığında ahlak dışı yollara sevk ettiler. Bu utanç verici muamele Gotlar arasında büyük bir kine sebep oldu. 377 yılı başında Marcianopolis civarında, Romalı askerler ile Gotların bir bölümü arasında çıkan karışıklık tüm mültecilerin baş kaldırmalarına sebep oldu. Gotlar, Kuzey Balkanlar üzerinden tüm ülkeyi ele geçirmek için ustalıklı harekete geçtiler. Bir çok yer yağma ve talan oldu. Sadece müstahkem şehirler bundan kurtulabildi⁹³. İran'dan savaştan dönen Roma ordusu Gotları sıkıştırmak istediye de, Haemus dağları ve Tuna arasındaki bölgede Got lideri Fritigern, keskin bir dönüş yaparak az sayıdaki Hun-Alan birlikleri ile ittifak yaptı. Bu sırada Makedonya ve Trakya'da dolaşan Hun birliklerinden kaçan Doğu Gotları'nın kralı çocuk yaşta Viderik ile komutanlar Alatheus ve Saphrax Tuna'da göründüler. Viderik ve sayısı belli olmayan, yorgunluktan bitkin düşmüş olan kuvvetleri Romalılar tarafından kabul edilmedi. Bunun üzerine bunların da katılmasıyla, Gotlar İstanbul'a kadar bütün Trakya'yı baştan başa tahrip ettiler (377 sonları). Gotlarla ittifak yapan Hun-Alan kıtaları ise, Romalıların emrinde olan ve Balkan dağlarındaki müstahkem geçitlerini meydana getiren Limes'lerde küçük bir gruptu⁹⁴.

378'de Doğu Roma İmparatoru Valens, Batı Roma İmparatoru Gratianus'un yardımcı kuvvetleri gelmeden ordusunun başında hareket etti. Gotlarla Edirne civarında karşılaştı. Çıkan savaş Romalıların hezimetıyla sonuçlandı. İmparator harp meydanında öldürüldü (9 Ağustos 378). Doğu Roma ordusunun büyük bir kısmı telef oldu. Fritigern, bu zaferi Doğu Gotları komutanı Alatheus ve Saphrax ile Hun-Alan yardımcı birliklerinin ani baskınlarına borçlu idi⁹⁵. Bu arada Gotlar, kazandıkları zaferin tüm avantajını de-

⁹² *Eunapius Sardinianus*, neşr. C. Müller, *Fragmenta Historicorum Graecorum*, IV, Paris, 1851, s. 29 vd.

⁹³ P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, bk. *Attila ve Hunları*, s. 60; A. Thierry, *aynı eser*, s. 17-21.

⁹⁴ T. Nagy, *The Last Century of Pannonia in the Judgement of a New Monograph*, *Acta Antiqua*, 19, 1971, s. 316-337.

⁹⁵ *Eunapius Sardinianus*, s. 30-33; A. Nalet-J. Isaac, *Histoire Romaine*, Paris, 1925, s. 413-415.

gerlendiremedi. Açık bir sahada Roma ordularına karşı savunma yapılmalarına rağmen, organizasyon eksikliği ve uygun kuşatma donanımına sahip olmadıkları için Edirne, Heraclea, İstanbul gibi müstahkem şehirleri ele geçiremediler⁹⁶.

Gotlar, İlyria'a kadar vardıkları, İtalya'nın karşısındaki Juli Alpler civarına yaklaştıkları halde, atakları bir kaç ay geçmeden çıkmaza girdi. Doğu Roma İmparatorluğu tahtına Valens'ten sonra I. Theodosios çıktı (379-395). Theodosios derhal ordudaki disiplini arttırarak Gotları sindirmeye çalıştı. Fakat onları imparatorluğun dışına çıkarmayı başaramadı. Gotlar ve Romalılar uzun süren savaşlar dolayısıyla yorgun düşmüşlerdi. Bu sebeple aralarında antlaşmaya vardılar. Alatheus ve Saphrax idaresindeki Doğu Gotları ile Hun-Alan kuvvetleri Pannonia ve Moesia'nın üst bölgesine; Batı Gotları ise Moesia'nın alt bölgesine yerleştirildiler. Bu durum tüm Gotların bir araya gelmesi demekti. Onlar, kendi kanunlarını yapma ve prenslerini seçme hakkına sahiptiler. Vergi ve haraçtan muaf idiler. Sınırları korumak, savaşta Roma ordusuna kendi reisleri komutasında asker göndermekle mükellef idiler⁹⁷. I. Theodosios'un hükümranlığı sırasında Batı Gotları sessiz kaldı ve iç karışıklıklarda imparatora yardım dahi ettiler. Fakat Theodosios'tan sonra yerine geçen dirayetsiz oğlu Arkadius (395-408) zamanında Batı Gotları tekrar hareketlenmeye başladılar⁹⁸. Fritigern'in ölümünden sonra, Batı Gotları'nın başında Alarik isimli yetenekli bir lider görüldü. Hırslı bir kimse olan Alarik, Batı Gotlarını açıkça isyana teşvik etti. Bu arada O, emrindekilerle bugünkü Yunanistan'a girerek Atina ve Sparta gibi çok ünlü şehirleri işgal etti. Roma ordusu onu kontrol etmek istedi (398). Fakat Batı Gotlarının kontrol edilebileceğini ama hâkimiyet altına alınamayacaklarını anlayan imparator, Alarik'e büyük bir makam vermek suretiyle Gotları tekrar eski konumlarına getirmeye çalıştı. Ona İlyria valiliğinde orduyu yönetme yetkisi verdi⁹⁹.

⁹⁶ *Olympiodori Thebaei*, neşr. C. Müller, aynı eser, s. 63; *Sozomenus*, *Ecclesiastica Historia*, II, 1860, s. 766-770.

⁹⁷ O. Maenchen-Helfen, *The Word of the Huns*, s. 60-65; H. Wolfram, *Geschichte Der Goten*, s. 89 vd.; E. Stein, *Histoire du Bas Empire*, I, Amsterdam, 1968, s. 188-189.

⁹⁸ F. Altheim, *Attila...*, s. 90 vd.; E. A. Thompson, *A History of Attila and Huns*, Oxford, 1948, s. 24-25; L. Várady, *Das Letzte Jahrhundert Pannoniens 376-476*, Budapest, 1969, s. 76 vd.

⁹⁹ Zosimus, *Historiæ*, V, 5-7; T. Hodgkin, *Italy and Her Invaders*, I, Oxford, 1892, s. 280 vd.; G. Ostrogorsky (Türk. terc. F. Işıltan), *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara, 1986, s. 50-51.

Hunların ortaya çıkışı Romalılar üzerinde sürpriz bir etki yaptı. Romalı askerler, asırlardır kuzeyin yüksek kesimlerinde, Ren kıyılarında, İngiltere'de, İspanya'da, Nil ve Anadolu'da yabancı kavimlere karşı savaşıyorlardı. Kendilerini yabancı harb tekniğine ve silahlarına karşı korumayı öğrenmişlerdi. Kendi orduları içerisinde çok sayıda barbar kavimlerden teşkil edilmiş yardımcı askerler bulunuyordu. Hülasa bölgedeki yabancı kavimleri yeterince tanıyorlardı. Fakat hiç bilmedikleri Hunların ilk ortaya çıkışları herkeste büyük bir korku uyandırdı. Hunlarla birlikte yaşayanların anlattıkları bu korkuyu daha da artırıyordu. Hiç kimsenin daha önce bu doğululardan ne akrabası vardı ne de hiç kimse onlardan birini gördü veya duydu¹⁰⁰.

Hunların Romalılar tarafından tanınması ve onlarla münasebete geçilmesinden sonra bazı Lâtin ve Bizans kaynaklarında şu malûmat verilmektedir:

"Uzaklarda doğunun en kenarında, İskitya'da bir boy yaşıyor. Buz gibi Tanais'in ötesinde; Kuzeyde hiçbir zaman ondan daha kötü şöhretlisi yaşamamış; Adetleri bile korkunç. Öldürülmüş ana baba onlara güzel ve saygın geliyor." (Claudius Claudianus)¹⁰¹.

"Ulaşılması imkânsız dağlık bölgelerde yaşayan Hunlar, birden bire korkunç bir kuvvetle Gotlara saldırıp onları kargaşaya soktuktan sonra, oturdukları yerlerden sürdüler. Gotlar kaçışlarında Tuna nehrini geçtiler." (Orosius)¹⁰².

"376 yılında Tuna'nın öbür tarafında yaşayan İskitlere barbarlar saldırdı. Şimdiye kadar görünmemiş bu kavim birdenbire ortaya çıktı. Onlara Hunlar dendi. İsimlerini, İskit bir kraldan mı, yoksa maymuna benzeyen savaş heveslisi bir millettten mi aldıkları belli değildir. Yoksa o zamanlar Asya'dan Avrupa'ya mı gelmişler? Çünkü o zaman bataklıklarla dolu boğazın kuruduğu ve onların böylece Avrupa'ya geldiği söylenmektedir. Atla, kadınlarla, çocuklarla gelip İskitlere saldırmışlardır. Atları üzerinde savaşmışlar ve oklarıyla çok kan akıtmışlardır. Böylece sağ kalan İskitler oturdukları bölgeden vazgeçip Tuna'nın öbür tarafına kaçmışlardır." (Zosimus)¹⁰³.

¹⁰⁰ H. Homeyer, *Attila*, Berlin, 1951, s. 7-8; F. Altheim, *Das Auftreten Der Hunnen in Europa*, Acad. Sci. Hung., 2, 1952, s. 270-75; E. Schafron, *Zur Geschichte Der Hunnen in Europa*, Welt als Geschichte, 17, 1957, s. 90-100.

¹⁰¹ H. Homeyer, *aynı eser*, s. 20.

¹⁰² C. A. Macartney, *Studies On the Earliest Hungarian Historical Sources*, Oxford, 1951, s. 154, 156.

¹⁰³ *Zosimi Comitis et exadvocati fisci Iustoria Nova*, neşr. L. Mendelssohn, Lipsiæ, 1887, IV, 20.

"...Hunlar, Gotlara ilk etapta hafif bir saldırı gerçekleştirmiş, daha sonra ise şiddetli bir saldırı ile tüm yerleşim bölgelerini ele geçirmişlerdir. Bunun üzerine Gotlar Roma bölgelerine kaçıp, nehri geçtikten sonra imparatorun yanına gidip ülkelerine yerleşmek istediler. Bunun karşılığında ileride Romalılara yardım grupları oluşturacaklarına dair söz verdiler." (Sozomenos)¹⁰⁴.

Sokrates isimli bir Bizanslı kilise tarihçisi bu konuda şu bilgileri vermektedir: "İmparator, gelen orduyu karşılamak amacıyla şehrin dış kıyasına geldiğinde askerler onu öldürdüler. Tek başına hükümdar olmayı istemek ve Hunları Roma bölgesine getirmekle suçlanıyordu. Çünkü, o tarihlerde Hunlar, Armenia'yı ve doğuda bazı yerleri işgal etmişlerdi"¹⁰⁵.

Hieronymos, 395-396 yıllarına ait mektuplarında şunları yazmaktadır: "...tam ben kadınların bulunduğu bir yeri ararken haberciler, her yerde cinayet işleyen, saldırılar yapan, tehlikeli atlar üzerinde ilerleyen Hun akıncılarının saldırıya geçtikleri haberini getirdiler. Roma ordusu o sıralarda İtalya'da iç savaşlarla uğraşıyordu. Hiç beklenmedik bir anda ortaya çıkıyorlardı. Din, kadın, çocuk demeden hepsini öldürüyor ve hiç kimseye acıymıyorlardı. Onların bitmek tükenmek bilmeyen altın istekleri vardı. Bu yüzden asıl amaçları Kudüs'e girmekti. Bizler de o zamanlar gemilerimizi hazırlayıp kıyıda beklemek zorundaydık. Denizde kasırgalar olduğu halde gemilerimizin batmasından çok, o barbarlardan korkuyorduk"¹⁰⁶.

Aynı olay kiliseye ait kayıtlarda şöyle anlatılmaktadır: "Zamanımızın çöküşünü düşündükçe tüylerim ürperiyor. 20 yıldır Roma kanı bir çok yerde insafsızca akıtılıyor. İskitya, Trakya, Makedonya, Dalmaçya ve daha bir çok yer Gotlar, Sarmatlar, Alanlar, Hunlar tarafından işgal edilmiştir. Bir çok kadını, genç kızını ve asil yaşayan insanlarımızın hayatı saygısızca mahvedilmiştir. Piskoposlar yakalanmış, papaz ve başka bir çok muhterem insan öldürülmüştür. Kiliseler ahıra dönüştürülmüştür. Her tarafta acı, korku ve ölüm görülmüştür. Roma dünyası yok oluyor ama biz etkilenmiyoruz. Barbarların hâkimiyetleri altına aldıkları Yunanistan kimbilir nasıl bir durumdadır. Önce doğunun bu skandaldan korunacağı söylenmiştir. Ancak geçen yıl Kafkasya dağlarında saldırılar gerçekleştirilmiş ve büyük bölgeler ele geçi-

¹⁰⁴ *Sozomenus*, *Historia*, 11, s. 665.

¹⁰⁵ H. Homeyer, *Attila*, s. 27-28.

¹⁰⁶ H. Homeyer, *aynı eser*, s. 28.

rilmiştir. Ne çok manastır elimizden alındı, ne çok nehir insan kanıyla sulandı"¹⁰⁷.

Ammianus Marcellinus ise Batı Godarı'nın yenilmesi ve Doğu Roma ile harp hakkında şunları yazmaktadır: "...Ermanarik'in bölgesine çok kanlı ani saldırılar yapular. Oldukça savaşçı monarşi, komşu kavimleri korkutmuştur. Çünkü onların bir çok yiğitlikleri vardır. Korku ile, onlara fırtına gibi ani bir darbe indirildi. Uzun zamandır kendini en iyi şekilde korudu ve ayakta duruşunu sürdürdü. Ancak söylentiler geniş etki alanı oluşturdu. Olması gereken tehlikelerin korkusu geniş olarak ortaya çıktı.

Ermanarik'in vefatından sonra Vithimius, onlara karşı ayakta durdu ve belli bir süre için krallık yaptı. Hunlara güvenerek kendi bölgesini almak için ödeme yaptı. Ancak bir çok mağlubiyetten sonra muharebede öldü. Onun küçük oğlunun dönemindeki adı Viderik'tir. İşlerin yönetimi Alatheus ve Saphrax tarafından üstlenilmiştir. Bunlar yiğitlikleriyle tanınırlar. Ama, şartlar onların güven içindeki yerlerini terketmeye zorladı. Tuna ve Borysthene (Dinyeper) arasındaki oldukça geniş ova boyunca akan Dinyester nehrine gelene kadar tedbirli olarak geri çekildiler.

Thüringler'in şefi Athanarik, kendi toprakları üzerinde kalmaya kalkıştı. Daha öncekiler gibi saldırıya uğradıklarında tüm direnişini göstermeye hazırdı. Buna bağlı olarak, karargâhını Dinyester'in kıyısına kurdu. Uygun olarak Greuthungi'nin belli bir uzaklığındadır. Munderichus'u, Lagarimanus ve bir çok yüksek rütbeli insanla birlikte 20 mil mesafeye görevli olarak gönderdi. Düşmanların ilerlemelerini, orduların savaşa hazırlanmalarını gözlemek için bu bölgeye gönderildiler. Ancak, sonuç onun beklediğinden değişik oldu. Sonuçlara varmakta kurnaz olan Hunlar, biraz fazlaca büyük kuvvetin varlığından şüphelenmişlerdi. Gördükleri askerî taburları önemsemediler. Bu taburlar kendilerini dinlenmek gayesiyle dağıtmışlardı. Ay ışığı, gecenin karanlığını dağıttığında, görünen en iyi yolu kendilerine seçtiler. Nehri sığ yerinden yürüterek geçtiler. Korkusuzca, belli bir uzaklıktaki düşmanı uyandırmadan Athanarik'in üzerine çok hızlı bir atak yapular. Onların ilk hücumu ile sersemlediği için, dik dağların sığınılacak yerlerine kaçtı. Bu arada Hunlar bir kaç adamlarını da kaybettiler. Athanarik, bu beklenmeyen saldırıdan rahatsız olmuş ve hala neler olabileceğinin korkusunu daha fazla yaşıyordu. Yüksek duvarlar inşa ettirmiş ve Gerasus nehrinin kıyısındaki Ta-

¹⁰⁷ H. Homeyer, *aynı eser*, s. 30-31.

ifal eteklerinde Tuna'dan oldukça uzakta, acele olarak fakat dikkatle inşa edilen bariyer onun güvenliğini garanti edecekti. Ama bu iyi planlanmış iş devam ederken Hunlar onun üzerine çok hızlı saldırdılar. Bir kerede onu yendiler ve ganimet olarak, pek ümitli olmadıkları girişimden çok fazla yüklü dönemediler. Bununla beraber, haberler geniş olarak diğer Gotlar arasında da yayıldığına, ki bu insanların şimdiye kadar dünyanın kuytu köşelerinde saklanmış oldukları bilinmemektedir, tıpkı yüksek dağlardaki kar fırtınası gibi, yollarındaki herşeyi yok etmeleri görülüyordu. Hayatın gereklerinin eksikliği ile tükenen insanların büyük kısmı, Athanarik'i terketmişlerdir. Vahşilerin bilmedikleri yerlerde evler bulmak için yerlerini değiştirdiler. Ve Trakya'da onlara teklif edilen yeri seçmek için uzun uzun düşündüler. Bunun iki nedeni vardı: Oldukça bereketli topraklara sahip oldukları için ve Tuna'nın sele elverişli olması nedeniyle uzun süre kararsız kaldılar. Ayrıca bir savaş sırasında yıldırımlara da maruz kaldılar ve kavmin geri kalanı da bu plana katılmıştır. Thüring Gotları olarak tanınanların büyük kısmı, topraklarından sürülerek, savaşta itaat ve yardım sözü vermeleri şartıyla, Valens'in rızası ile Romalılar tarafından Trakya'ya getirildiler. Greuthungi de, Gotların diğer bölümüdür, gizlice salların üzerinde Tuna nehrini geçtiler.

Alavivus'un kılavuzluğunda, Tuna nehrinin kıyılarını ele geçirdiler ve Valens'e elçileri hürmetkâr ve kabul edilebilir ricalarla gönderdiler ve sadece barış içinde bir hayat değil, aynı zamanda şartlar gerektiğinde yardım tedarik etme sözlerini verdiler. Bu, yabancı topraklarda oluyorken, kuzeydeki insanların sarsan ve ortak olmayan şiddetli hareketin söylentileri ürkütücü şekilde dışarıya yayılıyordu; Marcoman topraklarından Pontus'a kadar olan Quad topraklarına uzanan bölgenin tamamında vahşi, bilinmeyen insanlar, ani bir şiddetle buldukları yerlerden sürülüyorlardı. Bu insanlar Tuna nehri civarında avare şekilde dolaşıyorlar ve gidecekleri yerleri olmadığı için dağıntık haldeydiler.

Yiyecek kıtlığından öleceklerdi; yaşamın bütün ihtiyaçları güçlü şehirlere alınmıştı, hatta bu ve buna benzer diğer operasyonlardan habersiz olanların dışında hiçbir düşman, bu şehirleri kuşatma girişiminde bulunmamıştır. Richomeres, Galya'ya 377'den sonra döndü, Hala savaş çıkma ihtimali büyük olduğundan oradan yardım getirmek için Galya'ya dönmüştür. Bunların hepsi, Gratian ve Merbaudes konsüllüklerinde olmuştur.

Valens, savaşın üzücü sonuçlarını duyduğu sırada, kendisine geçici olarak süvari alayının komutası verilen Saturninus'u, Traianus ve Profuturus'a

yardımı vermek için gönderdi. Aynı esnada durum değişti, çünkü İskitya ve Moesia topraklarında yiyecek olarak kullanılabilen herşey tükenmişti, barbarlar vahşilik ve açlıkla sürüldüler, kaçabilenlerle kavga ettiler. Bizim adamlarımızla onların yaptıkları kuşatma ve istilâ etme girişimlerinden sonra, büyük ganimetleri ele geçirme ümidiyle Hunların ve Alanların bazıları ile ittifak sağlayarak zorluklara dayanmışlardır. Saturninus, çoktan ileri sınır karakollarına varıp bunları bir çizgide aranje ettiği için, bunu duyar duymaz, orduları toplayıp, geri çekilmeye hazırlandı; Planı aptalca değildi. Barbarların büyük bir topluluğu, bir nehir gibi bariyerlere girecek ve suyun şiddetli akışı ile birdenbire ileri doğru gidecekler, daha önceden haberleri olan, şiddetle izlenen noktaları, geri dönerek tahrip etmeleri mümkün olmayacaktır.

Gotlar, Hun ve Alan kuvvetlerine kendilerine katılmaları için rüşvet teklif ettikten sonra, İstanbul'a başarısız bir hareket yaparlar. Toulouse'den öteye genel kumandan olan Julius, hangi vasıflarla Gotların doğu eyaletlerini kurtarmıştır? Bundan sonra Gotlar, yaz mevsiminde uzun olmayan gecelerin tamamında büyük dikkat içinde oldular,yaralarını kendi doğal tedavi usullerinin kullanarak tedavi ettiler. Gün doğduğunda, zihinleri bu yolu göstermektedir (planları gereği), devamlı şüphe ve tedirginlik içinde oldukları için, nereye dönmeleri gerektiğini bilememektedirler. Büyük taruşma ve konuşmalardan sonra Perinthus'un sahipliğini almaya karar verdiler ve evlerin içlerine kadar bilen firariler tarafından verilen bilgilere göre zenginliklerle dopdolu olan komşu şehirlerden sonra Perinthus'u seçmişlerdir. Bu kararı takiben, karşı koyulmaksızın ve harap etmeksizin bölgenin tamamını soyarak ve ateşe vererek yavaş yavaş ilerlediler.

Vaktinde hareketlerinden sonra Hadrianopolis'de kuşatılanlar, güvenilir keşifçiler olarak bilinen öncülerden, komşu yerlerin düşmanların elinde olmadığını öğrenerek, geceyarısı yola çıkular ve umumî yollardan gitmekten kaçınarak, hızlarını arttırıcı her türlü çabayı sarfederek, ağaçlık ve patikasız yerlerden geçerek, acele ile kendileri emniyet içerisinde iken, Philippopolis'e, oradan da Serdica'ya, diğerleri de bu bölgelerde Valens'i bulma ümidi ile Makedonya'ya doğru yol aldılar. Buraları iyi bilmedikleri için, savaş rüzgârlarının ortasına düşmüştü veya herhangi bir hızla bir kulübenin içine girmiş ve bu kulübe, onun yanarak öldüğü yer olarak düşünülmektedir. Ancak, Hunlara ve Alanlara katılan Gotlar, fazlasıyla savaşçı ve cesur insanlar olup, bir çok şiddetli tuzağın güçlüklerine karşı kuvvetlidirler, bu tuzaıkları

Fritigern'in sanatı ile yapıyorlardı ve bu tuzaklar Perinthus'un yakınındaki kamplarında kuruluyordu. Ancak önceki felaketlerin hatırası ile şehirlerle yaklaşmaya ve saldırmaya gerçekten pek cesaret edemiyorlardı. Son derece bereketli toprakların tahribini azaltmak için bu topraklarda oturanları öldürdüler veya tutsak ettiler.

Buradan İstanbul'a hızlı bir yürüyüşe zorlandılar, İstanbul'un çok büyük hazine yığınları için hevesli bir şekilde, pusu korkusu nedeniyle kare düzeni alarak yürüdüler ve bazı ünlü şehirleri tahrip etme gücüne sahiptiler. Fakat, delicesine koşarlarken hemen hemen kapıların (surların) bariyerlerine çarptılar, takip eden olaylar tarafından kutsal bir güçle sanki kontrol edildiler. Saracens'in bir alay askeri ki; Saracens gizli hücum beklentilerine oldukça iyi adapte olmaktadır, son günlerde şehre çağrılmıştır, aniden görüş alanlarına girmiş olan barbarların göçebe aşiretlerine saldırma arzusundadırlar. Mücadele uzun ve inatçıydı ve her iki taraf eşit şartlara sahipti. Ancak, Asyalı asker alayı, daha önceden şahit olunmamış ilginç bir olaydan dolayı avantajlıdır.

Onların içinden bir tanesi, üzerindeki kuşak hariç çıplak ve uzun saçlı, boğuk ve kasvetli feryatlarla Got ordusunun en güçlü bölgesine kamasını çekerek saldırır ve bir adamı öldürdükten sonra, dudaklarını adamın kan akan boynuna dayayarak kanı emer. Bu tuhaf, korkunç ve canavarca tarafları ile korku salan barbarlar, herhangi bir hareket girişimi olduğunda, kendilerine güvenli tavırlar gösteremiyorlar ve tereddütlü adımlarla ilerliyorlardı. Sonra onlar ilerledikçe uzunca duvar sıralarını gördükçe cesaretleri daha da kırıldı. Ev blokları geniş bir alanı kaplıyordu ve şehrin güzelliği onların gerisinde kalıyordu ve burada çok fazla bir nüfus ikamet ediyordu. Yakınlardaki dar bir boğaz ile Pontus Ege'den ayrılıyordu; Gotlar, onların hazırladıkları savaş malzemelerinin imal edildiği yerleri tahrip ediyorlardı. Büyük kayıplar vermelerinden daha fazla olarak kuzey eyaletlerine sürülerek cezalandırıldılar. Julius'un ayaklarından olabildiğince uzaklara yollandılar. Yollandıkları bölge onların deyimile "Venedik Alpleri" idi.

O zamanlarda, Toulouse'ye doğru olan orduların baş komutanı olan Tultus'un faydalı ve hızlı etkinliği göze çarpıyordu. Trakya'daki talihsiz olayları öğrenmesi üzerine, tamamı Romalı olan tüm liderlere gönderdiği gizli mektupla, daha önce kabul ettikleri ve çeşitli şehirlere ve kamplara dağıtılan Gotların şüphelenmeden kendilerine söz verilen mükafatları almak ümidiyle kenar mahallelere gelmek için kandırılmalarını ve aynı gün içinde teker teker kılıçtan geçirilmelerini emretmiştir. Bu açık gözce plan, gecikmeye ve

karışıklığa sebep olmadan başarıyla gerçekleştirildi. Böylece doğu eyaletleri büyük tehlikeden korunmuş oldu"¹⁰⁸.

Ayrıca Balamir ve Hunların birdenbire ortaya çıkan zaferlerinin, başarılarının sırrının, "krallarının mükemmel okçuları olduğu" çağdaşları Romalılar tarafından özellikle belirtiliyordu. Nitekim elleri müthiş bir isabetle hedefi buluyordu. Öfke ve savaş anında hedefi hiç şaşmazlardı. Onların atışları mutlaka ölümü getirirdi. Bunun bilinen meşhur ilk örneği Balamir'in mızrağıyla ölen Vithimer'dir. Roma'da hiçbir zaman at ve süvarisi arasında böyle bir ahenk görülmedi. Atlarında sanki "çivilenmiş gibi" sanki "perçinlenmiş gibi" oturuyorlardı. Ayrı bir değerlendirmede ise "Kentaur'lar bile atlarıyla onlardan bu derece daha sıkı fıkı büyümemişlerdir. Romalıların gözünde çirkin ve dayanıklı atları inanılmaz işlerde yetenekli bozkır ırkı kar altında bile yiyecek bulmuştur" deniliyordu¹⁰⁹.

Hunlar yanlarında yedek atlar bulundurdıkları için, yorulmuş atlarını dinlenmiş atlarla sürekli değiştirebilmişlerdi. Aynı devirlere ait eski bir kaynak onların iki, üç atı aynı anda idare edebilmelerini sihirbazlık olarak nitelendiriyor ve "uğursuz atları hep dinlenikti. Onların kendilerinin yorgun olmaları gerekirdi" diyordu¹¹⁰. Hunlu süvariler sezonluk silahşörler değildiler. Onlar kışın olduğu kadar yazın da iyi savaşabilirlerdi. Bu gerçeği Doğu Avrupa kavimlerinden sonra en iyi Romalılar öğrenmişler ve Hunların tesiriyle piyadelerden kurulu olan ordularını ok ve yay ile tehizli süvarilerden teşkil etmeğe başlamışlardır. Hun süvarileri, küçüklükten itibaren at üzerinde yaşayan, at üzerinde iş gören, yiyen, içen, uyuyan bozkır insanının soyundan geliyorlardı¹¹¹.

Romalıların başlangıçta çözemediği at ve süvari arasındaki uyumun sırrı, o döneme ait arkeolojik buluntulardan açığa çıktığı gibi önü ve arkası yükseltilmiş rahat ve güvenli bir oturma sağlayan başlıklı eyerdi. Bu sayede Hun

¹⁰⁸ A. Marcellinus, *aynı eser*, s. 396 vd.

¹⁰⁹ I. Bóna, *aynı eser*, s. 13 vd.

¹¹⁰ E. Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, 2, s. 397-398. Nitekim Asya Hunları'ndan beri her Türk süvarisi savaşta iki at taşır ve atını koştururken onu dizleriyle yönetebilir, bunun sayesinde dört bir yana ok atabilirdi. Türk süvarisi ve atları daha dayanıklı olduğundan geç yorulur ve savaşın sonuna doğru üstünlükleri belirirdi. Tafsilat için bk. B. Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, s. 205; A. Donuk, *Kuruluşunun 2200. Yıldönümünde Türk Ordusu*, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul, 1991, s. 539.

¹¹¹ F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, I, s. 306-311; G. Fehér, *Türko-Bulgar, Macar ve Bunlara Akıba Olan Millelerin Kültürü-Türk Kültürünün Avrupa'ya Tesiri*, II. TTKZ, İstanbul, 1943, s. 315 vd.; J. Deér, *İstev Kültürü*, DTCFD, XII, 1-2, 1954, s. 173.

beyleri Doğu Roma İmparatoru I. Theodosios gibi kendilerinin attan düşerek ölmelerine fırsat vermiyorlardı¹¹². Büyük bir maharetle ata binebilen Hunlar, en az beklenen yerde ortaya çıkıyorlardı ve hızları ünlerinden önce gidiyordu. Onlar, "hızda eşsiz ve benzersiz", onlar "aptala çeviren bir hızla ileri atılıyorlar", "yüksek dağlardan kopup gelen kasırga gibi", "öyle ölçüsüz bir hızları var ki insan onları fark edene kadar, onlar karargâha dalyorlar" gibi sıfatlarla tanımlanmaları, onların rakiplerini her zaman şaşırttıkları anlamına geliyordu¹¹³.

Çok sayıda değil, küçük gruplarla saldırıyorlardı. 500-1000 adamdan oluşan bir birlik savaşa, aynı anda farklı yönlerden, uzaktan, birbiri ardına sık atılan ve korkunç isabetli ok yağmuru ile başlıyordu. Böylece düşmanlarına, onları yok edecek öldürücü darbeyi vuruyorlardı. Uzaklardan gelen bu ani hücumu karşı savunma okların menziline girmeden mümkün değildi ve de kör gibi Hunlar üzerine saldırmakla olabilirdi ki, bu da imkânsız gibi bir şeydi¹¹⁴.

b- Uldız Devri ve Romalılarla İlk Münasebetler

376 yılındaki büyük fırtına ve kavimler hareketinden sonra Hunlar, aşağı yukarı 20 yıl boyunca Romalıların görüş alanından uzaklaştılar. Bu arada devletlerinin teşkilatlanmasıyla uğraşıp, diğer kavimleri rahat bıraktılar¹¹⁵. Belki de 370'li yıllardaki Doğu Roma İmparatorluğu içlerine, Gotlar ve Alan-

¹¹² B. Szász, *aynı eser*, 521-22; I. Bóna, *aynı sere*, s.16.

¹¹³ M. Neogoe, *Úç Bozkırlı*, (Türk. terc. M. Ülküsal) İstanbul, s. 25-26; G. Zichy, *A Steppék Régi Lovasnomadjal*, Budapest, 1936, s. 68. vd.

¹¹⁴ I. Bóna, *aynı eser*, s. 17.

¹¹⁵ Balamir'den sonra merkezi Hun yönetiminde kimin olduğu tam bilinmemektedir. Belki de 412-13 yıllarında Dalmacya sahil yolu ile Aquiliea'ya, oradan da Pannonia bölgesine ulaşarak Hun ülkesini ziyaret eden Bizans elçisi Olympiodoros'un büyük Hun kralı olarak ismini kaydettiği ve ok atınada usta olduğundan gayri hakkında bilgi bulunmayan Karaton (Türkçe siyah elbiseli) o sıralarda Hun hükümdarı idi. Yalnız bu arada Hun dış politikasına damgasını vuran ve Doğu-Batı Roma İmparatorlukları ile münasebetleri yürüten Uldız ise Bau kanadı sorumlusuydu. F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, I, s. 185. vd.; C. Müller, *Olympiodorus*, *Fragmenta Historicorum Graecorum*, IV, s. 57. 61; C. D. Gordon, *The Age of Attila*, Michigan, 1960, s. 59; V. Pádányi, *Dentu-Magyaría*, Veszprem, 1989, s. 248-249; O. Pritsak, *Ein Hunnisches Wort*, ZDMG, 104, 1954, s. 124-135; Aynı mlf., *The Hunnic Language of the Attila Clan*, s. 437-438. Bu arada Thompson, Karaton'dan önce Donatus diye birinin Hun hükümdarı olduğunu söylemiştir. Ayrıca kaynaklarda adından başka hiç bir bilgi olmayan Donatus'un öldürüldüğünü, yerine Karaton'un geçtiğini, daha sonra da Basık ve Kursık'ın Hun hükümdarı olduklarını da belirtmiştir. A. Thompson, *A History of Attila*, s. 58-60. Oysa bu bilgiler herhangi bir tarihi kaynak tarafından teyit edilememektedir. Zaten eserinin çoğu kısımlarını, günümüz siyaset sosyolojisi ve demokrasisi açısından kendi bakışı doğrultusundaki yorumları oluşturmaktadır.

lar ile birlikte yaptıkları, her tarafı yakıp yıktıkları savaşı biraz unutturdular. Hunların Avrupa önlerinde görülmeleri neticesinde Doğu Gotları ve Alanların bir kısmı ile, Batı Gotlarının ise tamamına yakını yerlerinden sürülerek Roma İmparatorluğu sınırlarına yerleştiler. Bu süre zarfında, coğrafi sebeplerden dolayı kavimler göçünün tüm sıkıntılarını hisseden devlet ise Doğu Roma İmparatorluğu oldu¹¹⁶.

Yaklaşık 375-400 yılları arasında Hunlar, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Avrupa'daki toprakları üzerinde direkt bir harekette bulunmadılar. Fakat bu arada İmparatorluktaki olayları da yakından takip ettiler. Nitekim, tarihçi Hieronymos'un da dediği gibi, ilk saldırıyı, Doğu ve Batı Roma İmparatorlukları'nın birbirleri ile savaşa tutuştuklarını haber aldıklarında gerçekleştirdiler. Doğu Roma İmparatoru I. Theodosios birliklerini doğu bölgelerinden çekti. Hatta Tuna'nın güney kıyılarında oturan ve sınırlarını korumakla vazifeli Vizigotları da yanına aldı. Ordusuyla, imparator karşıtı Eugenius (394)'a karşı Alpler'e çekildi. Böylece Doğu ve Tuna'da sınırlar korumasız kaldı. Hunlar, 395 yılında kendilerini Romalılara hatırlatmak için bu uygun fırsatı kullandılar¹¹⁷.

Hunlar, meşhur stratejilerine uygun olarak imparatorluğa iki farklı yönden saldırdılar. Ağırılık merkezi Tuna olan Batı kanadı tarafından organize edilen bir kısım Hunlar, önce donmuş olan Tuna'dan geçerek Moesia düzlüklerini zapt ettiler. Buradan Alpler'e kadar akınlar yapmayı denediler. Balkanlar, İlyria ve Trakya'ya kadar ilerliyerek tahrip ettiler. Hunların bu hareketi Romalılar'dan çok, 20 yıl önceki delişeti içlerinde taşıyan Gotlar'da büyük bir korku uyandırdı¹¹⁸. Merkezi Don nehri civarında bulunan doğu kanadı tarafından tertip edilen ve Basık ile Kursık adlı iki bey tarafından idare edilen bir kısım Hunlar ise Kafkasya üzerinden Küçük Asya (Anadolu) ve Suriye'ye saldırdılar. Bu Anadolu akımı sırasında Hunlar, bugünkü Erzurum, Karasu ile Fırat'ı geçerek Malatya ve Çukurova bölgesine kadar ilerlemişler, Urfa ile Antalya'yı kuşatıp, Suriye'ye gelerek Kudüs taraflarına varmışlardır. Orta Anadolu'ya Kayseri-Ankara civarına kadar gittikten sonra, Azerbaycan-Bakü yolu ile merkezlerine geri dönmüşlerdir. Gerçekleştirilen bu akınlar planlı olmuş ve yerleşilerek vatan haline getirilecek en müsait toprakları

¹¹⁶ E. Gibbon, *aynı eser*, II, s. 69 vd.; A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire 284-602*, Oxford, 1973, s. 152-153, 176 vd.

¹¹⁷ I. Bóna, *aynı eser*, s. 18; D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth*, New York, 1971, s. 64-66.

¹¹⁸ B. Szász, *aynı eser*, s. 23; A. Ferrill, *aynı eser*, s. 90-91.

bulma gayesi taşımıştır. Bu durum, Doğu Roma İmparatorluğu kadar Sasani-leri de telaşlandırmış ve korkuya sevk etmiştir¹¹⁹.

M.S. 375-400 yılları arasında Avrupa'da faal bir harekette bulunmayan Hunlardan küçük bir grup, Tuna'nın güneyindeki toprakları ele geçirdiler ve Pannonia bölgesinde görüldüler. Bu zaman içerisinde Doğu Roma hudutlarındaki Hunların sayısı fazla değildi. Bunlar da Doğu Macaristan ve Transilvanya'da bulunmaktaydılar. Hunların esas kütlesi Güney Rusya'da Don nehri civarındaki merkezlerinde bulunuyordu¹²⁰. Doğu ve Batı da yapılan seferler merkezin kontrolü altında kanatlar tarafından idare edilmekteydi. Anadolu seferinden bahsettiğimiz Hunların, dönüşte 396 yılında Sasaniler ile mücadeleler yaptığı görülmektedir. Sasaniler'in merkezine yakın bir yerde görülmeleri ahaliye bir korku yaşattı ve Sasani kralı IV. Behram Hunlarla şiddetli bir mücadeleye girişti¹²¹. Priskos bu olaylar hakkında şu bilgileri vermektedir: Priskos, Batı Romalı elçi Romulus ile konuşurken, onun anlatıklarına istinaden şunları nakletmektedir. "... İskit ülkesinden İranlılar'ın ülkesine nasıl gidilir diye sorulması üzerine Romulus, İranlılar'ın ülkesinin İskit ülkesinden çok uzak ve İskitler'in bu yolda acemi olmadığını, bir zamanlar memleketlerinde kuraklık olduğundan ve Romalılar o zaman devam eden harplerinden dolayı onlarla savaşamadıklarından, İskitler'in İranlar'ın ülkesine girdiklerini söyledi. İskit kral soyundan Basık ve Kursık idaresindeki İskitler, İran'a kadar giderek buralarda büyük bir kalabalığa hakim olmuşlar, Roma'ya gelmişler ve ittifak etmişlerdir. Onlarla birlikte gidenler anlatıyorlar ki, çölden geçtikten sonra bir gölü de geçerek — Romulus Maeotis (Azak Denizi) 'i düşünüyor — on beş gün dağlık bölgelerden gidip İran'a bu suretle gelebilmişlerdi. Etrafı yağma ettikleri bir sırada İran ordusu gelerek gökyüzünü oklarla kaplamış olduklarından, başlarının üzerinde bulunan tehlikeden korkarak pek az ganimet ile geri çekildiler. Bu felaket önünden geri çekilirken dağlar aşmak mecburiyetinde kalmışlar ve ganimetin pek çoğunu da İranlılar geri almışlar. Düşmanların hücumundan kurtulmak için başka yola saparak bir deniz kenarındaki kayalıklardan ateş çıktığı yerden ilerlemişler, günlerce yolculuk yapuktan sonra ülkelerine dönmüşlerdi..."¹²².

¹¹⁹ D. Sinor, *aynı eser*, s. 381 vd.; G. A. Williamson, *Procopius The Secret History*, Middlesex, 1966, s. 50.

¹²⁰ W. M. McGovern, *aynı eser*, s. 375; E. Gibbon, *Roman Empire, I*, 1764, s. 268 vd.

¹²¹ I. Bóna, *aynı eser*, s. 19.

¹²² Priskos'un C. Müller tarafından neşredilen eseri tarafımızdan 1990 yılında İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı'nda Master tezi olarak hazırlan-

Bu sefer sırasında Hunların genel olarak aşağı Don'un doğusunda ve Maeotis'de oturdukları anlaşılmaktadır. Hunlar hareketlerinde Maeotis'in doğu kıyısı boyunca uzanan Kafkasya'nın batı yolunu seçmişler ve İranlılar'a ulaşmak için en az 15 güne ihtiyaç duymuşlardır. Burada kayalıklardan çıkan ateşin Bakü yarım adasındaki petrol yatakları olduğu tahmin edilmektedir. Buna göre geri dönüş Hazar Denizi'nin batı kıyısı boyunca Derbent geçidi veya Hazar kapısı vasıtasıyla olmuştur¹²³. Ayrıca Edessa (Urfa)'nın kuşatılması dolayısıyla da Edessa kroniğinde Hunların atlarının üzerinde fırtına gibi uçan Ye'cüc-Me'cüc kavmi olduğu kabul edilerek şu bilgiler verilmiştir: "Şehir Hunlar tarafından kuşatıldı. Halk dağlara çıktı. Manastır ve rahiplerin olduğu şehrin üst kısmı kaldı. Hunlar halkı kovaladı. Kimi kaçtı, kimini de Hunlar esir aldılar. Bazı rahibeleri kovaladılar. Bazılarına da tecavüz ettiler. Şehirde başka bir şey bırakmadılar"¹²⁴.

Yalnız Hunların bu seferi hakkında ortaya çıkan bilgiler oldukça karışıktır. Hepsinin 395 yılındaki harekete mi ait olduğu, yoksa 359-61 veya 400 yıllarında başka bir sefer düzenlediler de bazıları ona mı dairdir bilinmemektedir. Hunların ilk devirlerinde İran bölgesinde gelişen olayların Ak-Hunların faaliyetleri ile karşınırlama tehlikesi de vardır.

25 yıllık bir sessizlikten sonra nüfuslarını, güçlerini arturan, birçok kavmi yerinden oynatarak Güney Rusya bozkırlarının tek sahibi olan Hunlar, Avrupa içlerinde yeniden harekete geçtiler. İmparator I. Theodosios'a, İtalya seferinde refakat eden I. Alarik ve birlikleri, Hunların saldırı haberi üzerine aceleyle Tuna'da Moesia'da bulunan yerlerine geri döndüler. Kış gelmeden bütün ailelerini oraya getirip, Balkanlara ve imparatorluk içlerine çekildiler. 399 yılından beri biraraya toplanan Got paralı askerlerinin komutanı Gaius'un müfrezesi İstanbul'un çevresini yakıp yıkıyordu. Bunlar aynı zamanda kendini Ostrogotların kralı ilan eden Tribigild (us) 'in müfrezesiyle Bosphoros'un iki yakasında Romalılarla (fakat aynı zamanda birbirlerine karşı da) kanlı savaşlar yapıyorlardı¹²⁵.

mişür. A. Ahmetbeyoğlu, *Grek seyyahı Priskos (V. Asır)'a Göre Avrupa Hunları*, İstanbul, 1995, s. 46.

¹²³ F. Alheim, *Geschichte Der Hunnen*, I, s. 12-13; IV, 1962, s. 186.

¹²⁴ F. Alheim, *Geschichte Der Hunnen*, II, Berlin, 1960, s. 1; P.Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, s. 53-54.

¹²⁵ I. Bóna, *ayrı eser*, s. 18-19; J. Harmatta, *L'apparition des Huns en Europe Orientale*, Acta Antiqua Hung., 24, 1976, s. 277-283.

Bu kuvvetli barbar akınlarına karşı Doğu Roma savunması hemen çaresizdi. 400 yılının yaz aylarında Gainas, İstanbul'u fethetti ve gerçek bir terör estirdi. Bankaları yağma etti, imparator sarayını yaktı, tutkulu bir Arianî olarak kendi taraftarları için hıristiyan bir kiliseyi işgal etmeye çalıştı. Bu durum ona bir bela getirdi. Başkentin öfkeli halkı sokak savaşlarında ordusunun yarısını imha etti. Diğer yarısı ise korkuyla şehirden kaçtı. Gainas ve etrafındaki asiler sürüsü imparatorluktan da sürüldü. Trakya üzerinden Tuna'nın kuzey kıyılarına yani eski anayurtlarına geri döndüler¹²⁶. Gainas'ın kaderi burada noktalandı. Korkunç bir Aralık soğuşunda hiçbir saldırı beklemedikleri sırada Hunlar, Gainas'ın ordusunu şaşkına çevirip, etrafını sarak düzenlerini bozdular ve yerle bir ettiler. Bu sırada Hunların Batı Kanadı reisi olan Uldız¹²⁷, Gainas'ın kafasını yeni yıl armağanı olarak İstanbul'a gönderdi (3 Ocak 401). İki yıl boyunca öylesine çok zararlar vermiş olan haydut sürüsü beyi'nin ölümü kadar sevindirici yeni yıl armağanı tahayyül edilemezdi. İmparator Arkadius (395-408), teşekkür olarak bir sürü hediyeler gönderdi. Düşmanının düşmanıya bir ittifak yaptı. Başarısının büyüklüğünü göstermek için olayın anısına —Traja sütunlarının resimlerinden sonra —muhteşem Arkadius sütunlarını yaptırdı. Yalnız bu zaferi, zafer çığlıkları içerisindeki İmparator ve Romalılar kazanmadılar¹²⁸.

Balkanlar çevresinde ölçsüz tahripler yapmış olan ve Romalı General rolündeki Vizigotların kralı I. Alarik, Gainas'ın devrilmesi haberi üzerine, gene ayakları altındaki toprağın çok ısındığını hissetti. Daha 401 yılında İtalya'yı yağmaladı. Gerçekte ise Hunların önünden Juli Alpleri'nin arkasına kaçtı. Ordusunun bir kısmı, o zamanlar Dinyester savaşının kahramanlarından oluşuyordu. Bu sebeple onlar, Hunlar tarafından esir alındıklarında kendilerini neyin beklediğini iyi biliyorlardı. İtalyan öncü akınlarında bu sefer başarısızlığa uğramışlardı. Batı Romalı başkomutan Stilicho; Vizigotları, Pannonia bölgesinin Alan ve Hunlu birliklerin yardımıyla, Raetia'dan ücretli asker olarak giden Vandallar gibi iki defa yendi. Bundan sonra 402'de, Pannonia ve Dalmaçya arasındaki bölgeye, Dinar Alpleri'nin koruma bölgesine geri çekilen Alarik'i püskürttü¹²⁹.

¹²⁶ A. Ferrill, *aynı eser*, s. 91-96; B.S. Bachrach, *aynı eser*, s. 33 vd.

¹²⁷ Kaynaklarda Uldis, Uldes, Uldin, Huldin şeklinde geçen Hun Batı kanadı reisi Uldız'ın ismi Türkçe "yıldız" manasındadır. G. Doerfer, *aynı eser*, s. 37; B. Szász, *aynı eser*, s. 28-29. Pritsak, ismin Hunca Öl-din (= öl-di-n)'den gelmiş olabileceğini, bunun da Bulgar adlarından Ult-zindur (öl-cin-dür)'la bağlantılı olduğunu söylemiştir. O. Pritsak, *aynı eser*, s. 436-37.

¹²⁸ I. Bóna, *aynı eser*, s. 18.

¹²⁹ L. Schmidt, *Mundiacum Und DasBurgunderreich am Rhein*, Germania, XXI, 1937, s. 264-266; T. Premier, *Histoire Du Bas Empire*, 1968, s. 247-249.

Bu arada Karpatlar'da da genel bir panik ortaya çıktı. Hun kışkacı harekete geçti. Tuna bölgesinden Sarmatlar'dan binlercesi Roma İmparatorluğu topraklarına kaçtı. Asıl korkunun nedeni, Doğu Karpatlardan küçük Karpatlar'a kadar "ısıran" üst kışkacı. Hunların Ostrogotlu uşakları, ön tarafta Vandallar, Sueb-Quadlar ve Gepidlere saldırıyorlardı. Arkada ise her tarafta Hun savaşçıları vardı. Sonuç dünya tarihinde bugüne kadar görülmemiş panikti. Batı Roma İmparatorluğu toprakları akın akın gelen insanlar tarafından istilâya uğramıştı. Kaçış, daha sonraları Kartaca İmparatorluğunu kuran Hasdning-Dynastie komutasındaki Vandalların Karpat vadisinde oturan kolunun da kendilerine katılan büyük Alanlı ve küçük Gepid gruplarını ittifakıyla başladı. Korkunç bir şok içindeydiler ve deniz onları Avrupa'dan ayırana kadar kaçış sürdürdüler. Sueb-Quadlar ve Vandallar'ın Siling komutasındaki diğer kolu, onların peşlerinden gittiler. Pannonia ve Norikum'dan kopup gelmiş dağınık yağmacı gruplarla 401-405 arasında Tuna vadisinden Ren nehrine geldiler¹³⁰. Aynı tarihlerde Tuna'nın öbür tarafında kalan Gotlar, Sarmatlar ve diğer barbarlardan oluşan grupları Radagais adında biri etrafında topladı ve onlarla İtalya'da Alp dağlarının eteklerine saldırdı. Yeni, bu beklenmedik karşı saldırıya hazırlıksız olan Stilicho, Uldız'dan yardım istedi. Hunlara para ve savaş ganimetinden pay sözü verdi. Mucize yine tekrarlandı. Stilicho ve Uldız, Radagais'in asilerini orta İtalya, Floransa yakınında ele geçirdiler. Çembere aldılar ve 406 yılı Ağustosunda yok ettiler¹³¹.

İtalya ikinci sefer de kurtulmuştu. Fakat bedeli ağır olmuştu. Alarik ve sonra Radagais'e karşı İtalya'ya yürüyen Ren birliğinin çekilmesinden sonra akın başsız kaldı. Aralık 406'da Vandal, Alan ve Sueb'lerden oluşan ordu Ren'i geçti ve korumasız Galya'yı istilâ etti. Bütün Galya ateş içinde kaldı¹³².

Radagais ve ordusunun İtalya seferinde tamamen başarısız olmasına rağmen, onlar Batı Roma bölgelerinde büyük bir hücumu sebep oldular. Radagais ordusunun Pannonia'ya girmesi, bu bölgeye henüz yerleşmiş olan

¹³⁰ T. Premier, *aynı eser*, s. 249-252; A. Thierry, *aynı eser*, s. 32-37; F. Salamon, *A Hunok és Pannónia 380-440 ig. Századok*, XVI, 1882, s. 236 vd.; G. Schramm, *Hunnen, Pannonier Germanen*, Balkanologie, 11, 1975, s. 71 vd.

¹³¹ Zosimus, *V*, s. 2; L. Hambis, *Attila Et Les Huns*, s. 26-43; O. J. Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 44-46; C. D. Gordon, *aynı eser*, s. 30 vd..

¹³² R. P. Lindner, *Nomadism Horsus and Huns. Past and present*, 92, 1981, s. 3-19; A. Ferrill, *aynı eser*, s. 97 vd.; A. Thierry, *aynı eser*, s. 38 vd.; *Martinus Dorpius Orationes*, neşr. I. Ijsewijn, Leipzig, 1986, s. 56; Ş. Baştaç, *Attila'nın Hayatı ve Ölümü*, Türk Kültürü, sayı I, 1962, s. 35; P. Engel, *Beilleszkedés Európába a Kezdetektől 1440-16*, Budapest, 1990, s. 46-47; J. B. Bury, *The Invasion of Europe by The Barbarians*, London, 1928, s. 40 vd.

kavimlerin nüfusunda büyük bir değişmeye yol açtı. Birkaç yıldan beri Vandallar bu bölgeye yerleşmişti. Onlar kuzey-doğu Macaristan'da Suebler'le birleşmiş ve Hun tazyiki altındaki bazı Alanlar da Güney doğu Rusya'dan batıya doğru kaçmıştı. Bu taze baskı Radagais'in Gotları'nı harekete geçirdi. Onların arkasından hareket eden Hunlar, Pannonia'da yerleşenleri yerlerinden oynatarak uzağa sürdüler. 401 yılında Vandallar, Suebler, Alanlar batıya doğru büyük bir grup halinde harekete geçmişlerdi. İlk önce Raetia ve Norikum eyaletlerine yerleştilerse de, kısa bir süre sonra Hunların baskısı ile batıya doğru ilerliyerek 406 yılında Ren'i geçerek Galya bölgesine geldiler¹³³.

Ren'i geçmeden önce bu yeni istilâcılar Franklarla büyük bir savaş yaptılar. Anlatılanlara göre 20 bin Vandal bu harp sırasında katledildi ve Vandal kralı kendini öldürdü. Vandalların muttasılı olan Alanların yetişmesi onları daha büyük bir bozgundan kurtardı. Çok sayıda Vandal, Sueb ve Alan kıtaları Frankları geri püskürtmeyi başardı. Galya'nın çeşitli kısımlarına gittiler ve oraları üç yılda yakıp yağmaladılar. Bu zamanın sonunda, bölgedeki Roma birliklerinin sayısının artması kuvvetlerin güneye doğru yönelmesine sebep oldu. 409'da Vandallar, Suebler, Alanlar Pireneler'i geçerek İspanya'ya girdiler. Roma şehirlerini yağmalamak yerine her biri ayrılarak bağımsız krallıklarını kurdular. Sueb krallığı İspanya'nın kuzey batısında, Alan krallığı şimdiki Portekiz'in olduğu yerde, Vandallar ise yarımadanın diğer kısmında hakim oldular (kısa süre sonra da Vandallar, eski Kartaca şehrine kadar uzak-doğuda Kuzey Afrika'nın sahibi oldular)¹³⁴.

Bu sıralarda Galya'yı yakıp yıkan Vandal, Sueb ve Alanlar tekrar İtalya'ya doğru harekete hazırlanıyorlardı. Batı Roma İmparatorluğu'nun kalbi yeneden barbar istilâsına maruz kaldı. 402-403 yılında Vizigot kralı Alarik tarafından idare edilen ve önemli bir sonuç doğurmayan İtalya seferinden sonra, Alarik, 408'de kutsal Roma şehrini hedefleyen yeni bir hareket başlattı. Radagais'in İtalya'ya saldırısı, Galya'nın Sueb, Alan, Vandallar tarafından istilâsı doğudan gelen Hun baskısı neticesinde gerçekleşmiştir¹³⁵.

408 yılı Ağustos'undaki barbarlar soyundan gelen Stilicho'nun sonunu hazırlayan saray ayaklanmasından önce, Alarik'ten korkmak gerekmiyordu.

¹³³ Iordones, *Romana et Getica*, s. 99-101; R. G. Collingwood, *The Roman Evacuation of Britain*, *The Journal of Roman Studies*, 12, 1922, s. 82 vd.

¹³⁴ B. Szász, *aynı eser*, s. 126-128; B. s. Bachrach, *A History of The Alans in the West*, s. 51-61; *Urfalı Mateos Vekayı-Nâmesi (952-1136)*, (Türk. terc. H. B. Andreasyan), Ankara, 1962, s. 185 n. 75.

¹³⁵ *Olympiodorus*, s. 58 vd.; P. Váczy, *aynı eser*, s. 69 vd.

Vizigot kralı bu yıllarda Batı Roma işlerine isteyerek —tabii iyice büyük bir miktarda para haturına— hizmet ediyordu. Alarik harekete geçer geçmez bu, onu, Uldız ve arkasındaki orduyla korkutunaya yetiyordu. Ve hemen yine sesi kesiliyordu. Her zaman gerçek olmasa da buna uygun bir haber her zaman mümkündü. Gerçekte Batı Roma İmparatorluğu, Hunlarla her zaman sıkı dostluk ve ittifak ilişkileri kurmuştur. Öyleki bu sıralarda karşılıklı esir değişimi dahi yapmışlardır. Bu ittifakın alt teminatı Hunlara rehine olarak gönderilmiş olan (aynı zamanda da elçi olarak) Dorystolon (Silistre) doğumlu Aetius'tu. O, Hunlardan başka şeyler yanında, ata binmeyi yay ve kılıç kullanmayı da öğrenmişti. Batı Roma Hun ittifakı 450 yılına kadar sürdü ve bu ölmekte olan bir imparatorluğun mevcudiyetini bir insan ömrü kadar uzattı¹³⁶.

Stilicho'nun ölümünden sonraki gelişmeler için önemli rol oynayan iki yılda Hunlara duyulan umutlar söndü. Arkadius'un ölümünü (1 Mayıs 408) ve 7 yaşındaki oğlu II. Theodosios (408-450)'in tahta çıktığını öğrendiğinde Uldız, 408 yılında Doğu Roma İmparatorluğu'na saldırdı. Önce Olt nehrinin ağzından Demir Kapı'ya kadar olan bölgeyi ele geçirdi ve Tuna'nın kuzey kıyılarında kule tarzı küçük filo destek mevzileri gibi köprübaşı mevzilerini yaktı (Doğudan batıya: Sucidava / Celei, Desa, Hinova, Drobeta / Turnu Severin, Dierna / Orsova, Gornea - hepsi yakıldı). Sonra nehri geçti. Uldız'ın Skir yardımcı müfrezesi (Doğu Germen Skirler, 381'den beri Hunların silah arkadaşı idiler) List'den geçerek Moesia'da kilit noktayı elinde tutan Castra-Martis (Kula) mevzisini hileyle fethetti. Doğu Roma komutanı, Uldız'la savaşı sulh şeklinde bitirmeye çalıştı. O, aynı şekilde sulh ve ittifakı sağlamaya gayret etti. Buna mukabil Uldız, barışın sağlanması ve kalenin temizlenmesi için yıllık olarak altın talep etti. Böyle büyük başarıdan sonra Uldız, doğan güneşi göstererek "güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar her yeri fethederim" dedi¹³⁷. Romalılar bunu kabul etmediler. Castra-Martis'i yeniden ele geçirdiler ve Skirler'e yalnızca ağır kayıplar verdirmekle kalmadılar, aynı zamanda Uldız'ı Tuna'nın kuzey kıyılarına kadar tazyik ettiler (409). Bu olaylar hakkında Sozomenos şu bilgileri vermektedir: "Aynı tarihte herhangi bir saldırı olmadığı halde Hunlar, Trakya'da bir yenilgi yaşadılar. Çünkü barbarların kralı olarak Tuna'nın bu tarafında yaşayan Uldız, büyük bir ordu ile nehri geçerek Trakya sınırına yerleşti. Castra-Martis şehrini hileyle ele geçirdikten

¹³⁶ I. Bóna, *aynı eser*, s. 22 vd.

¹³⁷ O. Maenchen-Helfen, *The Date of Ammianus Marcellinus*, s. 388-389; Sozomenus, *Historia*, s. 891-894.

sonra, Trakya'nın geri kalan bölgelerine de saldırdı. Bunu yaparken Romalılar'la herhangi bir antlaşma yapmaya tenezzül etmedi. Trakya'nın en salâhiyetli şahsı Uldız'a barış teklifi ile gelince, Uldız, ancak kendisinin koyduğu şartlarla bir barışı kabul edeceğini, aksi takdirde savaş açacağını bildirdi. Durum çok kritikleşince Tanrı, Roma İmparatorluğu'na ne kadar önem verdiğini gösterdi"¹³⁸. Kısa süre sonra Tuna'nın güney kıyısındaki mevzileri sağlamlaştırdılar ve 412 yılının ilkbaharında yeni Tuna filosunun hazırlanmasıyla ve eski gemilerin yeniden onarımıyla nehir sınırlarının savunmasını iyice güvenli hale getirdiler. İyi organize olmuş ilk Hun saldırısı Doğu Roma İmparatorluğu ve dünya tarihi açısından önem taşır. Henüz daha çocukken savaş esnasında tahta çıkan II. Theodosios (408-450) hükümeti, başkentini korunması için hemen yeni bir sur yaptırttı. Bu, yapımı 413 yılına kadar süren "Theodosios" veya konsül düzenlemesinde yaptıklarına göre olan adıyla "anthemik" suru Bizans'ın bin yıldan uzun süre korudu"¹³⁹.

408 yılında Roma şehrine karşı harekete geçen Alarik, ordusunun arkasında bulunan ve Tuna'yı geçerek Trakya ile Makedonya'yı yağmalayan Hun kuvvetlerine elde ettiği ganimetin büyük kısmını vererek kendini Hun tehlikesinden korudu"¹⁴⁰. Honorius'u (395-423) Batı Roma tahtına çıkaran Alarik, askerlerinin desteklenmesi için büyük miktarda para istedi. Honorius, bu teklifi reddettiye de İtalya'ya saldırı tehdidine karşı bir önlem alamadı. Honorius, Ravenna şehrine giderek kendini emniyete aldı. Talepleri reddedilen Alarik, sefer için hazırlıklarını tamamladı ve 408 yılında Juli Alpleri'ni geçerek İtalya ovalarına hareket etti. Honorius'un saklandığı Ravenna'ya uğramadan doğrudan Roma'ya girdi. Çünkü Roma şehri Batı Roma İmparatorluğu'nun merkezi idi. Alarik güney yolu üzerinde çok az bir direnişle karşılaştı. 408-409 ve 410 yıllarında Roma şehri üzerine üç saldırı yaptı. Bunların her biri belirli başarılarla sonuçlandı. İlk saldırıda Roma'yı almakla yetindi ve halkı kendisine itaat etmeye mecbur bıraktı. Bu arada Alarik, oldukça büyük bir meblağı askerlerine moral olması için dağıttı. Bundan sonra askerlerini kuzeye doğru ilerletti ve İmparator Honorius'u yendi, kalıcı bir antlaşma için teşebbüste bulundu"¹⁴¹.

¹³⁸ H. Homeyer, *Attila*, s. 31; F. Salamou, *A Hunok és Pannonia 380-440 ig*, s. 238-239.

¹³⁹ A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 124-128; O. Maenchen-Helfen, *The Date of Ammianus Marcellinus*, s. 388.

¹⁴⁰ W. M. McGovern, *aynı eser*, s. 378; Th. Mommsen, *Gesammelte Schriften*, IV, Berlin, 1906, s. 515 vd.

¹⁴¹ I. Bóna, *aynı eser*, s. 23 vd.; H. Wolfram, *Geschichte der Goten*, s. 92 vd.

Bununla beraber Honorius, Ravenna'da tüm antlaşma tekliflerini reddetti. Bunun üzerine Alarik, 409 yılında Roma şehri üzerine ikinci bir hareket yaptı. Alarik, şehri ele geçirince Roma senatosu bir uzlaşma teklif etmek zorunda kaldı. Savaşmayı ve antlaşmayı reddeden Honorius tahttan indirilerek, Attalus imparator seçildi. Yeni imparator, hem Roma vatandaşı hem de Alarik'e yakın biri olduğundan, Romalılar ile Gotlar arasında antlaşma olabileceği ümit edildi. Buna istinaden Alarik, antlaşmadan yana olduğunu bildirdi. Yeni imparator Attalus yalnız Roma ile yakın bölgelerde tanıdığı için, Roma kapılarında bir isyana karşı askerlerini tutunaları karşılığında Alarik ve ileri gelen Gotlara yüksek rütbeler verildi. Birkaç ay süresince Attalus ile Gotlar arasındaki sağlanan ittifak devam etti. Daha sonraları Alarik, Attalus tarafından kendisine yapılan muameleden rahatsız oldu ve 10 ay tahtta kalan imparatoru tahttan indirdi¹⁴².

Alarik, tekrar Ravenna'da hapiste olan Honorius'la antlaşmaya teşebbüs etti. Honorius yalan haberle 10 bin Hun askerinin yardıma geldiğini söyleyerek bunu reddedince, üçüncü ve son defa Roma'ya yürüdü. Roma'yı çevreleyen surları yıkarak, kendini tüm şehrin efendisi ilan etti. Got askerleri şehri istedikleri gibi yağmaladılar. Gotlar hıristiyan olduklarından kiliselere zarar vermedilerse de, özel ve halka ait mülklerin tümünü ele geçirdiler. Bunlardan da önemlisi Roma'nın gurur ve prestijini sarstular. Bir kaç yüzyıldan beri bozulmadan kalmış olan ve Hunların şiddetli saldırıları karşısında yurtlarını terkeden mültecilere karşı direnen Roma şehri sonunda Gotlar tarafından zapt edildi¹⁴³.

Roma zaptedildikten ve yağmalandıktan kısa bir süre sonra Alarik, ordu-suyla birlikte batıya yürüdü. Çok büyük bir zorlukla karşılaşmadan Güney İtalya'nın tümünü geçti. Kuzey Afrika'ya geçmek için büyük bir filo oluşturdu ve bu bölge üzerinde kontrolü sağladı. Onun Kuzey Afrika'ya geçmek istemesinin çeşitli sebepleri vardı. İtalya'da, su azlığı ve Afrika'dan gönderilen buğday yüzünden tarım yapılamamaktaydı. Bu sıralar Afrika hala Honorius'la dost olan bir genel vali tarafından yönetilmekteydi. Alarik, imparatorluğun tahıl ambarı olan Afrika'yı ele geçirmeden İtalya'daki gücünü sağlamlaştıramayacağını biliyordu. Bunun için Afrika'yı ele geçirmeyi, sonra da Roma'ya tekrar dönmeyi düşündü. Alarik'in bu planlarının hepsi boşa gitti. Oluşturduğu filonun büyük bir kısmı zarar gördü. Kendisi de, Güney

¹⁴² *Olympiodorus*, s. 62 vd.

¹⁴³ *Jordanes, Romana et Getica*, s. 96-100.

İtalya'nın tehlikeli bataklıklarında yakalandığı bir hastalık sonucu öldü¹⁴¹. Onu, kayınbiraderi olan Athaulf Got kralı olarak takip etti. Athaulf çok akıllı ve yetenekliydi. Fakat Alarik gibi hırslı değildi. Athauf Afrika'yı işgal etme planından vazgeçti. İtalya üzerinde Gotların yeteri kadar gücü olmadığını bildiğinden, Romalılarla kalıcı bir barış yapmanın yollarını aradı. Gotların İtalya'yı işgalleri sürdükçe bunun imkânsız olduğunu anladığından çekilmeye karar verdi. Hunlarla karşılaşma korkusundan kuzey-doğuya çekilme yerine, birliklerini kuzey-batıya yönlendirdi. Güney Galya'nın büyük bir bölümünü işgal etti (412). Daha sonraları Honorius'un kızkardeşi Placidia ile evlendi. Athaulf ve askerleri, kendi toprakları içerisinde Roma İmparatorluğu'nun özel valileri olarak kaldılar. Athaulf, Romalılar adına askerleri ile Pireneler'i geçerek İspanya yarımadasındaki Vandallarla savaştı. Bunun sonucunda Kuzey İspanya'nın büyük bir kısmı Vandal kontrolünden zorla alındı. Bu bölge, kuzeybatı Fransa ve kuzey-doğu İspanya'dan ibaret olan Vizigot krallığı'na dahil edildi¹⁴⁵.

Vizigotlar, Roma kontrolündeki güney Galya'nın büyük bir kısmını ele geçirirken, onların uzaktan akrabaları Burgund ve Franklar yavaşça Ren'i geçmeye başladılar. Kuzey Galya'nın çeşitli kısımlarını işgal ettiler. Bu arada Avrupa'da vuku bulan Hun saldırılarına bakacak olursak şunları görürüz: İlk Hun saldırıları çeşitli kavimleri Güney Rusya'nın dışına itti. Onların büyük kısmını Balkanlara gönderdi. Bu suretle Doğu Roma İmparatorluğu'nun paylaşılmasına sebep olundu. Fakat Batı Roma'ya dokunulmadı. Çeşitli kavimlerin Batı Roma İmparatorluğu üzerindeki saldırılarını çabuklaştıran, Hunların 400-415 yılları arasındaki akınları oldu. Bunun sonucunda İtalya kavimler tarafından yağma ve tahrip edildi. Ayrıca Avrupa, İspanya, Galya da işgal edildi. Bu zaman içerisinde Hunlar Batı Roma İmparatorluğu üzerine bir harekette bulunmadılar. Doğu Roma'yı tazyik altında tutmak için de Tuna'nın güneyine sık sık saldırıda bulundular. Zaten Attila devrine kadar Hun dış politikasının esasını, Batı Roma ile dostluk, Doğu Roma ile ise savaşlar oluşturdu. Nitekim doğu ile devam eden harpler sırasında Doğu Roma İmparatorluğu, 412 yılında elçi Olympiodoros vasıtasıyla Hun Hükümdarı

¹⁴¹ I. Bóna, *aynı eser*, s. 23-24; H. S. Schultz, *The Roman Evacuation of Britain*, *The Journal of Roman Studies*, 23, 1933, s. 45.

¹⁴⁵ B. Szász, *aynı eser*, s. 129-130; E. A. Thompson, *A History of Attila And The Huns*, s. 46-49.

Karaton'la bir ateşkes yapmayı başardıysa da, Hunlar ile Doğu Roma arasındaki ittifak ve dostluk bundan sonra hiçbir zaman gerçekleşmedi¹¹⁶.

c- Rua Devri

Ostrogotlar ve Vizigotların mağlubiyetinden sonra Hunlar Tuna boyunca fazla görünmediler. Daha çok Doğu Roma ile mücadele eden Hunlar hakkında 420 yıllarına kadar, Olympiodoros'un başkanlık ettiği Doğu Roma elçilik heyetinin Hun kaganı Karaton'u ziyaret için 412 yılında denizi geçtikten sonra Don çevresine geldikleri ve ondan barış istedikleri haberinden başka pek malûmat bulunmamaktadır. Yalnız bir kaç kaynak Hunların 415-20 yıllarında İranlılar'a karşı yürüttükleri savaştan söz etmektedir. Hunlar bu savaşta oldukça başarılı olmuşlardır. Nitekim Hunlara ait arkeolojik buluntular arasında sık sık ortaya çıkan Sasani kuyumculuk sanatı eserleri ve özellikle Hunların oturdukları Karpat bölgesinde bulunan Sasani-Kuşan, Baktria, hatta Hindistan'a ait altın paralar bunu ispatlamaktadır¹¹⁷. Bu zaman esnasında Hunlar, Güney Rusya'dan Macaristan ovalarına, Türkistan'dan da Güney Rusya'ya hareket etmişlerdir¹¹⁸.

422 yılında Tuna'da ortaya çıktıklarında Hunların başında Rua¹⁴⁹ bulunmaktaydı. Onun zamanında Hunlar imparatorluk haline gelmeye başlamalarına rağmen, hayatı ve saltanatı hakkında pek birşey bilinmemektedir. Kaynaklarda sadece ismi geçen Karaton'un oğlu olup olmadığı veya onunla akrabalık derecesinin ne olduğu meçhuldür. Rua'nın kardeşlerinin isimleri ise Oktar, Aybars ve Muncuk'tur. Attila'nın babası olan Muncuk erken yaşta vefat etmiştir. Aybars ise büyük bir ihtimalle Doğu kanadı komutanıdır. Ok-

¹¹⁶ İ. Kafesoğlu, *XII. Asra Kadar İstanbul'un Türkler Tarafından Muhasaraları*, İstanbul Enstitüsü Dergisi, III, 1957, s. 1-2; A. Ahmetbeyoğlu, *Attila Devrinde Hun-Doğu Roma Münasebetleri*, Türk Dünyası Araştırmaları, 71, 1991, s. 53.

¹¹⁷ I. Bóna, *aym eser*, s. 23 vd.

¹¹⁸ A. Alföldi, *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*, II, Berlin, 1926, s. 82-95; J. Wilkes, *A Pannonian Refugee of Quality et Salona*, Phoenix, 26, 1972, s. 385-389.

¹⁴⁹ Kaynaklarda Ruga, Roa(s), Rua, Roila, Rugila şeklinde geçmektedir. İsmi Got menşinden geldiği kabul edilmektedir. Hunların çok uzun süre Gotlarla yakın ve sıkı münasebetlerde bulunduğu göz önüne alınırsa bu durum gayet normaldir. Gotca aslı Roila olan isim, -la sevgi küçültme ekiyle "kurtçuk" manasına gelmektedir (Deorfur, *aym eser*, s. 18-20; Gy. Németh, *Hunların Dili*, s. 190; O. J. Maenchen-Helfen, *Zu Moór's Thesen Über die Hunnen*, BZ, 14, 1963, s. 273-278). Ayrıca Pritsak Rua isminin Türkçeye olabileceğini ve "er, adam" manasına gelebileceğini de söylemiştir (Pritsak, *Hunnish Language at the Attila Clau*, s. 441-442).

tar ise Batı kanadı komutanı olarak Ren nehri kıyısındaki Burgundlar'la mücadele etmiştir¹⁵⁰.

422 yılında Rua, Doğu Roma'daki iç kargaşalıklardan istifade ederek saldırıya geçti. Bizzat Rua'nın idare ettiği Hunlar büyük bir hızla ilerliyerek Makedonya ve Trakya'yı istilâ ettiler¹⁵¹. Roma ordularının Trakya'dan Doğu'ya kaydırılmaları Hunların hareketini kolaylaştırmıştır. İranlıların tehdidi üzerine, Avrupa eyaletlerinden Anadolu'ya asker takviye edilmiştir. Sevk edilen bu kuvvetler arasında Yunanistan'daki bazı birlikler ile, gelecekteki İmparator Marcianus ve Ardaburius'un emrindeki ordular da yer almıştır. İranlılarla savaş 421 yılında çıkmıştır. Savaşı Doğu Roma kazandıysa da bu kesin bir zafer değil, çatışmayı durduran bir galibiyet olmuştur. Hunların Trakya'ya saldırısı üzerine ise bu ordu hemen geri dönmeye başlamıştır¹⁵². Bu sefer sonucunda imzalanan antlaşmayla devamlı tazyik altında tuttıkları Doğu Roma'yı 350 libre altın vergi vermeye mecbur bıraktılar. Romalıları Hunlara 350 libre altın ödemeye mahkûm eden antlaşmanın tarihi hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bury, bu antlaşmanın 424 yılında, Stein 430, Thompson 430 civarında, Helfen ise 438 veya sonrası olduğunu düşünmüştür. John ise, 434 yılında yapılan antlaşmanın 422 yılı fethinin sonucu olduğunu ve tarihinin de 422 olduğunu belirtmiştir. Ayrıca antlaşmanın 435 yılında yapıldığı da söylenmiştir. Bu ana kadarki iddialar göz önüne alınırsa 422-434 yılları arasında Trakya'nın üç ayrı fethi vardır.

a) 422 senesi fethinin neticesi bilinmemektedir (Marcellinus Comes'e istinaden).

b) 430 yılları civarında bir işgal gerçekleşmiş ve Hunlara 350 libre altın ödenmesi ile neticelenmiştir (Priskos).

c) Aksi bilinmeyen ve 434'den önce Trakya'yı tahrib eden bir işgal olmuş ve Rua bu sefer de İstanbul'u tehdit etmiştir (Theodoret).

¹⁵⁰ Iordanes, *Getica*, s. 105; E.A. Thompson, *aynı eser*, s. 60; H. Schreiber, *Die Hunnen*, Münih, 1978, s. 84.

¹⁵¹ B. Bury, *History of the Later Roman Empire*, Londra, 1923, s. 101-105; 212-213; 272 vd.; A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire*, Oxford, 1964, s. 193; *Marcellinus Comes, Chronicon*, *Chronica Minora*, II, s. 75; D. Sinor, *aynı eser*, s. 187-189.

¹⁵² A. Thompson, *Attila and The Huns*, s. 31; F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, IV, s. 271; T. Premier, *Histoire Du Bas Empire*, 1968, s. 289 vd.

Bu üç ihtimali birleştirdiğimiz zaman hepsinin de 422'deki işgali işaret ettiği ve antlaşmanın bu sıralarda imzalandığı ortaya çıkar¹⁵³. Haraç ödemeyi bir türlü kabul etmeyen Romalılar, çağdaş tarihçi Tribut'un dediği gibi "Bizans anlayışında bu vergi değil, en iyi durumda destekleme" olarak değerlendirildiler¹⁵⁴. Böylece Doğu Roma alunları Hunlara akmaya başladı. Hunların kat'i üstünlüğü ve Doğu Roma'yı vergiye bağlamalarına rağmen Theodoret Cyrhus'un söyledikleri oldukça enteresandır: "Hun Kralı Rua Trakya'yı işgal etti. İstanbul'u muhasara ile tehdit etti. Fakat ilâhi müdahale Rua ve ordusunu, İranlıları olduğu gibi mahvetti. Bu, imparatorun Allah'a bağlılığının karşılığında olmuştur"¹⁵⁵.

Hun tarihinde, bunu izleyen on yıl içerisinde Doğu Romalıların yerini Batı Romalılar aldı. 15 Ağustos 423'te Batı Roma imparatoru Honorius ölünce, Batı Roma İmparatorluğunda Büyük Theodosios'un kendi tarafından erkek halefi kalmadı. Bunun üzerine ordu ve senato Batı Roma'yı himâyesinden bırakmak istemeyen Doğu Roma'ya karşı cephe alarak bir İtalyan soylusu olan Senatör Johannes'i imparator seçtiler. İmparator Johannes, kabiliyetli bir kumandan olan Aetius'a cura palatii ünvanını verdi¹⁵⁶. Lâkin Büyük Theodosios'un kızı ve II.Theodosios'un halası Galla Placidia, Doğu Roma imparatorunun yardımını sağlayarak Johannes'e karşı taarruza geçti. Bu ittifak karşısında zor durumda kalan Johannes, yardım istemek üzere Aetius'u Hunlar'a gönderdi. Hun Kağanı Rua, Aetius'un ricasını kabûl ederek İtalya üzerine yürüdü. Fakat, Aetius'un sağladığı ve iddiaya göre altmış bin kişilik ordu İtalya'ya varmadan üç gün önce Johannes bertaraf edildi (Mays 425). Böylece Doğu Romalı generaller gelişinden korku duydukları ve 3 gün sonra İtalya'da karşılaşacakları Aetius'la buluşmak üzere geri çekildiler¹⁵⁷.

Bau Roma İmparatoru olan III. Valentianianus (425-455)'un annesi Galla Placidia, oğlunun küçük olması nedeniyle onun adına iktidarı ele geçirdi. Aetius ile anlaştı. Ona Comes rütbesi verdi ve merkezden uzaklaştırmak ga-

¹⁵³ O. Maenchen Helfen, *The World of the Huns*, Berkeley, 1973, s. 76; B. Croke, *Evidence for the Hun Invasion of Thrace in A.D. 422*, G.R. Byz Studies, 18, 1977, s. 351-353; E.W. Brooks, *The Eastern Provinces From Arcadius To Anastasius*, CMH, 1, 1911, s. 463-464; A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire*, s. 1107; O. Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 63-69.

¹⁵⁴ I. Bóna, *aynı eser*, s. 47.

¹⁵⁵ B. Croke, *Evidence for the Hun...*, s. 349; A. Alföldi, *aynı eser*, s. 94.

¹⁵⁶ Th. Mommsen, *Gesammelte Schriften*, IV, s. 533 vd.; I. Bóna, *aynı eser*, s. 47-48.

¹⁵⁷ E. Gibbon, *Roman Empire*, s. 263-264; A. Ferrill, *aynı eser*, s. 133 vd.; P.Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, s. 75; B. Szász, *aynı eser*, s. 166-167.

yesiyle, babası Gauentius'un halefi olarak en büyük askerî komutan sıfatıyla Galya'ya atadı. Bu durum bir komediye dönüştü ve meseleyi daha da ağırlaştırdı. Galla Placidia hükümeti Hunların istenmeyen yardımlarına karşılık haraç vermeye zorlandı. Hunlar, 425 yılında İmparatorluğun iç politikasında hissedilecek derecede söz sahibi idiler. Aetius'un nüfuzunun artmasına sebep olan Hunlar hiç engelle karşılaşmadan İtalya'ya ulaştılar¹⁵⁸.

Valeria şehri Floriana'da içerisinde altın paralar bulunan bir mezar ortaya çıktı. Mezar, Hunların hizmetinde çalışan, İtalya'da da bulunmuş olan ve Doğu Roma İmparatorluğunu'nun yönetiminde de bulunan bir adama aitti. İçinde çok sayıda altın paralar olan Roma mezarı Pannonia'da bilinen birşey değildi. 430'lu yıllarda bu Floriana mezarlığına yalnızca doğudan gelenler gömülmüştü (mezarda ayrıca deforme olmuş kafatası kemikleri, gömülmüş atlar da bulunmuştu). Yeni araştırmalara göre, Valeria Ripensis şehrinin ahalisinin 425'ten sonra başka yere yerleştiği ve Valeria Media şehrini kurdukları kabul edildi. Bu Sava nehrinin güney batısında, Venedik-Histria bölgesinin eteğinde, Juli Alpleri'nin doğusunda, Emona ile Siseia arasında bir yerdi. Valeria Ripensis'in boşaltılmasına sebep olarak; Hunların Aquincum ve Drava munsu arasındaki Valeria Limesi'ni boşaltmaları, saldırılarla istihkâm mevkiilerini yakmaları, tahrip etmeleri yani ıssız bir sınır ülkesi meydana getirmeleri söylenirse de durum böyle değildi. Daha önceki yüzyıllarda Sarmat ve Germen saldırıları sırasında birkaç kez yıkılmış olan Valeria Limesi istihkâm mevzileri, bu kez kuvvete dayanan hiçbir tahribatın izlerini taşıyor du. Sağlam duran duvarlar, hiç dokunulmayan binalar (ki bunların yıkılması yüzyıllar almıştır) ispatlıyor ki, Valeria Ripensis sınır bölgesinin boşaltılması savaşla değil, Batı Romanın müttefiki olan Hun elçilerinin isteğiyle gerçekleşmişti. Hunlar, kendilerine ait kontrol noktalarını Tuna çevresinde önemli yerlere kurmuşlardı (meselâ İntercisa'da, çok uzakları görme imkânı veren, nehrin geçildiği üst bölgede kurulan yer)¹⁵⁹.

Arkeolojik, nümizmatik ve tarihî bilgilerin ışığında; Sarmat Limes'i, Tuna'nın geçiş noktaları, Valeria Ripensis bölgelerinin Hunlara 425 ve müteakip yıllarda yaptıkları askerî yardım karşılığında verildiği ortaya konmuştur. Burada söz konusu edilen, Aetius'un Hun yardımını temin etmek veya III.

¹⁵⁸ Jordanes, *Romana Et Getica*, s. 107; E. Schafron, *Zur Geschichte der Hunen in Europa*, Welt als Geschichte, s. 90-105.

¹⁵⁹ I. Bóna, *ayn eser*, s. 48 vd.; E. Tóth, *Valeria Media*, Acta Arch. Hun., 41, 1989, s. 197-226; H.S. Schultz, *The Roman Evacuation of Britain*, s. 38.

Valentinianus'un onların İtalya'dan çekilmeleri mukabilinde verdiği ücrettir. Yeni Hun iktidar merkezinin kurulması bu olayla yakından irtibatlıdır. Bu merkez, Doğu ve Batı Roma imparatorluklarının sınırlarından çok uzakta olmayan, her ikisinin başkentine giden yolların kesiştiği, iyi savunma imkânı olan bir yerdedir. Yani Tuna havzasının göbeğinde, Orta Tuna nehir bölgesinde, Körös ve Maros nehirlerinin ortasındadır. Hunların asıl kuvvetlerinin buralarda toplanması sebebiyle, Doğu Romalılar etkili savunma önlemleri almaya çalıştılar. Bunun için Batı Roma İmparatorluğuna ait Pannonia Secunda (Sirmium) bölgesini işgal ettiler. Orada bulunan Batı Roma hizmetindeki grupları (bunların arasında bazı Hunlar da vardı) yerlerinden sürdüler. Güvenlik sınırlarını Başka-Sirmium Tuna bölgesine kadar genişlettiler. Buraları askerî savunmaya çok elverişli yerlerdi ve 427 yılında buna dahil olmak üzere Sava ırmağı geçiş yerini koruyan imparatorluk şehri Sirmium (Sremska-Mitrovica)'u ele geçirdiler. Batı Roma İmparatoru III. Valentinianus, ancak 10 yıl sonra İstanbul'u ziyareti ve evlenmesi sırasında dostane olamayan bu hareketi onayladı (Ekim 437)¹⁶⁰.

Bu arada Aetius, Hunlarla kurduğu dostluktan çok iyi bir şekilde yararlandı. Hemen hemen her yıl Hun birlikleri Galya'da göründüler. 425-427 yılları arasında gitgide daha saldırganlaşan, 425 yılında çok büyük öneme sahip Arelas (Arelate) şehrine saldıran Vizigotları geri püskürttüler. 428 yılında bölgenin kuzey kısmını yağmalayan Ripuar Franklarını kendilerine bağlamaya zorlayarak, Ren'in karşı kıyılarına sürdüler. 429-430 yıllarında Rua'nını kardeşi ve batı kanadı komutanı olan Oktar, Ren nehrinin sağ kıyısında yaşayan Burgundlar'a saldırdı. Bu muharebede Oktar'ın pek çok adamı öldürüldü. Kendisi de bu sıralarda hayatını kaybetti. 429 yılı sonunda Aetius, Hun dostluğu sayesinde İtalya'da Roma ordusunun üst komutanlığına atandı (Magister militum et utriusque militiae dux). Rakibi Flavius Felix'in gücünü iyice kırdı. 430 yılında İmparatorluğun içine girmiş olan Juthungları kovuldu ve Alplerin kuzeyinde sarsılmış olan Roma hâkimiyetini Norikum (bugünkü Avusturya) ile Raetia'da da tekrar kurdu. 431 yılında bu bölgelerde çıkan isyanı gönderdiği birlikleri vasıtasıyla bastırdı. Tuna ve Ren nehirlerinin üst kısımlarındaki sınır istihkâmlarını yeniden sağlamlaştırdı¹⁶¹.

¹⁶⁰ I. Bóna, *aynı eser*, s. 50 ; F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, IV, s. 187-192.

¹⁶¹ Th. Mommsen, *aynı eser*, s. 536-538; O. J. Maenchen-Helffer, *Die Welt Der Hunnen*, s. 54 vd; E. A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 66.

432 yılında Galla Placidia ile maiyeti, başarılı ve gittikçe bütün iktidarı ele geçiren kumandanı Aetius ile nihai olarak hesaplaşma zamanının geldiğine karar verdi ve onun üzerinden başkumandanlık ünvanını alarak bu ünvanı Afrika duxu ve rakibi Bonifacius'a verdi. Patricius ilan edilen comes Bonifacius ve onun Afrika orduları, Aetius'u Rimini civarında yendiler. Bunun üzerine Aetius önce Roma'da yardım aradı. Ardından da Dalmaçya üzerinde Pannonia'ya giderek Hun Kağanı Rua'ya sığındı. Rua bu eski arkadaşından yardımını esirgemedi¹⁶². Fakat bu arada Galla Placidia da Güney Galya'daki Vizigotlardan yardım istedi. Ancak Hun yardımcı kuvvetleri atik davranarak imparatorluğun son seçkin kuvvetlerini dağıttılar ve Aetius'a Roma'ya kadar eşlik ettiler¹⁶³. Prosper Tiro'nun kroniğinde bu hadise hakkında şu bilgiler verilir: "Aetius görevini bırakıp da çiftliğine geldiğinde, düşmanları onu bulup öldürmeye çalışılar. Ancak Aetius Ravenna şehrine, oradan da Dalmaçya ve Pannonia'yı geçerek Hunların yanına kaçtı. Hunlar onu dostça kabul edip, eski kuvvetine kavuşturdular"¹⁶⁴.

Aetius'un 433 yılında Roma'ya geri dönmesi üzerine Batı Romalılar, Gotlar ve Germen kavimleri ile yaptıkları savaşlarda Hunları yardımcı kuvvet olarak davet ettiler. Bu yardımlar karşılığında Pannonia Hunlara verildi. Bu, Hunların imparatorluğu desteklemelerine karşı mükâfatlandırma politikası idi. Ancak bu politika daha sonraları Batı Roma açısından tehlikeli sonuçlar doğurmuştur. Bu bölge Hunlara hem yerleşme bölgesi olmuş, hem de Batı, Doğu ve Güney'e yapılan seferlerde büyük avantaj sağlamıştır¹⁶⁵. İmparator ve annesini, Aetius'a karşı yumuşayarak ona Patricus rütbesini tevcih etmeye, onu tekrar imparatorluğun en yüksek askerî komutanı olarak atamaya mecbur bıraktı (434-435)¹⁶⁶. Bu olaylar olurken, Doğu Roma'nın Hunlara tâbi ve Tuna boyunda oturan Hun asıllı Amilsurlar, İtumarlar, Tonosurlar, Boiscler ve diğer kavimlerle Hunlara karşı ittifaklar yapması üzerine Rua, Esla'yı İstanbul'a göndererek Trakya bölgesine karşı savaş hazırlıklarına başladı. Hun elçisi Esla, Doğu Romalılara kendilerine bağlı kavimlerle antlaşma yapmalarını, yoksa muahede yapmaktan vazgeçileceğini ve savaş yapılacağını dip-

¹⁶² E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 63-65; J.L.M. De Lepper, *De Rebus Gestis Bonifati, Comitis Africae et Magistri Militum*, Tilburg 1941, s. 57-58.

¹⁶³ B. Szász, *aynı eser*, s. 168 vd.; J.R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire 395-527*, Cambridge, 1980, s. 30-40.

¹⁶⁴ H. Homeyer, *Attila*, s. 33.

¹⁶⁵ G. Schramm, *Hunnen Pannonien Germanen*, *Balkanologie*, II, 1975, s. 75-90; B. Crooke, *Evidence For the Hun.....*, s. 352; B. Szász, *aynı eser*, s. 168-170.

¹⁶⁶ Th. Mommsen, *aynı eser*, s. 539.

lomatik dille anlattı. Doğu Romalılar bunun üzerine derhal Trakya ve İskit ülkesinden Consüllük yapmış ve ordu komutanı olan Plinthas ile Dionysius'u elçi olarak Rua'ya göndermeyi kararlaştırdı. Elçiler yola çıkmadan, ülkesine geri dönen Esla'nın yanında Singiluchus adlı birisini, kendilerinden başka hiçbir Romalı ile görüşmemeye ikna için Rua'ya gönderdiler. Doğu Roma'nın Hunlar ile anlaşma yolu aradığı sırada Hun Hükümdarı Rua ansızın öldü (434)¹⁶⁷. Piskopos Theodaret'in ifadesine göre, Rua'nın ölümüyle halk arasında, Kraliçe Eudokia'nın duaları sayesinde gökyüzünün Rua'ya hak ettiği ölümü götürdüğüne dâir söylentiler ortaya çıktı. Kilise tarihçisi Sokrates de, Rua'nın gök gürültüsü ve şimşek ile öldüğünü, ordusunun ise veba ile yok olduğunu yazdı¹⁶⁸.

¹⁶⁷ Priskos, s. 23. Hun Hükümdarı Rua'nın ölümü normal yollardan olmuştur. Eğer o öldürülünüş olsaydı Attila mutlaka ancasını intikamını alırdı. Nitekim kaynaklarda da böyle bir bilgiye rastlanmadı.

¹⁶⁸ B. Crooke, *Evidence for the Hun Invasion of Thrace in A.D. 422*, s. 349.

II. BÖLÜM

AVRUPA HUNLARININ İMPARATORLUK HALİNE GELMESİ

1. ATTİLA VE BLEDA

Rua'nın son zamanlarında, 10 yıla yakın sakin şekilde süren Hun-Doğu Roma ilişkileri bozulmaya başladı. Geleneksel Bizans politikası gereği Doğu Romalılar Hunların arkasından müttefikler aramaya başladılar. Bu sebeple Tuna boyunda oturan Amilsurlar, İtumarlar, Tonosurlar, Boiscler¹⁶⁹ ve diğer kavimleri Hunlara isyan etmeğe teşvik ettiler. Bunun üzerine Rua, Romalılarla Hunlar arasında diplomatik faaliyetlerde tecrübeli elçisi Esla'yı; bu teşebbüslerinden vazgeçmelerini, kendilerine sığınan Hunları iade etmelerini, yoksa savaş açacağını söylemek üzere İstanbul'a gönderdi. Kendisi de orduyu birlikte Trakya'ya Tuna bölgesine hareket etti. Bunun üzerine Doğu Roma idaresi biri Trakya'dan diğeri İskirtya'dan Consüllük yapmış ve ordu komutanı olan Plinthas ve Dionysius'u Hunlara göndermeğe karar verdiler. Bu arada Plinthas, İstanbul'dan ülkesine dönmek üzere olan Esla ile kendi arkadaşı Singiluchus'u, önceden Rua'ya savaş teşebbüsünden vazgeçirmek üzere yolladı. Daha sonra hazineden sorumlu Epigenes'i de elçiliğe dahil ederek kendileri de yola çıktılar¹⁷⁰.

Rua'nın Romalılarla barış görüşmesi yapmaya hazırlandığı bir sırada vefat etmesi üzerine Hun yönetimini Attila ve Bleda üstlendiler¹⁷¹. Türk devlet teşkilâtında daima büyük kardeşin tahta çıkması kesin olmayıp, şehzadeler

¹⁶⁹ İlk defa Priskos'un eserinde geçen ve Türk asıllı olan bu topluluklar, 375 yıllarında Azak denizinin kuzey taraflarında bulunmakta idiler. Daha sonraları ise Tuna bölgesine gelmişler ve Hunların hâkimiyeti altına girmişlerdir. Tarihleri ve faaliyetlerine dair fazla malumat bulunmamaktadır (Gy. Moravcsik. *Byzantinoturcica. II.* Budapest, 1952. s. 66, 94, 139, 142; F. Altheim, *Attila Et Les Huns*, Paris, 1952, s. 103; W. Samolin, *Hsung-nu, Hun, Turk, CAJ*, III, 2, 1956, s. 145vd.; F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, IV, Berlin, 1962, s. 272). Ayrıca bu grupların isimleri daha sonraları Jordanes'in tarihinde, Alpidzuros, Alcildzuros, İtमारos, Tuncarsos ve Boiscos şeklinde kayıtlıdır. Bk. Iordanes, *Romana Et Getica*, Berlin, 1882, s. 90.

¹⁷⁰ Priskos Bk. A. Alımetbeyoğlu, *Grek Seyyahu Priskos (V. Asır)'a Göre Avrupa Hunları*, İstanbul, 1995, s. 23.

¹⁷¹ A. Vámbéry, *A Török Faj*, Budapest, 1885, s. 80; B. Szász, *A Húnok Története. Attila Nagykirály*, Budapest, 1943, s. 175.

arasında en liyakatlisinin başa geçmesi geleneği var olmasına rağmen¹⁷², Bleda Hun hükümdarı olmuştur. Fakat üstün kabiliyetlerinden dolayı bütün işleri Attila yürütmüştür¹⁷³.

Rua zamanında başlayan Doğu Roma ile barış görüşmeleri, onun ölümü üzerine Attila tarafından neticelendirilmiştir. Attila, derhal yola çıkarak İlyria (Arnavutluk ve Dalmaçya sahası) da, Morava ile Tuna'nın birleştiği yerde, Tuna'nın diğer kıyasına tanzim edilmiş olan Constantia surları karşısında kurulmuş olan Margus (Bugünkü Orasje- Dobruca) şehrinde, bütün halkın gözleri önünde at üzerinde olduğu halde isteklerini elçi Plinthas başkanlığındaki Doğu Roma heyetine barış şartları olarak kabul ettirdi (434)¹⁷⁴.

¹⁷² A. Donuk, *Türk Devletinde Hâkimiyet Anlayışı*, TED, X-XI, 1981, s. 29-56.

¹⁷³ Attila'nın doğum tarihi, yeri, gençlik yılları ve yetişmesi hakkında malumat bulunmamaktadır. Yalnız isminden dolayı Hunların İtil (Volga) nehri kıyılarında bulunduğu zamanlarda dünyaya geldiği (390-395 yılları), babası Muncuk ile, onun ölümünden sonra amcası Rua'nın yanında yetiştiği tahmin edilmektedir. Bunun yanında, Attila'ya dair yazılan romanlarda onun gençlik yıllarında Roma sarayında rehin olarak kaldığı, bu sayede Romalıları çok iyi tanıma fırsatı elde ettiği iddia edilmişse de, bu bilgiler hiç bir kaynak tarafından teyid edilmemiştir (bk. M. Broon, *Hunların Hayatı*, İstanbul, 1981, s. 109; Aynı mlf., *Attila*, İstanbul, 1931, s. 31-32).

Attila isminin ne manaya geldiği Türkçe olup olmadığı meselesi her zaman tartışma mevzuu olmuştur. Kimi ismin Gotca (G. Doerfer, Z. Moor gibi) kimi ise Türkçe olduğunu ileri sürmüştür (Gy. Németh, O. Pritsak gibi). Attila adının Gotca "Babacık, Atacık, Sevimli, Ağabey" manalarına geldiği söylenerek, Hun dönemi Türkçe bir kelimenin Germence yorumu olarak gösterilmiştir. Ayrıca Klapproth ve Inostrancev Macarca; Venelin Slavca; Poucha Tokarca olarak kabul etmişlerdir. Genellikle Attila isminin Volga nehrinin bir diğer adı olan İtil-Etil'den geldiği düşünülmüştür. Ayrıca Göktürk Türkçesindeki Attay= "şöhretli İmparator" ile de bağlantı kurulmuştur. F. Altheim, Attila kelimesinin aslının Ata-la olduğunu ve "benim atam, atacık" manalarına geldiğini söylemiştir.

Bunların yanında Gy. Németh ayrı bir bakış açısı getirerek Attila'nın olgunluk çağı ismi olduğunu, gençliğinde ise başka bir ad taşıması olabileceğini ifade etmiştir ki, bu eski Türk ad verme geleneğinde de uygundur. Attila, şahıs isminin ötesinde belki de Hun hükümdarının ünvanıdır. En son olarak O. Pritsak ise ismin Türkçe olduğunu ve Es-til-â - As-til-â - At-til-a = Attila şekliyle "Büyük deniz, okyanus" veya "herşeye gücü yeten hükümdar" manalarına geldiğini söylemiştir.

Menander Protector bk. *Fragmenta Historicorum Graecorum*, neşr. C. Müller, Paris, MDCCCLXVIII, s. 229; A. Ipolyi, *Magyar Mytholgia*, Pest, 1884, s. 146; J. Marquart, *Die Chronologie Der Altürkischen Inschriften*, Leipzig, 1898, s. 77; G. Kuun, *Relatum Hungarorum*, Claudiopolis, MDCCCXCII, s. 40-41; Gy. Némethi, *A Hunfoglaló Magyarország Kialakulása*, Budapest, 1930, s. 132; F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, I. Berlin, 1959, s. 144 n.8; Gy. Németh, *Hunlar'ın Dili*, bk. *Attila ve Hunları*, Ankara, 1982, s. 110-111; M. János, *A Magyar Hün-Monda Néhang Tulajdonnévéről*, Magyar Nyelv, 2, 1906, s. 159; G. Doerfer, *Zur Sprache Der Hunnen*, CAJ, 17, 1973, s. 29-34; O. Pritsak, *The Hunnic Language of the Attila Clan*, Harvard Ukrainian Studies, VI, 4, 1982, s. 444.

¹⁷⁴ Priskos, s. 24; A. Thierry, *Histoire D'Attila*, I, Paris, 1865, s. 46-48.

Tarihte Margus barışı olarak bilinen antlaşmanın maddeleri şunlardır:

1- Esir edilmiş Romalılarla ve daha önce Roma'ya kaçmış olan bir çokları ile birlikte, Hunlardan kaçacaklar Roma hududuna kabul edilmeyecekler.

2- Romalı mülteciler ve esir alınmış olanların her biri için 8 altın kurtarma ücreti ödenecek. Ancak bu fidyeyi verdikten sonra esirler geri dönebilecekler.

3- Romalılar Hunların hâkimiyeti altında olan kabilelerle ortaklık yapmayacaklar.

4- Ticaret yapmak için eşit şartlar içinde biraraya gelinecek.

5- Romalılar ve Hunlar emniyet içerisinde olacaklar.

6- Yapılan antlaşma devamlı olacak ve bu antlaşmaya riayet edilecek.

7- Romalılar tarafından Hun kralına daha önce 300 altın libre ödenen vergi yerine 700 altın librae ödenecek¹⁷⁵.

Antlaşma atalardan kalma bir yemin ve dini merasim ile pekiştirildi¹⁷⁶. Bunun üzerine Doğu Roma iktidarı kendilerine kaçan Hunları iade etti. Atilla, bunlar içerisinde bulunan Hun kral soyundan Mama ve Atakam'ı, Trakya'da bir kale olan Carsus (Bulgaristan'da Hırsova)'da halkın gözü önünde idam ettirdi¹⁷⁷.

Bu antlaşmanın yapılmasından sonra Hunların hareketleri hakkında Roma kaynaklarında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Büyük ihtimalle bu zaman içerisinde Kuzey ve Doğu Avrupa'da yerleşmiş olan çeşitli kavim ve kabileler üzerinde hâkimiyet tesis ettirilmesi ve birçok fetihler olmuştur. Bu tarihte, bütün tarihi kaynaklar son derece belirsiz olduğu için, Bleda ve Attila tarafından yönetilen imparatorluğun tam büyüklüğü ve gücü hakkında birşey söylemek de oldukça zordur¹⁷⁸.

¹⁷⁵ Priskos, göst. yer.

¹⁷⁶ Antlaşmanın bozulmaması ile devamlılığı için edilen bu yemin ve yapılan dini merasimin ne şekilde gerçekleştirildiği bilinmemektedir. Eski Türk topluluklarındaki bu merasimler için bk. A. İnan, *Eski Türklerde ve Folklarda "ANT"*, bk. *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, 1987, s. 317-330.

¹⁷⁷ Priskos, s. 25.

¹⁷⁸ A. Thierry, *aynı eser*, s. 52-54; W.M.McGovern, *The Early Empires of Central Asia*, Chapel Hill, 1939, s. 385-386; F. Altheim, *Europa und die Hunnen. Literatur und Gesellschaft im ausgehenden Altertum*, Halle-Saale, 1948, s. 303-316.

Hun imparatorluğunun merkezi şimdiki Orta Tuna bölgesindedir. Bununla birlikte bu alanda Hun nüfusunun küçük bir kısmı bulunur. Tuna'nın batısında Pannonia'daki Ostrogotlar ve Tuna'nın doğusuna yerleşmiş olan Gepidler gibi Germen menşeli insanlar hâlâ nüfusun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ostrogotlar ve Gepidler Hun hâkimiyetinde bulunmalarına rağmen, kendi krallarını seçmelerine izin verilmişti. Bunlar içişlerinde serbest olmakla birlikte dış ilişkilerde Hunlara tabi idiler. Belirli bir vergi ile birlikte Hun ordusuna asker göndermek mecburiyetindeydiler¹⁷⁹. Ayrıca bu zaman içerisinde, şimdi Almanya olarak bildiğimiz yerde yerleşmiş olan çeşitli kavimler üzerindeki Hun baskısı da sağlamlştırılmıştır. Alaman, Burgund ve Ripuar Frankları gibi, Ren nehri üzerinde veya yakınında yaşayan Germen insanlar Hun hâkimiyeti altına alınmıştır. Thüring ve Saksonlar da Hun gücü karşısında boyun eğmek zorunda kaldılar. Bu sayede Hun hâkimiyeti Kuzey ve Baltık denizlerine kadar genişlemiştir¹⁸⁰.

Hun imparatorluğunun genişlemesi aynı zamanda Avrupa'dan İngiltere adalarına gelen Anglo-Saksonlar ve Jütler'in göçü ile de biraz bağlantılıdır. Bu arada Macaristan'da ve Güney Rusya steplerinde yerleşmiş olan çeşitli Türk boyları da hâkimiyet altına alınmıştır. 435 yılında Güney Rusya'daki Hun soyundan olan Sorosguslar Attila tarafından mağlup edilmişlerdir¹⁸¹. Ayrıca Agaçeriler'de Hun hâkimiyetini tanımışlardır¹⁸². Rusya'da büyük steplerin kuzeyinde ormanlık bölgeye yerleşmiş olan Slav ve Fin menşeli kabileler de kayıtsız şartsız Hunlara teslim olmuşlardır. Hun sınırlarının Don

¹⁷⁹ P. Engel, *Beilleszkedés Európába A Kezdetektől 1440-16*, Budapest, 1990, s. 47-48; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, Stuttgart, 1991, s. 118.

¹⁸⁰ *Sidonius Appollinaris, Epistulae et Carmina*, bk. *Monumenta Germaniae Historica*, neşr. Leutjohenn, VII, Berlin, 1887, s. 320; Priskos, s. 46; *Codex Vaticanus*dan naklen bk. C.A. Macartney, *Studies on the Earliest Hungarian Historical Sources, VI-VII*, Oxford, 1951, s. 180-181; Gy. Pauler, *A Magyar Nemzet Története Szent Istvánig*, Budapest, 1900, s. 2; F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I*, Berlin, 1952, s. 3-9; F. Altheim-H. V. Haussig, *Die Hunnen in Osteuropa*, Baden-Baden, 1958, s. 30 vd.; K. Czeglédy, *Pseudo-Zacharias Rhetor on the Nomads*, Studia Turcica, 1971, s. 133-148; Ş. Baştav, *Attila'nın Hayatı ve Ölümü*, Türk Kültürü, Sayı 1, 1962, s. 34-35.

¹⁸¹ Priskos, s. 24; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, Paris, 1952, s. 273; W.M. McGovern, *aynı eser*, s. 385; D. Sinor, *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge, 1990, s. 191.

¹⁸² Acatir, Akatir, Akatür veya Agaçeri (orman adamı) şekillerinde görülen bu Türk boyu, daha sonraki Doğu Avrupa bölgesine hakim olacak olan Hazar Türkleri'nin atası yahut Akhazar isimli bir koldur. Bk. Gy. Németh, *A Honfoglaló Magyarság Kialakulása*, Budapest, 1930, s. 132 vd.; O.J. Maenchen-Helfen, *Akaur*, CAJ, XI, 4, 1966, s. 282.

nehirinin doğusuna kadar genişlemesi de bu durumu göstermektedir¹⁸³. Bu sırada Attila İranlılara karşı bir sefer için bu bölgeyi kullanmayı düşünüyordu¹⁸⁴. Sogdiana bölgesi ise Avrupa Hunları ile Çin imparatorluğu arasında bir bağlantı vazifesi görmüştür. Nitekim Hunlardan Çinliler'e giden birkaç elçilik heyetinin hareket üssü burası olmuştur¹⁸⁵.

Ayrıca Batı Roma ile Rua zamanında izlenen politikalar Attila zamanında da devam etmiştir. 434 / 435 yıllarında Aetius, Roma'da bulunan Hun elçilerine Valeria ve Pannonia Prima (bugünkü Macaristan Tuna ötesi) bölgelerini bıraktı. Bunun yanında oğlu Carpilio 'u da Hun sarayına rehine olarak gönderdi. Bunun en büyük sebebi ise verilen sözlerden dönülmesine mani olmak¹⁸⁶. Attila ile iyi ilişkilerine devam eden Aetius¹⁸⁷, Galler bölgesinin barbar kabilelerden temizlenmesi için çaba sarfetmeye devam etti. 435 yılında Ren nehrini geçerek Roma İmparatorluğu topraklarına girmeyi ve Burgund beyi olmayı başaramayınca tekrar Hunların yanına döndü. Hunların yardımını temin ederek, Burgundları, kralları Gendicharius (Gundaher, Gunther)'la beraber son ferdine kadar katletti¹⁸⁸. Yardıma gelen Hun ordusunun başında Attila'nın amcası Oktar bulunuyordu. Nitekim bu müthiş mücadele Germen kavimlerinin kafalarında silinmeyecek izler bıraktı. Bunun etrafında bir çok destanlar meydana geldi¹⁸⁹.

¹⁸³ B. Szász, *A Húnok Története Attila Nagykirály*, Budapest, 1943, s. 181; F. Alheim, *Attila et Les Huns*, s. 162-165.

¹⁸⁴ Johannes De Thurocz, *Chronica Hungarorum*, Budapest, 1985, s. 38-39. J. De Thurocz hakkında bk. H. Yusufoglu, *Macarlarda Hun-Macar Akrabalığı Geleneği*, Türk Kültürü, 387, 1995, s. 402-404.

¹⁸⁵ F. Hirth, *Hunnenforschungen*, KSZ, II, 1901, s. 90 vd.

¹⁸⁶ F. Alheim, *Attila et Les Huns*, s. 168.

¹⁸⁷ Aetius, yabancılardan oluşmayan ünlü disiplinsiz askerlere dahil Romalı subaylar gurubuna mensuptu. Moesia'da doğdu. Babası Gaudentius, şehrin yönetiminin başında idi. Galya'da bir ordu isyanında öldü. Annesi ise İtalyandı. Aetius ilk önce, Alarik ile yapılan anlaşma gereği Vizigotlar nezdinde rehine olarak üç yıl kaldı. Daha sonra 408-423 yılları arasında da aynı madda Hun sarayında bulundu. Aetius'un istikbaldeki mevkii için tarihî münasebetler bu zamanda başladı. Hunları her yönüyle iyi tanıdı ve onlarla çok sıkı bir dostluk tesis etti. Honorius'un ölümünden sonra (423) en yüksek rütbe sınıfına girdi ve Batı Roma tarihinde ölümüne dek mühim roller üstlendi. Jordanes, *Romana et Getica*, s. 42-43; T. Mommsen, *Gesammelte Schriften*, IV, Berlin, 1906, s. 532-533; B. Twyman, *Aetius and the Aristocracy*, Historia, 19, 1970, s. 499.

¹⁸⁸ *Sidonius*, s. 322; B. Szász, *aynı eser*, s. 183-184; F. Alheim-H.V. Haussig, *Die Hunnen in Osteuropa*, s. 40-41; O.J. Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, Köln, 1978, s. 61-64.

¹⁸⁹ Hunların Burgundlarla mücadelesi hakkında Prosper Tiron'un kroniğinde şu bilgiler verilmektedir: "Hunlar 435-436 yılları içinde Main ve Ren arasında oturan Burgundlara karşı kesin bir zafer kazandılar. Aetius aynı zamanda Burgund Kralı Gundicarius'u sıkıştırdı. Taki ona barış isteklerini kabul ettirinceye kadar. Ne yazık ki sevinç uzun sürmedi. Hunlar, onu, bütün

Hunlar, Galya bölgesinin ikinci askerî komutanı olan pagan Litorius'un Vizigotlarla yaptığı mücadeleye de yardımcı kuvvetler gönderdiler. 437 yılında Litorius, atlı olan yardımcı Hun birliklerinin büyük desteği ile Vizigot kralı I. Theodorik'in kuşatma çemberini yardı ve Narbonne şehrini kurtardı. 438 yılında ise, Vizigotları bir dizi başarılı savaşla başkentleri Tolusa / Toulouse'a kadar geri sürdüler. Fakat 439 yılında Hunların büyük sayıda geri dönmeleri, Gal-Roma ordusunun dağılması sonucu Vizigotlar bu zor durumdan kurtulmuş oldu¹⁹⁰.

Aetius, Batı Roma imparatorluğu içerisinde Hunların yardımı olmadan ne makam elde edebiliyor, ne de iktidarı elinde tutabiliyordu. Aetius'u devirmek için harekete geçen Augusta, eski düşmanları Vizigotlarla ittifak yapmaya hazırlandı Aetius'a karşı harekete geçebilmek için Afrika şehirlerini başarıyla savunmuş birliklerini geri çekti. Bunun sonucunda karşısında bir kuvvet kalmayan Vandallar Afrika'ya hakim oldular¹⁹¹. 439 yılında Kartaca düşükden sonra Doğu ve Batı Roma'nın birleşik orduları Vandalları artık yenemedi¹⁹². Augusta'nın birlikleri ise Hunlar karşısında yok olmaktan

adamları ile imha etti. Burgund Kralı'nın ismi ve acıklı kaderi, o ve halkının uğradıklarına tarih şahadet etmektedir".

Nitekim savaşta sonra Ren'deki Burgund sarayı da çok büyük hasar gördü. Geri kalan Burgundlar yeni bir ülke aramaya çıktı. Cenevre'nin güneyinde Savegen'de yeni bir krallık kurdular. Bunu da yüzyıl sonra Franklar karşısında kaybettiler. H. Homeyer, *Atüla*, Berlin, 1951, s. 66-67; F. Altheim, *Atüla et Les Huns*, s. 118-124; A. Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, III*, İstanbul, 1988, s. 206; I. Böna, *Das Hunnenreich*, s. 51; G. Waitz, *Der Kampf der Burgunder und Hunnen*, Forschungen zur Deutschen Geschichte, 1, 1862, s. 3-10.

¹⁹⁰ Jordanes, *Romana et Getica*, s. 104; D.Sinor, *The Cambridge History of Early Inner Asia*, s. 188-189; I. Böna, *aynı eser*, s. 53.

¹⁹¹ Jordanes, *Romana Et Getica*, s. 101-103; Procopius, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, II*, neşr. G. Dindorf, Bonn, MDCCCXXXIII, s. 412-413; A. Malet-J.Isaac, *Histoire Romaine*, Paris, 1925, s. 420 vd.

¹⁹² Roma daha Alarik'in saldırılarından kendine gelmeden, 439 yılında çok tehlikeli düşman olan Vandallar tarafından saldırıya uğradı. Vandallar Akdeniz üzerinden Afrika'ya girmeye cesaret ettiler. Onlar filolarını kurduktan on sene sonra Roma deniz kuvvetlerini ciddi tehlikeler bekliyordu. Vandallar'ın Sicilya'da karaya yanaşukları haberi üzerine II. Theodosios, 440 senesinde Sicilya'ya bir filo gönderdi. Vandallar çekingen duruyordu. Onların içeriye taarruzu, Doğu Romalı askerlerin 441 yılında yine sefere çağırılması ile bir savaş meydan vermeden son buldu. "İranlılar, Sarazenler, Isaurier'ler ve Hunlar tarafından gelen saldırılar, Roma bölgelerini tahrip ediyordu". Marcellinus Comes'in 441 yılında kroniğinde belirttiği gibi, Doğu Roma'nın düşmanları, Doğu Roma ordularının hazır olmayışından faydalandılar. İranlılar, kral II. Jedzdegerd'in emri altında ve Kafkaslar'dan küçük dağ kavimleri ile tehlikeli oluyorlardı. Aynı zamanda kuzeyde de Hunlar, Sava üzerinden, Pannonia'nın güneyinde Illyria sınırlarına kadar sıkıştırıyorlardı. *Prosper Tiro, Epidoma Chronicon, Chronico Minoia, I*, bk. *Monumenta Germania Historica*, neşr. Th. Mommsen, Berlin, 1840, s. 441; C. Courtois, *Les Vandales et L'Afrique*,

kurtulamadılar. Galya'nın temizlenmesi ve elde tutulması gayesini güden Aetius ise, İtalya'ya daimi dönüş tarihi olan 441 yılına kadar bauta kazandığı başarılar karşısında Hunlara Tuna bölgesini terketmek zorunda kaldı. Hunlar neredeyse Roma'nın sınır komşuları oluyordu. 425 yılından beri Hunların askerî gücüne bağlı olan Batı Roma politikası sayesinde Hunlar para, yer, ganimet ve tecrübe kazandılar ve sadece savaş sanatları değil, politika sanatlarındaki ustalıklarını da gözler önüne serdiler¹⁹³.

Rua'nın ölümünden sonra kardeşi Muncuk'un¹⁹⁴ oğlu Bleda Hun tahtına çıktıysa da, Doğu ve Tuna'nın prensi olan genç kardeşi Attila devletin esas işlerini yürütmekte idi. Nitekim Bleda'nın 10 yıllık hükümdarlık zamanı, tarihî kaynaklarda hemen hemen hiçbir iz bırakmadan silinip gitti. Bleda¹⁹⁵, Rua'nın ordusunda Tisa'da kaldı ve hükümdarlık döneminde de büyük bir ihtimalle onun yeniden yapılanması için uğraştı¹⁹⁶. Attila'nın ordusu ise 454-464 yılları arasında bugünkü Bükreş-Ploieşti arasındaki bir bölgede bulunuyordu. Buzau nehri boyunca yanyana bulunan Hunlara ait kalıntılardan, Attila'nın ordusunun Buzau bölgesinde olduğu, çünkü oradan Doğu impara-

Paris, 1955, s. 155 vd.; O.J. Maenchen-Helfen, *The World of the Huns*, Berkeley, 1973, s. 108; A. Gibbon, *aynı eser*, s. 189-192; B. Croke, *Anatolius and Nomus: Envoys to Attila*, Byzantinoslavica, 42, 1981, s. 159-160.

¹⁹³ T. Premier, *Histoire Du Bas Empire*, 1968, s. 319-323; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 54; E. Tropolong, *La diplomatie d'Attila*, Revue d'Histoire diplomatique, XXII, 1908, s. 540 vd.

¹⁹⁴ Kaynaklarda Mundiuchus (Priskos), Mundzuc (Jordanes) şeklinde geçen Attila'nın babasının ismi Türkçe Muncuk'tur ve "inci, boncuk, bayrak, sancak" manalarına gelmektedir. Muncuk'un hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Sadece Attila ile Bleda'nın babası olduğu bilinmektedir. Devlet idaresinde hangi makamda bulunduğu, Hun tahtına çıkıp çıkmadığı meçhuldür. Attila ile Bleda'nın küçük yaşlarda babasız kalmaları ve onların Rua'nın yanında yetişmeleri, Muncuk'un genç yaşta ölmüş olabileceğini akla getirmektedir. A. Caferoğlu, *Eski Türk Dili Tarihi*, İstanbul, 1984, s. 75; G. Doerfer, *Zur Sprache Der Hunnen*, s. 32-34; O. Pritsak, *The Hunnic Language of the Attila Clan*, s. 438-439.

¹⁹⁵ Attila ile birlikte Hun tahtını paylaşan Bleda'nın ölüm tarihi olan 445 yılına kadarki siyasi faaliyetleri hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Zevk ü sefadan hoşlandığını bildiğimiz şahsiyeti, Attila'nın karizması yanında silik kalmış olmalıdır. Yalnız bazı modern tarihçiler, I. Balkan seferi olarak bildiğimiz ve Viminacium, Sirmium gibi Doğu Roma şehirlerinin ele geçirdiği harekatı gerçekleştiren kişinin Attila değil, Bleda'nın başında bulunduğu birlikler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlar iddeadan öte gitmese de, Bleda, Margus barışından sonra Sotrosguslar gibi bazı kavimlerin itaat altına alınması gayesiyle gerçekleştirilen seferlere bizzat iştirak etmiştir. Bleda / Blidas şeklinde geçen isim, bildä- blidä ~ bil-gä haliyle eski Türkçe'de de görülmekte ve "akıllı, bilgili idareci" manasına gelmektedir. Priskos, s. 24, 49, 54; E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, Oxford, 1948, s. 74-75; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 56-57; O. Pritsak, *The Hunnic Language of the Attila Clan*, s. 443 vd.

¹⁹⁶ Codex Vaticanus'dan naklen bk. C.A. Macartney, *aynı eser*, s. 182; B.Szász, *aynı eser*, s. 194-195; H. Sreieber, *Die Hunnen*, Münih, 1978, s. 84 vd.

torluğundan Hunların yanına, Scythia Minor (Dobruca) üzerinden çok kolay ulaşılabildiği anlaşıldı. Nitekim 441 yılında bir Doğu Romalı elçi Odessus (Varna)'a kadar ki yolu gemiyle gelmiş ve oradan Attila'nın sarayına Tuna üzerinden varmıştı¹⁹⁷.

Bleda'nın zevk ve sefaya düşkünlüğünün yanında¹⁹⁸ Attila eğitimi ve şahsiyetiyle sivrilerek Bleda'nın ölümüne kadar tüm işleri yürütmüş, sonra da mutlak hâkim olmuştu¹⁹⁹. Bazı tarihçiler 444 / 45 yılında Bleda'nın Attila tarafından öldürüldüğünden bahsetmektedirler²⁰⁰. Oysa, Attila gibi büyük bir şahsiyet abisini öldürerek Hun tahtına oturmak isteseydi, tüm güç elinde olduğu halde ona on yıl katlanmazdı. Ayrıca Hun ülkesini ziyaret eden Priskos'un notlarında buna dair hiçbir kayıt yoktur. Gerçi başta Jordanes olmak üzere bazıları bu iddialarını Priskos'un eserinin kaybolan kısımlarına dayandırmıyorlarsa da, mevcut fragmantlarda bunun aksini ispat edecek kayıtlar bulunmamaktadır. Nitekim Priskos'da, Hun ülkesindeki gezilerinde Bleda'nın dul eşinin sahibi olduğu yerleşim yerinde, kendisiyle görüşmesinin anlatıldığı

¹⁹⁷ O. J. Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 70.

¹⁹⁸ Priskos, s. 54; Gy. Moravcsik, *Attila és Buda*, Egy. Phil. K.L., 1926, s. 195-202.

¹⁹⁹ E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 88; O. Pritsak, *Der Titel Attila, Festschrift für Max Vasmer*, Berlin, 1956, s. 404-419; A. Alföldi, *Die Germania als Sinnbild der Kriegerischen Tugend des römischen Heeres*, Germania, XXI, 1937, s. 95-100.

²⁰⁰ Attila'nın kardeşi Bleda'yı öldürdüğünden bahseden tarihi kaynaklarda, bu olay genelde şu cümlelerle belirtilmiştir: "Kardeşinin cinayetinden sonra Attila binlerce insanı savaşa zorlamıştır" (Jordanes). "Hun kralı kardeşini öldürdü ve onun halkını kendi hâkimiyeti altına aldı" (Prosper Tiro kroniği).

Genelde ortaya atılan görüşler, Priskos'un kayıp eserine istinâden bilgi verdiğini iddia eden Jordanes'in yukarıdaki bilgilerine dayandırılmıştır. Nitekim bu malumatdan yola çıkan modern devir tarihçileri umumiyetle şu görüşleri ileri sürmüşlerdir: Rua'nın ölümünden sonra Bleda tek başına ve güçlü olarak Hun tahtına çıkmıştır. Attila ise, 10 yıllık bir planın neticesinde darbeyle kardeşini öldürmüş ve hâkimiyeti ele geçirmiştir. Nitekim daha Bleda'nın tahta geçtiği ilk yıllarda Attila, Bleda'dan sonra tahta geçebilecek Hun prenslerini öldürerek veya ülkeden kaçmaya mecbur ederek vâris olarak tek kalmıştır. Bunun en güzel örneğini ise Doğu Romalılara kaçan ve Margus barışı ile iade edilen Hun hanedanından Mama ile Attakam'ın idam edilmeleridir. Bunlar Oktar veya Rua'nın oğulları olabilirler. Daha sonraları hâkimiyetlerini kaybeden bazı kavimleri de etrafına alarak güçlenen Attila, 445 yılına gelindiğinde Bleda'yı tuzağa düşürerek kendi eliyle öldürmüş ve ona bağlı olanları da kendisine itaat etmeye mecbur bırakmıştır. Jordanes, s. 123; Prosper Tiro, s. 480; Marcellinus Comes, *Chronicon*, *Chronico Minora*, II, s. 81; A. Thierry, *aynı eser*, s. 52 vd.; E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 88; H. Homeyer, *Attila*, Berlin, 1951, s. 78-79; C.D.Gordon, *The Age of Attila*, Newyork, 1960, s. 61; C.A. Macartney, *Studies on the Earliest Hungarian Historical Sources*, s. 102; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 61-63; K. Enoki, *Sogdiana and the Hsiung-nu*, CAJ, 7, 1, 1968, s. 60; J. Deguignes, *Büyük Türk tarihi*, 2. İstanbul, 1976, s. 479; E. Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun İlerleyiş ve Çöküş Tarihi*, II, s. 206.

notlarda mağdurluğunu belirtecek hiçbir kayıt yoktur. Ayrıca Bleda'nın isminin geçtiği yerlerde onun öldürüldüğüne dair bir bilgiye rastlanılmamaktadır²⁰¹.

441 yılına gelindiğinde, Hunlarla olacak bir savaşa mani olmak gayesiyle kendisinin dikte ettirdiği şartlarla doğu Romalılar'ın antlaşma yaptığı Margus barışından sonra Attila, yukarıda bahsedilen birçok kavmi itaat altına alarak sınırlarını Alpler'e, Ren ve Vistül nehrine kadar uzatmış oluyordu. Ayrıca Burgundlar yok edilmiş ve Pannonia Prima da istilâ edilmişti. Bu durumlar sayesinde daha Rua zamanında temelleri atılarak, Hunlar artık bir imparatorluk haline dönüşüyordu²⁰².

2. DOĞU ROMA (BİZANS) - HUN MÜNASEBETLERİ

Attila devrine gelindiğinde Hun başkentinde Doğu Roma politikasında bir değişiklik yoktu. Temelleri Uldız zamanında atılan politikaya göre, her fırsattan yararlanılarak Doğu Roma baskı altında tutulacak ve nihayetinde kesin olarak Hun hâkimiyeti altına alınacaktı. Uldız'ın "*güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar her tarafı fethederim*" diye Doğu Roma elçilerini tehdit eden bu söz, Hun politikasının temelini oluşturmaktaydı. Esas hedefi dünya hâkimiyetini gerçekleştirmek olan Attila, buna giden yollardan birisinin Doğu Roma olduğunu biliyordu. Bu sebeple ilk önce büyük devletlerden birisi olarak Bizans hezimetine uğratılacak ve başkent İstanbul'daki politikalara kendisi yön verecekti. Büyük devlet adamı, asker olduğu kadar büyük bir diplomat da olan Attila, şartlar uygun olduğu zaman her fırsatı değerlendirmek istiyordu²⁰³. Margus barışı yapıldıktan sonra Slav, Fin, Germen, Türk asıllı birçok kavmi itaat altına alan Attila, arkasını sağlamlaştırdıktan sonra 440 yıllarına gelindiğinde yeniden ortalarda görünmeye başladı. 439 yılında Vandallar, Kartaca'yı, Afrika'nın birçok yerleşim bölgelerini ele geçirmişler ve oradaki önemli bir Roma donanmasını da yağma etmişlerdi. Bunun üzerine Doğu ve Batı orduları birlikte 440 yılı ilkbaharında, Vandalların saldırısına uğrayan Sicilya'yı korumak için harekete geçti. Bu durumu öğrenen İranlılar da uzun süredir hevesli oldukları Ermenilere saldırdı. İranlıların bu

²⁰¹ Priskos, s. 38.

²⁰² T. Premier, *Histoire Du Bas Empire*, 1968, s. 290; L. Hambis, *Attila Les Huns*, Paris, 1971, s. 62 vd.

²⁰³ B Szász, *aynı eser*, s. 187; J. Harmatta, *The Bogs of the Huns*, AAH. I. 1951, s. 139.

saldırılarına karşı Doğu Romalılar, elle tutulabilir tüm askerlerini harekete geçirdi²⁰⁴.

Bütün bunlardan haberdar olan Attila, durumdan istifade ederek büyük bir hızla birlikleriyle harekete geçti. Tuna'da bulunan en son Doğu Roma mevzisi Castra Constantia'ya saldırdı. Bir pazar yeri olan burada Romalılara hücum etti ve birçok kişiyi esir aldı. Bunun üzerine Romalılar derhal Hunlara elçiler gönderdi. Elçiler, yapılan saldırının antlaşmalara aykırı olduğunu iddia ederek Hunlarla müzakerelere başladı. Büyük bir diplomat olan Attila, hareketin niçin yapıldığını diplomatik manevralarla Doğu Romalılara izah etti. Bu hareket savaş değil, bir uyarı idi. Çünkü Margus Piskoposu Hun hudutlarına girerek, Hunlarca çok kutsal olan mezarları soymuştu²⁰⁵. Bu sebeple piskoposu kaçaklarla birlikte, Margus antlaşmasına uygun bir şekilde iade etmedikleri takdirde savaş ilan edilecekti. Ayrıca kaçakların sayısının fazla miktarda olduğu da özellikle belirtilmişti²⁰⁶. Bu görüşmeler neticesinde Romalılar söylenenleri inkâr etti. Hunlar ise görüşlerinde ısrar ettiklerinden bir antlaşma olmadı ve savaş çıktı. 440 sonbaharında harekete geçen Hun orduları Tuna'yı geçerek, çevredeki bir çok yeri tahrip ettikten sonra Viminacium (Bugünkü Kostolaç)'u ele geçirdi. Hunların bu hücumu üzerine birçok Doğu Romalı, bir kişi yüzünden devlet savaş tehlikesine maruz kalmasın diye, piskoposun geri verilmesi gerektiğini belirttiler. Bunun üzerine piskopos, kendisinin geri verileceğinden korkarak gizlice Hunlara kaçtı. Eğer Attila kendisine iyi davranır ise Margus şehrini teslim etmeyi vaat etti. Bunun üzerine Hunlar, sözünde duracak olursa her türlü yardımı yapacaklarına söz verdiler. Antlaşma sağlanınca piskopos, pek çok Hunla birlikte Romalıların sınırına döndü ve Tuna'nın kıyısında onları pusuya yattı. Geceleyin uygun bir anda işaret vererek, Hunları harekete geçirdi ve şehri teslim etti. Bu harekete birlikte Hunlara artık Trakya ve İstanbul'un yolu açılmış oluyordu²⁰⁷.

a- I. Balkan Seferi

Doğu Roma'nın siyasi, iktisadi olarak içinde bulunduğu güç durumdan, Vandal kralı Geiserik'in Romalılara karşı kendisinden yardım istemesinden ve Hunlar karşısındaki aczinden yararlanan Attila, Margus'un ele geçirilmesiyle başlayan hareketine devam ederek Balkanlara doğru ilerlemeye başladı

²⁰⁴ T. Premier, *aynı eser*, s. 291; I. Bóna, *aynı eser*, s. 55-56.

²⁰⁵ A. Thierry, *aynı eser*, s. 54 vd.; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, s. 146-147.

²⁰⁶ Priskos, s. 24-25.

²⁰⁷ Priskos, s. 25; B.Szász, *aynı eser*, s. 190-191.

(441). Tuna nehrinin güney tarafında, bau istikametine doğru saldırılarına devam etti. Bu hareketini İlyria bölgesine kadar genişletti. Singidunum (Belgrad)'u kuşatarak ele geçirdi ve bütün ahalisini esir aldı (441). Daha sonra Sirmium (Sermska Mitrovica)'u fethetti²⁰⁶. Sirmium'un fethinden sonra Attila, güneyden başlayarak Pannonia Secunda bölgesini ve Naissus (Niş)'u da hâkimiyeti altına aldı. Trakya'ya doğru hızlı gelişen Hun hareketi, Hunlarla çok iyi ilişkiler içerisinde olan Batı Romalı Aetius'un araya girmesiyle kesildi. Aetius; Doğu Romalıların Margus barışı şartlarını yerine getirecek ödenmeyen vergileri ödeyeceklerine ve kendilerindeki tüm kaçakları iade edeceklerine garanti verdi. Bunun teminatı olarak da oğlu Carpilio'nu Hun sarayına esir olarak gönderdi. Böylece Tuna bölgesindeki stratejik birçok kale Hunların eline geçti ve Balkanlar'da Hunlara ciddi şekilde mukavemet edecek hiçbir kuvvet kalmadı²⁰⁷.

b- II. Balkan Seferi

447 yıllarına yaklaşıldığında, Attila'nın Doğu Roma politikasının daha sertleştiği görülmekteydi. Çünkü I. Balkan seferinden beri İmparator II. Theodosios, Balkanlarda Hunlara karşı bir müdafaa hattı teşkil etme teşebbüsünde bulunmuş ve Magister Officorum olan Nomus'u görevlendirerek yeni bir limes tanzimine girişmişti. Ayrıca Doğu Roma'nın ağır mali kriz içerisinde bulunması, 446'da ortaya çıkan salgın hastalık ve 447'deki büyük deprem İstanbul başta olmak üzere imparatorluğun birçok şehrinde hasarlar meydana getirmiştir. Öyleki depremin tesiriyle İstanbul surlarında çok sayıda

²⁰⁶ Procopius, *Corpus Scripturarum Historiae Byzantinae*, I, neşr. G. Dindorf, Bonn, MDCCCXXXIII, s. 26-27; C.E. Zachariae, von *Lingenthal*, I, Lipsiae, 1881, s. 131; A. Alföldi, *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*, II, Berlin, 1926, s. 6; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, s. 150 vd.; C.D. Gordon, *ayn eser*, s. 63-65; K.S. İreçek, *Belgrad İstanbul Askeri Yolu*, Ankara, 1990, s. 53-54.

²⁰⁷ 441 yılı olayları hakkında Marcellinus Comes şunları yazmıştır: "Hun kralları sayısız savaşçılarla Illeria'ya saldırdılar. Belgrad ve başka şehirler ile Illeria'nın bir çok yerini yerle bir ettiler".

Cladius Claudianus ise şöyle demiştir: "Hunlar ortalığı kasıp kavursa'da, Sarmatlar kapının önüne dikilse de, onlar (Romalılar) sadece arüslüğü düşünürler".

Hunlar ile Doğu Roma arasında imzalanan bu anlaşmanın tarihi 442'dir. Anlaşmayı Romalılar adına konsül Nomus imzalamıştır. Bu sırada Asya taraflarında seyahatte bulunan imparator da, dönüşte 443 yılı başlarında onaylayarak şartlarını yerine getirmeye çalışmıştır. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, I, Ankara, 1943, s. 121; E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 73 vd.; H.Homeyer, *Attila*, s. 77-78.; İ. Kafesoğlu, *XII. Asra Kadar İstanbul'un Türkler Tarafından Muhasaraları*, İED, III, 1957, s. 3 vd.; B. Croke, *Anatolius and Nomus: Envoys to Attila*, s. 162-164.

burç da yıkılmıştı. Doğu Roma'nın askerî ve malî bakımından içine düştüğü çok zor şartların yanında, Attila'nın hareketinin altında yatan esas sebep ise, Bizans kat'î surette hâkimiyet altına alıp Batı Roma'ya yönelmekti. Yani alt yapısı oluşturulan cihan hâkimiyeti ülküsünü gerçekleştirmektir²¹⁰. Bu arada II. Theodosios zamanında Attila, Romalılardan, daha önce ödenmeyen borçların karşılığı olarak zorla vergi topladı. Kendisine elçilerin gelmesi, kaçakların iade edilmesi ve vergiler hususunda mektup yazdı. Bu mektubu, isteklerini bildirmek üzere Doğu Roma'ya gönderdiği elçiler ile yolladı. Kendi elçileri geri dönerken de, Romalı elçilerin onlarla birlikte gelmesini istedi. Eğer bunlar yerine getirilmez ise Doğu Roma'ya savaş açacağını belirtti. İmparator Attila'nın mektubunu okuyunca, kendilerinde bulunan kaçakları iade etmeyeceğini, fakat derhal bir elçilik heyeti göndereceğini söyledi. II. Theodosios, Attila'nın asıl isteklerini geri çevirince Attila ordusuyla Tuna'yı geçti ve birkaç küçük kalenin alınmasından sonra çok kalabalık bir şehir olan Ratiaria'ya başarılı bir saldırı yaptı. Burası Tuna Bölgesi'nin anahtar yeri idi²¹¹. Ostrogot Kralı Valamir ile Gepidlerin Kralı Ardarik'in kuvvetlerinin de katıldığı Hun ordusu, bu günkü Bulgaristan'a girerek Oescus (Gigen) kasabası yakınında Utus Irmağını (Vidin Çayı) geçti. Burada, Moesia bölgesi Magister Militium'u olan ve Hunlardan Bizanslılara firar eden Got asıllı Arnegisculus komutasındaki Doğu Roma ordusunu ağır bir hezimete uğrattı. Arnegisculus da savaş meydanında hayatını kaybetti. Bu başarıdan sonra Attila Hun ordusunun bir kolunu Nikopolis (Niğbolu) civarındaki Asemus (Osem) kalesinin muhasarasına memur etti. Tuna boyundaki yerleri almak üzere de doğu istikametine başka kuvvetler sevk etti. Kendisi ise esas Hun ordusu ile güneye doğru ilerliyerek Serdica (Sofya), Philippopolis (Filibe)'i zaptederek Adrianopolis (Edirne)'i kuşattı. Kuvvetlerinin bir kısmını Edirne muhasarasına bırakarak Durostorum (Silistre), Marcianopolis (Preslav)'i ele geçirdikten sonra, İstanbul istikametine yöneldi. Arcadiopolis (Lüleburgaz), Kallipolis (Gelibolu) ve Sestos (Akbas Limanı) şehirlerini de fethetti. Bu sırada Attila, geride mukavemet edebilecek yerleri yok etmek gayesiyle ansızın geri döndü. Trakya'dan geçerek Teselya'ya girdi ve Thermopylae (Termopil Ge-

²¹⁰ E. Gibbon, *Roman Empire*, 1764, s. 270-71; O. Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul, 1981, s. 157; E. Schröder, *Die Leichenfeier für Attila*, Zeitschrift für Deutsches Altertum, LIX, 1922, s. 240-244.

²¹¹ *Priskos*, s. 26; *Prosper Tiro*, s. 479; B. Szász, *aymı eser*, s. 191-192; C.D. Gordon, *aymı eser*, s. 70 vd.

çidi) civarına geldi²¹². Artık Hun tehlikesi başkent İstanbul'u tehdit ediyordu. Doğu Roma, Hunların başarıları karşısında tamamen ümitsizliğe düştü. Bu arada Vandallara karşı Sicilya'da bulunan Doğu Roma birlikleri ile İran sınırındaki garnizonların geri dönmesi ve Prens Aspar komutasındaki bu kuvvetlerin 447 yılında Chersones'de Hunlara mağlûp olması Roma için herşeyin sonu oldu. İmparator II. Theodosios, Attila'dan barışı adeta dilenmek mecburiyetinde kaldı

İmparatorluğun Doğu Ordusu komutanı Senatör Anatolius vasıtasıyla, Athyra (Büyükçekmece)'da ordugâh kuran Hunlar ve Doğu Romalılar arasında barış görüşmeleri yapıldı. 447'de imzalanan ve tarihte *Anatolius Barışı* diye bilinen antlaşmanın maddeleri şöyle idi²¹³:

1- Kaçaklar derhal Hunlara iade edilecek.

2- Geçmiş vergiler karşılığında 6000 libre altın Hunlara ödenecek.

3- Hunlara ödenen senelik vergi 2100 altına çıkarılacak.

4- Parasını ödemedi Romalıların ülkesine kaçmış olan her Romalı esir başına 12 altın ceza ödenecek ve bu ödenmediği takdirde esir sahibine iade edilecek.

5- Romalılar, Hun ülkesinden kendi tarafına kaçanları bir daha kabul etmeyecek²¹⁴.

Doğu Romalılar, kendilerine kabul ettirilen bu ağır şartları zihinlerini sarmış bulunan Hun korkusundan dolayı kabul etmek zorunda kalmışlardı. Çünkü imparatorluğun hazineleri saçma gösterilere, boş, faydasız şan şöret sefalarına ve ölçüsüz zevklere hasredilmişti. Bu sebeple iktisadî olarak büyük bir felaketin içerisinde bulunuyorlar ve Hunlara ödenmesi gereken paraları temin için tedbirler düşünüyorlardı. Bu sebeple halktan haksız yere zorla vergi toplandı. Toprak vergisinden muaf tutulandan bile hakiimlerin kararı ile toprak vergisi alındı. Herkes üzerine düşen altını getiriyor ve vergiler imparator tarafından vazifelendirilenlerce zorla toplanıyordu. Öyle ki, atadan kalma zenginliklerin sahibi olanlar, eşlerinin süs eşyalarını ve kendi de-

²¹² Theophanes, *Chonographia*, bk. *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, II, neşr. I. Classen-I. Bekker, Bon, 1839, s. 102 vd.; B.Szász, *aynı eser*, s. 216-217; D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth*, Londra, 1974, s. 64; İ. Kafesoğlu, *aynı eser*, s. 5.

²¹³ E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 90 vd.; B. Croke, *aynı eser*, s. 165 vd.; T.D. Bornes, *Patricii Under Valentinian III*, Phoenix, 24, 1975, s. 164.

²¹⁴ *Priskos*, s. 26.

ğerli şeylerini satıp ödenmesi mecburi paraları temine çalışıyorlardı. Bu savaş Romalıların o derece büyük felaketlere düşmesine sebep oldu ki, açlıktan ve intihar ederek birçok insan canından oldu. Hazine tamamen boşaltularak Hunlara ödenecek para temin edildi. Bu sırada İstanbul'a bu iş için gelmiş olan Hun elçisi Scotta vasıtasıyla da Hunlara gönderildi. Aynı zamanda para ile birlikte kaçaklar da iade edildi²¹⁵.

Romalılarla barış görüşmesi yapıldıktan sonra Attila, suları Tuna'ya döken Osima nehrinin ağzında kurulmuş küçük şehir Asemus'ta yaşayan Asemuslar'ın elinde bulunan Hun esirlerinin serbest bırakılmasını ve onlar tarafından Hun ülkesinden kaçan ve Bizansa teslim edilen Romalılar için fidye ödenmesini istedi. Yoksa barış antlaşmasını onaylamayacağını belirtti. Asemus, bereketli, İlyria'dan çok uzakta olamayan, Trakya'nın bir bölümüne komşu bir kasaba idi. Bu bölgenin ahalisi Hunlar tarafından kuşatıldı. Bunun sebebi ise, Asemus halkının İstanbul'dan Hunlara gönderilen vergiyi ve kaçakları Hun ülkesine götürülen heyete saldırmaları idi. Bu saldırı esnasında birkaç Hun öldüğü gibi, gerek Hun gerekse Romalı firariler de serbest bırakıldı. Ayrıca heyette yer alan bazı kişiler de esir alındı. Bu sebepten dolayı Attila, Asemuslara varmış olan Romalılar geri verilmez veya onlar için ceza olarak kararlaştırılan para ödenmez ve esir edilen Hunlar serbest bırakılmazsa kendisinin esas ordusuyla hareket edeceğini söyledi. Attila'nın bu isteklerine elçi Anatolius ve Trakya Garnizonu Komutanı Theodulus, Asemuslara mektup yazarak kendi yanlarına kaçmış olan Romalı esirleri geri vermelerini, yoksa herbir esir için 12 altın ödemelerini ve Hun kaçakları serbest bırakmalarını talep etti. ²¹⁶.

Attila devrinde Bizansa karşı gerçekleştirilen iki Balkan seferi neticesinde, Tuna boyundaki Doğu Roma savunma mekanizması çöktü. Artık Hunlara mani olacak hiçbir engel kalmamış oldu. Zaten Bizans İmparatoru, Attila'nın isteklerini bir efendinin emirleri olarak görüyor ve yerine getiriyordu²¹⁷. Böylece Bizans ağır bir vergiye bağlanmış ve Hunların istekleri doğrultusunda hareket etmeye zorlanmıştı. Bu da Türk devlet geleneğine göre bir devletin kesin olarak hâkimiyet altına alınması için yeterli idi²¹⁸. Yine bu-

²¹⁵ Priskos, s. 27; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, s. 153.

²¹⁶ Priskos, s. 27-28; A. Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, III, s. 215-216; E.A. Thompson, *The Isaurians Under Theodosius II*, Hermathena, 68, 1946, s. 61; G. Monojovic, *Chronique*, *Bulletins Spéciaux*, s. 624.

²¹⁷ Priskos, s. 29.

²¹⁸ İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s.80.

nun sonucunda Bizans'dan alınan altınlarla Hun hazinesi dolmuş ve Balkanlar'daki sınırları da oldukça genişlemiştir²¹⁹.

Attila Doğu Roma'yı hâkimiyet altına alıp, Batı Roma politikasında yavaş yavaş değişiklikler yapıp, cihan politasına adım adım yaklaşırken ülkesinde güçlü bir devlet yapısı meydana getirmişti. Devletin en tepesinden en altına kadar her kademede tam itaati sağlamış, gerek Hunlar gerekse tâbi kavimlerden başarılı olanları devlet hizmetine almıştı²²⁰.

Yüksek Hun bürokrasisinin tepesinde tam olarak bilinmeyen bir soydan gelen iki kardeş bulunmaktaydı. Bunlar Onegesius (Onegesios) ile Scotta(s) idi. İsimlerine bakılırsa Pontus çevresinden Helenleşmiş barbarlardan geliyor olabilirlerdi. Bunun en çarpıcı delili Onegesius'un yaptığı antik hamamdı. Yunanca, Lâtince ve Hunca'yı çok iyi biliyorlardı. Onegesius, Attila'dan sonra en büyük makama sahipti. Bir ölçüde büyük vezir idi. Belki de İlek ile birlikte Hun İmparatorluğu'nun batı kanadından mesuldü. Maiyetinde esirlikten kurtulmuş olan Yunan ve Lâtin asıllı kişiler bulunmaktaydı. Sulh zamanlarında Hun ordusu onun komutası altında bulunurdu. Tahta sarayının yakınlarında Sirmiumlu bir ustaya hamam inşa ettirdiği, Attila'nın büyük oğlu İlek ile Akatir Hunlarına gönderildiği Priskos tarafından kaydedilmişti²²¹. Onun en muteber adamlarından birisi idi. Komutan ve diplomat olarak büyük kabiliyetleri vardı. Romalılarla olan problemleri çözmede önemli roller oynamıştı²²². Kardeşi Scotta ise Attila'nın çok yakın dostu olmakla ün kazanmıştı. Gerçekten de Attila onu daha 442-43 yıllarında Doğu Roma'ya kaçmış olan kaçakların iadesini temin etmek ve aradaki meseleleri çözmek için İstanbul'a göndermişti. Bu belki de Tuna'da vezir idi²²³. Yine Tuna'daki yönetim biriminde Attila'nın önemli adamlarından birisi de Be-

²¹⁹ J. Harmatta, *A Hun Birodalom Felbomlása*, s. 183 vd.; Th. Mommsen, *Gesammelte Schriften*, s. 539.

²²⁰ F.Altheim, *Attila et les Huns*, s.158 vd. ; R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, İstanbul, 1980, s. 91; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s.62vd., 107, 111 vd..

²²¹ *Priskos*, s. 37.

²²² Attila'nın ölümünden sonra büyük oğlu İlek, Onegesios'un desteğiyle tahta geçti. Hunların dağılmasından sonra, Onegesios'un adına son olarak Ren nehri kıyısında Galler'de rastlandı. Bu, onun adının bir lâtîn kaynağında görüldüğü tek durumdur. Troyes'li Başpiskopos Lupus'un biyografisinde onun adı Hunigasius adı altında Attila'nın tercümanı olarak geçiyordu. Priskos'da geçen Onegesios şekli, Hunigis(ios)' un aynı çağdaki Grekçe söylenişi olabilirdi.

Onegesios kelimesinin aslı On-iyi-z (yani on-üge-z)'dir ve idarecilikle alakalı yüksek bir tabir olan Üge ile ilgili idi. A. Donuk, *Eski Türk Devletlerinde İdari-Askerî Ünvan ve Terimler*, İstanbul, 1988, s. 54-56; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 62.

²²³ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 63.

richus idi. Geldiği yer bilinmemektedir. Bunların yanında Attila'nın amcası Aybars ve Attila ile ittifak yapmış Doğu Germen menşeli Laudarik (Laudaricus) bulunmakta idi²²¹.

Bu çok güvenilir insanlar hem savaş hem de barış zamanlarında Attila'ya yardımcı olmuşlardır. Bunların yanında Edekon ve Ardarik'de dikkat çekmektedir. Edekon Skir asıllı ve Attila'nın saray muhafızlarının kumandanı idi. Ayrıca Attila tarafından elçilik vazifesiyle İstanbul'a gönderilmişti. Burada Attila'ya suikast işine karışmış, daha sonra Attila'ya herşeyi itiraf etmişti²²⁵. Ardarik ise, Hun hâkimiyetini kabul etmiş olan Gepidlerin kralı idi. Savaş anında askerleriyle birlikte savaşa katılırdı. Attila'ya sadakati nedeniyle, onun değer verdiği adamları arasında idi. Hatta Attila'nın yaptığı görüşmelere bile katılırdı²²⁶. Got tarihçisi Jordanes, tarihinde onun hakkında şunları söylemektedir: "Ardarik, Attila'ya sadakati sebebiyle, onun görüşmelerine katılan en ünlü kraldı. Keskin bir zekası olan Attila, gerçekte bütün krallar arasında en çok ona güvenirdi. Ardarik'i, sadakati ve nasihatleri meşhur yaptı"²²⁷. Ostrogotların kralı Valamer de Attila'nın en sadık ve güvenilir adamları arasında idi. Valamer, 40 yıl boyunca hiçbir kralları olmayan Ostrogotların başına atanmıştır. Onun vazifesi halkını Attila'nın savaşlarına sürüklemektir²²⁸. Bunların yanında Hun sarayında Attila'nın kâtipliğini yapan Rusticius'la, tercümanlık görevi bulunan Pannonialı Constantiolus'da mevcut idi²²⁹.

Attila'nın yanında bulunan ve mühim bir mevkii olan kişilerden birisi de Orestes idi. Savalı Orestes ile Attila'nın sarayında henüz hiçbir rol almamış erkek kardeşi Paulus, taşralı çiftlik sahipleri kökenindedi. Aile, baba Tatulus'un ismine bakılırsa Noricum'dan geliyordu. Orestes'in karısı da ewelce Noricum'a ait olan Poetovio'dan, daha az asil olmayan bir ailedendi. Kayınpederi Romulus Comes, Priskos'a göre, tecrübeli bir diplomattı. Tatulus'un çiftliği Sava ve Noricum sınırında bir yerde idi. Sahiplerini 445 veya 446 yılında Attila hâkimiyeti altına aldı. Bundan sonra yerlerinden sürülmedi ve

²²⁴ D. Sinor, *Inner Asia And Its Contacts With Medieval Europe*, Londra, 1977, bölüm V, s. 29.

²²⁵ A. Thierry, *Histoire D'Attila*, s. 60 vd.; F. Alheim, *Attila et Les Huns*, s. 131 vd.; A. Thompson, *A History of Attila and The Huns*, s. 101; R.L. Reynolds - R.S. Lopez, *Odoacer: German or Hun?*, *American Historical Review*, 52, 1946, s. 36 vd.

²²⁶ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 63.

²²⁷ *Jordanes*, s. 125.

²²⁸ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 64.

²²⁹ *Priskos*, s. 45-47.

tecrit edilmedi. Yunanca konuşan Orestes'in Attila'ya istiyerek mi yoksa emirle mi bağlandığı bilinmemekte ise de, Orestes'e ilk defa 449'da İstanbul'da Skir Edekon ile birlikte elçi olarak bulunurken tesadüf edildi. Orestes belki de Attila'nın sekreteri idi. Elçiliği sırasında Attila'ya karşı düzenlenmek istenen suikast planından Attila'yı haberdar ederek bu suikast tezgâhını bozdu. Hun protokolünde de bir kariyeri vardı. Nitekim Priskos'un da dahil olduğu Bizans elçilik heyeti, Attila ile görüşmeden önce Scotta ve Orestes ile görüştü²³⁰.

Attila'nın ölümünden sonra Orestes kendi malının mülkünün başına geri döndü. Kendini daha sonraki yıllarda gözden uzak tuttu. Birara Batı Roma'da casus olarak itham edildi. Batı Roma imparatoru Julius Nepos'un imparatorluğunun ilk yıllarında Batı Roma ordusunun en üst komutanı oldu. Daha sonra imparator Julius Nepos'u tahttan indirerek kendi oğlu Romulus'u son Batı Roma imparatoru olarak tahta çıkardı. Attila yanında geçen mazarından dolayı Roma sarayında Orestes'e hiç kimse karşı çıkamadı. Sadece, yine Attila'nın adamlarından olan Skir Edekon'un büyük oğlu Odovakar onun otoritesini kabul etmedi. Askerlere para, toprak, kendisine bizzat hâkimiyet talebinde bulunarak harekete geçti ve Orestes'i mağlûp ederek tarih sahnesinden sildi²³¹.

Attila'nın hükümet merkezinin (başkenti) neresi olduğu meselesi oldukça ihtilaflıdır. Birçok tarihçi Attila'nın sarayının, Rua zamanında orduların bulunduğu Tisa çevresindeki aynı yer de olduğunu, bazıları ise yerin tesbitinin mümkün olmadığını düşünüyorlar²³². Bu düşüncelerin temelinde Priskos'un da dahil olduğu Doğu Roma elçilik heyetinin izlediği yola bakarak, Attila'yı bugünkü Romanya düzlüklerinde aramaları yatmaktadır. Attila, 445 yılından önce Tuna ile güneydoğu Karpatlar arasındaki bölgede oturmuştur. Priskos notlarında, "Naissus (Niş)'u terkettikten sonra, Istros ırmağına doğru yolumuza devam ettik. Buralarda çok karışık ve dolambaçlı yollardan geçtik. Batıya doğru hareket ettiğimizi sanırken, güneş birdenbire karşımızdan doğdu. Yolları tanımadığımız için güneşin yanlış taraftan doğduğunu zannedenler bağırırmaya başlamıştı. Zor aşılan bataklık bir yere gel-

²³⁰ Priskos. s. 29, 32; J. Harmatta, *The Bogs of the Huns*, s. 138 vd.; I. Bóna, aynı eser, s. 110-112.

²³¹ P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, bk. *Attila ve Hunları*, Ankara, 1982, s. 122; R.L. Reynolds - R.S. Lopez, *Odoacer: German or Hun?*, s. 48-53.

²³² E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 221; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 64-65.

dik. Burada barbar kayıkçılar bizi kayıklara bindirip karşı tarafa geçirdiler ki, bu kayıklar ağacın gövdesi oyularak yapılmış şeylerdi. Bu nehri aşuk..." diye bahsetmektedir²³³. Yol bir dönüş yaptığı için böyle düşünüyorlar. Niş'ten Bükreş'e gitmek gerçekten çok zahmetlidir. Attila'nın ordusundan bahsederken Priskos, Romanya düzlükleri ile alakası olmayan bilgiler vermektedir. Tuna'nın geçilmesinden sonra elçiler kuzeye doğru ülkenin içlerine çekiliyorlar, yolda Bleda'nın dul karısının köyünün yanında atlarından iniyorlar, ölen Bleda'nın eşi malına-mülküne sahip olmaya devam ediyor ve göl kıyısındaki kampları gece fırtınada parçalanmış, güç durumda kalmış Doğu Romalılara yardım ediyor. Priskos'un bahsettiği göl tarzındaki bataklık, bugünkü Macaristan'daki Banat'dır. Hatta burası 1514 yılında Lazarus'un yaptığı Macaristan haritası üzerinde de bulunmaktadır²³⁴.

Çok daha sonraları elçiler, tamamen ağaçsız bir düzlüğün ortasındaki ordunun bulunduğu yere varıyorlar. Priskos'un belirttiği bu yerleşme yeri Hunların eski bir merkezi idi ve buraya Aetius'un oğlu Carpilio Pannonia üzerinden ulaşmış, Attila da batı seferlerinden sonra Tuna'yı geçerek buraya dönmüştür. Merkezin kesin yönü Priskos'un anlattıklarına göre belirlenemez. Elçilerin arkalarında bırakukları yollarda geçen günlerin sayılmasından da Tuna'dan olan uzaklık kesin olarak tahmin edilemez. Durum Priskos'da kayıtlı nehir adlarının yardımıyla da açıklanamaz. Bunlar Tuna'dan sonra sırayla şunlardır: Drekon, Tigas ve Tiphesas²³⁵. Bu nehir isimlerinden hiçbiri diğer kaynaklarca belirtilmiyor. Priskos'dan bir asır sonra Jordanes bir tane-sini "Drinka" olarak kaydediyor. Buna karşın ikisini Tisia ve Tibisia olarak belirtiyor²³⁶. Doğu Romalı elçiler Attila'nın sarayına Tuna'dan 7 gün süren, bir-sürü dolambaçlı yolların ardından gelen, başka bir yolun sonunda olan, adına göre tarif edilemeyen birçok nehri geçtikten sonra vardılar. Bu arada bilinen, çok eski zamanlardan beri Crissos (crisia) diye tanınan Körös nehrini geçmemiş oldukları ve o zamanlar bugünkü Arad şehrinin altından kollara ayrılan, birçok ismi olan Maris (Maros) nehrine geldikleri halde is-

²³³ Priskos, s. 32-33. K. Szabo, bu aşılan yerin Morava'nın Tuna ile birleştiği yerde bulunan Sırbistan'daki Szendrő olduğunu ileri sürmüştür. K. Szabo, *Priskosz Szonok és Bölcsész életeiröl S Történetirata töredékeröl*, I. Pest, 1878, s. 14.

²³⁴ I. Bóna, *aynı eser*, s. 65 vd.; F. Salaman, *Hol Volt Attila Föszálláshelye*, Századok, 15, 1881, s. 1-39.

²³⁵ Priskos, s. 38; S. Szeremlei, *Attila Székhelye H.-M.- Vászárhely Hátáraban Volt*, Századok, 32, 1898, s. 887 vd.; R. Browning, *Where Was Attila's Camp?*, The Journal of Hellenic Studies, 73, 1953, s. 143 vd.

²³⁶ Jordanes, s. 104.

minin dikkati çekmemiş olmasıdır. Bugün, tarihî kaynaklardan ve arkeolojik malzemelerden Attila'nın başkentinin neresi olduğu anlaşılmemektedir. Yalnız, umumiyetle tarihçiler burasının Macaristan'da ve Tisa ile Körös nehirleri arasında bir yerde olduğu görüşündedirler. Meseleyi aydınlatabilecek tek ana kaynak olan Priskos'daki bilgilerin kifayetsiz olması meseleyi daha da güçleştirmektedir²³⁷. Hun başkentinin yeri tesbit edilememesine rağmen Priskos, birçok zahmetten sonra ulaştıkları merkezdeki Attila'nın sarayı hakkında şu bilgiyi veriyor: "Birkaç ırmak geçtikten sonra köye geldik. Söylendiğine göre, burada Attila'nın bütün sarayları arasında en muhteşemi bulunuyordu. Saray çok süslü, güzel, direklerle inşa edilmiş ahşap binalar şeklinde idi. Etrafı tahta çit ile çevrilmişti ki, bu müdafaa için değil, süs olmak üzere yapılmıştı. Kral sarayının yanında Onegesius'un sarayı bulunuyordu. Attila'nın sarayından sonra en muhteşemi onunki idi. Bu da tahta çit ile çevrilmiş ise de, Attila'nın sarayı gibi kulelerle süslenmemişti...."²³⁸. Attila'nın başkent dışında başka yerlerde de büyük evleri ve sarayları vardı. Bunlar hakkında çok az şey bilinmektedir. Bunlardan biri Erdel'de ve Maros nehrinin vadisinindedir²³⁹.

Uldız'ın temelini attığı Hun dış politikası gereği Batı Roma imparatorluğu ile başlangıçta iyi ilişkiler içerisinde bulunan Attila, Doğu Roma'nın hâkimiyet altına alınmasından sonra politikasında belirgin bir değişikliğe gitti. Artık Batı Roma da boyunduruk altına alınacak ve sıra Sasanilere gelecekti. Çünkü efsaneye göre de bu sırada Harb Tanrısı Ares kılıcının Attila'nın eline geçmiş olması buna işaret sayılıyordu. Bu konuda Jordanes şu bilgileri vermekteydi: "Attila, tabiatı böyle olduğu için büyük işler yapacağına inanan insandı. Onun kendisine güvenini kılıcı sağlıyordu. Bu kılıç, İskit krallarının nezdinde daima kutsal addedilmiştir. Bir çoban inek yavrusunun topalladığını görünce, bu yaranın sebebini de bulamayınca endişeyle kan izlerini takip ediyor. Nihayet kılıca geliyor. Hayvan otlarken bu kılıcın üstüne basmış.

²³⁷ Zs. Bátky, *Attila fö Szálláshelye és Palotája*, Földrajzi Közlemények, 56, 1918, s. 128-135; R. Browning, *aynı eser*, s. 144-145; E. Gibbon, *aynı eser*, s. 221.

²³⁸ Priskos, s. 40. Attila'nın bu muhteşem sarayının kim tarafından inşa edildiği bilinmemektedir. Priskos'un Onegesius'un sarayını Sirmium'lu bir savaş esirinin inşa ettiğini belirtmesinden dolayı, Attila'nın sarayını da aynı kişinin yaptığı düşünülmüştür. Bunun'da kimliği belirsizdir. Ayrıca s. Stragowski Slavlar; F. Vámos ise Alanlar tarafından yapıldığını söylemişlerdir. Fakat büyük bir alanı kaplayan sarayın inşa şeklinin Slav, German, Hun veya mahallî mi olduğuna dair yeterli bilgi bulunmamaktadır. E.A. Thompson, *The Camp of Attila*, JHS, 65, 1945, s. 112-115.

²³⁹ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 71.

Çoban işte bu kılıcı kazıyıp çıkararak hemen Attila'ya getiriyor. O, bu hediyeden dolayı teşekkür ederek, kendisinin bütün dünyanın imparatoru tayin edildiğini düşünüyor ve Ares'in kılıcı ile savaşlarda başarılı olmanın kendisine bahşedildiğine inanıyor"²¹⁰, bu anlayışla Hun dış politikasının ağırlık noktası Batı Roma'ya kaymış oluyordu.

3. HUN - BATI ROMA MÜNASEBETLERİ

Hunların çağdaşı ve ondan sonraki kaynaklara göre, kısa süren fakat onlara sonsuz görünen Attila'nın hükümranlılığı, "Avrupa'yı yetim bırakan" bir savaşlar tarihi idi²¹¹. Binlerce insanı savaşa zorlamıştı. Fakat buna karşın gerçek olan, Attila, hükümranlılığının ilk iki yılı boyunca en azından Batı ve Doğu Roma'ya karşı hiçbir savaşı kendisi başlatmamıştı²¹². Buna rağmen Batı Roma, Attila'nın barış severliğine karşı hiç de iyi şeyler düşünmüyordu. Bleda'nın ölümünden sonra, Hun meselesiyle uğraşan Carpilio ve Senatör Cassiodorus elçi olarak Attila'ya gönderildi. Attila, elçiler ile yaptığı görüşmeler sonucunda aradaki barışın süreceğine dair söz verdi. Bazı kaynakların söylediği gibi barış, Cassiodorus'un cesur ve parlak konuşması sayesinde değil, Batı Roma'nın verdiği tavizler neticesinde gerçekleşti. Bunun neticesinde Sava kıyısındaki Pannonia toprakları Hunlara bırakıldı. Diğer Pannonia bölgeleri ise zaten daha önceleri Hunların eline geçmişti²¹³. Aynı zamanda Attila'ya Magister Militum ünvanı tevcih edildi. Yeni ünvan, rütbeye uygun olarak yıllık düzenli bir gelir anlamına geliyordu. Gerçekte ise, Batı Roma'dan alınan bir haraçtı²¹⁴. Bu esnada Batı Roma askerî savunma hattı, Norikum Mediterraneum, Valeria Media, Poetovio (Ptuj / Pettau) ve Drava'dan geri çekildi. Hunlar ile görüşmeler devam ederken, Brit (Britanya ahalisi)'lerden 446 yılında yardım istendiğine dair Aetius'a uzun bir mektup geldi. Fakat Attila'nın gücü karşısında bir Hun saldırısından korkan Roma yönetimi, yardım isteğini karşılıksız bıraktı. Bu arada beklenmedik bir durum karşısında Attila'nın Doğu Roma'ya yönelmesi, Batı Romalıları belirli bir süre rahatlatı²¹⁵.

²¹⁰ Priskos, s. 53; Jordanes, s. 105 vd.

²¹¹ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 81.

²¹² I. Bóna, *aynı eser*, s. 81.

²¹³ O. J. Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 74 vd.; I. Tiçeloiu, *Über die Nationalität und Zahl der Von Kaiser Theodosius dem Hunnenkhan Attila Ausgelieferten Flüchtlinge*, *Byzantinische Zeitschrift*, XXIV, 1924, s. 84-87.

²¹⁴ Priskos, s. 47; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, s. 168-169.

²¹⁵ B. Szász, *aynı eser*, s. 263 vd.; A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire 284-602*, Oxford, 1973, s. 176-189; I. Bóna, *aynı eser*, s. 83.

27 Ocak 447 yılında erken saatlerde İstanbul şiddetli bir depremle sarsıldı. Theodosios duvarlarının uzun bir bölümü yıkıldı. 57 kule de parçalandı. Bunlar arasında tahıl deposu olarak kullanılanlar da vardı. Büyük bir zarara uğrayan başkent İstanbul, açlık ve salgın hastalık tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. Depremın etkilediği diğer Doğu Roma şehirlerinin de hasarı büyüktü. Bu şiddetli deprem sırasında Attila'nın seferi başladı. O ele geçen bu fırsatı değerlendirmek istedi. Verginin ödenmemesini ve kaçakların iade edilmemesini bahane ederek imparatorluğu ordusuyla istilâ etmeye başladı. Attila'nın müttefikleri arasında Germenler de mevcuttu. Çok hızlı hareket eden Hun ordusunun karşısına, Utus nehri kenarındaki Moesia'da Doğu Roma kuvvetleri çıktı. Roma ordu komutanı Arnegisculus'un da öldüğü kanlı savaştan sonra, Attila onları geri çekilmeye zorladı. Hepsini imha etme gücüne sahipken, Doğu Romalıları yok edemedi. Roma ordusu, tahminen Tuna ve deniz tarafından korunan Scythia Minor (Dobruca) kalesine çekildi. Savaş süresince Attila'nın ordusunu yandan ve arkadan tahrir etti. Attila bu yüzden, İstanbul'a ulaşmak için Serdica (Sofya) üzerinden dolaştı. Bu sırada Doğu Roma ahalisi yoğun bir çalışmayla başkentın duvarlarını yeniden inşa etti²⁴⁶.

İstanbul surları önünden geri dönen Attila'nın ordusu, Termopil'e kadar depremden tahrir olmuş birçok şehri yakıp yıktı (tek tek kaynaklar 70 kadar şehrin yok edildiğini bildiriyor). Eskiden Doğu Roma kaynakları, Hunların manastırları yıkmadıklarını, rahip ve rahibeleri öldürmediklerini, kutsal kişilere ait mezarlıkları, kiliseleri tahrir etmediklerini yazarken, bu savaş dolayısıyla Balkan manastırlarına, Drizipera'daki ünlü Alexandros manastırına ve ganimet ümidiyle mezarlara zarar verdiklerini belirttiler. Belki de buna sebep, ülkenin içinde bulunduğu durumdan yararlanarak Germen ve İranlı yağmacıların hareketi idi²⁴⁷.

Bu sırada Attila, gücünün zirvesinde bulunan orduyu geri çekti. 448 yılında Patricius Anatolius aracılığıyla barış imzalandı. Attila antlaşma şartlarının yerine getirilmesi için, seçkin adamlarını birbiri ardınca İstanbul'a gönderdi. Bu arada söz verilen para kendisine teslim edilmezse savaşla tehdit etti. Ayrıca Tuna'nın güney kıyısında, aşağı yukarı 500 km. genişliğindeki Tuna kıyısında Pannonia'dan Novae (Sviştow)'ye kadar 5 günlük yolculukla aşılabilir olan sahanın boşaltılmasını ve pazar yerinin kurulmasını istedi.

²⁴⁶ *Procopius*, s. 330-331; H. Homeyer, *Attila*, s. 80 vd.; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 83-87.

²⁴⁷ F. Altheim, *Attila Et Les Huns*, s. 169.

Pazar yerinin kurulması için düşünülen yer Naissus (Niş) şehri idi. Çünkü Hunların gelecekte bir pazar yerine ihtiyaçları vardı. Hayvanlarını, hayvanî maddelerini, kölelerini ancak bir pazar yerinde tahıl, tekstil ve lüks ihtiyaç maddeleri ile değiştirebilirlerdi²¹⁸. Olanlar hakkında Priskos'un verdiği bilgiler şöyle idi: "Barış yapılırca Attila, kaçakları geri almak için Doğu Romalılara elçiler gönderdi. Ama onlar hiçbir kaçağın aralarında bulunmadığına ısrar ederek, elçilere birçok hediyeler verip geri uğurladılar. Attila, diğerlerinden az olmayan, oldukça çok ilave vazifelerle zenginleştirilmiş bir elçi daha gönderdi. Onlardan sonra üçüncü, daha sonra yine benzer şekilde dördüncü elçi Romalılara geldi. Romalılar, antlaşmanın barbarlar tarafından bozulmasından korkarak nezaket gösteriyorlardı. Çünkü o, Romalıların gösterdikleri bu nezaketi hafife alarak yeni bahaneler uyduruyordu ve elçiler göndermek için gereksiz vesileler düşünüyordu. Şereflendirmek istediği yakınlarına da bu elçilik görevini veriyordu. Gerçekten Romalılar, herşeyde Attila'nın sözünü dinliyorlardı. Onun tâlimatını bir efendinin emirleri telâkki ediyorlardı. Çünkü, yalnız ona karşı savaş istemekten sakınmakla kalmıyor, hazırlık halinde bulunan Parthlar'dan, denizlerden tacizlerde bulunan Vandallar'dan yağma ve çapulculuk için dolaşan Isaurlar'dan ve doğudaki bölgeleri akınlarla tahrip eden Saracen (Arap)ler'den de korkuyorlardı. Bundan başka Aethiopia (Habeş) kabileleri silahlanmış idiler. Bu sebeplerle Romalılar ruhen çökük bir durumda Attila'ya yaranmak istiyorlardı. Fakat ordular toplayarak ve komutanlar seçerek diğer milletlere karşı mukavemet etmeye çalışıyorlardı²¹⁹".

Attila karşısında çaresiz kalan Doğu Roma için tek kurtuluş yolu, Attila'nın ortadan kaldırılması idi. Bu sebeple bir suikast tasarlandı. Bu sıralarda, Doğu Romalıların Hunların ele geçirdiği bazı bölgelerden uzak durmalarını, kaçakların iade edilmesini ve bunların askerî kuvvet olarak kullanılmaması istekleriyle dolu Attila'nın mektubunu getiren Hun elçileri Edekon ile Orestes İstanbul'a gelmişlerdi. İmparatorun başvekili Hadım Chrysaphius, tercüman olan Bigila ile bir plan hazırladı. Daha sonra imparatorun da onayladığı plana göre, çok para ile aldatuklarını sandıkları Attila'nın yakın adamı ve muhafızlarının başı olan Edekon ülkesine geri döndüğünde Attila'yı öldürecekti. Bunun için geri dönen Hun elçileri ile birlikte Maximinos başkanlığında, Priskos'un da dahil olduğu bir Doğu Roma elçilik heyeti

²¹⁸ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 87 .

²¹⁹ *Priskos*, s. 28-29.

Attila'ya gönderildi. Heyetin başkanı Maximinos ile Priskos'un bu plandan haberi yoktu. Bigila ise tercüman vazifesi ile bulunuyordu. Gerçekte ise suikast için gerekli parayı ve rabıtayı sağlayacaktı. Fakat Edekon'un Attila'ya herşeyi anlatmasıyla suikast planı açığa çıktı. Bunun üzerine Attila, üzerinde suikast için kullanılacak para ile birlikte Bigila'yı yakalatarak tutuklattı. Romalıların Attila'dan kurtulmak için son ümitleri de böylece tükendi. Bu konu hakkında Priskos şunları yazar:

"Elçi olarak harplerde başarılı olmuş olan İskit Edekon, Pannonia bölgesi ve Sava nehri yanındaki şehirlerde ikamet eden, Batı Roma komutanı Aetius'la bir antlaşma yaparak, barbarlara itaat etmiş olan Roma asıllı Orestes ile geldi. Edekon, imparatorun sarayına gelerek Attila'nın mektubunu verdi. Attila mektubunda, kaçakların kendilerine verilmediğini ifade ederek eğer onlar geri verilmez, Romalılar savaşta alıp kendi hâkimiyetlerine kattıkları topraklardan uzak durmazlarsa ve firarileri askerî kuvvet olarak kendilerine karşı kullanırlarsa, onlara karşı savaş ilan edeceğini söyledi. Aynı zamanda Romalıların, Istrum boyunca Paeonia (Batı Macaristan)'dan Tarkya'da ki Novae (Sviştov=Swiştow)'ye kadar, yaya gidişiyile beş günlük mesafe uzunluğundaki arazide ziraati bırakmalarını ve pazar yerinin eskiden olduğu gibi Istrum kıyısında değil, Naissus (Niş)'da kurulmasını istedi. Bu Naissus, iyi yürüeyebilen bir insan için Istrum nehriinden beş günlük bir yolculuk kadar uzağa düşen bir şehirdir ve Attila tarafından fethedilerek İskitlerle Romalılar arasında sınır olmuştu. Mektubunda bunun dışında bazı söz konusu meselelerde kendisine alelâde adamlar değil, Consül rütbesi taşıyan şahısların gelmesini istedi. Eğer bunlar elçi olarak kendisine gelmeye korkarlarsa, bunları karşılamak için kendisinin Serdica (Sofya) şehrine kadar geleceğini söyledi. İmparator bu mektubu okuduktan sonra Edekon, Attila'nın sözlerini imparatora olduğu gibi çeviren Bigila ile, imparatorun başvekili olan Chrysaphius'la görüşmek ve öbür sarayları da gezmek istedi. İmparatorluk saraylarının zerafet ve zenginliğine çok şaşırды ve barbar bunlara hayran kaldı. Bigila, bu barbar Chrysaphius ile sohbet ederken, imparatorluk saraylarını ve hazinelerini çok methettiğini tercüme etti. O zaman, Chrysaphius, eğer İskitleri terk edip Romalılar tarafına geçerse, kendisinin de altın çatılı evler ve mücevherlerin beyi olacağını söyledi. Edekon cevap olarak, "Beyden habersiz kölenin ayrılıp gitmesi büyük adaletsizliktir" dedi. Hadım, ona "Attila'nın huzuruna serbestçe girip çıkabiliyor mu?" ve "İskitlerin yanında nüfuzlu biri mi?" diye sordu. Cevap olarak o, Attila'nın yakın adamı ve muhafızların kendi emrinde olduğunu ve bu muhafızların sıra ile emredilen gün ve

yerde nöbet tutup, silahla Attila'yı koruduklarını söyledi. O zaman Hadım, teminat olarak verilecek itimatla bağlanırsa, kendisinin, onun için en büyük iyiliklerin meydana getiricisi olacağını, bu meseleyi tartışmak için de müsait zaman gerektiğini söyledi. Hadım, Edekon'u akşam yemeğine davet ederek, eğer elçilik heyetinin diğer üyeleri olmadan gelirse bunun kendisi için yararlı olabileceğini söyledi. Barbar bunu yapacağına söz verip, yemek zamanında Hadım'ın yanına gitti. Tercüman Bigila'nın aracılığı ile, tokalaşarak birbirlerine söyleyecekleri şeyleri başkasına anlatmayacaklarına yemin ettiler. O zaman Hadım, Edekon'a, eğer İskitlere geri döner, Attila'yı öldürür ve sonra Romalılara geri dönerse, büyük zenginlikler içerisinde mesut bir ömür geçireceğini söyledi. Edekon bunu yapmaya rıza göstererek, Hadım'a, çok fazla değil ama 50 libre altına ihtiyacı olduğunu söyledi. Bu parayı başında bulunduğu askerlere, kendisine meseleyi çabuklaştırmaya yardımcı olmaları için bölüştürecekti. Bu altını vermeye Hadım her zaman hazır olduğunu söyledi. Barbar, önce kendisinin Attila'ya elçiliğinden haber vermek için geri gönderilmesini ve Attila'ya kaçaklar hakkındaki cevabı götürmek için Bigila'nın kendileri ile beraber gelmesi icab ettiğini söyledi. Çünkü eğer o, altınlar ile beraber dönerse, Attila'nın kendisine gönderilen hediye ve altınları tetkik edeceğinden ve beraber gideceği insanlardan bu altını saklayamayacağından parayı almak istemedi. Edekon'un söylediklerini Hadım doğru kabul etti. Böylece Hadım yemekten sonra kararlaştırılan planı imparatora anlattı. İmparator, magisterlik işleriyle meşgul olan Martialius'un kendi yanına gelmesini emredip, barbar ile yapılan antlaşmayı söyledi. Zira imparatorun bütün kararlarında magister en yakın ve bütün işlerini konuştuğu şahıs idi. Haber-ciler, tercümanlar ve imparatorun saray bekçisi olarak tabir edilen askerler bunun emri altındadırlar. Sadece Bigila'nın değil, aynı zamanda Maximinos'un da Attila'ya elçi olarak gönderilmeleri, bütün mesele hakkında düşünüp taşınmakta olan imparatorun ve Martialius'un hoşuna gitti.

Hadım Chrysaphius, Edekon'u Attila'nın öldürülmesine razı ettikten sonra, İmparator Theodosios ile magister Martialius yapacaklarını düşündükleri zaman şu neticeye varmışlardır: Bigila'nın yalnız değil, Maximinos'la beraber gitmesini, Bigila'nın görünüşte tercüman rolü oynamasını, Edekon'un istediği gibi hareket etmesini, Maximinos'un ise suikasttan haberi olmadan imparatorun mektubunu Attila'ya vermesini ve rütbece Bigila'nın daha büyük olmasının kararlaştırmışlardır. Maximinos, kendisinin Bigila'dan daha büyük, asil ve imparatorun en sevdiği adamı olduğunu, Attila'nın istediği 17 kaçak adamı gönderdiklerini ve fazlasının olmadığını söyleyecek ki,

Attila kızıp Romalılara hücum etmesin ve bundan sonra rütbeli elçiler istemesin, çünkü eskilerde, ne Romalıların ne de İskitlerin dedeleri zamanında, yani her iki milletin büyükleri arasında böyle bir gelenek yoktu"²⁵⁰.

Uzun bir yolculuktan sonra Attila ile görüşmek bahanesiyle elçilerin Hun ülkesine geldiği sırada, Hun dış politikasında büyük değişikliklerin meydana geldiği görüldü. Bu ana kadar ittifak halinde bulunan Batı Roma'ya karşı Attila'nın tutumu değişmeye başladı. Dünya hâkimiyetini gerçekleştirmek için Doğu Roma'dan sonra sırada Batı Roma devleti vardı. Bu sebeple âciz içindeki Doğu Roma'nın hazırladığı plandan baştan beri haberi olan Attila, onlarla yeniden antlaşma imzaladı. Bu sırada Batı Roma'ya karşı girişmeyi düşündüğü seferi meşrulaştırmak için bahaneler aradı. 441 yılında Sirmium'un kuşatılması sırasında cereyan eden hadiseyi gündeme getirdi²⁵¹. Attila'nın bu diplomatik manevraları Priskos'da şu şekilde anlatılmaktaydı:

"Yedi gün yol gittikten sonra bize kılavuzluk yapan İskitler'in emriyle bir köyde durduk. Söylediklerine göre Attila da bu köye gelecek ve biz de arkasından gideceğiz. Burada Batı Romalıların elçileriyle karşılaştık. Onlar da bizim gibi Attila'ya sefarete gelmişlerdi. Bunlar arasında Comes ünvanını taşıyan Romulus, Norikum (Noricæ) vilayeti valisi Promutus, askerî kumandan Romanus vardı. Aetius'un Attila nezdine kâtip olarak gönderdiği Constantius ve Edekon ile birlikte olan Orestes'in babası Tatulus da bunlarla beraberdi. Fakat bu son iki kişi elçilik heyetine dahil olmayıp bunlarla birlikte seyahat ediyorlardı. Constantius bunlarla İtalya'da tanışmıştı. Tatulus'un ise Romulus ile akrabalığı vardı. Çünkü oğlu Orestes Romulus'un kızı ile Noricum'un Patavione şehrinde (Avusturya'nın Yugoslavya sınırı)'nde evlenmişti. Elçiler ise Attila'yı teskin etmek ve gönlünü almak için gelmişlerdi ki, Attila Constantius'dan altın kadehler aldığı için Sylvanus'u talep ediyordu. Bu Constantius Batı Galyalı idi. O da şimdiki Constantius adlı halefi gibi Attila ve Bleda nezdinde kâtip olarak gönderilmişti. İskitler Pannonia şehri olan Sirmium (Mitrovica)'u muhasara ettikleri zaman Constantius, şehrin piskopasından şehir alınır ve hayatta kalırsa kendisini ve esir edilen şehir sakinlerini fideye vererek kurtarması için altın kadehler almıştır. Şehrin zabtından sonra Constantius bu mesele ile alakadar olmayıp bir iş için Roma'ya gittiği zaman, kadehleri Sylvanus adlı birisine altın karşılığında rehin vermiş ve belirli bir zaman zarfında ödünç altınları iade edip rehin verilen kadehleri geri al-

²⁵⁰ Priskos, s. 29-31; H. Schreiber, *aynı eser*, s. 167 vd.

²⁵¹ F. Altheim, *Attila Et Les Huns*, s. 170-171.

mazsa Sylvanus onları istediği gibi kullanabilir diye şart koşmuştu. Bunlar duyularak Constantius Attila ve Bleda tarafından kazığa oturtularak öldürülmüş ve Attila da bu Sylvanus'u talep etmişti. Çünkü onu hırsızlıkla itham ediyordu. Bunun için Batı Roma İmparatoru ve Aetius tarafından elçiler gelerek Sylvanus'un kadehleri Constantius'dan rehin olarak aldığını, sonra Tanrı'ya takdim edilen kadehler kendisi tarafından kullanılmayacağı için bu kadehleri bir rahibe sattığını anlatmak, bu doğru sebepler ve Tanrı korkusu için kadehleri istemekten vazgeçer ise, bu kadehlerin karşılığı olan altınların verileceğini, fakat hiçbir kabahati olmadığı için Sylvanus'u talep etmemesini rica edeceklerdi. Elçiliğin seyahat maksadı bu idi"²⁵².

a- Campus Mauriacus Savaşı

Attila, Batı Roma üzerine yapacağı sefer için hazırlanırken, bir yandan da diplomatik ataklarını sürdürdü. Batı Roma İmparatoru III. Valentianus'un kız kardeşi Honoria imparator tarafından tahta ortak olunmaması için bekar kalmaya zorlandı. Fakat 449 yılında sarayda patlak veren bir skandaldan sonra İstanbul'a gönderildi ve sarayda göz hapsinde tutuldu²⁵³. Aşağılanan Honoria 450 başlarında gizlice Attila'dan yardım istedi. Ayrıca ona altın bir nişan yüzüğü de gönderdi. Bu teklifi kabul eden Attila, Valentianus'dan nişanlısının hissesine düşen Galya bölgesini başlık (drahoma) olarak istedi. Attila karşısında zor durumda bulunan kuzeni II. Theodosios'un da bu talepleri desteklemesinden korkan imparator, Honoria'yı 450 ilkbaharında Roma'ya geri çağırıldı. Ardından göstermelik bir evlilikle kardeşini gelin etti²⁵⁴. Bunun üzerine savaş tehdidinde bulunan Attila, Batı Roma imparatorluğunun yarı hükümdarı gibi davrandı. Ordusunu harekete geçirirken hedef şaşırtmak ve Batı Roma'yı iyice hazırlıksız yakalamak için, gagesinin Hun ülkesinin kuzeyinde oturan Germenler'in isyan teşebbüslerini bastırmak olduğunu söyledi. Bu arada Batı Roma İmparatorluğuna da haber göndererek Romalıların dostu olduğunu, ordusu ile de ihtiyaç duydukları anda yardım edeceğini bildirdi. Ayrıca Frankları mağlûp ettikten sonra, Frank devletinin dağılması ve kralın ölmesi üzerine kralın büyük oğlunun kendisinden yardım istediğini de bahane etti. Halbuki Attila'nın esas hedefi Germenler ve Vizigotlar ile ittifak yapmak idi²⁵⁵. Bu arada Doğu Roma imparatoru II. The-

²⁵² Priskos, s. 39-40.

²⁵³ C.D. Gordon, *aynı eser*, s. 104-105; Th. Mommsen, *Gesammelte Schriften*, IV, s. 540-541.

²⁵⁴ T. Premier, *aynı eser*, s. 333-334; B. Szász, *aynı eser*, s. 270.

²⁵⁵ O.J. Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 97-98.

odosios, 26 Temmuz 450 yılında av esnasında aundan düşerek ağır şekilde yaralandı ve iki gün sonra öldü. Bunun üzerine tahta Markianos geçti (450-457). Kendisini kiliseye adanmış olan Theodosios'un kardeşi Pulcheria ile evlenerek, kendisine gerekli olan devlet otoritesini tesis etti. Birçok bakımdan zor durumda olan yeni Doğu Roma imparatoruna da isteklerini kabul ettiren Attila, arkasını da böylece sağlama almış oldu²⁵⁶. Attila'nın bu planları hakkında Jordanes şu bilgileri vermektedir: " Vandal kralı Geiserik Attila'nın bütün dünyayı silahlanmaya götürdüğünü anladığında, ona çok hediyeler vermeye başladı. Geiserik'in korktuğu şey, Vizigot kralı Theodorik'in kardeşi için intikam alacağı idi. Çünkü Geiserik'in oğlu ile evliydi ve ilk başlarda da iyi geçiniyorlardı. Fakat daha sonra çocuklara kötü muamele de bulunuyordu ve onu zehirleme veya kulaklarını kesme ile korkutuyordu. Bu durumda onu babasının yanına Galya'ya gönderiyordu. Bu şikayet çok korkunç bir görünüm sunuyordu. Bu hem yabancıların hem de babasının kin duygusunu arttırıyordu. Rüşvetlerle Geiserik'i savaş planında kuvvetlendiriyor ve İtalya'daki Roma kralına bir heyet gönderiyordu. O araya ikilik sokmayı umuyordu. Böylece savaşta yenemediklerini de içten çökertecekti. Attila, ona hiçbir şekilde onun Romalılar arasındaki dostane ilişkilerinin zedelenmeyeceğini bir nevi garantiliyordu. Fakat amacının sadece Vizigot kralı ile olan kavgayı sonuçlandırmak olduğunu söylüyordu. Onun artık böyle dostane kelimelerden hoşlanacağını düşünerekten ona mektubunda ilüfatlar yağdırıyordu. Aynı bu şekilde kral Theodorik'e de bir mektup gönderiyordu. Onun Romalılarla olan bağını koparmaya çağırıyordu. Bunu yaparken de daha önce yapmış olduğu seferleri de hatırlatmayı ihmal etmiyordu. Valentianus'un kendisi tarafından Vizigotlara ve krallarına metnin içeriği hakkında bir mektup gönderdi:

"Akıllılık size yakışıyor. Yüce millet!: Turanlara karşı dünya üzerinde birleşelim. İlk etapta savaş için değil sadece onun izni dairesinde birleşelim. O kendini tatmin etmek için şiddet kullanıyor. Hak ve kanunları çiğniyor. Evet o hatta tabiatında bir düşman. Tüm insan topluluklarına karşı gelerek onların kinini kazanıyor. Şimdi düşünün. Sizden rica ediyorum. Siz bunu kesinlikle unutmazsınız. Siz Hunlarla aynı şartlar altında savaşıp yenilmezsiniz. Komplolarla yenilirsiniz. Biz kendi açımızdan olayı değerlendirdiğimizde siz bu haksızlığa tahammül edebilir misiniz? Siz silahşör bir milletsiniz bu yüz-

²⁵⁶ E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 124,133; F. Altheim, *Attila Et Les Huns*, s. 171; I. Bóna, *aynu eser*, s. 99.

den bizimle birleşin. Yaşadığınız toplumu düşünerek yardım edin. Biz sizinle birleşmeye ne kadar arzuluysak ve istiyorsak düşmanlarımızın planları bunu gerekli kılıyor. Bu ve buna benzer kelimelerle Valentinianus'un gönderdiği adamlar Theodorik'i ikna etmeye çalıştılar. Theoderik de onlara cevap olarak şu metni gönderir: " Sizin isteğiniz yerine gelmiştir. aramıza düşmanlık sokmayı başardınız. Biz onu takip edeceğiz, bizi nereye çağırırsa çağırın biz oraya gideceğiz. Attila kendini sayısal olarak çok ve güçlü, kazandığı zaferlerle şişire dursun Gotlarla savaşmayı bileceklerdir.Sağlam bir nedenle yürütülen savaş zor bir savaş değildir. Allah tarafından ona bir güç verilmiş, onun için onları savaşta hiçbir şey korkutamamış. Kral ve yardımcılarının (vezirlerin) yardımı, desteğe ihtiyacı vardır. Devletin geleceği için bu desteği halk bunlara verir. Hunlarla çarpışmak için tutuşuyorlar. Kral büyük bir ordu topluyor ve dört oğlu olan Friederich, Evrikus, Retimer ve Himmerith oğullarını eve yolluyor. Thorismund ve Theodorik oğullarını da savaşa giderken yanına alıyor. Romalılarla Vizigotlar arasındaki antlaşma o kadar kolay meydana gelmemiştir"²⁵⁷.

Priskos ise bu konuda şunları yazar:

"İlk önce Attila'ya Theodosios'un ölümünden sonra Markianos'un yönetime geldiğini (imparator olduğunu) bildirince, Attila Honoria'nın başına ne geldiği hususunda münaazada bulunmak üzere Batı imparatoruna adam gönderdi. Kendisinin evlenmek istediği Honoria'nın kendisine lâıyk olmadığı için gitmesine müsaade etmedikleri bildirilince, ona çok yüksek yetki verilmedikçe kendisinin ona yardım getireceği bildirildi. Doğudaki Romalılara haraçların tespiti için adamlar gönderdi. Fakat iş başarılamayınca elçiler her ikisinden geri geldiler. Çünkü Batı'ya hükmeden kişi Honoria'nın onunla evlenmek istemediğini, başkasıyla evli olduğu için onunla evlenemeyeceğini, yönetimin Honoria'ya bağlı olmadığını, zira Roma İmparatorluğu yönetimine kadınların değil, erkeklerin sahip olduğu cevabını verdi. Theodosios devrinden beri Doğu Romalılardan biriken vergiyi isteyince, Romalılar, emri altında yerleşip haraç verenlerden pasif durana bol bol altınlar vereceğini, savaş tasarlayana adamlar ve kendi kuvvetlerinden daha aşağı olmayan silahlar teklif edeceğini cevaben söyledi. Böylece Attila değişik düşüncelere çekiliyordu. İlk önce bunlara mı saldırsam diye zihni şüphe içinde kalıyordu. Nihayet, öncelikle daha tehlikeli olan Batı'ya orduyu götürmek daha iyi göründü. Zira orada kendisi için sadece İtalyalılarla değil, aynı zamanda

²⁵⁷ *Jordanes*, s. 106-107.

Gotlar ve Franklarla da mesele vardı. İtalyalılarla büyük bir hazineyle birlikte Honoria'yı da kendi yanında getirme meselesi, Gotlar ve Genserik'le teveccühe lâyık olma meselesi.

Attila'nın Franklara karşı savaşı onların krallarının ölümüne ve onların çocuklarının krallığının mahvına sebep oldu. Çocuklardan büyüğü Attila'yı, küçüğü ise Aetius'u yardıma çağırmıştı (Yani Attila ve Aetius'a kaçıyordu). Omuzlarının üzerine dökülmüş sarı, sık saçları ile onu Roma'da elçilik heyetinde görüyoruz. Onu Aetius oğlu mevkiinde evlat edinmiş ve kendisi ve imparator tarafından birçok hediyelerle donatılmıştı. Bu sebepten dolayı Attila, bu işe girişmeden önce tekrar elçilerini Honoria'yı istemek üzere İtalya'ya gönderdi. Zira onun kendisiyle nişanlanmış olduğunu, bu meselenin güvenirliliğini temin için elçiler aracılığı ile yüzüğünü göndermiş olduğunu, bunu ispatlamak için yüzüğü Romalılara elçiler vasıtasıyla gönderdi. Hırslı bir kimse olan Attila, Honoria'nın babasından intikal eden mirasın, yani Valentinianus'un hâkimiyetinin yarısını istedi. Ama Batı Romalılar ilk görüşle-
rinde ısrar ettiğinden ve Attila'nın isteklerini reddettiğinden, kendisi orduyu bir araya toplayıp daha büyük bir kuvvetle savaşa hazırlandı"²⁵⁸.

Attila'nın zengin ve verimli topraklara sahip Galya'yı ele geçirme planında, belki de 448 yılında Attila'nın sarayına kaçan Eudoxius'un tesiri bulunmakta idi. Eudoxius, imparatorluğa karşı isyan eden Bagaudlar (çiftçi) ayaklanmasının lideriydi²⁵⁹. 448 yılında Gal tarihinde hakkında şu bilgiler verilmekteydi: "Eudoxius, tıp doktoru, hiddetli ama ilimde çok tecrübeli, eğitilmiş adam. Her zaman Bagaud ayaklanmasına katılmış, şimdi Hunlara kaçtı"²⁶⁰. Merkezî Roma iktidarı ve senatör aristokrasisine karşı yapılmış olan çiftçi ayaklanmaları birbuçuk asırlık bir geçmişe dayanıyordu. Ancak 10 yıl önce bastırılmış ve Tibatto tarafından yönlendirilmiş olan ayaklanma, Eudoxius'un yönetiminde yeniden başladı. Loire bölgesinde başlayan ayaklanmanın tam tarihi meçhuldü. Fakat 435-448 yılları arasında yapıldığı sanılan ve geniş halk kitlelerinin de katıldığı ayaklanmanın sebepleri hakkında kaynaklarda verilen bilgiler Roma'nın içinde bulunduğu durumu da göz önüne sermekteydi²⁶¹. Aynı çağda Treveri (Trier)'de doğmuş olan Massilia (Marsilya)'lı Salvianus şunları yazmakta: "Alçak, merhametsiz hâkimler tara-

²⁵⁸ Priskos, s. 57-58.

²⁵⁹ P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, s. 112.

²⁶⁰ J. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 100.

²⁶¹ J.B. Bury, *History of the Later Roman Empire, I*, Londra, 1923, s. 275-290; L. Hambis, *Attila et Les Huns*, s. 76 vd.

findan soyulmuş, canından bezdirilmiş, ezilmiş olan Bagaudlar hakkında, bana, onların Romalı hürriyet haklarını kaybetmekle, aynı zamanda Romalı isme bağlı saygılarını kaybettikleri söyleniyor. Onların şansızlıkları kendi günahları olarak görülüyor. Bu adı onlara biz takmamıza rağmen, zavallı diye adlandırılmalarının nedeni bile kendileri görülüyor. Onları köpek sürüsü diye adlandırıyor ve onları haydutluk yapmaya biz kendimiz zorladığımız halde, lanetli caniler olarak gösteriyoruz. Çünkü, eğer bizimkilerin haksızlıkları, hakimlerin soysuzlukları, onları sonuçta mülklerine el konulmasına mahkum etmeseydi ve bunlar vergi toplayan kurumun kazanç hırsıyla yaptığı ticaret gibi, bunu kendi kazancı yapmasaydı, vergi tayini başlığı altında kendi yağmalarını yapmasaydılar başka ne Bagaud huzursuzluğunu ortaya çıkarırdı? Artık başka hiçbir yol yoktu. En azından çıplak canlarını kurtarmaya zorlanmışlardı. Çünkü, özgürlüklerini tamamen kaybettiklerini görüyorlardı. Eskiden olanların aynısı olmuyorsa bugün ne oluyor? Bugüne kadar Bagaud olmayan, bundan sonra olmaya zorlandı. Yani Bagaudlar en azından çıplak hayatlarını kurtarmayı denediler. Ama diğerlerinin başına neler geldi? Yoksullar yağmalandı, dullar yürekler acısı ağıtlar yaktı, öksüzler ezildi. Kalabalık ve hiç de basit bir soydan gelmeyen, aksine iyi yetişmiş, okula gitmiş insanlar düşmana kaçtılar. Devlet takibinin işkencesi altında inlemek istemiyorlardı. Barbarların yanında, Roma insanlığını aradılar. Çünkü Romalıların yanında, barbar, insanlık dışı hareketlere katlanmak mümkün değildi. Yeni barbarların arasında yabancı hayat tarzını, Romalıların içinde öfkeli haksızlığa yeğlediler. Bu nedenle ya Gotlara veya barbarların hüküm sürdüğü başka yerlere göç ettiler. Başka yere gittiklerine hiçbir zaman pişman olmadılar. Çünkü esirlik görüntüsü altında hürriyette yaşamak, hürriyet görüntüsü altındaki esirlikten daha iyidir"²⁶².

Bu durum sadece Batı Roma için değil, Doğu Roma için de geçerli idi. Nitekim Priskos'un verdiği bilgilerde Doğu Roma'nın hali de çarpıcı şekilde ortaya konmaktaydı. "Onegesius'un sarayının çiti etrafında dolaşırken kıyafetinden İskit sandığım bir barbar yanıma gelerek bana Grek dilinde "Khaire" diyerek selam verdi. Bir İskit'in Grekçe konuşmasına hayret ettim. Çünkü bunlar kendi dilini, Hun, Got veya Roma dilini konuşurlardı. İskitler arasında karışmış Romalılar vardı. Fakat onlar kolay kolay Grek diliyle konuşuyorlardı. Sadece Trakya ve deniz kenarındaki İlyria'dan getirilmiş olan esirler konuşabiliyorlardı. Halbuki bu esirleri yırtık elbiseleri ve kirli saçlarından

²⁶² *Salvianus*, bk. *Monum. Germ. Auct. Ant.*, neşr. C. Halm, I, Berlin, 1877, s. 90-91.

dolayı herkes kolayca tanıyabilirdi. Bu durum da talihsiz bir insan olduklarını gösteriyordu. Bu adam ise zengin bir İskit görünümü verdi. Çünkü güzel giyinmiş ve saçı daire şeklinde traş edilmişti. Selamını aldım ve ona kim olduğunu, barbar topraklarına nasıl geldiğini, niçin İskit hayatı sürdürdüğünü ve nereli olduğunu sordum. O da cevap olarak niçin bunları sorduğumu sordu. Ben de "böyle güzel Grekçe konuşman meraklandırdı" dedim. O zaman gülerek aslen Grek olduğunu, ticaret yapmak gayesiyle Moesia'nın Tuna Irmağı kıyısındaki Viminacium'a geldiğini söyledi. Burada uzun müddet kalmış ve zengin bir kadın ile evlenmiş. Fakat bu mutluluğu uzun sürmemiş. Zira İskitler şehri zabtedince, zengin olduğundan Onegesius tarafından esir alınmış, zira onların adetlerine göre esirleri önce Attila, sonra da diğer İskit ileri gelenleri seçiyorlarmış. Bundan sonra Romalılar ve Akatirlere karşı olan savaşlarda yararlık göstererek elde ettiği ganimeti efendisine vermiş, bu suretle İskit adeti üzerine esaretten kurtulmuş. Sonra bir barbar kadın ile evlenmiş, çocukları da olmuş ve Onegesius ile aynı masada yemek yiyor, şimdiki halini eskisinden çok daha iyi görüyordu. İskit arazi sahipleri savaştan sonra sakin bir hayat sürüyorlardı. Herkes kendi serveti ölçüsünde bir hayat geçirir ve kimseye yük olmazdı. Halbuki Romalılar harpte tamamiyla mahvolurlardı, çünkü kurtuluşu başkalarından beklerlerdi. Efendileri de silâh taşımalarına müsaade etmezdi. Silâh taşıyanlar da kumandanların kötülüğünden bir türlü eski mevkilerini elde edemezlerdi. Sulhta ise insanın hali savaştan daha zordur. Çünkü vergileri çok ağır ve kötü insanların zulümleri fazladır. Güçlü olanın sözü geçer. Zira bütün bunlar kanunların herkese eşit olarak uygulanmamasından doğar. Kanunlardan orada sadece zenginler istifade eder ve kanuna aykırı davranan zengin, yaptığı suçun cezasını görmez. Fakir ise, hele o kişi hukuktan anlamıyorsa bu şekilde kanunlar onu daha fazla ezer. Malı mülkü elinden alındığı gibi, hayatı tehlikesi de söz konusu olur. Çünkü hakka ulaşmak sadece parayla olur. Avukat ve hakimlerin aldıkları paralar hiç de dengeli değildir. Kim çok para verirse mahkemeye dahi çıkmadan işini halledebilir. Bu ve buna benzer misaller anlattı bana. Ben bunlara cevap olarak sakince beni dinlemesini rica ettim ve dedim ki: Roma'yı kuranlar çok iyi, temiz ve halis niyetli insanlardı. Onlar öyle bir kanun çıkarmışlar ki, insanlar mesleklerine göre ayrılınsınlar, bazıları hukuk koruyucuları olsunlar, bazıları silâhdan anlasınlar ve savaş talimleri yapsınlar, başka hiçbir şeyle uğraşmadan savaşa hazırlıklı bulunsunlar ve bu savaş tâlimini kazandıktan sonra korkularını yenip, savaşa cesur bir şekilde katılınsınlar. Bir diğerleri ise ziraatle uğraşsınlar, tarlaları işleyip mahsullerle savaşa giden-

leri beslesinler. Yine başkaları ise haksızlık görmüş olanları himayeleri altına alıp, onların hakkını savunmak için kanunlara göre koruyuculuk yapınlar. Ayrıca hakimlerin yardımlarının olması da sebepsiz değildi. Çünkü bunlar, hakimlerin kararına göre kazanan insanlar haklarını alabilirler, kaybeden taraf da verilen cezadan fazlasını çekmesinler diye varlardı. Eğer bunlar olmasalar başka davalar çıkabilirdi. Kazanan taraf daha fazla kuvvet kazanabilirdi. Kaybeden taraf da haksız düşüncelere dalabilirdi. Askerler ziraatçilerden nasıl ücret alıyorlarsa, kanun önünde dava açanların da ücretleri vardı. Çünkü bizim için bir iyilik yapılırca, iyiliğe kaşı minnettar olmamız doğru değil mi? Bir atçının auna bakması, bir öküzçünün öküzlerini, avcının köpeklerini beslemesi ve insanın kendi menfaatine gelen herhangi bir şeye bakması zorunluydu. Bunun gibi kendi haksızlığının bir bedeli olarak mahkeme ücreti ödemesi de kaybeden tarafı ait oluyor. Bir başka taraftan ise, davaların uzun oluşunun sebebi hakkı gözetmek için oluyor ki, hakimler alelacele karar vermesinler ve böylece hakkı göz önünden kaçırmassınlar. Bunun için davayı geç bitirmek daha iyi. Çünkü insan aleyhinde ve hakkı icad eden Allah'a karşı da günah olmuyor ve kanun herkese aynı oluyor. O kadar ki İmparator bile kanunlara uymalıdır ve imparatorun suçlamasına, isteğine göre işler olmuyor. Eğer öyle olsaydı zenginler fakirlerin aleyhine istediklerini (zulüm) yapabilirlerdi. Ancak ceza çekmeden gizlice kaçanlar olabilir. Tabiatıyla zenginlerde de fakirlerde de bunun örneklerini bulabiliriz. Şayet suç işler ve suçlama kâfi değil ise, cezadan kurtulmuş olabilirler ve bu sadece Romalılarda değil her yerde böyledir. Ona dönerek, senin hürriyet kazanman seni savaşa götürün sahibinden değil, sadece talihinin iyi gitmesinden bilesin dedim. Çünkü bir cahil olarak düşman onu kolayca öldürebilirdi. Eğer savaştan kaçsaydı bu sefer kendi sahibi tarafından cezalandırılacaktı. Romalılar hizmetçilere daha iyi, hoca ve peder gibi davranıyorlardı. İyi davrandıkları zaman karşılık olarak iyilik görüyorlardı. Fakat hataları için kendi çocukları gibi cezalandırıyorlardı. Romalılara göre ölümlü cezalandırmak yasak. Onlarda hürriyetin çok çeşidi vardı. Bunu sadece hayatta iken değil öldükten sonra da kullanabilirlerdi. Çünkü servetleri hakkında istedikleri gibi karar verebilirler ve ölümlerinin mülk hakkında vermiş oldukları kararı da kutsal sayarlardı. Daha bir çok açıklamalarda bulundum ve ağlayarak, gerçi Romalıların kanunları güzel, fakat şu anda idarede bulunanlar eskilerin vicdanını taşımadıkları gibi onları da kötölemekteler dedi²⁶³.

²⁶³ Priskos, s. 41-43.

451 yılı başlarında Attila, Hun ve müttefiklerinden oluşan oldukça büyük sayıdaki gücü Galya'ya doğru harekete geçirdi. Bu arada sefere çıkmadan önce Doğu-Batı Roma İmparatorlarına birer elçi göndererek, "Hem benim hakimim hem de senin hakimim olan Attila, hiç vakit kaybetmeden bir saray yaptırmamı ve oraya kendisini kabul etmeni emir buyurdu" mesajını ilettili²⁶⁴. Böylece daha başlangıçta korku salarak, büyük bir psikolojik üstünlük elde etti. Zaten Jordanes'in dediği gibi "Bu kurnaz adam harpte silahlı kullanmadan önce, yalan ve hileyi çok iyi kullanıyordu"²⁶⁵. Esasını Hunların teşkil ettiği orduda en büyük ağırlığı Germenler oluştururdu. Bunun dışında hayli kalabalık olarak kralları Ardarik ve Valamir'in komutasındaki Gepidler ve Ostrogotlar ile, Rugi, Skir, Quad, Alaman, Herul, Thüring, Burgund ve Franklar da Hun ordusunun diğer kısmını meydana getirdi²⁶⁶. Attila ordusunu iki kısma ayırdı. Bir kısmını Tuna'nın sağ kıyılarındaki Roma kalelerinin ele geçirilmesine memur etti. Diğer kısım ise Tuna'nın sol sahillerinden ilerleyerek güzergâhları üzerindeki kavimleri itaat altına almakla yükümlü idi. Sonunda iki ordu Ren sahillerinde birleşti²⁶⁷. Attila Galya'ya doğru ilerlerken, Germenler'den bir kısmını yedek olarak geride bıraktı. Ayrıca az sayıdaki bir Hun atlı birliğini, İranlılara karşı ayaklanan Ermenilere destek gayesiyle gönderdi. Az sayıdaki Hun atlıları, Kafkas geçidindeki İran sınır barikatlarını yaramadı. Bu sebeple 26 Mayıs 451'de Avrair bölgesindeki trajik savaşta Ermeniler'in korkunç yenilgisine mani olamadı²⁶⁸.

Galya'ya doğru harekâta başlayan Attila, Ren nehrini geçerek Galya'nın kuzey-doğusundaki şehirleri ele geçirmeye başladı. Bu arada, Galya'da Romalıların dostu olarak bulunduğu, gayesinin hâkimiyeti altından kaçan Vizigotları tedip etmek olduğunu ilan etti. Muazzam Hun ordusu karşısında şehirler birer birer teslim oluyor, kaleler ele geçiriliyordu. Roma kuvvetleri bile ric'ata mecbur olmuş ve Loire sahillerinde toplanmıştı. Hun ordusuna karşı koyacak hiçbir kavim bulunmuyordu. Bazı Burgund ve Frank grupları mukavemet etmek istemişlerse de, Hun ordusu tarafından mağlûp ve perişan

²⁶⁴ J. Malalas, A Translation by Elizabeth Jeffreys. Michael Jeffreys and Roger Scott, Melbourne, 1986, s. 195-196.

²⁶⁵ Jordanes, s. 110.

²⁶⁶ Jordanes, s. 108; I. Bóna, *De la Dacie Jusqu'à Erdöelve L'époque de la Migration des Peuples en Transylvania (271-895)*, bk. *Histoire De La Transylvanie*, ed. B. Köpeczi, Budapest, 1989, s. 82-84.

²⁶⁷ A. Thierry, *ayın eser*, s. 121-124; L. Hambis, *Attila Les Huns*, s. 81.

²⁶⁸ O.J. Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 80-81; N.H. Baynes, *Roma and Armenia in the fourt Century*, English Historial Rewiew, 25, 1910, s. 625-643.

edilmişlerdi. Galya bölgesindeki şehirlerden sadece Paris ile Troyes Hun saldırısından kurtulabildi. Bunun üzerine halk arasında iki şehrin azizler tarafından korunması sayesinde kurtulduğu inancı doğdu²⁶⁹.

Attila ilerlemesine devam ederken, arkasında kuvvetli bir kale olan Metz'i bırakmak istemediğinden şehri muhasara etti. Fakat şehir müthiş bir mukavemet gösterdiğinden muhasarayı kaldırarak çekilmek isterken kalenin bir tarafının yıkıldığı haberi gelmesi üzerine, şiddetli bir hücumla 7 Nisan tarihinde şehri ele geçirdi²⁷⁰. Grégoire de Tours kroniğinde Metz'e gelen

²⁶⁹ Bir kilise kaydındaki şu satırlar, halkın bu inancına güzel bir örnek teşkil etmektedir: "Attila Galya eyaletlerini tahrip etmeye başlamıştı ve Paris'teki insanlar korkuya kapıldıklarından, kadın ve çocukları daha emniyetli bölgelere göndermeye karar vermişlerdi. Ancak St.Genevieve buna izin vermedi. Kadınlara savaşmak için kocalarına yardımcı olmalarını, erkeklerle ise Tanrı'nın yardımıyla düşmanlara karşı koyabileceklerini söyledi. Paris'in yardım beklediği eyaleler yıkılırken, Paris Tanrı inancıyla ayakta kaldı".

Paris'te olduğu gibi, daha birçok yerde Hunlar'dan korkuluyordu. Bu sebeple Hun tehlikesinin geçtiği destanlarda, insanların zor durumda kalması halinde, devletten değil de hep Tanrı'dan ve din adamlarından yardım istemeleri dikkat çekiyordu. Din adamları felakete uğrayan şehirlerin komşu bölgelerinde de tanınıyor ve onlara sadece inananlar değil inanmayanlar bile kulak veriyordu. 5. yüzyılda Galya ve İspanya'da bu tür kilise adamları, savaş sırasında çok önemli roller oynamışlardı. Nitekim Hunların yaklaşımını öğrenmek için Roma'ya zor bir seyahat yapan Piskopos Aravatius hakkında Grégoire de Tours kroniğinde verilen bilgiler bu anlayışın güzel bir misali idi: "Hunların Galya şehrine saldıracağı söylentisi yayılınca, Tongern şehrindeki piskopos Aravatius gece-gündüz tanrıya yalvardı. Günlerce oruç tuttu. Galya'nın düşmanların eline düşmemesi için Tanrı'ya dua etti. Ancak şehir halkının çok günahkâr olmasından dolayı, tanrının dualarını kabul etmeyeceğini düşünerek kutsal havari'nin mezarına gitti. Roma'da bulunan bu mezarlığın başında günlerce oruç tutarak, kutsal havari'nin onlara yardımcı olması için dua ettikten sonra, kutsal havari ona şöyle cevap verdi: Neden bana yalvarıyorsun? Tanrı Galya'nın Hunlar tarafından saldırıya uğrayacağını emretmiş. Bu yüzden hemen eve git ve temiz kefen hazırla. Çünkü yakında ruhun bedenini terk edecek. Bu sözler üzerine Aravatius hemen Tongern'e döndü. Söylenenleri aldı ve insanların yalvarmalarını, gözyaşlarını dinlemeden, bir daha onu göremeyeceklerini söyleyerek onlarla vedalaştı. Ancak Aravatius Maestrich'e geldiğinde hafif bir ateş yakalanarak öldü".

Troyes şehrinin ele geçirilmesi hususunda da bir kilise haberinde şu bilgiler verilir: "Çok geçmeden Hunların ordusu tüm Galya'ya dağılıp tahrip etti. Bir çok şehir barış yalanlarıyla ele geçirildikten sonra, Troyes şehri de düşman ordusu tarafından zorlanmaya başladı. Bu şehrin herhangi bir koruma duvarı yoktu. Bunun üzerine piskopos Lupus, son çare olarak dua etmeye ve gökyüzünden yardım dilemeye başladı. Vahşi Attila daha sonra bu piskoposa, Ren'e kadar kendisine eşlik etmesini emretti. Çünkü onun ilahi gücüne inanıyordu. Karşılığında ise piskoposa daha çok yetki sözü veriyordu. Piskoposa kesin bir dönüş garantisi verdikten sonra yola koyuldular. Ren'e vardıktan sonra piskopos geri dönerken, Attila, ona kendisi için dua etmesini rica etti". H. Homeyer, *Attila*, s. 145-147; C. A. Macartney, *Studies on the Earliest Hungarian Historical Sources*, s. 119-122.

²⁷⁰ *Prosper Tiro*, s. 480; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, s. 175-177; A. Ferrill, *The Fall of the Roman Empire*, Londra, 1986, s. 148-149.

Hunlar hakkında şu bilgileri vermektedir: "Hunlar Pannonia'yı terk ettikten sonra, Paskalya bayramından bir akşam önce Metz'e geldiler. Şehri tahrip ettiler. Bir çok insanı hatta rahipleri bile öldürdüler. Koca şehirde rahip Stephan'ın oratoryası dışında hiçbir şey kalmadı. Bu oratorya hakkında duyduklarımı anlatmadan geçemeyeceğim. Söylenenlere göre düşmanlar şehre gelmeden bir gün önce, rahip Stephan bir konuşma yapmış ve bu konuşmada insanlara şehirlerini korumalarını, şehri koruyamazlarsa bile en azından oratoryayı korumalarını söylemiş. Havârilere de şehrin çok günahkâr olduğunu ve korunamayacağını ancak oratoryanın sağlam kalabileceğini söylemişler. Hiç şüphesiz bu oratorya onların sayesinde ayakta kalmıştır"²⁷¹.

Metz şehrinin yanmış harabelerini arkasında bırakarak ilerlemesine devam eden Attila, Reims şehri önlerine geldi. Bu muhteşem ordunun hareketini öğrenen ahali şehri terk ederek civara kaçtı. Şehirde yalnız piskopos Nicasius ile birkaç kişi kalmıştı. Hun ordusu bunun üzerine hiç mukavemetle karşılaşmadan şehri ele geçirdi²⁷². Daha sonra Attila ordusu ile güney-batıdaki Orleans şehrine geldi ve Loire taş köprüsü ile korunan, çevresi yuvarlak kalelerle sağlamlaştırılmış şehri muhasara etti. Köprünün çok büyük bir ehemmiyeti vardı. Çünkü oraya sahip olan, Vizigotların ülkesine giriş ve çıkışa hakim oluyordu. Köprü başındaki muhkem şehir Orleans da önemliydi. Şehir yeteri kadar ahali ve gücü olmasına rağmen böyle bir kuvvete daha fazla dayanamazdı. Nitekim Alanların kralı ve şehrin sahibi Sangibau Hunlara katılarak şehri teslim etmeye karar verdi²⁷³. Bu sırada Aetius da, Galya bölgesindeki barbarlardan oluşan Roma ordusuyla Galya'ya geldi. İlk iş olarak Vizigot kralı I. Theodorik'in yardımını sağlamaya çalıştı. Yaklaşan tehlikenin büyüklüğünü sezen Theodorik Aetius'a yardım etmeye söz verdi. Vizigotların merkezi Toulouse'de dört oğlunu bırakıp, büyük oğlu Thorismund ile Theodorik'i alarak Aetius'la buluşmak için yola çıktı²⁷⁴. Gotların Aetius'la

²⁷¹ Grégoire de Tours, bk., *Monumenta Germaniae Historica Scriptores Rerum Merovingicarum*, I, neşr. W. Arndt, 1885, s. 67-72; H. Homeyer, *Attila*, s. 143-144.

²⁷² *Chronicon Paschale*, bk. *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, neşr. L. Dindorf, Bon, 1832, s. 583; A. Malet-J. Isaac, *Histoire Romaine*, Paris, 1925, s. 431-432; A. Gibbon, *aynı eser*, s. 235 vd.

²⁷³ Cassiodorus, *Variae*, bk. *Monumenta Germaniae Historica*, neşr. Th. Mommsen, XII, Berlin, 1894, s. 157; *Jordanes*, s. 108-109; A. Thierry, *aynı eser*, s. 155 vd.; B. Szász, *aynı eser*, s. 288-290; B.S. Bachrach, *A History of the Avars in the West*, Minneapolis, 1973, s. 65.

²⁷⁴ Vizigot ordusunun bu hareketi hakkında Gregoire de Tours kroniğinde şu bilgiler verilir: "Hun kralı Attila, Galya'nın bir çok şehrini yakıp yıkuktan sonra Metz'den Orleans'a ilerledi. İnsanlar, o sıralarda Orleans'ta Piskopos olan Anianus'a ne yapmaları gerektiğini sordular. Anianus da onlara şehrin duvarına gidip, tanrının onlara yardım gönderip göndermediğine bakma-

ışbirliği yapması hususunda Sidonius şu bilgileri kaydetti: "Aetius Alpleri terkeder etmez, Gotların can düşmanları olan Hunları ülkelerinde her an beklediklerinin haberini aldı. Bunun üzerine cesaretini toplayarak Avitus'un yanına gitti ve Hunlar karşısında Gotlar ile Romalıların birleşmesi için yardım istedi. Avitus bu teklifi kabul edince, Aetius yola çıkarak Hunların izlerini takip etti. Gotlar, kendilerine söylenen sözleri dinliyorlardı. Çünkü rezil olmak yerine her türlü kötülüğü göze alıyorlardı"²⁷⁵. Bu arada Sangibus'in verdiği kararı da haber alan Aetius, şehrin müdafasına derhal askeri kuvvetler sevk etti. Attila şehri zaptetmek istediye de, mühim bir müdafaa ile karşılaştı. Ahalinin bu direnişi, Aetius ve Theodorik'inde askerleriyle şehrin yardımına gelmesini sağladı"²⁷⁶.

Vizigot kralı I. Theodorik, Attila ile hareket eden Alan, Burgund, Frank, Sarmat, Saksonlar gibi Galya ordusunun büyük bölümüyle karşı karşıya geldi. Attila, savaş için uygun bir yer aramak ve rakiplerini oraya çekmek için geri çekildi²⁷⁷. Bu sırada ordunun moral gücünü arttırmak gayesiyle topladığı askerlere bir konuşma yaptı. Jordanes'in yazdıklarına göre Attila şunları söylemiştir: "Ordusunun sendelemeye başladığını gören Attila, onları şu sözleriyle cesaretlendirmeye çalıştı: Bu kadar çok kavim üzerinde kazandığınız zaferlerden sonra, şimdi dünyayı istilâ etmek üzere olduğunuz sırada sizi gayrete getirmeyi uygun bulmam. Çünkü bu ancak acemi komutanlara, tecrübesiz orduya karşı söylenir. Zaten savaştan başka bir şey tanır mısınız ki siz. Bir erkek için, elinde silâhi ile intikamını alması kadar güzel bir şey var mıdır? Tabiatın, kalbi intikam hırsıyla doldurması en büyük bir lütuftur. Bunun için her halükarda düşmana hücum edelim. Çünkü daima ilk hücum eden daha cesurdur. Bu birleşmiş çeşitli kavimleri önemsemeyiniz. Zaten müdafaa için birleşme de korku alametidir. Görüyor musunuz? Daha hücumdan evvel onları korku sardı. Tepelere çıkmak istiyorlar. Fakat buraları da onları kurtaramıyacak. Düz yerlerde sığınacak yer arayacaklar. Bunu da başaramaya-

larını söyledi. Çünkü Anianus, Aetius'un yardımına gelmesini bekliyordu. Hunlar saldırıya geçmeden az önce Aetius, Got kralı Theoderich, onun oğlu Thorismund ve onların ordularıyla birlikte geldi. Düşmanın üstüne saldırıp onları püskürttüler. Attila düzlüğe geri çekilmek zorunda kaldı ve Metz'de yeni bir saldırı için hazırlanmaya başladı. Bunu haber alan rakipleri de bir karşı saldırı için hazırlandılar". H. Homeyer, *Attila*, s. 150-152; F. Altheim, *Attila Et Les Huns*, s. 177-178; *Jordanes*, s. 110; *Sidonius*, s. 327-330; *Prosper Tiro*, s. 481.

²⁷⁵ H. Homeyer, *Attila*, s. 149-150.

²⁷⁶ *Eustathius Epiphaniensis*, bk. *Fragmenta Historicorum Græcorum*, IV, s. 140; *Prosper Tiro*, s. 482; B. S. Bachrach, *aynı eser*, s. 66-68.

²⁷⁷ *Jordanes*, s. 112; *Sidonius*, s. 330 vd.

caklar. Romalıların pek beceriksiz silâh kullandıklarını biliyoruz. Bunun onlar için ilk başarısızlık belirtisi olduğunu söyleyemem. Fakat toz tabakası onların aleyhindedir. Disiplinsiz bir surette birleşerek kalkanlarıyla savunma yapmak istiyorlar. Bunlara asla önem vermeyerek Alanlar ve Vizigotların üzerine hücum ediniz. Burası savaşın en çetin olacağı yöndür. Sınırlar kesilince, uzuvlar düşer ve kemikler çökerse vücut kendini tutamaz. Kalpleriniz heyecanlansın, adetinüz üzere heyecanla hücum ediniz. Silâhlarınızın kuvvetini, Hunların azametini gösteriniz. Eceli gelen rahat yatağında da ölür. Savaş olmamış olsa idi bu kadar kavim üzerinde Hunlar hakim olarak kalabilir miydi? Maeotis kapalı, gizli yollarını asırlardan beri atalarımıza niçin açtı? Başarıdan eminim. Bu savaş meydanı Hunlara iyi gelecek, talih vadetmektedir. Düşmana ilk oku ben atıyorum ki, okumun değdiği adam ölmüş insan demektir. Zira Attila savaş yapmaktadır"²⁷⁸.

Ayrıca Attila bu sırada civarda askerlerin bulduğu kâhinden, bu savaştan kimin galip geleceğini sordu. Ayrıca bir koyun kesilerek, kürek kemiği ateşte yakılmış, kemiğin ateşte aldığı şekille harbin neticesi öğrenilmeye çalışılmıştı. Çıkan falın neticesine göre düşman komutanı ölecekti. Fakat Hunlar'da mağlûp olacağı²⁷⁹. Her ne kadar Türkler'de kürek kemiğini yakarak fala bakmak adeti biliniyorsa da²⁸⁰, kaynaklarda Attila için verilen bilgilerin teferriatı tam olarak anlaşılmamaktadır.

Günümüze kadar ulaşan bilgilere, özellikle Galya kaynaklarına göre iki ordu, Maurica veya Mauriacum bölgesini çeviren ve antik şehir Trecas (Tricassis- Tricassira- Troyes)'den 5 Roma mili (yaklaşık 7,5 km.) uzakta bulunan düzlükte karşılaştılar. Yani Campus Mauriacus veya Mauriacum Campanum'da karşı karşıya geldiler. Diğer coğrafi anlamda Campania denen düzlükte, Seine (Sen) nehrinin sol kıyısında ve Galya'lı olmayan yazarlar tarafından söylenen Catalaunum'da savaş olmamıştır²⁸¹.

Harbin zamanı tam olarak bilinmemektedir. Aureliani 14 Haziran'da Attila'nın kuşatmasından kurtuldu. Yaklaşık 180- 200 km. uzunluğundaki bir alandan geri çekilme hazırlıkları en az iki hafta sürdü. Bu açıdan savaş Hazi-

²⁷⁸ *Jordanes*, s. 110-111.

²⁷⁹ H.N. Orkun, *Attila ve Oğulları*, İstanbul, 1933, s. 71.

²⁸⁰ A. İnait, *Taavite ve Bugün Şanarizm*, Ankara, 1986, s. 154-156.

²⁸¹ *Jordanes*, s. 113-114; E. Gibbon, *aynı eser*, s. 242 vd.; A. Eckhardt, *Notes et Documents*, *Revue des Etudes Hongroises*, VI, 1928, s. 105-107; A. Alföldi, *Les Champs Catalauniques*, *REH*, VI, 1928, s. 108-111; P.Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, s.114; I.Bóna, *Das Hunnenreich*, s.94.

ran ayının son günlerinde olmuş olmalıydı²⁸². Tricassis önündeki 5. mili gösteren tâcin çevresindeki bölge, tahminen Sen nehrinin geçiş yerinden yararlanılarak Aureliani- Tricassis ana çizgisi boyunca yapılan şiddetli çarpışmanın bir yeri idi. Düzlükteki savaş kuzey, kuzeybatı yönünde ağırlık kazandı²⁸³. Tricassis'in kuzey-batısında Sen kıyısının solunda kurulmuş küçük Antik kent Brolium'un 18 km. yakınında, Attila'ya tabi Germen savaşçıları, savaştan önce veya hemen sonra Tricassis Başpiskoposu aziz Lupus'un emriyle kralın önüne çıkmak isteyen Maximianus'u ve onun yol arkadaşlarını öldürdü. Bu durum Hunların sağ kanadının Brolium'un yanında bulunan Sen nehrinin diğer önemli geçiş yerini savunduklarını veya savaştan sonra oradan, Pouansur-Aube yönüne doğru çekildiklerini gösterdi. Brolium, Orta Çağın ilk zamanlarından beri, Hun devrinde ölen birisinin adını taşıdı (Saint Mesmin). Olaylar bu isimle hiçbir zaman var olmamış olan kutsal Memorius ile ilgili efsanelerde farklı anlatıldı²⁸⁴. 30 ile 50 bin arasında olduğu kabul edilen Hun askerlerin sayısı (o devre göre hayli fazla bir sayı idi), eski ve yeni tarihçiler tarafından oldukça çarpıtıldı²⁸⁵.

Öğleden sonra üçten, akşam karanlığı çökene kadar süren dehşet verici savaş hiçbir galip taraf getirmedi. Attila karanlık çökerken karargâhına döndü, tahta araba ve eyerlerden bir set oluşturdu. Vizigot-Roma ordusu Hunların yoğun ok yağmuru sebebiyle, karargaha saldıramadı ve karanlığın çökmesi sebebiyle onlar da karargahına geri döndü. Aetius ise geceyi kalkanların koruması altında geçirdi²⁸⁶. Hun karargahının yahut savaş yerinin yakınlarında son zamanlarda bir Hun kazanına ait kırık parça bulundu. Bunun

²⁸² Savaş sırasında iki ordunun dizilişi şu şekilde idi: Hunlar, Attila'nın kumandasındaki ordunun merkezini teşkil ediyordu. Sol cemahta üç kardeş Valamir, Theodemir ve Videmir'in idaresindeki Ostrogotlar; sağda ise Ardarik'in yönetimindeki Gepidler ve diğer kavimler bulunuyordu. Karşı tarafta ise Aetius Romalı kuvvetlerin başında olarak sol kısımda, sağ yanda Ostrogotların karşısında olacak şekilde Vizigotlar, ortada ise Burgundlar, Franklar, Alanlar ve diğer yardımcı kuvvetler yer tutuyordu. *Jordanes*, s. 113; B. Szász, *A Hunok Története Attila Nagykirály*, s. 291-296; H.N. Orkun, *aynı eser*, s. 70; Th. Mommsen, *aynı eser*, s. 542-544; C.D. Gordon, *aynı eser*, s. 105-108; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, s. 179 vd.

²⁸³ *Johannes De Thurocz*, s. 40-44; K. Fischer, *Die Hunnen im Schweizerischen Eifischlale*, Zürich, 1896, s. 107-109.

²⁸⁴ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 96-97.

²⁸⁵ E. Démougeot, *Attila et Les Gaulois*, Mémoires de la Société d'agriculture du département de la Marne, 73, Paris, 1958, s. 7-42; V. De Caen, *Attila*, Normandie, 1990, s. 24-26.

²⁸⁶ E. Adreoli, *Contributo topografico alla battaglia dei catalaunici*, Historia, 1927, s. 146-152; P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, s. 114-115; H. Schreiber, *aynı eser*, s. 219 vd.

Attila'nın akrabası olduğu iddia edilen ve savaşta ölen Laudarik'in gömülmesiyle ilgili olup olmadığı kesin olarak saptanamadı²⁸⁷.

Vizigot kuvvetleri atından düşen ve o sırada Ostrogot soyundan Andagis tarafından mızrakla öldürülen kralları I. Theodorik'in cesedini de yanlarına alarak, savaşta başından yaralanan tahtın varisi Thorismund'un krallığını emniyet altına almak için hızla yurtlarına döndü²⁸⁸. Diğer müttefikler dağıldı. Aetius ise, fazla önemi olmayan kendi askerleri ile bir süre karargahta kaldı. Daha sonra Tricasis Başpiskoposu Lupus'un Ren nehrine kadar yol gösterdiği Attila'yı takip etmek istedi. Fakat perişanlığundan bunu başaramadı²⁸⁹. Ülkesine geri dönen Attila, bu sırada Tuna üzerinden kendisine gönderilen ve görüşmek isteyen askerî üst komutanı Apollonius başkanlığındaki Doğu Roma elçilik heyetini kabul etmedi. Vergilerin ödenmesini isteyerek, onları yeni bir harple tehdit etti²⁹⁰.

Hunlar ile Batı Roma arasında vukuû bulan bu savaş Jordanes tarafından şöyle anlatılmaktadır: "Romalıların tarafında düşmanları yenmek için bir çok ordu gruplarını toplamış olan Aetius vardı. Franklar, Sarmatlar, Ripariolenler, Brionerler ve bazı Germen kavimleri Aetius'un emrinde bulunuyordu. Catalounum ya da başka bir adıyla Maunak kırlarında olay neticelendi. Bu kırlar bir çok halkın savaş alanını oluşturuyordu ve herhangi bir entrika olmaksızın açık kırlarda savaşıyordu.

Peki neden yapılıyordu bu şiddetli savaşlar? İnsanların birbirlerine silâhlarla saldırmalarına sebep olan bu nefret nereden kaynaklanıyordu? İnsanların sadece liderleri için yaşadıkları bilinen bir gerçektir ve bir tek bu liderin sözüyle binlerce insan savaşıyor. Sonuçta yüzyıllar boyunca tabiatın yarattığı

²⁸⁷ Attila'nın akrabası olduğu söylenen Laudarik'in, onun kayınbiraderi olabileceği de ileri sürülmüştür. Th. Mommsen, *Gesammelte Schriften*, IV, s. 542-543; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 97

²⁸⁸ E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 141-142; E. Stein, *Histoire du Bas Empire*, I, Amsterdam, 1968, s. 317-337; O.J. Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 104-106.

²⁸⁹ A. Alföldi, *Magyarország népei és a Római birodalom*, Budapest, 1934, s. 53-57; A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire 284-602*, s. 192-201.

²⁹⁰ Damaskius, Hunlarla Batı Roma arasında vukuû bulan Campus Mauricius savaşını oldukça değiştirerek anlatmıştır. Nitekim Attila'yı Roma'ya kadar ilerletmiş, savaş yeri olarak da Roma önlerini göstermiştir. Oysa bunların hiç biri gerçek durumla ilgili değildir. Buna rağmen verdiği bilgiler, savaşla alakalı insanların şuurunda oluşan değişik duyguları yansıtmaları bakımından önemlidir. A. Westermann, *Damiscii Vita İsidori*, Paris, 1862, s.125-126; E.A. Thompson, *aynı eser*, s.143.

güzellikler bir anda yok olup gidiyor. Asıl savaşın kendisine geçmeden önce bu ünlü, büyük ve karmaşık savaşın öncesinde gelişen olayları anlatmak istiyorum:

Alan kralı Sangibanus, tehdit edici gelecekte korktuğu için, Attila'ya teslim olacağına ve bulunduğu Orleans şehrini ona vereceğine söz vermişti. Ancak Aetius ve Theodorik bunu öğrenince, Attila'nın gelişinden önce şehrin etrafına yüksek duvarlar yaptırıldı ve Sangibanus'u da gözetlediler. Bundan korkan ve güvendiği insanların ihanetini gören Attila, savaşı başlatmamak için bir süre oyalandı. Kaçmayı düşündü, ancak bunu gururuna yediremedi ve sonunda falcıların yanına giderek gelecek hakkında bilgi istedi. Falcılar geleceğin Hunlara kötülük getireceğini, ancak düşman liderinin öleceğini söylediler. Bunun üzerine Aetius'un ölmesini isteyen Attila kötülük pahasına da olsa savaşı başlattı.

Savaş daha önce belirtildiği gibi Catalaunum'da gerçekleşiyordu. Burası oldukça yüksek bir yer olduğu için her iki taraf da bu yüksekliğe yerleşmeye çalışıyordu. Sağ bölgeyi Hunlar, sol bölgeyi ise Romalılar, Vizigotlar ve yardımcı grupları kaplıyordu. Savaş önce boş kalan bu yüksekliğe yerleşmek için alevlendi. Sağ kanadı Theodorik ve Vizigotlar, sol kanadı Aetius ile Romalılar, orta kısmı ise, kaçmaması için Sangibanus tutuyordu. Hunlar'da ise ortada Attila bulunuyor kanatları ise değişik kavimlerden oluşan halklar oluşturuyordu. Bunlar arasında Doğu Gotlarının liderleri Valamir, Theodemir ve Videmer, ayrıca Attila'nın akıllılığı sebebiyle çok sevdiği Ardarik ve ordusu da bulunuyordu. Hepsi istisnasız Attila'nın sözünü dinliyor ve onun komutlarına göre hareket ediyorlardı. Attila hepsini yönetiyor ve tek başına kaderleri hakkında karar veriyordu. Savaş, daha önce de belirtildiği gibi uygun yere gelebilmek için başladı. Attila, ordularına dağın zirvesine ilerlemelerini emretti. Ancak Thorismund ve Aetius, onlardan daha çabuk davranıp zirveye ulaştılar ve gelen Hunları yukarıdan püskürttüler.

Ordusunun sendelemeye başladığını gören Attila, onları cesaretlendirmeye çalıştı. Attila'nın sözlerini duyan ordu, kendini toparlayıp düşmana saldırdı. Çağın gördüğü en şiddetli, en büyük savaş gerçekleştirildi. Savaş, korkunç, sonu belirsiz, hiçbir yerde ve hiçbir zaman görülmemiş şekilde kanlı ve kızgındı. Savaşın yapıldığı yerin sol tarafından akan nehrin suları ölü ve yaralıların kanı ile renk değiştirmişti. Susamaktan içleri yanıp, ağızları kuruyan yaralılar, derenin kenarına geldiklerinde, onu ölümlerinin cesetleri ile dolmuş buldular ve dudaklarını ancak yaralıların kanı ile ıslatmak zorunda

kaldılar. Bu çarpışmada Theodorik, atıyla ordusu arasında dolaşıp, onları savaşa cesaretlendirmeye çalışırken, atından düşüp kendi adamları tarafından ezildi. Böylece falcıların Attila'ya söyledikleri doğru çıktı. Ancak Attila, bunun Theodorik için değil de Aetius için geçerli olacağını ummuştu. Vizigotlar Alanlardan ayrılıp Hunlara saldırdılar. Attila son anda sığınağa, ki bu sığınak bir sürü at arabasının oluşturduğu yuvarlak bir duvardı, kaçarak hayatını kurtarabildi. Kral Theodorik'in oğlu Theodorismus karanlığın etkisiyle yolunu şaşırıp düşmanların bölgesine girdi ve ancak onu arayan arkadaşlarının yardımıyla kurtulabildi.

Ertesi sabah Romalılar, bir çok ölünün bulunduğu alanda hiçbir Hunlu'yı göremeyince savaşı kazandıklarını sandılar. Ancak Attila'nın, korkak birisi gibi kaçmadığını, sadece kesin bir yenilgi söz konusu olduğu için geri çekildiğini de biliyorlardı. Çünkü Attila, kesinlikle bir kaçak gibi davranmıyordu. Uzaktan silâh sesleri ve gürültüleriyle varlığını belli ediyordu. Bu şekilde, yenilmiş olduğu halde bile düşmanlarını korkutabiliyordu. Düşmanları ona nasıl davranacaklarını düşünüyorlardı. Sonunda onun etrafını sarmaya karar verdiler. Attila ise sığınagın önüne büyük bir ateş hazırlatmıştı. Böylece, düşmanın gelmesi halinde, onların eline düşmektense ateşe atılıp ölmeyi tercih etmişti.

Bu sırada Vizigotlar krallarını, oğulları da babalarını merak ettikleri için onu aramaya koyuldular. Onu, bir çok cesedin bulunduğu alanda ölü olarak buldular. Büyük ağıtlarla ve geleneklerine uygun bir seremoni ile oradan alıp götürdüler. Thorismund (Theodorik'in en büyük oğlu) babasının ölümünün etkisiyle, Hunlardan nasıl öç alabileceklerini Aetius'a sordu. Aetius da, Hunların yok edilmesinden sonra Gotların Roma imparatorluğu için tehlike oluşturabileceğini düşündüğünden, Thorismund'un ülkesine dönüp yönetimi ele almasını tavsiye etti. Çünkü babasının ölümünden sonra kardeşleri miras için harekete geçip karışıklık meydana getirebilirlerdi. Bunun bir hile olduğunu anlayamayan Thorismund, Hunlarla savaşmaktan vazgeçip Galya'ya ülkesine döndü.

Dünyaca ünlü bu savaşta, her iki taraftan da 165.000 kadar insan ölmüştü. Attila, Gotların ayrıldığını öğrenince içinde bir zafer hissi uyandı²⁹¹.

Attila'nın batı seferine dair Prosper Tiro'nun *kroniğinde* şu bilgiler bulunmaktadır: "Ağabeyinin ölümüyle daha güçlü hale gelen Attila, çevresin-

²⁹¹ *Jordanes*, 108-114.

deki binlerce ahaliyi savaşa zorladı. Attila'nın da söylediği gibi, güya sadece Gotlara karşı harekete geçecek, Romalılardan ise yanında olacaktı. Ren'i geçtikten sonra Galya şehirlerine en kötü ve en korkunç baskınları yaptı. Bizimkiler yani Romalılar ve Gotlar, hemen kinlerini indirmek için diğer bazı ordularla birleşip bu kötü düşmanı yok etmeye karar verdiler. Burada Aetius'un ileri görüşlülüğü kendini gösterdi. Şöyle ki, her taraftan toplanan bu kuvvetlerle düşmanın karşısına geçiyordu. Bu savaş sırasında taraflardan hiçbiri yenilmedi. Ölenlerin ve yaralananların sayısı sayılacak gibi değildi. Fakat Hunlar öyle vuruldu ki, savaşmaya yanaşmıyorlardı. En azından kalanları ülkelerine geri götürüp, yaşamalarını temin etmek istiyorlardı"²⁹².

Damaskios ise şunları yazmıştır: "Roma şehrinin önlerinde III. Valentinianus ve Attila arasında bir savaş gerçekleşti. Bu savaşta o kadar çok kan akıtıldı ki, sadece liderler ve ileri gelen bir kaç kişi hayatlarını kurtarabildi. Ancak bu olayda ilginç olan şudur: Savaşanların hepsi, öldükten sonra, onların ruhları 3 gün 3 gece hâlâ savaşmaya devam etmişlerdir. Evet ruhların nasıl birbirlerine saldırdıkları ve silâhların nasıl çarpıştığı görülebiliyor ve de duyulabiliyordu. Bugüne kadar bu tip savaş manzaraları kendilerini göstermiş, ancak herhangi bir ses çıkarmamışlardır"²⁹³.

Bu arada savaşa katılanların sayısı, verilen kayıplar ve harbin neticesi mevzuları oldukça ihtilaflıdır. Batı Roma üzerine yürüyen Hun ordusunun miktarını bazı yazarlar 500.000'e kadar çıkarmışlardır. Ayrıca savaş alanında her iki tarafın ölü sayısınının 300 ila 500 bin arasında olabileceğini de söylemişlerdir. Savaşan her iki tarafında, müttefikleriyle beraber kalabalık bir ordu teşkil ettikleri, harbin neticesinde çok sayıda kayıp verdikleri biliniyorsa da, verilen rakamların hepsi mübalağalıdır. Nitekim, devrin şartları ve nüfus hareketlerine göre, Attila'nın harb meydanındaki ordusunun 20-30 bin arasında olduğu, her iki tarafın kayıplarının sayısınının, Jordanes'in bahsettiği 165'in en fazla 1/5'i kadar olduğu tahmin edilmiştir"²⁹⁴. Savaşı kimin kazandığı meselesinde de tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Umumiyetle Roma kaynaklarına, kilise tarihlerine ve destanlara atfen Attila'nın mağlup olduğu kabul edilmektedir. Fakat batı kaynaklarının kendileri dışındakiler için verdiği bilgilerin ne ölçüde güvenilir olduğu göz önüne alınırsa, netice-nin öyle olmadığı görülebilmektedir. Çünkü çok üstün gördükleri medeni-

²⁹² Prosper Tiro, 482 vd.

²⁹³ H. Homeyer, *Attila*, s. 163; A. Westermann, *aynı eser*, s. 126 vd.

²⁹⁴ O. Maenchen-Helfen, *Huns and Hsiung-nu, Byzantium*, 17, 1944-45, s. 239.

yetlerinin, nereden geldiklerini bilmedikleri bir kavim tarafından mağlûp edilebileceğini kabul etmek istememişlerdir. Bu arada harbin feci sonuçlarına bakarak, harbin galibi ve mağlubu olmadığı da düşünülmektedir. Bütün bunların yanında Attila'nın, açlığa, salgın hastalıklara rağmen ordusunu ülkesine sağ-salim döndürebilmesi, aradan bir yıl geçmeden yine güçlü bir şekilde Roma önlerinde görünerek büyük bir dehşet, korku verebilmesi, Roma hükümeti ile perişan ve az sayıdaki ordunun aczi göz önüne alındığında, zafer ve başarının Attila'ya ait olduğu anlaşılacaktır²¹⁵.

b- Roma Seferi

452 yılının ilkbahar sonlarında Attila, ordusu ile Pannonia'dan hareketle ve Aetius tarafından çok az müdafaa edilen Juli Alpleri'nin dağ boğazını geçti²¹⁶. Dahilî karışıklıklar ve saray entrikaları sebebiyle Aetius, Attila'nın ilerlemesine karşı tedbir alamadı. Attila, surlarla çevrili, ileri harekâtuna mani olan Aquileia şehrinin önlerine kadar kolayca ulaştı. Bu şehir, imparatorluğun doğu sınırlarını müdafaa eden bir konumda idi. Bu yüzden çok iyi tahkim edilmiş bir vaziyette idi. Burayı koruyan askerler, Alarik ile Antala'nın komutası altındaki Godar idi. Şehir Hunların hücumlarına karşı üç ay direndi ve hiçbir zaman teslim olmayacak intibayı uyandırdı. Çevredeki meskûn yerleri ele geçirmiş olan Hunlar arasında, erzak azlığı nedeniyle huzursuzluk baş gösterdi. Attila ise stratejik önemi çok büyük olan böyle bir yeri ele geçirmeden ilerlemeyi uygun bulmadı. Bu sırada bir leyleğin yavruları ile birlikte Aquileia'yı terketmekte olduğunu gördü. Attila, bundan faydalanarak askerlerinin cesaretini artırmak gayesiyle onlara hitap etti. Jordanes'in anlatıklarına göre şunları söyledi: "Üstün bir önseziyle yaratılmış olan bu kuş, bu şehrin kendisini koruyamayacağı, orada emniyette olamayacağına kanaat getirerek yuvasını bırakıp gitmektedir. Bu, kaleyi koruyanların aruk şehri müdafaa edecek güç ve imkândan mahrum olduklarının kati işaretidir. Demek oluyor ki, artık muhasaramıza uzun süre dayanamayacaklardır". Bu konuşma Hun askerî arasında müthiş bir tesir yaptı ve Attila, üç aylık sıkı bir kuşatmadan sonra deniz, nehir ve bataklıklarla korunan, şiddetle hiçbir zaman ele geçirilememiş, bütün imparatorluğun 9. büyük şehri Aquileia'yı ele geçire-

²¹⁵ B. Szász, *aynı eser*, s. 296-298; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, s. 183-186; L. Várady, *Das Letzte Jahrhundert Pannoniens 376-476*, Budapest, 1969, s. 42 vd.

²¹⁶ *Historia Nova*, MDCCCLXXXVII, s. 26-27; A. Ferrill, *aynı eser*, s. 150-151; E.A. Thompson, *aynı eser*, s. 144vd.

rek tahrip etti²⁹⁷. Bu şehir düştükten sonra Attila İtalya'ya girdi. Altinum, Padua yahut Concordia gibi şehirleri de harabeye çevirdi²⁹⁸. Buradan Vicentia (Vicenza), Verona, Brexia (Brescia), Pergamo ve Mediolanum (Milona) üzerinden Ticinum (Pavia)'a kadar uzandı. Kendisine kapılarını gönüllü olarak açmayan kentleri ateşe verdi. Bu durumda ise çoğu teslim olmayı tercih etti²⁹⁹. Hunların ilerlemeleri İtalya'yı korkuttu ve dehşete boğdu. İmparator Valentinianus, Ravenna'deki saraydan kaçtı. Bu arada Aetius, Doğu Roma imparatoru Marcianus'dan yardım istedi. Fakat onun askerleri ile yardıma gelmesi çok uzun zaman alacaktı³⁰⁰.

Bu durum karşısında Batı Roma imparatoru III. Valentinianus Roma hükümetini topladı. Doğu Roma'nın yaşadığı tecrübelerden de yararlanarak bir çözüm yolu bulmaya çalıştı. 450 yılının konsülü ve gözde senatörlerden biri olan Avienus'un önderliği altında, Roma şehrinin valisi Trigetius ve Papa I. Leo (Büyük Leo) Attila'ya elçi olarak gönderildi. Umutlarını, 435'de Hippo Regius şehrinde Vandalların şeytanî kralı Geiserik ile antlaşmayı başaran Trigetius'a bağlamışlardı. Elçilik heyeti, Po ve Mincio ırmaklarının birleştiği yerde bulunan Attila ile görüştüler. Ateşkes istediler ve sonunda başarı elde ettiler³⁰¹. Hıristiyanlık âleminin en büyük ruhani şahsiyeti olan Papa Leo, Attila'nın ayağına gitmeden evvel, özel merasimlerde giyilen muhteşem papalık elbisesini giymiş ve büyük Hun imparatorunun huzuruna böyle çıkmıştı. Attila Papa'ya gayet nazik muamelede bulunmasına rağmen, aralarında geçen konuşma bilinmemekteydi. Fakat aralarında ne geçmiş olursa olsun, neticede Romalılar bağışlanmak için yalvarmışlardı³⁰². Yanlarında ge-

²⁹⁷ Jordanes, s. 114; V. De Caen, *aynı eser*, s. 28-29; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, s. 189; J. Becker, *Liudprandi Opera*, Leipzig, 1915, s. 75-77.

²⁹⁸ B. Szász, *aynı eser*, s. 348-349; E. Hutton, *Attila and the Huns*, Londra, 1915, s. 65 vd.; E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 145-146.

²⁹⁹ Attila'nın Mediolanum (Milan)'daki saraya girdiği zaman; imparatorun tahuna oturup, tâbi kralların imparatora ezik bir vaziyette hediyeler sunduklarını tasvir eden bir fresk gördüğü, bunun üzerine, yanına bir ressam çağırarak kendisini tahunda oturur ve Doğu ile Batı Roma imparatorlarını Küçülmüş, yere kapanacak şekilde bükülmüş, yıllık ödedikleri vergileri sembolize eden paraları çuvalardan ayaklarının ucuna boşaltır halde resim yapmasını emrettiği anlatılmaktadır. A. Thierry, *aynı eser*, s. 189-205; E. Babelan, *Attila dans la Numismatique*, Revue Numismatique, 1914, s. 300-312.

³⁰⁰ J.B. Bury, *aynı eser*, s. 290 vd.; E. Hutton, *The Story of Ravenna*, s. 55 vd.; D. Sinor, *The Cambridge History of Early Inner Asia*, s. 195.

³⁰¹ Jordanes, s. 115; E.A. Thompson, *A History of Attila and The Huns*, s. 147-148; V. Padányi, *Dentu-Magyarai*, Veszprém, 1989, s. 60.

³⁰² A. Thierry, *aynı eser*, s. 207-214; K. Bierbach, *Die Letzten Jahre Attilas*, Bon, 1906, s. 48 vd.

tirdikleri esirler Hunlara teslim edildi. Bunun yanında Attila'nın hâkimiyetinin göstergesi olarak fazla miktarda altın da verildi. Bundan sonra Attila, Batu Roma'yı da hâkimiyeti altına aldığına inanarak İtalya'yı terketti ve Tuna nehri gerisine geri döndü. Aquilaea'nın kuşatması sırasında ordu epey kayıp verdi. Daha sonraları gömülmeyen ölümler yüzünden Kuzey İtalya'da, yaz sıcağında salgın hastalık başgösterdi. Bu sebeple Attila geri dönüşünü geciktirmedi. Yorgun olan ordunun yolda özellikle Doğu Roma ordusu ile karşılaşmaması için dönüş yolunu ayrı bir güzergâhtan, Adise ırmağı tarafından seçti³⁰³.

Attila, ordusu ile Kuzey İtalya'da bulunurken, Doğu Romalılar Tuna'yı geçti ve Hun sınır birliklerine saldırdı. Ayrıca Aetius'a da yardımcı birlikler gönderdi. Bu sebeple merkezine dönen Attila, İmparator Theodosios zamanından kalma vergi paralarının derhal ödenmesini istedi ve Doğu Roma'yı savaşla tehdit etti. Ayrıca kendisinin Roma önlerinde bulunmasını fırsat bilecek isyana teşvik eden Kafkasya Alanları üzerine de ordu göndererek, onları te'dib etti³⁰⁴. Attila, Doğu Roma'nın yeni imparatoru Marcianus'a karşı sefer düşündüğü ve önündeki son güç Sasaniler üzerine büyük bir harekate hazırlandığı sırada, yeni yapığı evliliğin zıfat gecesinde ağzından, burnundan kan boşalması suretiyle öldü (453 ilkbaharı)³⁰⁵.

4. ATTİLA'NIN ÖLÜMÜ

Büyük Hun hükümdarı halkını fetihci bir kitle haline getirerek, dünya fatihi (hakimi) olma idealini gerçekleştirmek istemiştir. Bunun için ilk önce,

³⁰³ Attila'nın yakın çevresi, onun istikbalinden korkarak, bir zamanlar Vizigot kralı Alarik'in Roma'ya girmesinden sonra yok olmasını misal göstererek, onu bu seferden vazgeçirmeye çalışmışlardır. *Priskos*, s. 58.

³⁰⁴ H.N. Orkun, *Attila ve Oğulları*, s. 79.

³⁰⁵ Attila'nın Roma seferi dönüşünde evlendiği İldico'nun menşei belirsizdir. En çok German yahut Got asıllı olduğu üzerinde durulmuşsa da, kimliği kesin olarak tesbit edilememiştir. Özellikle daha sonraki destan ve efsanelerde ismi ve aslı iyice karışmıştır. Bu arada Attila'nın o devir için bilinmeyen bir hastalıktan mı öldüğü, yoksa gerdeğe girdiği eşi tarafından mı öldürüldüğü meselesi de bilinmemektedir. Yalnız eğer eşi tarafından bir cinayete kurban gitseydi bunun tesirleri çok daha farklı olur ve planlı olması gereken hadise değişik tarihi kaynaklarda mutlaka akis bulurdu. Bu olay sonraları sadece destanlara yansımıştır. Çünkü tarihi ana kaynaklar vakada maalesef suskun ve yetersiz kalmaktadır. B. Szász, *A Húnok Története Attila Nagykirály*, s. 362-363; E.A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 148-151; B. Spuler, *Geschichte Asiens*, Münih, 1950, s. 321; Z. Gombocz, *Die Bulgarische Frage und Die Ungarische Hunnensage*, Ungarische Jahrbücher, I. 1921, s. 173 vd.; Fr. Klaeber, *Attila's and Beowulf's Funeral*, Publications of the Modern Language Association of America, XLII, 2, 1927, s. 257-258.

ikiye bölünmüş olan Doğu ve Batı Roma imparatorluklarını yıkmak istemiştir. İstanbul kuşatmasıyla Doğu'yu, Campus Mauriacus savaşıyla da Batı'yı etkisiz hale getirmiştir. Daha sonra ordusunu Tuna ile Tisa arasına çekerek, Sasanilere karşı yeni savaş planları tasarlamıştır. İktidarının ve kuvvetinin zirvesinde iken beklenmedik şekilde ölüvermiştir³⁰⁶. F. Riedl, Büyük Hun İmparatoru'nun ölümünü şöyle tasvir etmiştir: "Kavimler göçünün dev dalgası herşeyi çölleştirip, çekip alarak, başka kıyılara vurmadan önce, imparatorluk otağının giriş perdesi açılır ve dünyanın gelecekteki efendisi sadık eşi Hinde'nin kollarında görülür"³⁰⁷.

Tarih ve destanlar Attila'nın ölümünün düğün gecesinde olduğunda hem fikirdirler. Bu noktada bütün kaynaklar mutabıktır. Attila'nın ölümü hakkında ilk bilgi veren kaynak Priskos'un tarihî eseridir. Fakat Priskos'un eseri günümüze sadece fragmantlar halinde intikal etmiş, büyük bir kısmı ise kaybolmuştur. Elimizdeki mevcut kısımlarda Attila'nın ölümü üzerine bir şey bulunmamaktadır. Bunun yanında Priskos'un Attila'nın bir çok faaliyeti ve ölümü hakkında da bilgiler verdiği şüphesizdir. Buna en büyük dayanak da, daha sonraları Hunlar hakkında bilgi veren kaynakların hemen hemen tüm bilgileri Priskos'a atfetmeleridir. Nitekim Priskos'u, Eustathios'un Dünya Tarihi'nden tanıyan kilise tarihçisi Euagrius şunları aktarmaktadır: "Bu zamanlarda İskitler'in kralı olan Attila'ya karşı savaş açıldı ki, Attila hakkında hatip Priskos ilmî bir eser yazmıştır. Bu eserde doğunun ve batının kısımlarına karşı sefer yaptığı, hangi şehirleri aldığı ve bundan sonra neler yaptığı anlatılır"³⁰⁸.

Bu sebeple Jordanes'in eserinde Attila'nın ölümü ile alakalı malûmat Priskos'un yazdıklarının nakledilnesidir. Jordanes şunları yazmaktadır: "Attila, tarihçi Priskos'un anlatığına göre, öldüğü sırada Ildico adlı çok güzel bir kızı, o soyun geleneği uyarınca, sayısız eşlerinin ardından kendine eş olarak alıyordu ve düğün sırasında çok fazla neşelenerek gevşeyip şarap ve uykunun verdiği ağırlıkla sırtüstü uzandığında, her zaman başına geldiği üzere, burnundan oluk oluk kan akmaya başladı. Kanın normal akış yolları engellenince de, öldürücü yoldan boğazına inerek hayatına son verdi. Ertesi gün, güneş gökyüzünün tepesine yükseldiğinde hakanın adamları kuşku içerisinde-

³⁰⁶ Priskos, s. 47; K. Fischer, *aynı eser*, s. 112-113; E. Herzfeld, *Zoroaster and his World*, Princebon, 1947, s. 78; H. Schreiber, *aynı eser*, s. 270 vd.

³⁰⁷ Gy. Moravcsik, *Attilas Tod in Geschichte Und Sage*, Studia Byzantina, Budapest. 1967, s. 61.

³⁰⁸ Gy. Moravcsik, *aynı eser*, s. 62.

deydiler. Kapıyı açıp içeriye girdiklerinde Attila'yı, ağlayıp sızlayan kızın kollarında yarası beresi olmadığı halde ölü durumunda, kızı da yüzünü peçesinin altına gömmüş, ağlarken buldular"³⁰⁹. Bu arada Jordanes, Attila'nın ölümü üzerine Doğu Roma İmparatoru Markianos'un rüyasını Priskos'a dayanarak nakleder: "O zaman şu hayrete şayan şey vukuû bulmuştur. Bu kadar vahşi düşman hususunda endişeli olan Doğu'nun kralı Markianos'a rüyasında, Tanrının kendi yanında oturduğu görülmüş ve tanrı ona Attila'nın yayının aynı gecede kırılmış olduğunu göstermiştir. Sanki bununla soyun kendisi bir çok şey elde ediyormuş. Sanki bu silâhta çok anlam varmış gibi. Tarihçi Priskos bunu gerçekten ispat edebileceğini (yani buna gerçekten tanık olduğunu) söylemektedir"³¹⁰. Bundan sonra Jordanes Attila'nın cenaze törenini tasvir ederek: "Ordugâhın ortasındaki ipek çadırın içerisinde Attila'nın naaşı duruyordu. Bunun etrafında Hun askerlerinden seçilmiş süvariler savaş oyunları oynuyorlardı. Erkekler halk geleneğine uygun olarak saçlarını kestiler. Korku uyandıran yüzlerini derin yaralarla çirkinleştirdiler. Aynı zamanda ozanlar ve savaşçılar Hun dilinde ağıtlar söylerler. Muncuk'un oğlu Attila, en kahraman milletlerin efendisi. Sen İskitya ve Germenya'ya sahip olduğun gibi, sayısız şehirleri de zaptettin. Her iki Roma İmparatorluğunu da korkutarak kendine diz çöktürdün. Onlardan yıllık vergi aldın. Kaderin bütün bunları yaptıktan sonra düşmanların hıyanetinden yahut yarısından değil, halkının arasında hiçbir acı duymadan öldün. Priskos'un anlattığına göre daha sonra Attila'nın mezarının başında strava denilen cenaze yemeği yenmiş ve defin törenine başlanmıştır. Attila'nın cesedi birbiri ardına üç tabuta kondu. Bunlardan birincisi altın, ikincisi gümüş, üçüncüsü ise demirdendi. Bu, güçlü kralın üçüne de değdiğini göstermek içindi. Demir, kavimleri yendiğinin, altın ve gümüş ise her iki Roma imparatorluğunda kazandığı mevkinin işareti idi. Gömme işi geceleyin ve gizlice oldu. Savaşta düşmandan alınan silâhlar, değişik taşlarla süslü altın işlemeli at koşum takımları ve krallığını gösteren değişik şeyler onunla birlikte mezara kondu. Bunlar onun sarayını süslüyorlardı. İnsana has aç gözlülüğü, bir büyük ve değerli hazineye uzak tutmak, kabrin yerini hiç kimsenin bilmemesi için mezarı kazanlar da öldürüldü"³¹¹.

³⁰⁹ Jordanes, s. 123-124; O. Maenchen-Helfen, *The Legend of the Origin of the Huns*. Byzantion, XVII, 1945, s. 244-245.

³¹⁰ Priskos, s. 61.

³¹¹ Jordanes, s. 124-126; B. Von Arnim, *Bemerkungen Zum Hunnischen*, Zeitschr. F. Slav. Philologie, 1936, s. 100 vd. I. Bóna, Attila'nın defininde üç ayrı tabut kullanıldığına dair Jordanes-

Attila'nın nereye gömüldüğü bilinmemektedir. Fakat mezarının Tuna ve Tisa arasındaki bölgenin doğu yarısında olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca Jordanes'in mezarı kazanların öldürülerek Attila ile gömüldüğü haberinin ise hiçbir işareti bulunmamaktadır. Mezarın mecrası değiştirilen bir nehre gömüldüğü söylenmişse de, bunu destekleyecek deliller mevcut değildir. Yalnız çok kıymetli eşyaların bulunduğu Attila'nın kabri, o zamanki şartlar altında yağma ve soygunlara karşı gizli tutulmuştur³¹².

IX. yüzyıl başlarında Dünya Kroniği yazar Theophanes ise Attila'nın ölümü ile alakalı şu notu yazar: "Bu arada terbiyeli bir hanımefendiye, güzel bir kıza aşık olarak ve bununla evlenerek çok şarap içip uykuya dalınca, burundan ve ağzından kan aktı ve öldü"³¹³.

Theophanes'den uzun zaman önce, VI. yüzyılın ortalarında, hemen hemen Jordanes'le aynı devrinde Suriye'li Malalas, içinde Attila'nın ölümünün de geçtiği bir dünya tarihi yazmıştır. Burada olaylar kısaca aşağıdaki gibi ele alınmıştır: Malalas'a göre, Aetius ve Alarik, Doğu ve Batı Roma imparatorlarını tehdit etmekten çekinmeyen "Gepid" Attila'ya karşı birleşmişlerdi. İki başlı ordu, Hun imparatorunun Tuna kıyısındaki ordugâhına saldırır. Alarik bir okun isabet etmesi sonucu ölür. Fakat Attila'da kaderinden kurtulamaz. Gece bir Hun kıızıyla birlikteyken, yoğun bir burun kanaması sonucu ölür. Malalas'ın bu destansı anlatımı yeni motifler içerir. Attila'nın ölümünden sonra kızın suçlandığını söyler. Yukarıdaki tasvirlerden sonra, bu savaşlardan söz eden kişi olarak Priskos'un adı geçer. Bütün bunlardan başka, Attila'nın muhafızlarından biri Aetius tarafından satın alınarak, efendisini öldürdüğünden de söz eder³¹⁴.

Malalas'ın eseri otorite ve kaynakları eleştirmeden kullanması sebebiyle yanlışlar ile, hatalı verilerle doludur. Bundan dolayı eserin Hunlarla alakalı bölümleri, tarihî vak'alara aykırı ve karanlık tasvirler ihtiva eder. Ona göre Attila'nın kökeni Gepidlere dayanır. Milyonluk ordusu ile Roma ve Bizans kapılarına dayanır. İmparatorlara yolladığı bir Got haberci ile saraylarını kendisi için hazır tutmalarını söyler. Malalas'a göre, Batı Gotlarının kralı Theodorik değil Alarik'dir ve Aetius ile Attila arasındaki büyük çarpışma

'in kaydının, Yunanca'dan Latince'ye hatalı tercüme ve yanlış tefsir edilmeden kaynaklandığını söylemiştir. *Das Hunnenreich*, s.204 vd.

³¹² A. Mócsy, *Még egyszer Attila Sirjéről*, Arch. Ért., 114-115, 1987-88, s. 243-244.

³¹³ Gy. Moravcsik, *Attila's Tod in Geschichte und Sage*, s. 64.

³¹⁴ Malalas, *aynı eser*, s. 195-196.

Galya'da değil, Tuna boylarında cereyan eder. Malalas bir tarihî kaynak olarak göze çapmaz. Fakat halka ait rivayetleri barındırdığı için destan tarihi açısından yine de önemlidir. Bizans halk geleneği, kendisini Attila'nın ölümü, bu ölümün tarihî çekirdeğini oluşturan kız düğünü ve burun kanaması bölümlerinde gösterir. Bu son motif Eustathios'un Priskos alıntılarındandır. Kızın suçlanması ve Aetius'un rolüne ilişkin bilgiler ise Bizans rivayetlerinden başka bir şey değillerdir³¹⁵.

Attila'nın ölüm haberi İstanbul'a ulaştığında İmparator Marcianus ve halk derin bir soluk almıştı. Her çocuk bile ordusunu Bizans üzerine sürmek isteyen ve ölümünden kısa bir süre önce Doğu Roma'yı tehdit eden bu Hun imparatorunun adını bilirdi. Şahsî olarak onunla alıp vereceği olmayanlar da, Hun kuşatmasını ve Balkan yarımadası üzerindeki Hun akınlarını daha dün olmuş gibi hatırlardı. Bu yüzden Attila'nın tabii nedenlerle ölümü, Doğu Romalılara imkânsız geliyordu. Halkın geniş bir katmanını meşgul eden her beklenmedik ve olağanüstü olay gibi, Attila'nın ölümü de binlerce umudun, varsayımın odak noktasını oluştuyordu. İnsan ruhu tarihte harekete geçirici kuvveti, sebebi arar. Olaylarda ve tezahürlerde eylem, kahramanlık görür. İnsan şuurunun bu özelliğinde Attila'nın ölümüyle alâkalı efsaneler kök salar. Priskos, İskenderiye'den dönüşünde herhalde Attila'nın ölümüne dair teferruatlı ve kendine has bir çalışma kaleme almıştır. Bunu kolaylıkla yapabiliirdi. Çünkü elçiliğinden beri Hun sarayıyla düzenli bağlantısı vardı. Attila'nın ölümünden aşağı yukarı 20 yıl sonra yazdığı eserinde, onun ölümüyle alâkalı yayılmış gerçek olmayan rivayetlere yer vermeksizin, kendine özgü duyarlılık ve dikkatle bu ölümün hakiki yanlarını ebedileştirmişti³¹⁶.

Fakat rivayetleri ele alan yazarlar da vardı. Bunlar bize Malalas'ın tarihiyle ulaşmışır. Bu rivayetler aşırı derecede tasviricidirler ve tipik bir Bizans karakteri gösterirler. Bilindiği gibi Bizans sarayı daha önce de Attila'yı saf dışı etmek için girişimde bulunmuştu. Priskos'un elçilik raporundan nüfuzlu Chrysaphius'un planladığı, Bigila'nın maşa olarak kullanılmasının düşünüldüğü suikast girişiminden haberdarız. Bu suikast Attila'nın uyanıklığı, adamlarının sadakati sayesinde başarısızlığa uğramıştır. Bizans'ta Attila'nın anı ölümü öğrenildiğinde, sonunda Doğu Roma sarayının planının başarıya

³¹⁵ Gy. Moravcsik, *aynı eser*, s. 65; Fr.Riedl, *A Magyar Húnmondák*, Budapesti Szemle, 27, 1881, s. 333-334.

³¹⁶ Gy. Moravcsik, *aynı eser*, s. 66-67.

ulaştığı ve son gecesini birlikte geçirdiği kızın rüşvet alarak onu öldürdüğü ihtimali yakın görünüyordu. Diğer bir kesim ise kızın değil, Attila'nın muhafızlarından birinin katil olduğunu, bu işin boşuna uğraşan Chrysaphius'un değil, Aetius'un başarısı olduğuna inanmak istiyordu. Malalas'ın metinlerinden anlaşılacağı üzere, kızdan şüphelenilmesinde intikam değil rüşvet söz konusudur. Malalas'ın efsânevi hikâyeleri Bizans saray dedikodusundan başka birşey değildir. Attila'nın muhafızı olan ilk şüpheli bize, Priskos'tan tanıdığımız Attila'ya sadık, görünüşte suikasta yer alan, Attila tarafından herkese adı bildirilen Edekon'u hatırlatır. Diğer şüpheli olan kızın kimliği ve kökeni üzerine tarihi kaynaklarda söz edilmez. Jordanes Attila'nın eşine İldiko der. Kuşkusuz bu ad Germen kökenlidir. Malalas ise bir Hun kızından söz eder ve fahişe diye tanımlar ki, bu, rivayetin tamamen Bizans kaynaklı olduğunu gösterir. Daha sonraki Germen gelenekleri açısından İldiko'yu bir Germen olarak ele almak kolay olurdu. Fakat bu hipotez, şayet İldiko Germen olsaydı Germen kaynaklarının neden bu konuda uzun süre sessiz kaldıkları hakikati ile çeliştiğinden geçersizdir. Büyük ihtimalle böyle bir durumda konu Germenler arasında yayılır ve mutlaka bazı kayıtlara rastlanırdı. Üstelik Jordanes'in kendisi de konu hakkında bazı laflar ederdi. İldiko adının kendisi Germen kökenlilik için kesin bir delil oluşturamaz. Çünkü Germen adları Hunlar arasında da oldukça yaygındı³¹⁷.

Bizans'ta oluşan ve Bizans rûhuna yakın efsânevi rivayetler çabuk yayıldılar. Daha VI. yüzyılın başlarında Bizans'ta, Marcellinus Comes'in Lâtince olarak kaleme aldığı kronikte 454 yılına ait şu kayıt görülür: "Hunların kralı Attila, geceleyin karısının eliyle ve bıçağıyla öldü. Bununla beraber bazıları kan boşalmasıyla öldüğünü söyler". Jordanes ve Malalas'tan önce 518'e kadar olan dönemi, tarihi kaynaklara değil de, canlı destan geleneğinden derleyip yazan Bizans'lı tarihçi, salt rivayet olan her şeyi tarihî hakikat olarak ele alır ve tarihî gerçeği boş bir rivayet olarak ikinci derecede önemser. Bu yazılıp çizilenlerle Bizans'taki efsânevi hikâye geleneği bitmez ve bu hikâyenin daha sonra da dal budak sararak geliştiğini sonradan gelen tarihçilerin yazdıkları da ispatlar. X. yüzyıl başlarında Çar Symeon gözetiminde yazılan ve Bizans kaynaklarının Slavca'ya tercümesi olan Slav Kroniği'nin XVI. asra ait el yazması nüshalarında Attila'nın ölümüyle ilgili şu kayıtlar bulunmaktadır: "Alarik atılan oklardan yara alarak öldü. Aynı şekilde Attila'da geceleyin

³¹⁷ Jordanes, s. 123; A. Thierry, *Histoire d'Attila*, I, s. 214-217; Gy. Moravcsik, *aynı eser*, s. 67-68.

burnundan kan gelerek öldü. Odalığı Hunna ile yatarken öldü. Bu kızıdan, onun ölümünden dolayı şüphelenildi. Attila ve savaşları hakkında Priskos eser yazmıştır. Bazıları patricius olan Aetius'un Attila'yı öldürttüğünü söylerler". Bir başka el yazmasında ise durum şöyle anlatılır: "Yazılanların aksine kral Attila, kuzey ülkelerinden gelip, üstün savaş gücüyle Roma kentlerini almış ve Roma'yı kuşatmıştır. O zamanın Roma prensinin çok güzel kızı vardı ve surların üstünde duruyordu. Otuz yaşındaydı. Kral (Attila), kızın güzelliğini duyunca şöyle buyurdu: Onu bana vermezseniz, bütün Roma'yı yerle bir ederim. Bunun üzerine kentlin ileri gelenleri rahiplerle birlikte kızı gittiler ve şunu söylediler: Derhal kral Attila'ya git ki, kentimizi yakıp yıkmasın ve Roma yok olmasın. Fakat kız onun ayakları dibinde otururken, yattığı yerde burnu kanamaya başladı. Bu yüzden öldü. Kız onun paltosunu aldı ve hemşehrilerine Kral Attila'nın nasıl öldüğünü haber verdi. Fakat adamları onun cesedini alıp İtalya ve Almanya üzerinden Macaristan'a götürdüler ve oraya gömdüler"³¹⁸.

Bizans geleneğinde Attila'nın başka kavimlere mal edilmesi kanıksanmıştır. Malalas, Attila'yı Gepidlere bağlamıştır. Bunun gibi X. yüzyılda Konstantinos Porphyrogenetos, Attila'yı Avarlar'ın kralı yapmıştır. Herhalde bunların hepsi yanılğı eseri değildir. Gepidlerin uzun süre Hun hâkimiyetinde kalmış olduğu ve daha sonra Avarlar ile Macarlar'ında Hunların devamı olduğu unutulmamalıdır. Kavimler birbiri ardına gelip kaybolmuşlar, yeni düzenini oluşturana kadar, bir bölgeden diğerine birbirleriyle bağlantısız küçük ağırlıklar gibi savrulmuşlardır. Fakat Attila'nın güçlü varlığı, kendisini dalgalandıran kavimlerin çevresinde bütün şiddet ve ısrarıyla gösterir. Komşu ülkelerin bakışlarını bağlar, çizgilerini Bizanslıların ve Germanlerin belleklerine kazır. Bunun sonucunda yeni kavimler, yeni zaferlerle Macar ovasını ele geçirdiklerinde Attila'nın muzaffer varlığı, Hunlardan alınan tasavvurlarla onlara geçer. Malalas'ın gözünde, onun zamanında orada Gepidler hakim olduğundan Gepid olur. En eski kaynağı herhalde Avarlar olan Konstantinos'un gözünde ise Avar kralı olur. X. yüzyıldaki Bizans fantazisinin onu Macarlar'ın atası ve kralı sayması da akla yakındır³¹⁹.

³¹⁸ F. Kluge, *Der Tod des Attila. Eine altgermanische Dichtung*, Deutsche Rundschau, 146. 1911, s. 451-455; Gy.Moravcsik, *aynı eser*, s. 68-70.

³¹⁹ K. Schönemann, *Hunnen und Ungarn*, UAJ, 5, 1925, s. 293-303; Gy.Moravcsik, *aynı eser*, s. 76.

Bizans kaynaklarının, rivayetlerinin aksine Batı kaynakları Attila'nın ölümüne çok az yer vermişlerdir. Roma'da papalık sarayında yaşayan ve kroniğinde 455'e kadar Hunlar hakkında bilgi veren Prosper Aquitanus ve Hieronymos kroniğini 468 yılına kadar devam ettiren İspanyol kardinal Hydatius, Attila'nın öldüğü yalın hakikatinden başka birşey yazmamışlardır (ikisi de Attila'nın çağdaşıdır). Bunlardan başka VI. yüzyılda Vita Sancti Severi'nin yazarları olan Eugippus, Cassiodorus, Victor Tunnunensis ile VII. yüzyıl yazarlarından Isidorus ve Fredegorius'da da bu konuda kayıt yoktur. V-VII. yüzyıllar arasındaki tarihi kaynaklarda şu kısa haberi veren Chronicum Gallicum'a rastlanır. Orada verilen bilgi ise sadece "Attila öldü" şeklindedir. Bu, Attila'nın ölümünün Batı'da da yayıldığını gösteren tek işarettir. Fakat burada da olayın ayrıntılı anlatımı yoktur³²⁰.

Batı'da bu mühim hadise hakkında teferruatlı bilgi veren ilk yazar, 8. asırda yaşamış olan Paulus Diaconus'tur. Fakat o da Jordanes'in bilgilerini tekrarlar. Paulus'tan sonra bir dizi yazar Attila'nın ölümüyle ilgilenmiş, ama hemen hemen hepsi Jordanes'in metnini esas almışlardır. Bunların içinde en tanınmışları olarak XII. yüzyıldan Sigebertus Gemblacensis, Otto Frisingensis, Godefridus Viterbensis ve Resengburg Kraliyet Kroniği sayılabilir. Jordanes'e dayanan kayıtlar arasında, Macar kroniklerinin bu konuda Jordanes'ten yalnızca, Attila'nın son karısı Mikolt'dan esrarengiz "Baktaria Kralı'nın kızı" diye söz ederek ayrılan kaydı belirtilir. Humanist yazarlar tarafından yazılan bütünü bu geç Orta Çağ eserleri, düğün gecesinin ayrıntılarını şahsi zevklerine göre tasvir ederek, az veya çok Jordanes metninin serbest bir yorumunu verirler³²¹.

Bunların neticesinde Attila'nın ölümünün ortaçağ Avrupası'nın şuurunda yalnızca Jordanes tarafından aktarılan tarihi şekliyle yaşadığı söylenebilir. Fakat, sadece Orta Çağ yazılı kaynaklarında Attila'nın ölümüyle alakalı canlı destan geleneğine rastlanmakla kalmaz, edebî eserlerde de bundan çok sonraları söz edilir. Hun hükümdarının edebiyatda yerini alabilmesi için, Attila'nın ölümünün üzerinden bir çok yüzyıl geçmesi gerekmiştir. Eski Germen destanı Nibelungen şarkısında Attila'nın ölümü üzerine hiç söz edilmez. Yazar bize bu konuda kesin birşey bilmediğini açıkça itiraf eder. XI. yüzyıldan sonra yazılan Edda şarkılarında "Atli"nin ölümü üç versiyonla kar-

³²⁰ Gy.Moravcsik, *aymı eser*, s. 77; H. De Boor, *Tarihte Efsanede ve Kalıramanlık Destanlarında Attilâ*, Ankara, 1981, s. 30-31.

³²¹ Gy.Moravcsik, *aymı eser*, s. 77-78; H. De Boor, *aymı eser*, s. 28-29.

şımıza çıkar. Birincisinde, Brynhilde Gudrun'ın Atli'yi yatağında öldüreceği kehanetinde bulunur. İkincisinde Gudrun, uyuyan Atli'yi Huihengi'nin yardımıyla öldürür. Üçüncüsünde Gudrun oğullarını öldürüp Atli'ye yedirir ve sonunda sarhoşken onu öldürür. Bu daha sonraki destanı anlatımlarda araştırmacılar, tek çıkış noktasını, Hunların Attila'dan önce Burgundlar'ın Kralı Gundicarius'u halkıyla birlikte kılıçtan geçirdiği tarihî olayın oluşturduğu uzun bir gelişimin son aşaması olarak görmüşlerdir. Son hadise aynı dönemdeki tarihî kaynaklar tarafından doğrulanmaktadır. Destan, Burgund hanedanının yok edilmesine Attila'nın adını karıştırarak, daha sonraki kroniklerde görüldüğü gibi, bu olayı Attila'ya mal etmiştir. İlk defa bundan söz eden VIII. yüzyılda Paulus Diaconus olmuştur. Alman destan araştırmacıları ise bu bağlantının, Paulus'tan çok önceleri gerçekleşmiş olabileceğini iddia ederler. 6. asırda Franklar, Burgund ve Attila geleneğini mistik Niebelungun destanıyla birleştirirler. Böylece destana Etzel ve Gunther (Gundicarius)'ın figürleri girer³²². Attila'nın ölümüyle ilgili Edda şarkılarında bilinen Germen destanı, batıda Attila'nın ölüm haberiyle birlikte karısının onu öldürdüğü rivayetinin yayılmasıyla oluşmuş olmalıdır. Karısının bu hareketine Burgund kralı'nın kızı olarak, babasının ve halkının intikamını alması motif olarak gösterilir. Gördüğümüz gibi Burgundlar'ın Hunlar tarafından kılıçtan geçirilmesi ve Attila'nın İldiko adlı bir kızı karısı olarak alınması, bu yeniden oluşturulmuş destanın tek tarihî temelini oluşturur. Attila'nın bu savaşı yönetmesi, İldiko'nun bir Germen, Burgund, üstelik kral Gundicarius'un kızı olması ve Attila'nın ölümünün bir intikam fiili olması ve tüm bu unsurların birleştirilmesi halk fantazisinin bir neticesidir. Yukarıda tarihî kaynaklarda İldiko'dan söz edilmediğini ve batılı tarihçilerin bu kızın varlığına ilişkin hemen hemen hiçbir şey bilmedikleri gerçeğine temas etmiştik. Hatta *Chronicum Gallicum*'da genel olarak yalnızca "occiditur" (ölüm) den söz edilir. Kızdan şüphelenen Bizans kaynakları ise, kızın hareketini çok değişik yönde ele alırlar ve intikamdan söz etmekten uzaktırlar. Germen destanlarının araştırmacıları, yukarıda tasvir edilen Attila destanlarının gelişimleriyle ilgili varsayımlarını, Edda şarkılarının dışında üç tarihî kaynağın bilgilerine dayandırır. İlk kaynak Şarlman'ın eylemlerini kroniğinde şarkılaştıran IX. yüzyıldaki Poeta Saxo'dur. Eserin Şarlman'ın Avar savaşlarının ve 790 yılının tarihînin anlatıldığı bölümünde Hun kralı Attila'dan söz edilir. Kronist bize Şarlman'ın, Avarlar'dan (yalnızca Hunni diye nitelenirler) Franklara musallat oldukları için intikam almak istediğini söyler.

³²² Gy.Moravcsik, *aynı eser*, s. 79.

Bu vesileyle Poeta Saxo'nun yazarı kabul edilen Korveili keşiş, Attila'nın ölümünü şöyle anlatır: "Hunlar saldırıyorlardı, hükümdarları Attila iken. Pek çok kavime sık sık galip gelen Attila, bir kadın eliyle sürüklendi yeraltı dünyasına ve öldü. Götürürler onu, şarap ve uykudan ağırlaşınca. Derin karanlık her türden yaratık için sükuneti getirdiğinde, nefreti kışkırtunca uyumaz ruh-lara yol gösteren öfkeli karısı. Kraliçe korkunç bir cüretkârlık göstererek öldürmüş olmalı kralı, acımasız bir girişimle. Ama bu cinayetle almıştır öcünü, kendi babasının öldürülmesinin". Tarihi kaynaklar arasında bu şiir, Attila'nın karısı tarafından öldürülmesiyle ilgili olarak ilk defa intikam motifine yer vermesiyle istisnai bir durum oluşturur. Yazar, Attila'nın ölümüyle alakalı bu bilgileri Longobard kralı Alboin'in ölümünü anlatan kaynaklarla karıştırmıştır. Paulus Diaconus'da, Alboin'in Gepid kralı Kunimund'u halkıyla birlikte kılıçtan geçirdiği, kızı Rusimunda'yı kaçırdığı ve kendisine eş yaptığı, bir kaç yıl sonra bir ziyafette Alboin'in Rusimunda'yı öldürülen babasının kafatasından yapılmış bir tastan içki içmeye zorladığı, bu olaydan sonra kraliçenin kalbinde intikam ateşinin alevlendiği ve kendisine sadık birisi yardımıyla sarhoş kralı öldürdüğü anlatılmaktadır. Burada her iki olayın benzerliği açıkça görülmektedir³²³.

IX. yüzyıl ortalarında Agnellus, Attila'nın ölümüne dair şu bilgileri verir: "Bütün bu şeylerden sonra da Attila, bayağı bir kadın tarafından bıçaklanarak öldürüldü". Agnellus'un eserinin neşrinde, Agnellus'un bu bölümü Maximianus'un kaybolan tarihinden aldığı belirtilir. X. asırda yazılmış olan Annales Quedlinburg ise, Attila'nın ölümünü Justinianos devrine yerleştirerek şunları söyler: "Hunların kralı ve bütün Avrupa'nın korkusu Attila, genç karısı tarafından ki, bu kızı Attila babasını öldürerek zorla almıştı, bıçaklanarak öldü". Büyük bir ihtimalle Annales Quedlinburg'in yazarı, bu rivayeti canlı destan geleneğinden almıştır. Bu motif yine Alboin'in öyküsünü ve Rosimundus'un kaçırılmasını hatırlatır. Bundan da öte yazar, Attila'nın ölümünü VI. yüzyıla, Alboin'in zamanına yerleştirip onun içinde eritir. IX-XI. yüzyıllar arasında birbirinden bağımsız üç kaynak da, Alboin'in ölümünü Attila'ya uyarlarlar. Attila'nın ölüm destanı, Alboin hikâyesi birbirine karışmakla kalmayıp, sonuncusu Attila'nın ölümüyle alakalı destanların oluşumunu etkilemiş ve Longobard kralının tarihi şahsiyeti, kaderi, Hun hükümdarı ile ilgili destanlarda yaşamaya devam etmiştir. Netice olarak Hun İmparatoru Attila'nın ölümüne dair, düğün gecesindeki kanama sebebiyle aniden olduğu

³²³ Gy.Moravcsik, aynı eser. s. 80-81.

gerçek tarihî bilgilerinin yanında, çeşitli vesilelere dayandırılan destanî anlatımlar da mevcuttur³²⁴.

Attila gibi büyük ve karizmatik bir liderin ölümünden sonra, Hun İmparatorluğu'na tâbi kavimler arasında çözümler baş gösterdi. Attila'nın ölümünden sonra tahta çıkan büyük oğlu İlek'in, babasının yerini dolduracak güç ve çapta olmaması ve kardeşler arasındaki çekişmeler de kavimlerin bir-biri ardınca ayaklanmalarına sebep oldu. Hunlara ilk isyan bayrağını Gepid kralı Ardarik açtı. Bunun üzerine Tisa ırmağı boyunda yerleşen Rugiler, Tuna ile Tisa arasındaki Skirler, Hunimund ile Halarik idaresinde Hunlara hizmet eden ve Garam-Vág ırmakları arasındaki bölgede yaşayan Quadlar da Hunlara karşı harekete geçti. Bu sırada Macaristan'daki Heruller ile iki Sarmat gurubu da Gepidlere kauldı. Attila'nın oğullarının yanında ise bugünkü Romanya topraklarında bulunan bazı kavimler, Rugia ve Skirler'in küçük bir bölümü, bazı Sarmat bakiyeleri ile Hunların en sadık müttelikleri olan Doğu Gotları bulunmakta idi. Böylece kısa sürede Avrupa'yı baştan sona fetheden, dünyaya korku salan Hun hâkimiyeti Attila'nın ölümüyle birlikte yine kısa sürede dağılmaya başladı³²⁵.

³²⁴ Gy.Moravcsik, *aynı eser*, s. 82.

³²⁵ K. Czeglédy, *Pseudo-Zacharias Rhetor on the Nomads*, Studia Turcica, Budapest, 1971, s. 140 vd.; A. Vámbéry, *A Magyarşág Kelekkézése és Gyrapodása*, Budapest, 1984, s. 130 vd.; A.H. Krappe, *La Légende de la naissance miraculeuse d'Attila*, Roi des Huns: Moyen-Âge, III, 2, 1931, s. 96-100; J. Harmatta, *A Hun Birodólam Felbómlása*, MTAK, II, 2, 1952, s. 150 vd.

III. BÖLÜM

ATTILA'NIN ÖLÜMÜNDEN SONRA

AVRUPA HUNLARI

1. ATTILA'NIN OĞULLARI

Doğu-Batı Roma Devletleri başta olmak üzere bir çok kavmi hâkimiyet altına alan Attila, öldüğü zaman arkasında sınırları tam olarak bilinemeyen, fakat bir taraftan Atlas okyanusu üzerindeki adalara, diğer taraftan İran'a belki de Altaylar'a kadar uzanan büyük bir imparatorluk bıraktı³²⁶. Zaten başlangıçtan beri Hunların hareket sahaları kendi hayat şartlarına da uygun Doğu Avrupa'daki bozkırlarda oldu. Nitekim Hunların batı istikametindeki ilerlemeleri Balkaş Gölü'nün güneyinden Sogdiana bölgesine, oradan Kafkasya önlerine ve Don-Volga nehirlerinin aşağı mecralarına doğru idi³²⁷. Buradan Orta Tuna merkezli Hun fütühatı Ukrayna'nın bütün güney bölgesi, sonra Don-Volga arasındaki düzlük, kuzeyde Saratov ve Kuybişev'e kadar uzanan, güneyde ise Don Nehri'nin aşağı kısmı, Volga ve Kafkaslar tarafından kesilen açık, otlu Avrupa bozkırlarını kapsadı³²⁸. İklimin kurak olması dolayısıyla büyük çapta ormanları olmayan fakat otlu ve hayvan yetiştirmeye müsait, Mançurya'dan Karpatlar'a kadar uzanan bu bozkır sahası iki mıntıka ayrılırdı. Biri toprakları münbit, ikincisi ise kumlu olan saha idi. Hunların merkezi durumundaki Macar ovası, Karpatlar bölgesindeki bozkırların kalbi durumundaydı. Bu stratejik ve verimli topraklar Hunların kısa sürede büyük, zengin bir imparatorluk vücuda getirmelerini kolaylaştırdı³²⁹.

Attila'nın ölümünden sonra koskoca devlet parçalanma ve çökme sürecine girdi. Bunun en büyük sebebi ise Attila gibi karizmatik bir liderden sonra, onun yerinin doldurulamayarak merkezi otoritenin zayıflaması idi. Bunun neticesi hâkimiyet altına alınan ve iç işlerinde bağımsız, kendi kralla-

³²⁶ Th. Mommsen, *Gesammelte Schriften IV*, Berlin, 1906, s. 539; F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I*, Berlin, 1959, s. 4 vd.; L. Rásonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara, 1971, s. 69.

³²⁷ F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I*, s. 101.

³²⁸ K. Czegledy, *Nomád népek vándorlása napnyugatig*, Budapest, 1969, s. 1.

³²⁹ L. Rásonyi, *Macar Arkeolojisinde Hunlar, Avarlar, Macarlar*, İstanbul, 1938, s. 2; F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen, I*, s. 103 vd.

rının idaresinde Hunlara hizmet eden kavimlerin birbiri ardınca isyanı ile bağımsızlıklarını elde etmelerini getirdi. Bu arada kardeşler arasındaki taht kavgası da devletteki bu çözülmeyi kolaylaştırdı. Her ne kadar Onegesius başta olmak üzere bazı devlet ileri gelenlerinin desteği ile İlek başa geçtiyse de, devleti toparlayarak tâbi kavimlerin isyanına mani olamadı³³⁰. Attila'nın sağlığında bir kaç hanımı olduğu biliniyorsa da, bunlardan dünyaya gelen çocukları hakkında rivayetler dışında sahih malûmat bulunmamaktadır. Fakat bunun yanında tarihî kaynaklarda kesin olarak baş hatunu Arıkan³³¹ ile, onun dünyaya getirdiği çocukları ve hukukî olarak Hun tahtının varisleri olan İlek, Dengizik, İrnek tanınmaktadır. Bunun yanında daha sonraları Bizanslı bir hanımdan doğan Emmetzur, Uzendur ile Gepid kralı Ardarik'in kızından olan Gheism isimli üç oğlunun daha olduğu, bunların daha sonraları Doğu Roma sarayına kaçarak orada yaşadıklarından bahsedilmişse de,³³² Jordanes bunlardan ilk ikisinin Attila'nın oğulları değil akrabaları olduğunu yazmaktadır³³³. Destan ve efsanelerde tasvir edilen abartılı olaylar dışında, sahih kaynaklarda Attila'nın eşleri ile İlek, Dengizik, İrnek dışındaki çocukları hakkında başka bilgimiz bulunmamaktadır. Zaten Attila'dan sonraki Hunların tarihi hadiseleri de bu üç oğlunun etrafında cereyan etmiştir³³⁴.

a- İlek Zamanı

Attila'nın en büyük oğlu İlek idi. Babasının sağlığında Ural ve Balkaş gölüne kadar Doğu kanat beyi olarak vazife yaptı. Yetiştmesi ve faaliyetleri

³³⁰ C.A. Macartney, *The end of the Huns*, Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, 10, Athen, 1934, s. 106-107; P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, bk. *Attila ve Hunları*, Ankara, 1982, s. 116j. Harniatta, *A Hun Biradalom Felbonlása, I. A Hun társadalom Attila korában*, A Magyar Tudományos Akadémia társadalom-történeti tudományok osztályának közleményei II, 2, 1952, s. 147-192.

³³¹ Priskos'un Creca, Cerca şeklinde naklettiği ve Türkçe bir isim olan Arıkan (Arıg-han) "temiz, güzel, asil hükümdar (kraliçe)" manasına gelmektedir. Gy. Németh, *Hunların Dili*, bk. *Attila ve Hunları*, s. 192; O. Pritsak, *The Hunnic Language of the Attila Clan*, Harvard Ukrainian Studies, VI, 4, 1982, s. 457-459.

³³² A. Thierry, *Histoire D'Attila, I*, Paris, 1865, s. 258; H.N. Orkun, *Attila ve Oğulları*, İstanbul, 1933, s. 121. Ayrıca H. Schreiber, İlek ve Dengizik'in Kreka'nın; İrnek'in ise Rekam'ın çocukları olduğunu söylüyorsa da, iki isim de Priskos'da Attila'nın hanımı Arıkan için kullanılmıştır. Bunlar belki de bir yazım hatası olabilir. Bk. H. Schreiber, *Die Hunnen*, s. 314; Priskos, s. 44.

³³³ Jordanes, *Romana et Getica*, Berolini, 1882, s. 127.

³³⁴ P. Vida, *les Sicules Sont Hongrois*, Budapest, 1940, s. 9-10; Gy. Moravcsik, *Byzantium and the Magyars*, Budapest, 1970, s. 9-12; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, Stuttgart, 1991, s. 207.

hakkında fazla bilgi bulunmamaktaydı³³⁵. Yalnız Akatir isyanının bastırılmasından sonra, Attila, İlek'i Akatirler üzerine atadı. Bu konuda Priskos şu malûmatı verir: "...Attila'nın büyük oğlu ile Onegesius Akatir kavmine gönderilmiş bulunuyordu. Bu Akatirler İskit (Hun) asıllı olup, şu sebepten dolayı Attila'nın hâkimiyetine girmişti: Bu kavmin kabileler ve soylar olarak çok reisleri olduğu için, Theodosios (Doğu Roma İmparatoru) onlara hediyeler göndererek Attila ile yaptıkları antlaşmayı bozmalarını ve Romalılar ile antlaşma yapmalarını temin etmek istemişti. Fakat hediyeleri götüren şahıs, bu hediyeleri rütbe sırasına göre vermedi. Beyler içerisinde en rütbeli şahıs olan Curidachus, hediyesini ikinci olarak aldı. Bunun için o, küçük görülmüş ve ona ait hediyelerde düşük olduğundan bu saygısızlığa ve dikkatsizliğe dayanamayıp diğer krallara (beylere) karşı Attila'yı çağırdı. O da derhal büyük bir ordu ile yola çıktı. Bazı kralları öldürdü, diğerlerini itaat altına aldı ve fetih ganimetlerinden hissesini alsın diye Curidachus'u huzuruna davet etti. Fakat Curidachus bir tuzak sanıp, insanın Allah huzuruna çıkmasının zor bir husus olduğunu söyledi. Eğer insan güneşe bakmazsa, tanrıların en büyüğüne nasıl bakabilir ki? diyerek memleketinde kaldı. Krallığını muhafaza etti. Akatirler'in diğer kısmı ise Attila'ya tâbi oldu. Büyük oğlunu bu kavmin üzerine kral atadığından, Onegesius'u da beraber göndermişti..."³³⁶.

Attila'nın ölümünden sonra da Hun tahuna çıktı. Fakat hâkimiyeti çok kısa sürdü. İktidarı sırasında zayıflamaya başlayan merkezî gücü ayakta tutmaya ve imparatorluktan ayrılmaya çalışan kavimlerin hareketini durdurmaya çalıştı. Hun devletine isyan eden Gepid Kralı Ardarik'e karşı mücadele etti. 454 yılında Tuna bölgesinden Güney Pannonia'ya döndü. Bu sırada Ardarik'in komutasındaki, German ve Sarmatlar'ın da yardım ettiği Gepid ordusu ile Karpat havzasında karşı karşıya geldi. Hun İmparatorluğu'nun parçalanma aşamasında hayatî önemi bulunan Nedao (Neato) nehri civarındaki savaşta ordusu mağlûp oldu (454)³³⁷. Ordusunun başında kahramanca dövü-

³³⁵ Türkçe -il- kelimesi ile alakalı İlek ismi, Ellak - Elleg - Elig - İlig - İllik - İlli - İlek şeklinde "İl-li olmak", "yönetmek" manasına gelmektedir. A. Donuk, *Eski Türk Devletlerinde İdari - Askerî Ünvan ve Terimler*, İstanbul 1988, s. 20; O. Pritsak, *Hunnish Language of the Attila clan*, s. 446.

³³⁶ Priskos, bk. A. Ahmetbeyoğlu, *Grek Seyyahı Priskos (V. Asır)'a Göre Avrupa Hunları*, İstanbul 1955, s. 37.

³³⁷ Nedao(Neato) ırmağının bugün tam olarak neresi olduğu bilinmemektedir. Hadise hakkında bilgi veren Marcellinus Comes'in kaydettiği "Nato" denilen kale ismi de burasıyla irtibatlı olabilir. Pannonia ovasında, Tuna'nın orta taraflarında Drava nehrinin batısında Nedao ırmağının suladığı ovarda geçtiği söylenen savaşın yeri olarak, bugün Macaristan'daki Szerémség

şen kendisi de, savaş meydanında aldığı yaralar neticesinde öldü. Bu mağlûbiyetten sonra çok sayıda zayıf veren Hunlar geri çekildi. Boşalan merkezi ise Gepidler tarafından istilâ edildi³³⁸. Gepidlerin müttefiki olan Germen ve Sarmatlar ise, ele geçirdikleri topraklara yerleşerek hâkimiyet tesis etmeye çalıştı. Olt suyunun mültekasından, Tuna ile Sava nehri boyunca kudretli, saldırgan Doğu Germen Krallığı oluşmaya başladı. Sirmium'dan bugünkü Viyana'ya kadar olan araziye ise Sarmat grupları ele geçirdi. Germenler, Hunlar ile akrabalığı olan Emençur ve Ulkindurları hâkimiyeti altına aldı. Bu kavimler Dacya kıyılarında, Utus suyunun ovalarında, Almus ve Ösküs'da iskân edildi. Bazı Hun grupları ise Kelkal adında birinin kumandasında, Bizans komutanı Aspar'ın ordusuna dahil olarak, ordunun süvari kısmını teşkil etti³³⁹. Bu arada Attila'nın kendisine çok benzeyen ortanca oğlu Dengizik ile, Attila'nın en sevdiği küçük oğlu İrnek, kendilerine sadık kalan ve topraklarını kaybeden Hunlarla birlikte Karadeniz'in kuzey bölgelerine çekildi³⁴⁰.

b- Dengizik Zamanı

Karadeniz'in kuzeyine doğru geri çekilen Dengizik³⁴¹ ve İrnek idaresindeki Hunlar, Doğu Gotları'nın topraklarına girerek işgal ettiler. Valamer idaresindeki Doğu Gotları bu rahatsızlık veren durumu, Doğu Roma imparatoru Marcianus'a şikâyet ederek bildirdiler. Ayrıca kendileri için de yeni bir vatan talebinde bulundular. Gotların bu isteği imparatorun planlarına uymaktaydı. Zira imparator, Galya'da Vizigotlar tarafından imparatorluğa yükseltilmiş bulunan Avitus'u tanımamaktaydı. Marcianus, şimdi bu fırsatı değerlendirecek, Pannonia'yı terk eden Hunların boşalttığı bu bölgede Roma

tahmin edilmektedir. *Marcellinus Comes, Chronicon, Chronica Minora*, II, bk. *Monumenta Germaniae Historica*, neşr. Th. Mommsen, Berlin, 1840, s. 96; F. Altheim - H. W. Haussig, *Die Hunnen in Osteuropa*, Baden, 1956, s. 57 vd.; O. J. Maenchen - Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, Köln, 1978, s. 110 vd.; D. Sinor, *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge, 1990, s. 198; K. Mátyás, *Hol Van A Nedao Folyó*, Századok, XXXIX, 1905, s. 941-945; P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, s. 117

³³⁸ B. Szász, *A Húnok Története Attila Nagykirály*, Budapest, 1943, s. 426-427; E. A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, Oxford, 1948, s. 153-154.

³³⁹ C. Diclescu, *Die Gepiden*, I, Halle, 1922, s. 55-63; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 208.

³⁴⁰ E. Gibbon, *Roman Empire*, 1764, s. 306-307; F. Altheim, *Attila et Les Huns*, Paris, 1952, s. 199-204; N. Pigulevskaya, *Note Sur Les Relations De Byzance et Des Huns Au VIe*, *Revue Des Etudes Sud-Est Europeennes*, VII, 1969, s. 199-203.

³⁴¹ Dengizik ~ Dingtirik şeklinde de görülen Dengizik adı Türkçe şahıs ismidir "Denizlere benzeyen", "Deniz" ve "Gökyüzüne benzeyen" manalarını ifade etmektedir. G. Doerfer, *Zur Sprache Der Hunnen*, CAJ, 17, 1973, s. 37; O. Pritsak, *The Hunnic Language of the Attila Clan*, s. 446.

idaresini tekrar tesis etmek istemekteydi (sonbahar 455). Marcianus, Sava suyu boyunca uzanan ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun en zayıf bölgesini oluşturan Pannonia'yı güvenilir addettiği müttefiklerine bırakmayı düşünmekteydi. Zira Ardarik idaresinde kuvvetlenen Gepidler, Edika ve Skirler; güneyde Tuna ile Tisa nehirleri arasındaki bölgeyi ele geçirmiş bulunuyorlar ve Doğu Germenlere düşmanca karşı çıkmaktaydılar. Böylece 456 senesi yaz-sonbaharı arasında Pannonia'nın Ostrogotlar tarafından istilâ edildiği meydana geldi. Bunlar Lâtince Aqua Nigra diye adlandırılan küçük nehircik ile, Gotca Scarniunga arasındaki bölgeye yerleştiler³⁴².

Dengizik ve İrnek, kaçkınların geri çekilmelerini o kadar kolay sağlayamadılar. 456/457 kışında bunlar Gotların izini takip ettiler. Öyleki sanki bunlar "kaçan köleleri" aramaktaydılar. Valamer'in Attila'nın çocuklarına saldırısı, şüphesiz değişen şartların açığa çıkarttığı bir durumu aksettirmekteydi. Attila'nın çocukları Kral Valamer'in saldırısına karşı koymaya çalıştı. Neticede bunlar kendi dillerinde Hunnivar diye isimlendirdikleri Dinyeper'e veya Tuna havzasındaki bölgeye kadar çekildiler³⁴³. İkinci Hun saldırısına Ostrogotlar yol açtı. Ostrogot kralı, Hunlarla akrabalığı olan fakat küçük bir kavim olan Sadagarilere bir hücum planladı. Bunlar nasıl olduysa hâlâ Pannonia'da oturmaktaydılar. Ancak tam olarak nerede oturmakta olduklarını maalesef bilememekteyiz. Bu haber üzerine Dengizik kuvvetlerini harekete geçirerek kendisine sadık kalmış olan beyleri topladı (Ulzindur, Burtugur, Bittugur, Angiskir, Bardor veya Bardar). Sadagarlar'ın yardımına koştu. Harekete geçen Gotların Sadagarilere hücum etmelerine engel olabilmek için Dengizik, Kral Valamer'in bulunduğu yere saldırdı. Burası hâlâ ayakta duran, surlarla takviyeli antik bir kent olan Bassiana idi. Got kuvvetleri bu seferde Hunları bozguna uğrattı³⁴⁴. Bu zaferi bir Got kroniği şu şekilde tasvir etmektedir: "O günden beri Hunlar Gotların silâhlarından korkmaktadırlar" (459)³⁴⁵.

³⁴² L. Hambis, *Attila et Les Huns*, Paris, 1971, s. 101-105; O.J. Maenchen - Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 116-120; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 208-209.

³⁴³ Sidonius Appolinaris, *Epistulae et Carmina*, bk. *Monumenta Germaniae Historica*, neşr. Leutjohann, VII, Berlin, 1887, s. 239; A. Thierry, *Histoire D'Attila*, Paris, 1865, s. 242 vd.

³⁴⁴ *Jordanes*, s. 125; K. Némäti, *Hun-történelmi Örökségünk*, Budapest, 1918, s. 1-8; H. N. Orkun, *Attila ve Oğulları*, s. 124; E. A. Thompson, *A. History of Attila and the Huns*, s. 156; P. Váczy, *aym eser*, s.118.

³⁴⁵ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 209.

460 senesinin ilk yarısından itibaren Dengizik ve İrnek durumlarını düzeltmeye gayret ettiler. Pontus steplerinde, Tuna'nın aşağısındaki kuzey bölgelerinde tutunmaya çalıştılar. 466 senesinde İmparator I. Leo'ya bir de elçi yolladılar. Kendisi ile geçmişin hatalarını telafi edecek bir dostluk içinde olmayı arzuladıklarını ifade ettiler ve bir barış antlaşması yapılmasını arzuladılar. Tuna'nın belirli bir yerinde Romalıların ve Hunların serbestçe ticaret yapabilecekleri bir mahallin belirlenmesini rica ettiler. Ancak Hun sefaretini başarılı olamadı. İmparator Leo, Romalılar ve Hunlar arasında gelişecek böyle bir ticarete izin vermedi. Zira bunlar vaktiyle devlete büyük zararlar vermiş bir kavim idi³⁴⁶.

Bu cevap iki kardeşin de ayrılmasına sebep oldu. Dengizik bu hakareta-
 miz muameleye savaş ile cevap vermek isterken, İrnek böyle bir plana karşı çıkmaktaydı. Zaten kendisine ait olan memleketin doğu kısmında bir savaş hali sürdürülmekteydi. Ancak dikkatli Dengizik'i ikna etmek mümkün olmadı. O talihinin yoluna yöneldi. Bir zamanlar atalarının zaferle yol aldıkları gibi, o da 466/467 kışında donmuş olan Tuna üzerinden geçerek askerleri ile birlikte Dacia Ripensis(Batu Transilvanya)'e girdi. Doğu Roma İmparatorluğu'nun serhad kumandanı olan General Anagastes(447'de Hunlardan kaçan ve Attila ile bu muntıkada savaşan Got asıllı Arnegisclus'un oğludur)'i tamamen ihmal etti ve umursamadı³⁴⁷. Bulunduğu yerden, başka bir elçilik heyetini tekrar İmparator Leo'ya gönderdi. Babasından mevrit, tepeden bakan edasıyla imparatorundan, kendisi, ordusu için toprak ayrıca da senelik vergi talep etti. Aksi takdirde savaş kaçınılmazdı. Hunların cüretkâr tavırları imparatoru etkiledi ve neredeyse istediklerini kabul edecekti. Verdiği cevapta düşmanlarından dostlar oluşturmayı sevdiğini belirten imparator, bununla beraber kendisine itaat edilmesini şart koşmaktaydı³⁴⁸. Bundan sonra

³⁴⁶ Priskos, s. 69-70; A. Malet - J. Isaac, *Histoire Romaine*, Paris, 1926, s. 432-433.

³⁴⁷ *Chronicon Poschale, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, neşr. G. Dindorf, Bonn, 1832, s. 598; T. Premier, *Histoire Du Bas Empire*, 1968, s. 355-357.

³⁴⁸ Dengizik'in bu tutumu Priskos'da şu şekilde anlatılmaktadır: " Aynı zamanda İmparator Leon'a, Attila'nın oğulları tarafından geçmişteki itilafların bütün sebeplerini tamamıyla bırakıp barışa girişmek ve bir zamanlar âdet olarak konulduğu gibi, Istrum'da toplananların pazarı ziyaret etmeleri, bundan sonra kendilerine lazım olan şeyleri karşılıklı olarak seçmeleri için bir elçi de geldi. Bu şeyler etrafında dönüp dolaştırılan elçi bile o işi bitirmeden geri döndü. Zira İmparator, Romalılar'ın, kendilerini zarar ve ziyana uğratan Hunlarla alış-verişini kabul etmemek gerektiğini söyledi. Ama gerçekte, Attila'nın oğulları, elçi seçildiği için aralarında anlaşmazlığa düştüler. Şöyle ki, Dengizik, elçiler hiç bir meseleyi tamamlamadan geri döndükleri için, Romalılarla savaşa girmek istiyordu. Bu karara İrnek , dahili kargaşalığı savaştan başka yana çekmek gayesiyle karşı çıkıyordu. Dengizik, Romalılarla savaş yaparken Istrum (Tuna) kıyısında bu-

gerçekten olayın nasıl geliştiği bilinmiyor. Buna rağmen ortalığın biraz sakinleştiği, görüşmelere devam edildiği tahmin edilmektedir. Ancak girişimlerinin tamamen akim kalması üzerine Dengizik, hücum için hazırlanmaya başlayarak uzun zaman dayandı. Nihayet General Anthemius (12.4.467'den itibaren Doğu Roma İmparatoru)'un Serdica'ya duhul etmiş olan kuvvetlerini yendi³⁴⁹. 469'da yeni Trakya kumandanı Anagastes Dengizik ile hesaplaştı. Dengizik'in kesilen kafası İstanbul'da umumen teşhir edildi ve halk tarafından sevinç gösterilerine vesile oldu. Babasının zamanında çok çekmiş olan halk şimdi bayram etti. Bu mağlubiyetten sonra Dengizik'e bağlı Hunların çoğu dağıldı ve Romalılara tâbi oldu³⁵⁰.

Attila'dan sonra gelişen hadiseler hakkında Jordanes 'de verilen bilgiler şöyledir:

"Attila'nın ölümü üzerine, oğulları imparatorluğu aralarında bölmeye kalkıştılar. Kavimlerin isyanı ve Nedao üzerinde, Pannonia'da Gepidlerin zaferi ile sonuçlanan bir meydan savaşı yer alır. Attila'nın en büyük oğlu İlek öldürüldü ve kardeşleri Karadeniz kıyısına yakın bir yere kaçtılar. Bu yerde önceden Gotların oturduğunu tasvir etmiştik. Böylece kâinatın önünde diz çöktüğü düşünülen Hunlar da gittiler. Bunun üzerine Hunların yerini güçleri sayesinde alan Gepidler, bütün Dakia (Daçya) sınırlarını muzaffer olmuşlar gibi ele geçirdiler. Bu Gepidler bundan sonra Roma ile barış yaptılar. Gotlar ise, Gepidlerin Hunların yerlerini kendileri için savunduklarını fark ederek ve Hunların kendi eski yerlerini işgal ettiklerini görerek Roma arazisinde yerleşmeyi tercih ettiler. Pannonia'yı aldılar. Sarmatianlar, Cemandri-ler ve Hunların bir kısmı İlyria'da, Castra-Martis'de kaldılar. Sari, Sidagari, Scythia Minor ve Moesia'da kalan Alanlar, Rugi ve uzaktaki diğerleri, At-

lunmaktadır. Zira Ornisicli'nin oğlu (Anagastes) araştırma yapınca, ki o (Anagastes) Trakya'nın Istrum'a yakın kısmındadır, nehrin koruma görevine getirilmişti; kendi adamları vasıtasıyla ondan hangi gaye ile savaş yapmak istediğini öğrendi. Fakat Dengizik, Anagastes'i hor görerek, onun tarafından gönderilenleri işi tamamlamadan kovdu. Elçiler vasıtasıyla imparatora, kendi adamlarına toprak ve para sağlanmaması halinde savaşa girişeceğini bildirdi. Krallığa getirilen elçilere ve komisyon teklifinde bulunanlara imparator, eğer emrine itaat etmek isterlerse, kendisinin her şeyi yapmaya hazır olduğu cevabını verdi. Zira eğer düşmanları anlaşmaya ve mütefikliğe sürüklerlerse, kendisi için uygun ve hoş bir şey olduğu cevabını verdi. Priskos, s. 69-70. Ayrıca bk. *Marcellinus Comes*, s. 90 vd.

³⁴⁹ C. D. Gordon, *The Age of Attila*, Michigan, 1960, s. 134-136.

³⁵⁰ A. Thierry, *aynı eser*, s. 264-269; E. A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 157; O. J. Maenchen - Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 125-127.

tıla'nın en küçük oğlu İrnek, küçük İskitya ülkesinin uçlarında ve onun akrabaları Emençur ve Ulkindur Dakia Ripensis'de yerleştiler.

Ostrogotlar, Pannonia'da üç kardeş olarak yaşamaktadırlar. Attila'nın oğulları, kendi ülkesinden kaçan kaçakları geri istemek bahanesi ile Ostrogotlardan biri olan Valamir'e saldırdılar. Valamir onları mağlûp eder ve geri kalanını Tuna nehri'nin geçtiği İskitlere ait kısma doğru sürer. Bu kısımlara Hunlar kendi dillerinde Var adı verirler.

Gotlar, Romalılarla kesin bir barış yaptıktan sonra topraklarını kendileri için çok dar buldular. Onlar bu sebeple Sadagi (Sadagan)'lere saldırdılar. Sataga'lar İç Macaristan'a sahiptiler. Bunun üzerine Attila'nın oğlu Dengizik, hâkimiyeti altında kalan pek az insanı toplayarak (Ultinzures, Angisciros, Bittugur, Bardor) Basiana'ya saldırır. Gotlar ona saldırır ve onları kendi sınırlarından utanacak bir şekilde defederler. Öyle ki, o zamandan beri geri kalan Hunlar şimdi bile Gotların silâhlarından korkarlar. Hun halkı sonunda sükûnete kavuştu. Gotlar, Sueb-Quadlar ve Skirlere karşı seferlere giriştiler"³⁵¹.

c- İrnek Zamanı ve Bulgar Devleti'nin Kuruluşu

Attila'nın en küçük ve en çok ümit bağladığı evladıdır"³⁵². Bunun sebebi Priskos şöyle izah eder: "...Attila'yı hiç gülerken görmedik. Yalnız küçük oğlu İrnek geldiği zaman doğru babasının yanına sokuldu. O da oğlunun yanağını okşadı ve gülümseyerek yüzüne baktı. Attila'nın diğer oğullarıyla bu kadar alâkadar olmaması, bu çocuğa daha fazla alâka göstermesi dikkatimi çekti. Yanımda oturan ve Lâtince bilen bir barbar, eğer kimseye bahsetmezsem bunun sebebini anlatabileceğini söyledi. Kâhinlerin, Attila'nın vefatından sonra soyunun dağılacağını, yalnız bu çocuğun tekrar soyunu yükselteceğini söylediklerini bana anlattı"³⁵³. Attila'nın ölümünden sonra imparatorluğun dağılması üzerine İrnek, kendisine bağlı Hunlarla birlikte Karadeniz'in kuzey bölgesine çekildi. Marquart'a göre Tuna nehri ağzı ile Dinyester nehri arasındaki bölgede hüküm sürdü. Ayrıca Marquart, Bulgar Türkleri'nin o devirde Tuna ile Dinyester arasında yaşadıkları için İrnek Krallığı'na

³⁵¹ *Jordanes*, s. 125-128.

³⁵² Priskos'da Ernak, Jordanes'de Hernac şeklinde geçen Attila'nın küçük oğlunun ismi Türkçe İrnik veya İrnek'dir. "Küçük - er veya kahraman, yiğit, gerçek insan" manalarına gelmektedir. Gy. Németh, *Hunların Dili*, s. 192-193; O. Pritsak, *Hunnic Language of the Attila Clan*, s. 447; Gy. Németh, *A Honfoglaló Magyarország Kialakulása*, Budapest, 1930, s. 135.

³⁵³ *Priskos*, s. 49-50.

tâbi olduklarını ifade etmiş ve delil olarak da Bulgar Hakanlar listesinin en başında İrnek ile Attila'nın isimlerinin bulunmasını göstermiştir. Marquart, daha sonra bu iddialarını düzelterek Bulgarlar'ın o devirde henüz Basarabya'da yaşamamış olduklarını saptamıştır. Yeni hipotezine göre; İrnek 454 yılında Küçük İskitya'ya gider, fakat orada kalamaz. Dengizik'in 469'da ölümünden sonra Hun birliklerinin liderliğini yapmıştır³⁶¹.

Bu arada Mikkola'nın "Hakanlar Listesindeki" Avitokhol'un ölüm yılı ve İrnek'in tahta çıkışı ile alakalı tesbiti, Marquart'ı destekler. Buna göre 6. ve Attila'nın ölüm yılı olan 453, aynı şekilde eski Türk zaman hesabına göre de 6. devir yılına tekabül eder. Bu da İrnek ve İrnak özdeşliğinde olduğu gibi Avitokhol Attila aynılığını da gözler önüne serer³⁶⁵.

Marquart'ın zikredilen teorisine göre İrnek Doğu İmparatorluğunun hükümdarı olmalıdır. Onun birinci görüşüne istinaden Zlatarski ve Detscheff, İrnek'in Tuna ağzının kuzey-doğusuna yerleştiğini, ikinci görüşüne göre ise yine Detscheff; İrnek'in, Dengizik'in ölümünden sonra Tuna ağzından Kafkasya'ya kadar uzanan ve içinde Bulgarlar'ın hüküm sürdüğü büyük bir Doğu Hun İmparatorluğu vücuda getirdiğini söyler. Homan ise, imparatorluğun çöküşünden sonra İrnek'in Tuna bölgesine, Küçük İskitya'ya çekildiğini ve Bizanslıların gözünden tamamen uzaklaştıklarını belirtir. Ortaya sürülen görüşlerin esası şudur: Attila'nın küçük oğlu İrnek, Hun İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra doğuya çekilmiş ve orada Bulgar unsurlarının bulunduğu büyük bir devlet kurmuştur³⁶⁴.

Hun İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra İrnek ile alakalı iki mühim kaynak Jordanes ve Bulgar Hakanlar Listesi'dir. Jordanes, İrnek'in halkıyla birlikte Küçük İskitya'nın sınır bölgesine çekildiğini belirtmiştir³⁶⁷. Bunu Marquart şöyle izah etmiştir. İrnek, Tuna ağzı ve Dinyester arasına çekilmiş ve kendi bağımsız devletini kurmuştur. Hakim olduğu bölge ise, Bizans İmparatorluğu'nun sınırları içinde değildir. Jordanes'in Küçük İskitya olarak söylediği yer ise bugünkü Dobruca'dır³⁶⁸. Jordanes, Aşağı Moesia haricinde Küçük İskitya'da başka kavimlerin de yerleşmiş olduğunu belirtir. Bu

³⁶¹ G. Fehér, *Attila's Sohn: Irnik, Ungarische Jahrbücher*, XV, 1935, s. 408-409.

³⁶⁵ F. Alheim, *Geschichte Der Hunnen*, I, s. 17 vd.; A. Ahmetbeyoğlu, *Bulgar Hakanlar Listesi*, Tarih Enstitüsü Dergisi, 14, 1994, s. 1-8.

³⁶⁴ G. Fehér, *Attila's Sohn: Irnik*, s. 409-410.

³⁶⁷ *Jordanes*, s. 127.

³⁶⁸ V. Padányi, *Dentu - Magyaria*, Veszprém, 1989, s. 253-254.

sebeple Attila'nın oğlunun Küçük İskitya'da değil de, bu eyalet sınırında yerleşmiş olduğunu tesbit etmiştir. Kısaca: Skirler, Sadagarlar ve bazı Alan grupları Aşağı Moesia ve onunla aynı hat üzerinde olan Küçük İskitya'nın güney cephesine yerleşmişlerdir (kesin olarak Tscherna- Voda- Köstence hattına kadar). Örnek ise halkıyla birlikte iç tarafı Tuna ile çevrili ve güneyi güçlü bir şekilde tahkim edilmiş olan kuzeye doğru uzanan bölgede yerleşmiştir. Yani Kuzey Dobruca'ya gelmişlerdir. Örnek'in akrabası olan Emençur ve Ulkindur (Vitzundur)'lar da Tuna kıyısına yerleşmişlerdir³⁵⁰.

Bizans sınırlarına yerleşen Hunlar ve onlara bağlı gruplar sınır emniyetini temin etmekteydiler. Bu göç hareketleri, Hun devletinin dağılmasından sonraki tarihi hadiselerin neticesinde vuku bulmuştur. Nitekim Attila'nın ölümünden sonra Gepidler Hunları mağlûp etmişler ve Attila'nın en büyük oğlu İlek savaşta ölmüştür. Kardeşleri ise Karadeniz'in kuzey kıyılarına çekilmişlerdir. Burada Gotları yerlerinden sürdükten sonra Pannonia bölgesine yerleşmişlerdir. Burada Dengizik ve Örnek devleti yeniden canlandırmak istemişler, bu sebeple Valamer idaresindeki Gotlara saldırmışlardır. Fakat mağlûp olmaları üzerine Gotlar, Dinyeper boyuna yerleşmişlerdir. Gotlar, Romalılarla yaptıkları antlaşmadan sonra, Pannonia'da oturan Sadagarlara aman vermemişlerdir. Bu arada Dengizik tekrar Gotlara saldırmış ancak mağlûp olmuştur. Bundan sonra Hunlar Gotları hiç rahatsız etmemişlerdir. Got baskısı üzerine Sadagarlar imparatorluk sınırları içerisinde yerleşmeye mecbur edildiler. Bunları Bizans'ın müttefiki olarak Suebleri de yanlarına katmış olarak Gotlara saldıran Skirler takip etti. Bu savaşta Valamir hayatını kaybettiyse de Gotlar galip geldiler. Bunun üzerine Suebler, Sarmatlar, Gepidler ve Rugiler ile birlikte Gotlara karşı ayaklandılar. Bunun üzerine Skirler'in bakiyeleri yukarıdaki müttefikleri ile beraber Gotların önünden kaçarak Bizanslılara sığındılar³⁵¹. Bunların yerleştirildikleri yerler hakkında Jordanes şu bilgileri vermektedir: "Sarmatlar, Cemandier ve bazı Hun grupları İlyria'ya; Skirler, Sadagarlar ve Alanlar Moesia ve Küçük İskitya'ya; Rugierler Biza ile Arcadiopolis'e; Ulçindur ve Emençurlar ise Vit, Lom ve İsker kıyılarına yerleştirildiler"³⁵¹.

³⁵⁰ Jordanes, s.127-128; P.Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, bk. *Attila ve Hunları*, s. 120.

³⁵¹ K. Fischer, *Die Hunnen im Schweizerischen Eifischthale*, Zürich, 1896, s. 115 vd.; B. Szász, *aynı eser*, s. 427-429; J. Harmatta, *The Dissolution of the Hun Empire*, I. Hun Society in the Age of Attila, Act. Arc. Hung., 2, 1952, s. 277-304.

³⁵¹ Jordanes, s. 126.

Got mağlubiyetinden sonra Skirler ve Gotlar arasındaki savaş zamanında Dengizik ile İrnek, barış ve eskiden sürdürülen ticari faaliyetlerin ihya edilmesi isteğiyle Bizansa elçi gönderdiler. İmparator ise bu istekleri reddetti. Bunun üzerine Dengizik savaşmak, İrnek ise böyle bir savaşa girmemek düşüncesinde idi. Çünkü kendi memleketinde karışıklıklar hüküm sürmekteydi. Ayrıca eski büyük devletin tekrar kurulmasının mümkün olamayacağını şuurundaydı. Bunun yanında doğudan gelen Ogur göçünün devamlı tazyiki altında bulunuyordu (466)³⁶². Ogur Türkleri'nin Pontus civarında ilerlemelerine dair Priskos'da şu bilgiler verilmektedir. "Aşağı yukarı bu sıralarda Saragur (Sarı Ogur), Urog (Ogur) ve Onogurlar Doğu Romalılara elçiler gönderdiler. Bu kavimler Sabirler'le yapılan harp neticesinde meskûn oldukları yerlerden çıkartılmışlardı ve komşu ülkelerin topraklarını istilâ etmişlerdi. Sabirleri Abarlar (Avar) püskürtülmüşlerdi. Abarları ise Okyanus kıyısında oturan ve bir yerden denizden yükselen büyük buharlarla sislerin, diğer taraftan şimdiye kadar duyulmamış pek çok yırtıcı kuş (grifon)'un yaklaşmasından kaçan kavimler vatanlarından çıkartmışlardı ki, bu yırtıcı kuşların insan soyunu yiyip bitirmeden yok olmayacakları söylentisi vardı ve insanları paralıyorlardı. Bu felâketler neticesi hareketlenerek komşu ülkelere hücum ettiler. Bütün bu kavimler, hücumun şiddetinden dolayı mukavemet edemedi buldukları yerleri terkedip kaçıyorlardı. Öyleki yeni bir yurt arayan Saragurlar ilerlediler ve Akatir Hunları'na rastladılar. Onları harple yenerek tâbi kıldılar ve özellikle Romalıların dostluğunu kazanmak amacıyla elçiler yolladılar. İmparator elçileri iyi kabul etti ve hediyelerle memnun ederek geri gönderdi"³⁶³.

Bunun üzerine İrnek ve bazı Hun grupları Pontus boyundaki steplerden ayrılarak, Bizans İmparatoru'ndan toprak rica ettiler. Ogur Türkleri ile aralarında sadece Don nehrinin kalması üzerine, aceleyle sınırların müdafaası karşılığında Tuna boyuna yerleştiler. Bu gelişmeler karşısında Dengizik Bizans'a karşı savaş açtı ve 469 yılında harp meydanında öldü. Bunun üzerine İrnek, kendisine tâbi olanlarla birlikte 466 yılından itibaren Kuzey Dobruca'ya Bizans'ın tebası olarak yerleşti. İrnek'in daha sonraki siyasi faaliyetleri ve hayatı hakkında tarihî kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Yalnız kendisine bağlı kitlelerle doğuya doğru çekildiğinden bahsedilmektedir ki, bunun neticesinde kuzey-batı Karadeniz kıyılarında daha önce doğu Avrupa'ya göç

³⁶² G. Fêher, *A bolgor - törökök kapcsolati a magyarsággal és a legújabb magyar östörténet kutatás*, Szászadok, 1935, s. 515 vd.

³⁶³ *Priskos*, s. 65-66.

etmiş olan Ogur Türkleri'yle karışarak tarihte Bulgar diye bilinen Türk Devletin kökenini oluşturmuşlardır³⁶⁴.

Nitekim Bulgar Türklerine ait olan "Hakanlar Listesi"nde de Örnek Bulgarlar'ın atası olarak gösterilmiştir. Bulgarlar'ın teşekkülü ise yukarıda Priskos'un anlattığı Ogur Türkleri'nin Doğu Avrupa'ya ilerlemeleri hadiseleriyle alakalıdır. Ogurlar, Don-Yukarı Dinyeper arasında yaşayan Akatir Hunları'na saldırdıktan sonra Bizansın müttefiki sıfatıyla İranlılara karşı savaştılar ve bugünkü Gürcistan ile Ermeni topraklarını tahrip ettiler. Bu arada Ogur birliğinin zayıflaması neticesinde yeni teşkilatlanmalara gittiler. Volga'dan Tuna ağzına kadar büyük bir sahada federasyonlar teşkil ettiler. Bunlardan Oturgur (Utugur ~ Utrirgur = 30 Ogur) adıyla bir Ogur grubu Kafkasya'da kaldı. Don ile Kuban nehirleri arasında On-ogur, Don ve Dinyeper arasına Kutrigur (9 Ogur)'lar yerleşti. Ayrıca Bittugur (5 Ogur), Ultingur (6 Ogur)'lar, Saragur (Sarı-ak Ogur)'lar da mevcuttu. Ogur Türkleri milâdın ilk yıllarında Orta Volga ve Kama çevresinde oturmakta idiler³⁶⁵. Sabirler ise İrtiş nehri civarında bulunmaktaydılar. M.S. II. yüzyılda Volga ve Ural nehirleri çevresinde görünmektedirler. Bu esnada Sabirler Volga ve Kama'dadırlar. M.S. III-IV. yüzyıldan itibaren Ogurlar artık Kafkasya'da görünmektedirler³⁶⁶.

Priskos'un anlattığı 463 yılındaki Avar hücumu ortaya yeni bir durum çıkarmıştır. Avarlar Volga-Ural nehirleri arasında yaşayan Sabir ülkesini ele geçirince, Sabirler Ogurlar üzerine hücum ettiler. Don-Volga ağzı ile Kafkasya arasındaki bölgede bulunan Ogurlar, Sabirler'in hücumu neticesi batıya doğru göç ettiler³⁶⁷.

³⁶⁴ H. N. Orkun, *Attila ve Oğulları*, s. 147 vd.; İ. Kafesoğlu, *Bulgarların Kökeni*, Ankara, 1985, s. 1-3. Kuzey-batı Karadeniz bölgesine çekildikten sonra hayatı hakkında malumat bulunmayan İrnek'in, Doğu Roma yönetimi tarafından para karşılığında öldürülmüş olduğu ilde edilmiştir (E. A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, s. 157). Ayrıca Jordanes'de "Harnak, kendine bağlı alt boyların çoğuyla birlikte Roma hizmetine girmiştir." demektedir ki, bu konuda başka açıklayıcı bilgi bulunmamaktadır (Jordanes, s. 127).

³⁶⁵ *Menander Protector*, bk. *Fragmenta Historiarum Graecorum*, III, neşr. C. Müller, Paris, 1869, s. 202-203; *Ioannes Antiocheus*, bk. *Fragmenta Historiarum Graecorum*, IV, 1870, s. 619; Gy. Moravcsik, *Zur Geschichte Der Onoguren*, bk. *Studia Byzantina*, Budapest, 1967, s. 84-118; Aynı mlf., *Byzantium and the Magyars*, Budapest, 1970, s. 37 vd.

³⁶⁶ D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth*, Londra, 1974, s. 19-63; G. Fehér, *Bulgar Türkleri Tarihi*, Ankara, 1985, s. 15 vd.; Ş. Başstav, *Sabir Türkleri*, Belleten, 17-18, 1941, s. 53 vd.

³⁶⁷ *Procopios, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, neşr. G. Dindorf, II, Bonn, 1823, s. 469; D. Sinor, *Autour d'une migration du Peuples au v. Siecle*, Journal Asiatique, 1946-47, s. 1-19.

Daha sonraları Hunların Gotlara mağlubiyetinden sonra Dinyeper civarında kalan Hun bakiyeleri ile, Kuzey Dobruca'dan yavaş yavaş Doğu'ya doğru çekilen İrnek'e bağlı Hunlar, özellikle kuzey-batı Karadeniz sahillerindeki Ogur grupları ile birleşerek tarihte Bulgarlar diye bilinen Türk devletini oluşturdular. Zaten karışmak, karıştırılmak, karışmış olmak manasına gelen Bulgar diye bir kavim adı daha önce mevcut değildi. Bu isme ilk defa Bizans İmparatoru Zenon (474-491)'ın, 482 yılında Karadeniz'in kuzey-batı sahasında yaşayan topluluktan, Doğu Gotlarına karşı askerî yardım sağlamak vesilesiyle rastlanmıştır. Böylece Doğu Avrupa'da Hun varlığı fiili olarak son bulmuşsa da, asırlar sonra bile buralarda faaliyet gösteren Türk zümreler kaynaklar tarafından zaman zaman Hun diye adlandırılmıştır³⁶⁸.

2. AVRUPA DESTAN VE EFSANELERİNDE ATTILA

Hunların Avrupa'da kısa süren hâkimiyetlerinden gelecek kuşaklara hatıra olarak kalan zengin destanlar, yüzyıllar süren tarihî bir gelişimin ürünü idiler. Hunlar hakkında oluşan destanlar; çeşitli dönemlerin, kavimlerin düşüncelerini, anılarını, hayallerini ve fantazilerini yansıtır. Attila muhteşem zaferler kazanırken yani Hunlar mevcudiyetleriyle Avrupa'da korku saldıkları dönemde, Grek-Roma dünyasında ilk destanlar oluşmaya başlamışlar. Sihirli Geyik Efsanesi, Attila'nın Tanrı'nın kamçısı olarak tasviri, Tanrı Ares kılıcının bulunması ve çeşitli şehirlerin ele geçirilmesiyle meydana gelen efsaneler bunlara örnek gösterilebilir.

Hunların IV. yüzyıldaki Anadolu seferinden başlayarak yakın zamanlara kadar teşekkül eden Hunlara dair destan ve efsaneler, genelde dinî yani kilise menşeli, tabiat üstü olaylara bağlı, mahalli izler de taşıyan malzeme ile ifadelerden teşekkül etmiş ve bir çok kavmin hafızasında yaşaya gelmişti. Destan ve efsanelerin yanında Attila'nın Hunları, bugünkü Avrupa milletlerinin masalları, şarkıları, operaları, şiirleri ile daha bir çok edebî ve sanat eserlerine konu olarak ilham vermişlerdi. Hun devrinden günümüze kadar meydana gelen bütün malzemeyi toplamının imkânsızlığını göz önüne alarak, çalışmamızın bu kısmında sadece tarihî olaylar üzerine doğan destan ve efsanelerden örnekler vermeye çalışacağız.

Bunların birincisini Süryani ve Ermeni kaynaklarında geçen, Hunların İran üzerinden Anadolu içlerine akınlarından neşet eden "Süryani Büyük İs-

³⁶⁸ St. Runciman, *A History of the first Bulgarian Empire*, Londra, 1930, s. 1-22.; D. Obolensky, *aynı eser*, s. 64 vd.; İ. Kafesoğlu, *Bulgarların Kökeni*, s. 2; P. Váczy, *aynı eser*, s.121.

kender Hıristiyan Efsanesi" oluşturmaktadır. Bu efsanede, Daryal geçidinde bulunan Kafkas kapısının kapanması Hunlara bağlanarak, Hunlar ülkelerini ele geçirmesinler, İskenderiye'deki kütüphaneyi de yağma etmesinler diye, Büyük İskender tarafından kapının kuzeye kapandığı anlatılır. Hunlar bilinen hareketleri sırasında, Dicle ve Fırat nehirlerinin doğduğu yerden hareketle Ermenistan'a varıyorlar ve daha sonra Musaş dağına aşarak Bahl-Lepta ovasına iniyorlar. Burası büyük dağlar tarafından kuşatılmaktadır. Tüccarlar Büyük İskender'e, insan oğlunun bu ana kadar bu dağa tırmanmadığını, ardında Hunların oturduklarını, krallarının Ye'cuc, Me'cuc ve Neval gibi Yafes oğullarının olduklarını, ayrıca Gig, Temron, Tiyomran, Beth-Gamli, Japhobar, Şumardak, Gluşika, Ekşaphar, Şalgaddo, Nişlik, Amraphil, Kaoza kralları bulunduğunu söylerler. Büyük İskender duyduklarından hayrete düşerek üç bin demirci ve çilingir ile üç bin bakırcıyı orada vazifelendirir. Bu ustalara on iki dirsek yükseklikte ve dokuz dirsek genişliğinde muazzam bir kapı yaptırır. Demir ve bakırla bu kapıyı dağa yerleştirir. Bundan sonra da üzerine, Hunların bir zamanlar bu kapılardan çıkarak Romalılar ve İranlılar'ın yurtlarını işgal edeceklerini, sonra ise kendi topraklarına geri çekileceklerini yazdırır³⁶⁹.

Ayrıca Hunların ele geçirdikleri Doğu ve Batı Roma şehirlerinde yaşayan ahalinin düşünceleri ve mücadele ettikleri kavimlerin zihinlerine yerleşen Hun imajı da destan ve efsanelerde mühim bir yer tutar. Nitekim Troyes şehrinin müdafaasına dair oluşan St. Memorius menkıbesinde anlatılanlar şöyledir: "St. Lupus'un Piskopos ve havari olduğu sıralarda, Attila adını verdikleri kötü bir kral korkunç kavmiyle Galya üzerinde hüküm sürermiş. O vakit St. Lupus, duaları ve oruçları ile Troyes şehrinde oturan hıristiyanların daha fazla haksızlığa uğramaması için, göğün hakimine niyazda bulunmuş. Rüyasında bir melek kendisine, on iki çocuğu vaftiz ederek bunları ve bundan başka Presbyter Memorius ile Attila'nın huzuruna göndermesini emretti. Vaftiz edilenler ellerinde haç ve ilâhi terennüm ederek gitsinler. O zaman Allah şehre merhamet edecektir. Gerçekten böyle de oluyor. Mukaddes alay, ilâhiler söyleyerek Brolium'a yahut ta sonradan Memorius'a izafeten St. Mesmin adı verilen yere vasil olur. Hun kralı ilahileri duyunca sarsılır ve kumandanından beni bu suretle incitmeye cüret eden bu kimseler kimlerdir? diye sorar. Az sonra kim oldukları anlaşılır, zira Memorius cesaretle Attila'nın karşısına çıkar ve St. Lupus'un arzusunu bildirir: Şehre dokunması ya-

³⁶⁹ S. Eckhardt, *Efsanede Attila*, bk. *Attila ve Hunları*, s. 124.

saktır. Kumandanın tavsiyesi üzerine Attila masum çocukların boynunu vurdurur. İhtiyar Memorius'u ise haberci olarak ve kendisinin, Hıristiyanların Tanrısından üstün olduğunu bildirmek maksadıyla geri göndermek ister. Sonra sihir eşyasını yani haçı yakmalarını emreder; lâkin o anda ateşten bir kıvılcım sıçrar ve Attila'nın hizmetkârını gözlerinden mahrum eder. O vakit Memorius eğer iman edersen tedavi ederim der; Attila da iman ederim diye yalan söyler. O zaman Memorius ellerini sürerek çocuğu tedavi eder. Attila ona: adın nedir? diye sorar. İman edersen söylerim - iman ederim. Memorius derler. Senin adın nedir. Bana Athela derler, kumandanımın adı Selenus'tur. Bütün inaçlarına rağmen Attila, Memorius'un kafasının kesilmesini emreder. Bunun üzerine rahip Troyes için dua eder. Ardından sihirbaz sandığı rahibin boynunu kendi eliyle keser ve cesedini ırmağa aturur. Lâkin köleler, şehitlerin pılı pırtısı için kavgaya girişirler ve birbirlerini öldürürler. Bir diyakos muavini Memorius'un elbiselerini kurtarmaya ve sonra bir söğüt ağacı çalısı altında saklamaya muvaffak olur. Geceleyn artık gökyüzü çınlar ve yeryüzü sarsılır. Attila ordularıyla alelacele kaçır. Lupus sadık köleleri için ağlar fakat göğün iradesine boyun eğer³⁷⁰.

IX. asırda bugünkü Almanya'da neşet eden ve 11.000 bâkirenin öldürülmesini hikâye eden St. Ursula efsanesinde ise şunlar anlatılmaktadır: "Geçmiş zamanda bir İngiliz kralından kızı Ursula'yı azametli bir putperest prensi zevce olarak ister. Bâkire, Tanrı'nın ihtarı üzerine, nişanlısını Hıristiyan dinine alıştırmaları için üç sene bekâretini muhafaza etmek şartıyla zahirten izdivaca muvaffakat eder. Yanına on kibar aile kızını ve herbirine de biner kişilik mayetle birer gemi katarlar. Bâkireler ordusu, nişanlının şehri önünde gemilerde ikamet ederek dinî alıştırmalarda bulunurlar. Üçüncü yılın sonunda, ilâhi kudretten bir fırtına donanmayı Tiel'e sürükler, oradan da Ren nehri üzerinde Kolonya'ya gider ve demir atarlar. Burada bir melek şehadetleri kehanetinde bulunur. Tekrar gemilere binerek Bal şehrine kadar sokulur ve oradan yaya olarak Roma'yı tavaf ile Havariyun'un mezarları etrafında dua etmeye giderler. Aynı yoldan tekrar o sıralarda artık Hunların tahrip ettikleri Kolonya'ya varırlar. Hunlar gemiden inen bakirelerin hepsini kılıçtan geçirirler. Lakin Hun hükümdarı Ursula'nın güzelliğine tutulur. Kendisine zevce olarak ister. Fakat ret cevabı üzerine onu da okla telef ederler. Gemileri yağma etmek istedikleri zaman Hunlar gemiler üzerinde me-

³⁷⁰ S. Eckhardt, *Efsanede Attila*, s. 139-140.

leklerden 11 lejyon görür ve bunlardan kaçarlar: böylece Kolonya şehri muhasaradan kurtulur"³⁷¹.

Attila'nın ordularıyla birlikte İtalyan şehirlerini ele geçirmesi tarihî hadisesi üzerine bina edilen ve Modena'nın kuşatılmasını anlatan St. Geminianus menkıbesinin hikâyesi şudur: "Surların üzerinde halka cesarat veren muhterem bir baş papazdan Attila kim olduğunu sorar. Bu suale aziz peder : Allah'ın kölesi cevabını verir ve bunun üzerine Attila cüret ederek şunları söyler: Eğer sen Allah'ın kölesi isen ben de Allah'ın kamçısı Attila'yım. İtaat-siz ve efendilerinin emirlerini tutmayan köleleri haklı olarak döver ve kamçılarlar. Geminianus alçak gönüllü bir tarzda şu cevabı verir: Bütün iktidar Allah'ın elindedir, madem ki sen Allah'ın kamçısı olduğunu söylüyorsun, ben buna karşı gelmem, onun kölesi olduğumu söylediğim için kamçısına mukavemet edemem. Bunun üzerine şehrin kapılarını açar ve Hunlar şehri dolaşır; lâkin gözleri görmez olduğundan sallanarak ve elleri boş olarak şehirden çıkarlar"³⁷².

Padua şehri ahali arasında meydana gelen ve Attila'nın yapısının mevzu edildiği bir efsane ise şöyledir.: "Aquilaea şehrini harap ettikten sonra Hun orduları Padua şehrini işgal etmişti. Bu haberi alan şair Marullus, Attila'nın methi için yazdığı bir Lâtince şiiri huzurunda okumak üzere derhal şehre gelmiş ve bir çok zadeğanın da bulunduğu büyük bir kalabalık önünde şiirini okumaya başlamıştı. Şair şiirinde Attila'ya ilahi bir menşe göstermekte idi. Bu kısımları okurken Attila kızmış ve şairi durdurarak: insan Allah ile mukayese olur mu? diyerek bu fena şairi ve şiirini hemen bu meydanda yakmalarını emretmişti. Vaziyet değişmiş, halk derin bir sükûta dalmış, şairi yakmak için itiraz başlamıştı. Nihayet ateş yanmış ve şair ateşe götürülürken Attila işaret ederek: Kâfi... bu şahsa ders vermek istiyorum. Artık hakikati söyleyen ve şanımızı yükselten şairi korkutmayalım... diyerek şiirini dinlemiştir"³⁷³.

VIII. yüzyılın sonlarında veya IX. yüzyılın başlarında yazılmış olduğu tahmin edilen, 70 mısradan ibaret olan Alman yiğitlik destanlarından Hildebrand Destanı da German kavmi ile Attila arasındaki münasebetleri mevzu

³⁷¹ S. Eckhardt, *aynı eser*, s. 141-142.

³⁷² H. N. Orkun, *Attila ve Oğulları*, s. 87-88; S. Eckhardt, *aynı eser*, s. 145.

³⁷³ H. N. Orkun, *aynı eser*, s. 91; A.Thierry, *Histoire D'Attila*, I, s.184.

edinmiştir³⁷¹. Bu destana göre: "Germenlerin uzaklara, yabancı ülkelere olan ezeli hasretleri tarihî-efsanevî bir çevre içerisinde tasvir, Attila'nın himaye ve lütuflarına mazhar olan bir Germen Beyi'nin oğlu ile olagelen vuruşma faciası dramatik olarak tavsif edilmektedir. Destanın kahramanı olan Hildebrand silahtar ağası bulunduğu Dietrich ile birlikte, İtalya'yı boyunduruğu altında tutmakta olan Otokar'ın, dolayısıyla maiyetinde bulunmaktadır. Hildebrand Otokar'ın yiğitleri arasında itibar gören bir kişi sayılıyor. Fakat Dietrich hükümdar Otokar'a olan nefretinden dolayı adamlarıyla doğuya çekilmeye mecbur kalıyor. Hildebrand, doğrudan doğruya tâbii bulunduğu Dietrich'in sefaletе çekilme mecburiyeti karşısında, eski Germen geleneğine göre efendisine sadakat borcu dolayısıyla, Doğu'ya birlikte gidiyor. Yurdunu bırakarak gurbete sürgüne çekiliyor. Evinden barkından, çoluk çocuğundan ayrı olarak otuz yıl savaşçı bir hayat sürüyor.

Sürgünler sığınmış oldukları Hun Kralı'na (Attila'ya) hizmet ediyorlar. Kudretli efendileri, Hun hükümdarı, kendilerini bolca mükafâtlandırıyor. Sonunda kendisine göstermiş oldukları bağlılığa karşılık olmak üzere Hun kralı, Dietrich ile arkadaşlarını, yurtlarına dönebilmeleri için, bir ordu ile İtalya'ya gönderiyor.

Destanın heyecanlı ânı bundan sonra geliyor: Hun ordusuyla İtalya'daki müdafaa ordusu karşılaşıyorlar. Eski geleneğe göre iki taraftan birer seçme yiğit ortaya çıkıp meydan okuyorlar. Güzel silâhlarla pusatlanmış olan Hildebrand bir tarafa, oğlu Hadubrand diğer tarafa, olmak üzere vuruşmaya çıkıyorlar. Hildebrand hasmının kim olduğunu soruyor, Hildebrand'ın oğlu olduğu cevabını alıyor. İhtiyar diğer sorularıyla rakibinin kendi oğlu olduğunu anlıyor. Vuruşmadan çekinerek uyuşmak, kıymetli altın bilezik hediye ederek oğlunu yatıştırmak istiyor, fakat delikanlı ihtiyarın bu hareketini hileye yoruyor, kendisini sinsice yanına çekerek mızrağını saplamak istediğini sanıyor, "Koca Hun! Kocamışsın fakat tam bir düzenbazsın" diye sitem ederek ihtiyarla alay ediyor. Denizcilerden, babasının dünya denizinin batısında, savaşlarda öldüğünü işittiğini, ihtiyarın hiç te yurdundan kaçmış bir zavallıya benzemediğini, silâhlarının varlıklı bir beye sahip olduğunu gösterdiğini söylüyor. Bu sitem ihtiyara pek dokunuyor ve " öyle ise Tanrım beni koru, talih acı olacak, bu kadar savaşlarda yere serilmeyen beni imdi oğlumun kılıcı mı

³⁷¹ C. A. Macartney, *Studies on the Earliest Hungarian Historical Sources VI-VII*, Oxford, 1951, s. 172; H. De Boor, *Tarihte Efsanede ve Alman Kahramanlık Destanlarında Attila*, Ankara, 1981, s. 46 vd.

delecek, yoksa ben kendi oğlumun kanına mı gireceğim; seninle vuruşmadan kaçınan Doğu'dan gelen ordunun en korkağı olmalıdır, lüzum gören denesin" diyor.

Buna rağmen Hildebrand Hun ordusunda kendi derecesinde başka birisini kolayca bulabileceğini söyleyerek genci tekrar yatıştırmaya çalışıyor. Bunun üzerine delikanlı ihtiyara korkaklığını yüzleyince vuruşma başlıyor. Eski Germen töresince, ilkin atlı, sonra yaya olarak çarpışıyorlar. Destanın Almanca metnindeki parça burada kesiliyor. Fakat aynı konudaki diğer metinlere ve bu konuda tamamlanmış olan metne göre Hildebrand, Hadubrand'ın zırhını kılıcıyla delerek kalçasına saplıyor. Hadubrand vuruşmayı bırakarak "Al kılıcımı, yendin" diye uzatıyor. Hildebrand elini uzatınca oğlundan bir darbe yiyor ve "Bunu sana baban değil bir kadın öğretmiş, şerefsizliğinin cezasını ölümle ödeyeceksin" diyerek delikanlıyı yere seriyor ve kılıcıyla göğsünü deliyor³⁷⁵.

Attila'nın batı ülkelerine yaptığı seferlerin tasvir edildiği, 1446 mısradan oluşan, Lâtinçe yazılan ve 973 tarihinde vefat eden I. Eckehard'ın vücuda getirdiği Valthari destanı ise 920-926 seneleri arasında telif edilmiştir³⁷⁶. Bu efsane "Başta Engürüs-Macaristan ülkesinde cesareti ve silâhıyla herkesin güçlü olarak tanıdığı Hunların yalnız çevrelerindeki uluslara boyun eğdirmekle kalmayıp, Cihan-Atlas denizi kıyılarına dayandığını, kafa tutanı yere serip yalvaranı dost tuttuklarını, saltanatlarının 1000 yıl sürdüğünü anlattıktan sonra sözü, önceleri bu ülkelerde yaşamış olarak tavsif ettiği Attila'ya intikal ettiriyor, Batı seferini tasvir ediyor.

Frank, Burgund ve Akitanya kralları, muzaffer hükümdara karşı koymaya cesaret edemiyorlar; kendiliklerinden Attila'ya haraç ve rehine vermek suretiyle sulhu satın alıyorlar. Frank kralı yeğeni Hagen'i Burgund kralı kızı Hildegund'u, Akitanya kralı oğlu Walther'i, rehine olarak Attila'nın sarayına gönderiyorlar. Rehineler asil ruhlu, mülâyim tabiatlı olan hakanın sarayında büyütülüyorlar. Bunların sulh ve harp işlerinde yetişmelerine bizzat Attila bakıyor. Germen prens ve prenseslerinin yüksek ruhî vasıfları Hunlarca teslim edildiğinden, Attila Walther'i devletin erkânı arasına alıyor. Walther'in Hun ordusunda yaptığı muzafferane savaşlar renkli tablolarla tasvir ediliyor.

³⁷⁵ Ş.Akkaya, *Eski Alman Destanlarında Attila'nın Akisleri*, DTCFD, II, 4, 1943-44, s. 562-564.

³⁷⁶ Ş.Akkaya, *aynı eser*, s. 565.

Prenses Hildegund da Hun kraliçesinin itimadını kazandığından, kendisine hazine muhafızı yapıyor.

Bir harpten muzaffer olarak dönen Walther, Hildegund'a yalnızca tesadüf ediyor. Birbirlerine sevgilerini itiraf ediyorlar. Halbuki bunlar esasen beşik kertmesi nişanlı bulunuyorlar. Walther aynı zamanda ana yurduna karşı yenemediği hasretini anlatıyor. Birlikte kaçmak için bir plan kuruyorlar. Attila'nın sarayında verilen bir ziyafette, Walther bütün adamları ağır sarhoş yaparak sızdırıyor. Walther hükümdarın mükemmel silâhlarıyla mücehhez olduğu halde, Attila'nın hazinesinden doldurdukları iki sandığı taşıyan atla, arslanla, kaçıyorlar. Hunlar perişan bir vaziyette kendilerine geldikleri zaman hükümdar gazapla takiplerini emrediyorsa da, Akitinya kahramanı ile karşılaşmaya kimse cesaret edemiyor. Frank kralı hazineyi ellerinden almak üzere 12 kişi ile baskın yapıyor. Fakat bu şahane kahramanın karşısında 8'i ölüyor, diğerleri harp dışı oluyor, kral da yaralanıyor. Nihayet Walther'le Hildegund Akitinya'ya geliyorlar. Düğünden sonra, babasının ölümü dolayısıyla Walther kral oluyor"³⁷⁷.

Hunlar hakkındaki en mühim destanlardan birisi de, V. yüzyıldaki Hun-Burgund mücadelelerinden ilham alan Nibelungen Destanıdır. XII. yüzyılın sonlarında veya XIII. yüzyılın başlarında meydana geldiği tahmin edilmektedir. Yaklaşık 20.000 mısradan meydana gelen ve dili Almanca olan bu eserin ozanı bilinmemektedir³⁷⁸. Destan, Burgund sarayının bir özeti ile başlar ve destanın kahramanı Siegfried'in yetişmesi ile devam eder. Siegfried anne ve babasının şefkatli koruyuculuğu altında büyür, sınıfına uygun davranış ve sanat konularında iyice eğitilir. Daha sonra törenle kılıç kuşanır. Bundan sonra, Siegfried Kriemhild'i istemek üzere Worms'a gider. Hizmetinde olduğu Gunther'i düelloya çağırarak kadar kabına sığmaz bir yiğit, istediği kızı görmek için bir sene sabredecek kadar ince ruhlu ve onurlu bir prensdir. Bu arada Siegfried ile Kriemhild'in ilk kez birbirine yaklaştıkları saray şöleni tasvir edilir. Daha sonra saraya yakışacak görkemli bir tarzda karşımıza çıkan Siegfried, Hagen ve Hagen'in kardeşi Dankwart küçük bir nehir gemisine binerek Ren nehri üzerinden İzlanda'ya kadar giderler. Brünhild bir yerden tanıdığını zannettiği Siegfried'i karşılar ve onu kız istemeye gelen biri olarak görür. O ise, Gunther'le yaptığı antlaşma gereği, kendisini onun hizmetçisi olarak tanıtır. Brünhild ile yarışma yaparlar. Brünhild'in yenilgisinden sonra

³⁷⁷ Ş.Akkaya, *aynı eser*, s. 565.

³⁷⁸ V. De Caen, *Attila*, Normandia, 1990, s. 143 vd.

Siegfried, Brünhild'in adamlarına karşı koyacak kuvvet bulmak üzere, bir zamanlar zaptettiği Nibelungen ülkesine gider. Siegfried oraya varır. Orada bir dev ve Alberich'le savaş yapar. Daha sonra Siegfried'in endişelerinin yersiz olduğu görülür ve gelin de kendi isteği ile Worms'a gelir. Siegfried geceleyin Brünhild'i yola getirir. Fakat onun yalnız yüzük ve kemerini gaspeder, ona hiç dokunmaz ve aynı anda Gunther'i kendi yerine getirir. Genç çift Xanten'e gider. Sigmund adlı bir erkek çocukları dünyaya gelir ve ancak aradan on yıl geçtikten sonra Brünhild'in ısrarı üzerine Siegfried ile Kriemhild Worms'a davet edilirler. Burada kutlanan şenlik, yani törenle kiliseye gidildiği, gelin ve görümcenin tartışmasına bir ortam hazırlar. Bu tartışma uzun olarak anlatılır. Hagen ise o andan itibaren Siegfried'i öldürmeyi düşünür. Eğer o onu öldürecekse, yara almayan yerini bilmesi gerekir. Bu yara almaz yer ejderha kanında yapılan banyo sonucu oluşmuştu. Kriemhild'e, Saksonyalılarla savaş çıkacağına ve Siegfried'in yaşamının tehlikeye gireceğine ilişkin yalan bir haber uydurulur. Hagen Kriemhild'e gider ve ondan kocasının savaş elbisesi üzerinde yaralanmaz yeri işaretlemesini rica eder, çünkü sözde onu korumak ister. Saf ve korkak kadın hain işareti elbise üzerine çizince savuştan vazgeçilir ve onun yerine Odenwald'a bir av partisi düzenlenir. Gernot ve Giselher ondan uzak durur. Siegfried'in cesedi Kriemhild'in kapısı önüne konur. Güya onu haydutlar öldürmüştür. Kriemhild burada da katilleri tanır, fakat öç almaz. Oysa Sigmund 1000 Nibelunglu yiğitle onun arkasında bulunmaktadır. O da üstelik düşman kardeşlerinin yanındadır ve küçük oğlunu dedesi ile Xanten'e gönderir.

Üçbuçuk yıl kardeşlerine içinden düşmanlık besler, ondan sonra görünüşte bir barışma olur. Hagen ona yeni bir üzüntü verir. O, Nibelungen hazinesini ülkesine getirir. Her zaman bir öç bekleyen Siegfried'in katili hazinayı Kriemhild'in elinden alır ve Ren nehrinin dibine atar. Kriemhild 13 yıllık bir dul olunca, bayan Helche ölür ve Attila Rüdiger'i göndererek onu istetir. Kardeşler razı olurlar. Kriemhild bu putperestlin karısı olup olamayacağı hakkında uzun uzun düşünür, iki neden onu buna razı ettirir. Yeniden bol elle vermeyi umar ve Rüdiger ona, kendisine yapılan her tür acının öcünü alacağına söz verir. Eckewart ile doğuya doğru gitmek üzere yola çıkar, Passau'da büyük amcası Pilgrim tarafından törenle karşılanır ve Attila'ya götürülür. Attila, Kriemhild'i Tulln'da karşılıyor, Viyana'da 17 gün toy düğün ediyor, Attila'nın sarayına (Gran'a) geliniyor. Kriemhild 13 yıl evli kalıyor, kendisine büyük saygı gösteriliyor ve bir oğlu (Ortlieb) doğuyor. Fakat içini kemiren intikam duyguları bir türlü sönmüyor. Burgund'lu akrabalarını da-

vet için Attila'ya rica ediyor. İyi kalpli Attila Kriemhild'in kötü niyetini sez-meyerek okuyucular gönderiyor. Burgund'lular icabet ediyorlar fakat ihtiya-ten kuvvetli bir ordu ile geliyorlar. Yolda su perileri, hudut bekçisi kendileri-nin tehlikeye gittiklerini tefe'ül ettikleri halde yola devam ediyorlar, Bern'li Dietrich konukları karşılıyor. Nibelungen kahramanının ölümüne hâlâ ağ-lamakta olan Kriemhild'den sakınımlarını söylüyor. Kriemhild konukları soğuk karşılıyor ve Nibelungen hazinesinin ne olduğunu soruyor. Hagen, Ren ırmağına çökerttiğini söylüyor. Kriemhild kendi kandaşı Dietrich'in ak-rabalarına karşı yardımını ister. Fakat bunun yerine Attila'nın kardeşi Blo-edel'i kazanır. Sofrada Hagen Kriemhild'in Attila'dan olan oğlu Ortlieb'e hakaret eder. Kavga başlar, Bloedel bin adamıyla salona girer. Dankwart Blodel'i öldürür, fakat yeniden iltihak eden Hun erleri 9.000 harp uşağını imha ederler. Hagen küçük Ortlieb'i öldürür. Kriemhild Dietrich'in yardı-nımını diler. Dietrich Kriemhild ile Attila'yı dışarı çıkarır. Salondan 7.000 ölü dışarı çıkarılır. Kriemhild Hagen'in kellesini getirene bol mükafat vadeder. Kavga devam eder. Burgund'lular bütün Danimarka'lularla Thüring'lileri öldürürler. Kriemhild Hagen'i rehin bırakmak şartıyla kardeşlerinin hayatını bağışlamak ister, fakat olmaz. Kriemhild sarayı ateşe verir. İçindeki yiğit-ler hararetin şiddetinden kan içerler. Dietrich Hildebrand'ı gönderir; Vol-ker'i öldürür, Fakat ağır yaralı olduğu halde Hagen'den kaçır. Son kavgada Dietrich Hagen'i alt eder, bağlayarak Kriemhild'e getirir. Kriemhild kendi-sine Nibelungen hazinesini teslim ettiği takdirde hayatını bağışlayacağını söyler, Hagen muvafakat etmez. Sonra Kriemhild vaktiyle Siegfried'e ait olan kılıcı çekerek Hagen'in kellesini uçurur. Fakat Hildebrand da Kriemhild'i parçalar. Destanın sonu Attila ile Dietrich'in ve adamlarının ağıtlarıyla niha-yete erer³⁷⁹.

1180 yıllarında yazılan ve Ostrogot kralı Ermanarik'in siyasi hayatından ilham alan Dietrich Destanı, Avrupalı milletlerinin gözündeki Attila'ya bir başka misal teşkil eder³⁸⁰. Bu destana göre: "Kral Ermanarik'in, karısı kir-lettiği Sibich adında sadık bir danışmanı vardır. Sibich beyine kötü öğütler verir; Ermanarik'in tüm soyunu, oğullarını ve yeğenlerini felakete sürükler. O en sonunda onu kandırarak yeğeni Dietrich von Bern'i kendisine çağır-tmasını başarır. Witege Bernli'yi uyarır, Heime hain Sibich'i kamçılar. Diet-rich adanlarını toplayarak onlara kralın çok fazla gücü karşısında savaş ala-

³⁷⁹ Ş.Akkaya, *Eski Alman Destanlarında Attila'nın Akisleri*, s. 567 vd.; H. Schneider - R. Wisniewski, /Türk. terc. İ. Sarı/, *Alman Kahramanlık Destanları*, İzmir, 1992, s. 58.

³⁸⁰ H. Schneider - R. Wisniewski, *ayrı eser*, s. 74.

nını terk etmek zorunda kaldığını açıklar ve Bernli'lerle yaptığı dokunaklı bir veda konuşmasından sonra Ermanarik'in baskısına boyun eğerek Alpler üzerinden geri döner. Attila'nın ülkesine vardığı zaman yanında pek az adamı kalmıştır: Hildebrand, Wolfhart, Sigstap, Helferich ve henüz çocuk yaşta olan kardeşi Diether de bunlar arasındadır ve bu yol yaya olarak gidilmiştir; bir tüccar onunla ilgilenir. Rüdeger von Bechlarn eğilerek onu selamlar, kraliçe Helche onu Attila'ya kazanır. Yıllarca Hunların hizmetinde kalır. Helche'nin akrabası Herrad ile evlendirilir. Sonunda Attila'ya ülkesini geri kazanmak üzere bir ordu kurdurur. Attila'nın Diether'in de yakın arkadaşları bulunduğu Erpf ve Ort adlı en genç oğulları, annenin ürkütücü rüya görmüş olmasına rağmen, ona eşlik edebilirler. Helferich'e onları koruma görevi verilir. Onlara Bern'de kalmaları kesin olarak söylenmesine karşın, onlar gizlice Raben'e giderler ve savaşa katılırlar. Savaştan önce Hildebrand ve düşman ordu komutanı Reinald'ın icra ettikleri bir gösteri yapılır. Dietrich kazanır, fakat çok ağır kayıplara uğrar: Wolfhart kurtulur (veya yaralanır?), Rüdeger'in oğlu Nuodung Witege'ye yenilir. Fakat en kötüsü şudur: Witege Hun prensleri ve Diether ile karşı karşıya gelir. Onlar, görüldüğü kadarı ile, Dietrich'in firarından sonra Ermanrich ile barışmış olan Witege'yi bir asi olarak görürler ve cezalandırmak isterler. Witege bu deneyimsiz genç insanları boş yere uyarır: Onlar Witege'yi öyle sıkıştırırlar ki, Witege onların her ikisini de ard arda öldürmek zorunda kalır. Helferich Dietrich'e felaket haberini götürür. Bunun üzerine o da Witege'nin arkasına düşer: bir zamanlar bizzat Dietrich'in kendisine ait olmuş olan Schemming adlı kısrak, bu arkasına bakmadan kaçanı yıldırım hızı ile savaş alanının dışına taşır. Bu sırada ense-sinde Dietrich'in ateş kusan nefesini hisseder. O sonunda atını dört nala denize doğru sürer ve büyük annesi Wachilt onu karşılar. Dietrich onu izlemeyi bırakmak zorunda kalır ve onu yendiğini sanar ve bu kayıplardan sonra kendisini korkunç yenilginin eşiğinde bulur. Hun ülkesine geri döner, Rüdeger onu Helche ve Attila ile barıştırma işini üzerine alır. Ancak aradan 12 yıl geçtikten sonra, Nibelungen felâketi Attila'nın gücünü kırdığı zaman Hildebrand ve Herrad'ın eşliğinde gizlice ülkesine geri döner; Ermanarik ölmüştür. Sınıra gelince onlara düşman gözülle bakılır, fakat Hildebrand oğlu Alebrand'ı tanır ve büyük bir mutluluk içinde eski karısı Ute'ye kavuşur ve ülke yeniden Dietrich'in eline geçer³⁸¹.

³⁸¹ H. Schneider - R. Wisniewski, *Alman Kahramanlık Destanları*, s. 75-76.

Netice olarak diyebiliriz ki, Hunların özellikle Attila'nın hatıraları Avrupa'da hemen hemen her milletin hafızasında değişik şekillerde günümüze kadar yaşamıştır. Hunlar kısa süre hüküm sürmelerine rağmen, silinmeyecek izler bırakarak tarih sahnesinden çekilmişlerdir. Günümüz milletlerinin, destan, efsane gibi edebî mahsullerle hayalinde oluşan Hun imajında hakikatle gayr-i hakikat birbirine karışmış ve bazen iyi bazen de kötü şöretle karşımıza çıkmıştır. Asrımızdaki Hun, Attila telâkkisine en güzel örneklerden birisi olan ve I. dünya savaşı sırasında Fransızlar tarafından ortaya çıkarılan, 1900'de katledilen Alman elçinin intikamını almak gayesiyle gönderilenlere, Hunların örneğini takibe ikaz gayesiyle söylenen hitabe misal olarak verilebilir: "Merhamet yok, esir alınmayacaktır. Elinize geçen mahvolsun! Hunların bin yıl evvel kral Etzel idaresinde temin ettikleri, tarihte ve efsanede bugün hâlâ yaşayan şöhreti kendinize kazanacaksınız. Yaptuklarınızla Alman adı bin yıl sonra da o suretle yaşasın ki, Çinli bir kimse bir daha artık Alman'a yan gözle bakmaya cüret etmesin"³⁰².

3. HUNLAR DEVRİNDEN KALAN ARKEOLOJİK MALZEMELER

Avrupa'nın, özellikle Macaristan'ın hayal dünyasında ve tarih kitaplarında, edebî eserlerinde, resimlerinde Hunlar silinmez bir iz bıraktı. Özellikle koyun ve at sürülerini süren at üstündeki çobanlar, süs eşyaları takmış panter kürkü içindeki savaşçılar, tahtın üzerinde oturan haşmetli, sert büyük kral Attila'nın tören yemeği gibi Hunları tasvir eden hayali resimler kitap sayfalarını süsledi. Bu sebeple hakkında çok şey söylenen, fakat az şey bilinen Hunları daha iyi tanıma gayesiyle hüküm sürdükleri sahalar arkeologları cezbetti. Bunun neticesinde Volga, Dinyeper ve Tuna bölgesinde birbirleriyle irtibatlı arkeolojik miras keşfedildi. Bu buluntular yer, zaman ve karakter açısından gerçekten Hunlara ait idi. Özellikle Hun bakır kazanlarının zamanı ve kökeninin belirlenmesiyle, onların menşei, izleri iç ve Doğu Asya'ya yani Asya Hunları'na kadar takip edilebildi³⁰³.

Nitekim Doğu Kazakistan ve Moldavya Cumhuriyeti arasındaki bölgede şimdiye kadar yapılan kazılarda, Hunlar zamanına ait olduğu belirlenen 25 mezar açığa çıkarıldı. Ayrıca Tuna ağzı ile Alpler arasındaki Tuna ülkesinde 10 tane kazı kompleksleri bulundu. Buralardan çıkartılan çok sayıda

³⁰² S. Eckhardt, *Efsanede Attila*, s. 143.

³⁰³ F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, I, s. 198-201; Z. Takáts, *Neuentdeckt Denkmäler der Hunnen in Ungarn*, Act. Orientalia, IX, I, 1959, s. 85 vd.

materyaller neticesinde, daha önce bulunan ve müzelerde sergilenen çok sayıdaki parçanın da Hunlara ait olabileceği düşünöldü. Kazılarda, Hun İmparatorluğu'nu kuran, yöneten, üst ve orta tabaka mensuplarından kalan arkeolojik miras ortaya çıktı. Bununla birlikte imparatorlukta çeşitli kavimlerin birlikte yaşaması, buluntuların tasnif edilmesinde mühim bir mesele teşkil etti³⁸⁴. Arkeolojik kazılar, Orta Avrupa'da yanmış, terkedilmiş şehirler ve yerleşim yerleri, Karpatlar' da kül haline gelmiş yüzlerce köy ve kuleler de Hun ordusunun varlığını gösterdi. Bunun yanında Hunların çanak-çömlekçilik, bronz işleri, altın eritme sanatı, camcılık gibi el sanatlarıyla da uğraştıklarını; yıvarlak, arkası kabarık geometrik köprücüklerle süslenmiş, iğne delikli büyük metal ayna, çengelli iğne gibi kullandıkları malzemenin, hareket sahalarında moda haline geldiğini öğretti³⁸⁵. Hun arkeolojik eserleri, şüpheli olanlarla birlikte 5.000.000 km'lik bir alana yayılı idi. Hepsi aynı zamana ait olmayıp, 100-150 yıllık bir dilimi kapsıyordu. Hunların arkeolojik buluntuları Volga'nın doğusunda, Ural ile Ob ırmakları arasındaki büyük düzlüklerde (Tugoswonowo, Kanattas, Kysyl-Adyr, Musljumowo, Mertwije Soli, Fedorowka, Schipowo), Volga'nın ünlü geçiş yerinin iki tarafında kurulmuş olan Saratov bölgesinde ve Volgograd'ın sınır bölgesinin güneyinde (örnek: Wladimirowskoje, Marxstadt, Pokrowsk'taki bir çok buluntu yerleri, Bere-Sowka, Seelman, Rownoje, Kurnajewka, Werchneje Pogromnoje, Nishnjaja Dobrinka) ortaya çıktı. Ayrıca Kuzey Kafkasya'nın orta bölgesinde (Sdwishenskoje, Kudenetowo, Selenokumsk, Chasawjurt, Bylym Osrukowo, Naltschik-Wolnij Aul, Kumbulta, Werchnaja Rutcha, Galajty); Dağistan'da Hazar Denizi yakınları (Kischpek, Utamisch, Iragi), Dnjepropetrowsk, Saporoshje ve Kerson'un Dinyeper'in aşağısından Kırım yarımadasına kadar uzanan bölgesinde (Igren, Nowo-Iwanowka, Tokmak yakınındaki Makartet, Osipenko, Melitopol, Dmitrowka, Nowogrigonewka, Zjuvrupinsk yanında Aleschki, Schtscherbata vadisi, Rudensk, Nikopol yanında); Kırım yarımadasındaki Step bölgelerinde (Kerc, Marfowka, Beljaus iki buluntu yeri ile Feodosija, Krossnog-Wardeiskoje yanında Kalinino, Tschikarenko); Güney Rusya ve Prut arasında (Antonowka, Tiligul, Olbia); Dinyester ve Prut kıyısında, Doğu ve Batı Moldavya (Concesti, Buhaeni, Maritea, Resino yakınlarında Schestatschi); Güney-doğu Karpatları Tuna bükiyle Dobruca'yı bağlayan ve kordon altına alan Buzau vadisinde (Balteri, Gheraseni, Suditi, Cil-

³⁸⁴ V. De Caen, *Attila*, s. 31-34.

³⁸⁵ F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, I, s. 82 vd.

nau); Oltenien'de (Desa, Hinova, Hotarâni, Celei-Sucidava, Coşovenii de Jos) kazılar yapıldı³⁸⁶.

En eski Hun arkeolojik buluntusu, 1831 yılında Silezya Jedrzychowice (arkeolojik literatürde Höckricht diye tanınıyor)'de alçak bir kum tepesinde gün ışığına çıkarıldı. Burada bronzdan yapılmış taşla, günümüze kadar sağ-lam olarak kalan bakır kazan, değerli taşlarla süslenmiş altın levha, değerli taşlarla süslenmiş altın tokalar, altın kemer uçları, altınla yaldızlanmış bronz tokalar (bunlar kemer, çizme belki de at koşumlarının süsleri olabilir) ele geçti. Bu kazı kompleksi, bugünkü bilgilere göre bir mezar yeri idi. Ayrıca Ukrayna'da Makartet'de altın kaplı kayış ucu, altından elbise süsü, yularlar, uzun kılıçlar, üç kanatlı ok uçları, bakırdan kazan parçaları bulundu³⁸⁷. Fakat bunların ne tür kazan parçaları olduğu bilinmemektedir. Büyük bir kısmı yalnızca parça halinde kalmış olan Hun kazanları, orjinal olarak ayak halkasıyla birlikte 35-100 cm. yüksekliğinde ve Orta Asya menşeli idi. Genel olarak küçük, yuvarlak geniş ağızlı bronz kazanlar daha M.Ö.'lere ait kurgan-larda mevcuttu. Bu sebeple, bronz kazanlarının bazıları tarafından İskit eser-leri olarak gösterilmesi tesadüfi değildi. Oysa Hun kazanlarının çıkış noktası İskitler değil, ataları olan Asya Hunları'nın yaşadıkları bölgeler idi. Nitekim Asya Hun prens mezarlarından Noin Ula sahasında aynı tip kazanlar ortaya çıktı. Bu sebeple aynı teknik ve işleme özelliklerini gösteren çok sayıda kaza-nın Obi ırmağından Troyes şehrine yani Mauriacum savaş alanına kadar bir çok yerde bulunması (Avrupa Hunlarının genişleme sahaları), Asya-Avrupa Hunları'nın devamlılığını karakterize etti³⁸⁸.

Hun kazanlarının çoğu Avrupa'da, Tuna'nın kuzeyinde Romanya düz-lüklerinde ve Tuna-Tisa arasında ortaya çıktı. En büyük ve en görkemli, 1 metre yüksekliğinde, 40-50 kg. ağırlığındaki Hun kazanı, Tisa vadisinden 15-16 km. uzaklıkta Nagyszekos'da ele geçirildi. Nagyszekos altın buluntusu, aynı zamanda sel suları bölgesinde, kum tepeleri yanında (Szako-halom ke-narındaki çok eski yerleşim tepesinde, Törtel sınırında) ortaya çıktı³⁸⁹. Bu buluntular Attila'nın ordu merkezinin Tisa çevresinde, tahminen Körös'ün

³⁸⁶ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 138-139.

³⁸⁷ Z. Takáts, *Catalaunischer Hunnenfund und Seine Ostasiatischen Verbindungen*. Acta Orientalia, V, 1955, s. 146.

³⁸⁸ V. De Caen, *aynı eser*, s. 77 vd.

³⁸⁹ N. Fetüch, *Hunlar zamanına ait olup Szeged-Nagyszékoss'da bulunan prens mezar buluntusu*, II, TTKZ, İstanbul, 1943, s. 1-12; M. Párducz, *Archäologische Beiträge Zur Geschichte Der Hunnenzeit in Ungarn*, Acta. Arc. Hung. 11, 1959, s. 332 vd.

güneyindeki bölgede doğu nehir kıyısında olduğunu düşündürdü. 71 cm. yüksekliğindeki Ionesti kazanı ise, Buzau'da, Hun ordusunun işgal edemediği Arges vadisinde bulunması bakımından enteresandı. Ezilmiş, kulp ve tabanı tahrip olmuş vaziyette idi³⁹⁰.

Bulunan Hun kazanlarının adak yani ölü kurbanı kazanı olduğu ileri sürüldü. Halbuki irili, ufaklı kazanlar, Asya Hunları'ndan beri günlük ihtiyaçlar için kullanılan eşyaların arasında yer alırdı. Bunun yanında eskiden beri ölünün ardından yemek verme âdeti bulunduğundan, mezarlardan çıkan ihtişamlı kazanların da, büyük kitelere verilen yemek için kullanılan kazanlar olduğunu ortaya koydu. Yani bulunan kazanların hiçbiri iddia edilenlerin aksine, ölülerin yakılması ve küllerinin saklanması için kullanılan kazanlar değildi³⁹¹. Hunlar zamanına ait Törtel kazanları, iki kulplu, kenarları süslü, iki yerinden delik tabanlı, kırık ayaklı, mantar biçimli olarak gün ışığına çıktı. Ya kasten zarara uğraıldı yahut ağır hasarlara sebep olabilecek şekilde kullanıldı. Kazan dışarıya çıkarıldığında, beşte ikisi harap olmuş durumdaydı. Bir kulpu kırık ve tabanında kömürleşmiş lekeler görülebiliyordu³⁹². Kapos vadisinde bulunan Högyesz kazanının da tabanı iki yerinden delinmişti ve bir kulpu kırık. Bennisch-Benesov kazanından kopmuş parçalar da bir dağ yamacında bulundu. Çıktığında yanık bir halde idi³⁹³. Moldavya'da bulunan kazan da yanık izleri taşıyordu. 80 cm'lik derinlikten, bir bakır tabakadan dökülmüş çanakla birlikte dışarıya çıktı. Bunların yanmış ve harap halde bulunmasının insan kurbanı meselesiyle alakası yoktu. Çünkü ele geçirilen mezarlarda bir tek yanmış kemiğe rastlanılmadı. Bunun sebebi, buluntuların az derine gömülmesi sonucunda, Hun zamanından beri tabii zararlara maruz kalması idi. Mezarlarda kazanlar bulunmasının en büyük nedeni ise, yukarıda da belirttiğimiz gibi, ölünün arkasından verilen ziyafet ve ölen kişinin şahsî eşyaları ile gömülmesiyle alakalıydı. Nitekim 1977 yılında Ural nehrinin öte yanında, Kysyl-Adyr'de, küçük taş plakalarla kapatılmış bir

³⁹⁰ I. Bóna, *aynı eser*, s. 141.

³⁹¹ I. Bóna, *aynı eser*, s. 141; Z. Takáts, *Neuentdeckte Denkmäler der Hunnen in Ungarn*, Act. Orient., IX, 1959, s. 85-95; P. Tomka, *Der Hunnische Fürstenfund Von Pannonhalna*, Act. Arc. Hung., 38, 1986, s. 423-488.

³⁹² J. Nestor - C. s. Nicolaescu - Plopsor, *Hunnische Kessel aus der Kleinen Walachei*, Germania, XXI, 1937, s. 178-182; R. Harhoiu - P. Diaconescu, *Hunnische Kessel aus Muntenien*, Dacia, 28, 1984, s. 103-112.

³⁹³ Z. Takáts, *Catalaunischer Hunnenfund und Seine Ostasiatischen Verbindungen*, s. 143-159; I. Kovrig, *Hunnische Kessel aus der Umgebung Von Varpalota*, Folia Archologica, 23, 1972, s. 95-121.

mağarada ele geçen buluntulardı. Burada Avrupa Hunları 'ndan kalma mantar kulplu bakır kazanla beraber, daha uzakta demir bir kılıcın kapak parçaları, yay artıkları, üç kanatlı ok uçları, koşumlar ve hayvan kemikleri bulundu³⁹⁴.

Karpat havzasında bulunan bakır kazanlar, en çok Hun askerî bölgesi olan Pannonia'da ele geçti. Ayrıca Kapos vadisinde eksik ayak halkalı 60 cm. yüksekliğinde bakır kazan bulundu. Högyesz köy arazisinde ve Varpalato'da da kenarları harap olmuş, işlemeli kazanlar ele geçti. Troyes, Razova-Benesov (Raase-Mahrish, Hotarani, Olteni ve Bosna), Tuna'da Sucidava'da da sadece kazan kulpu parçaları bulundu. Şimdiye kadar bulunan kazanların yapımı ve kullanımı, Hunların her dönemde nerelerde olduklarının delilleri idi. Kazanların farklı atöyelerde, farklı materyallerden, farklı ölçülerde, sayısız varyasyonlarda yapılması ve yayılması, Hunların saldırılarının ağırlık noktası ve basamaklarıyla özdeş idi³⁹⁵.

Hun arkeolojik buluntularının değişik bir grubu Höckricht'te bulunan kırmızı değerli taşlarla kaplanmış altın levhalar idi. Bunlar belki de parçalanmış olan tacın parçalarıydı. Bunların kenar süsü ve değerli taşlarla kaplanmış üst yüzeyi, Macaristan'da bulunan Csorna altın tacıyla benzerlik gösteriyordu. Bu tac, tek olarak gömülmüş bir kadının başında, mezarda bulundu. Daha sonraları benzer altın taçlar, Maldov'da Buhaeni'de ve Muntienien'de Gheraseni'de görüldü. En güzel örnek, önde ortada stilize edilmiş iki yırtıcı kuş kafası olan, "iki kartallı", aslında açılmış, iki taraflı gösterilmiş doğan başlı, Kerc'de bulunmuş üç tabakadan yapılmış olan taçtır. Kerc'de bulunan taç, Volga'nın öte yanındaki Schipowo'da bulunan taca benzer. Yani Ob çevresinde Csorna'ya kadar uzanan taç buluntularının bir örneğini oluşturur³⁹⁶. Kerc tacına da bir iskelet üzerinde rastlandı. Csorna, Buhaeni, Gheraseni ve Kerc'in aynı teknik ve aynı stilde yapılmış olan taçları, kendine özgü Hun kuyumculuk sanatı işi idi. Altın veya altınla yaldızlanmış gümüş taçlar, kırmızı ve birkaç farklı renkli değerli taşla yapıldı. Aynı stilde toka kaplamaları (en güzel örnekleri, Kistokaj tokası, buluntu yeri bilinmeyen bir toka ve Nowogrigorewka toka kaplaması) ve kılıç kını kaplamaları da görüldü. Kalinino buluntularındaki kaplamalar, Pécs-Üszögpuszta'da açığa çı-

³⁹⁴ V. De Caen, *Attila*, s. 35-39.

³⁹⁵ F. Altheim - H. W. Haussig, *Die Hunnen in Osteuropa*, 1956, s. 31-56; K. Enoki, *Sogdiana and the Hsiung-nu*, CAJ, 1, 1, 1954, s. 43.

³⁹⁶ E. Garam-A.Kiss, *Népvándorlás Kori aranykincsek a Magyar Nemzeti Múzeumban*, Budapest, 1992, s. 21 vd.

kan kılıç kaplamaları, Bataszek'te ve Jakuszowice'dekiler, Budapeste'deki Zuglo altın tacının kopuk parçaları, Zmajevac'da çıkarılan kemer başları, Jakuszowice ve Nowogrigorewka mezarlarında bulunan at koşum süsleme parçaları, Hun kuyumculuk sanatının güzel örnekleri idi³⁹⁷.

Metal tacların kullanılması, Don ağzının batısında direkt olarak ne Hunların görünmesinden, ne de Hun İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra moda idi. Fakat Hunlar zamanından kalan yirmiden fazla kadın mezarından çıkan taç mevcuttu. En doğuda bulunan altın taç Ob ile Baltık denizi arasındaki bölgede, en batıda ise Csorna'da ortaya çıktı. Çünkü Hun yerleşim yerleri buralar idi. Daha batıya doğru gidildikçe sadece ordular bulunurdu. Bulunan taşlar, asil Hun kadınlarının lüks takılarıydı³⁹⁸.

Avusturya'nın ortasındaki Untersiebenbrunn'da bulunan zengin, farklı buluntular oldukça dikkat çekti. Bu kazılarda ortaya çıkan buluntular, her elbise için kullanılabilecek altın çengelli iğneler idi. Erkekler gibi ata binen, bu sebeple dar, vücuda oturan, yüksek yakalı düğme ve kopçayla kapanan, genelde kemerle bir araya toplanan Hun kadın elbiseleri için, çengelli iğne kullanmak gerekli değildi. Bunları, birlikte yaşadıkları kavimlerden, normal kültür alış verişi içerisinde aldılar ve ziynet eşyası olarak Hun kadınları tarafından da kullanıldı. Çengelli iğnelerin ekseni bir yarım daire biçimli, iğne tutucusu bir kaç köşeli bir tabaka tarafından örtülmüştü. Böylece süslenme için kullanma imkânı oluştu. Taşlarla süslenmiş ve altın tabakayla kaplanmış çengelli iğneler, Hun zamanındaki Doğu Germen kadın süslerinin bir parçası idi³⁹⁹.

Arkeolojik kazılarda ele geçirilen Hunlara ait malzeme içerisinde en önemlisi ok ve yaylar idi. Hun askerlerinin en önemli aksesuarları, bir Avusturyalı araştırmacının da dediği gibi, elâstikî ağaçtan yapılmış, iki ucunun sonu ve ortası kemik levha ile sertleştirilmiş, bundan dolayı bileşikler yayı diye de adlandırılan, "mucize silâh", ters hareket edebilen "reflex yayı" idi⁴⁰⁰. Doğu Avrupa'da şimdiye kadar hiç tanınmıyordu. Volga-Dinyeper bölgesinde, Kerç yarımadasında Katakomb'da, Kuzey Pontus şehirlerinin yıkıntı-

³⁹⁷ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 147 vd.

³⁹⁸ V. De Caen, *Attila*, s. 55-60.

³⁹⁹ I. Bóna, *aynı eser*, s. 152 vd.

⁴⁰⁰ I. Zichy, *A Steppék Régi Lovasnomadjai*, Budapest, 1936, s. 68 vd.; F. Altheim - H. W. Haussig, *Die Hunnen in Osteuropa*, s. 46; O. J. Maenchen - Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 165-173.

larında (Tanais, Tiritaka) ortaya çıktı. Yaylar, Hunlar tarafından babadan oğula miras bırakılırdı. Hunlar arasında yay yapan ustalar çok sayıda bulunmakta idi. Batı Pannonia'da tahrip edilmiş bir mezarda, hemen hemen tamamen sağlam, yedi parçadan oluşan kemik sertleştirici bulundu. Viyana Semmering (Avusturya)'de uzunluğu 140-160 cm olduğu tahmin edilen en uzun yay artığı bulundu. Fakat bu uzunluğun, yayın gerilmiş yahut gerilmemiş veya yayın bütün uzunluğu ile alâkalı olup olmadığı açıkça ifade edilmedi. Bu sebeple Hun yaylarının çok büyük ve 1 metreyi aşan uzunlukta olduğu düşünüldü. Ancak İç-Asya'daki mezarlarda bulunan yaylar tatmin edici sonuçlar verdi⁴⁰¹. 1939 yılında Kırgızistan'da Kenkol'de erken Hun devirlere ait olduğu kabul edilen Katakomb mezar açıldı. Deforme olmuş kafataslı bir adam cesedinin yanında asimetrik, kemikle sertleştirilmiş bir yay bulundu. Bunun gerilmemiş durumdaki uzunluğu 105 cm. idi ve 81 cm lik bir oku vardı. Yayın kemik levhası Avusturya-Semmering yayının ilk örneği idi. IV-V. yüzyıllarda Hun fatihleri, daha büyük, daha iyi iş görebilen yaylar ve oklarla donanmışlardı. Kysyl-Adyr buluntuları bunun güzel örneği idi⁴⁰².

Hun yaylarının gerilme mesafesi konusunda önemli bir delil, Kazakistan'daki Aktöbe mezarının bulunmasıyla elde edildi. Burada bulunan yayın gerilim uzunluğu 120 cm, gerilince ise 120 cm'i biraz aşardı. Ayrıca Sewakino kurganında ve Moğolistan'da Hunlara ait asimetrik yaylar ele geçti. Bunların uzunluğu 130-135 ve 120 cm idi. Bunlara istinaden Semmering yayının uzunluğu 120-130 cm olarak tahmin edildi. Aktöbe mezar buluntusunda, kayın ağacı kabuğundan yapılmış 77 cm. uzunluğunda Hunlardan kalma bir okluk bulundu. Bunlara paralel olarak Hun devrinde kullanılan okların üç kenarlı, demirden ve eşkenar dörtgen biçimli, yan kesimli, 3-9 cm. arası uzunluğunda ok uçları vardı. Bunların yanı sıra baklava biçimli yapraklı, çivi stilinde düz ok uçları elde edildi. Ayrıca kemikten yapılmış ok uçları da mevcuttu. Ob çevresinde, Tugoswonowo mezarında bulunan oklukta, demir ve kemik uçlu 32 parça ok çıkarıldı. Bunların yanında Nowogrigorewka, Rownoje, Fedorowka ve Aktöbe mezarlarında da çok sayıda ok bulundu⁴⁰³.

Ok ile yayın yanında kılıç da Hun süvarilerinin temel silâhu idi. İki ağızlı, oldukça dar saplı ve genelde güçlü, kırılmaz olan uzun kılıç, Altaylar, Doğu

⁴⁰¹ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 167 vd.; L. Rásonyi, *Macar Arkeolojisinde Hunlar*, *Ayrılar. Macarlar*, s. 13-14.

⁴⁰² I. Bóna, *aynu eser*, s. 168.

⁴⁰³ I. Bóna, *aynu eser*, s. 169-172; A. Alföldi, *Funde Aus Der Hunnen Zeit Und Ihre Ethische Sauderun*, *Archaeologia Hungarica*, IX, 1932, s. 1-4, 18 vd.

Urallar, Orta Asya ve Kafkasya'dan, Güney Rusya, Ukrayna bozkırları üzerinden Orta Avrupa'ya kadar biliniyordu. Bu kılıç, Germen kılıçlarından daha dar sapı ve aslında zorunlu olmayan çelme sopası ile ayrılırdı. Mezar ve buluntularda çok sayıda Hun kılıcı ortaya çıktı. Hun kılıçları püsküllü süs askıları ile süslü idi. Necef taşı, akik taşı, kalber taşı, kehribar taşı veya magnezyumdan itinayla kesilmiş, kenarları yuvarlanmış silindir yahut düz parçalarla süslüydü. Bunlar 3-6 cm çapında ve altın parçalarla süslü idi. Bu parçalar, aslında parçalar üzerine sokulmuş asılı kulakcıkların kafalarını gösterirdi. Fakat bugüne kadar bu asılı parçacıkların kılıca ne ile ve nasıl takıldığını belirlemek için güvenilir bir buluntu ele geçmedi. Yalnız bunların saptan 15-20 cm aşağıya sarktığı kesindi. Bunların ne anlam taşıdığı bilinmemekte ise de, kılıç sahibinin rütbesini temsil ettiği düşünülmüştü⁴⁰⁴. Tschegem, Selenokumsk, Kerc-Glinischtsche, Nowogrigorewka, Pecs-Üszögpuszta, Bataszek, Pouan, Tournai buluntularında kılıçlar bulundu. Bunlar arasında, böyle kılıçların çok nadir izlerine rastlanması, bunların az sayıda olduğunu düşündürdü⁴⁰⁵. Kılıçtan başka tek ağızlı bıçaklar, Hunların yakın muharebe araçlarından idi. Bu bıçaklar savaş ve av esnasında kullanılırdı. Szirmabeseny, Viyana-Semmering, Leopoldau, Grosswardein, buluntularında bu tip bıçaklar ortaya çıktı. Bir ya da birkaç küçük bayrakçıkla süslü kargı, Güney Sibirya kaya resimlerinde ok ve yayla birlikte Hun süvarilerinin kıymetli silâhı olarak gösterildi. Kargı, ölü gömme töreni sırasında, ölenin mezarı üstüne onun anısına dikilirdi. Kargı demirleri, Hun kazı komplekslerinde çok az sayıda ele geçti. Ayrıca koruyucu malzeme olarak Kischpek mezar buluntusundan parçalanmış bir zırh ve şimdiye kadar tek örnek olan miğfer gün ışığına çıkarıldı⁴⁰⁶.

Bu arada daha önceleri ele geçirilen, kesik uçlu, boynuz biçimli, altın yahut altın kaplamalı, üç köşeli süs levhalarının, son yıllarda yapılan tatbikler neticesinde eyer kaplaması olduğu anlaşıldı. Nowogrigorewka buluntularında dikey oluklarla süslenmiş bronz kenarlı eyer bulundu. Ayrıca Pokrowsk tepe mezarında oluklarla süslü, kuşağı gümüş tabakayla kaplı, pul örnekli bir eyer teçhizatı ortaya çıkarıldı. Bunların dışında Mundolsheim'de; arka yüze-

⁴⁰⁴ E. Garam - A.Kiss, *aynı eser*, s. 34-37; J. Harmatta, *The Golden Bow of the Huns*, AAH, I, 1951, s. 107; I. Kovrig, *Das Diadem Von Csorna*, Folia Archaeologia, XXXVI, 1985, s. 107-113.

⁴⁰⁵ V. De Caen, *Attila*, s. 94-106; T. Péter, *A Szyepei Temetkezési Szokások Sajtos Változata A Hun Halotti Áldozat*, Arrabona, 22-23, 1986, s. 35 vd.; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s.175.

⁴⁰⁶ I. Bóna, *aynı eser*, s. 175-176; Gy. Laszlo, *Die Bewaffnung der Hunnen*, RGA, 2, 1973, s. 453 vd.

yinde sayısız talita ve deri izleri olan, tamamı bozulmadan kalmış olanla, Pecs-Üszögpuszta'da oluklarla süslü, gümüş çevre bantları altın kaplama ile donatılmış olan eyerler ve Schipowo tepe mezarında da eyer tahtası üzerinde, altın levhadan yapılmış eyer süsleme parçası bulundu. Burada süsler, uzaktan bile iyi görünecek şekilde eyer kaşında ve eyer tahtasının ön ucundaydı. Eyerin arka kaşının ise metal bir çemberi vardı. Bu görünürdeki süsler Hun devri için karakteristikti. Nitekim kılıç kınları ve kılıcın tutulacak yerlerinin de yalnızca ön yüzleri süslüydü. Ayrıca Hunlara ait altından veya altın kaplamalı, pul süslemeli eğer takımları ve parçaları; Conceşti, Olbia, Nowogrigorewka, Kurnajewka, Kalinino, Kerc-Katakomb, Galajty, Pokrowsk, Woschod buluntusu, Samara bölgesi Wiladimirowskoje tepe mezarı arkeolojik kazılarında ele geçirildi⁴⁰⁷. Karpat Havzasından Pecs-Üszögpuszta, Pannoniahalma-Szeldomb, Budapeste-Zugló, Levica tuğla fabrikası, Lengyeltoti, Keszthely-Gáüdom, Szeged-Nagyszeksós buluntularında da at başlığı donanımları asılı süs parçaları bulundu⁴⁰⁸. Bu arada Hunlar gibi mükemmel süvariler, örülmüş ipten veya ağaçtan kesilmiş, deriyle kaplanmış, bronz levha ile sağlamlaştırılmış ata binmeye yarayan üzengileri mutlaka kullanmışlardı. Fakat bugüne kadar mezarlar ve buluntularda buna ilişkin hiçbir delil ortaya çıkmadı. At üzerindeki eyerlerin uçları ve üzengiler, reflex yayı kullanan Hun süvarilerine at üzerinde rahatça ok atına imkânı sağlardı⁴⁰⁹.

Macaristan'da Pécs Üszögpuszta kazılarında 70 cm derinlikte, geniş bir alana yayılmış komplekste bir kısmı yok olmasına rağmen 66 parça altın eşya bulundu. Bunların Hun askeri tabakasının ihtiyacı olan herşeyi içine aldığı anlaşılırdı. Bunlar arasında en dikkat çeken, 30 parçalık at koşum takımları ile demirden yapılmış bir dizgin, altınlanmış bir ağız tıkaçı, altın işlemeli ahşap bir eğer ve gem kayışlarının uçları idi. Kayış uçları erkek ve kadın kemer süslerinin aynısıydı. Hunlardan kalan kemer uçları genelde yılan örnekli, değerli taşlarla süslü, altınla kaplı, bronzdan idi. Pécs buluntularında ayrıca altınla kaplanmış okluk, okların üç kanatlı demir uçları (bunlar reflex yayına aitti), demir kargı uçları, uzun saplı iki ağızlı süvari kılıcı, değerli taşlarla bezeli kılıç kınına ait ağız çemberi, altın kaplaması ve kılıç süsleri ortaya

⁴⁰⁷ I. Bóna, *aynı eser*, s. 177-179; A. Alföldi, *Funde aus der Hunnen Zeit und ihre Ethnische*, s. 20.

⁴⁰⁸ N. Fettich, *Hunların Arkeolojik Hauraları*, bk. *Attila ve Hunları*, s. 203 vd.; K. Sági, *Hunkori Sır Keszthely*, *Arc. Ért.*, 82, 1955, s. 185-189.

⁴⁰⁹ J. Harmatta, *The Golden Bow of the Huns*, s. 110 vd.

çıktı⁴¹⁰. Macaristan'da 1979 yılında Pannoniahalma-Szeldomb'da yerin çok az derinliğinde 2 demir kılıç ve 2 yular bulundu⁴¹¹. Ayrıca Ukrayna'da Makartet buluntusunda da 3 kılıç ve 3 yular ele geçirildi. Bataszek buluntularında ise, altın ile kaplı kayış ucu, oval halkalı, ağır, delikleri değerli taşlarla süslenmiş altın kemer ile altınla kaplanmış kılıç ve altın tokalar bulundu. Buradan çıkan tokaların benzerleri Cilnau, Jakuszowice, Radensk, Pawlowka, Nowogri-gorewka, Nowo Iwanovka ve Kırım buluntuları arasında da çıktı⁴¹². Bu tokalar özellikle çizmeyi ayak bileğine bağlayan kayışı süslüyordu ve aynı zamanda rütbe göstergesi idi. Ayrıca Szeged çevresi, Alcsut-Vertesszentgyörgy, Marcalhaza, Baritudvar, Sabor, Tolna, Kispirit, Gárdos, Mörbisch-Ried, Goldberg buluntu yerlerinde de yuvarlak kemerle, kılıç kayışları, çizme tokaları ele geçti. Bunlar altın, gümüş ve kırmızı değerli taşlarla süslü idi. Leng-yeltoü mezar buluntusunda gümüş kemer tokası, kayış uçları, bir kılıç ve at koşum tokası ortaya çıkarıldı. Täska-Fèhèrvizi de ise kılıç, altınla süslü çizme tokası, kılıç kayışı ve kılıç süslemesinde kullanılan kehribar taş parçası bulundu. Hunların oval veya tam yuvarlak çizme tokaları Kafkasya'dan, İtalya ve Galya'ya kadar yayılmışı⁴¹³.

Hunlardan kalan altın parçalar içerisinde en değerlisi eskiden Szeged'e ait, şimdi ise Rösze sınırı içinde olan Macaristan'daki Nagyszeksos'da bulunan 470 gr. ağırlığındaki altın kolyeydi. Altın kolyeler Doğu Kazakistan'dan Tuna bölgesine kadar Hun mezarlarında çıkarılmaktaydı. Ayrıca Kesztely buluntularında altın çizme bağı bulundu. Bu bir Hun erkek çocuk mezarından çıktı. Bunlardan başka buluntular arasında kaplar ve bu tür şeylere işaret eden parçalar da vardı. Mesela 8 yapraklı çiçek desenli camlı bir tas, yuvarlak cam veya değerli taş levhalar ile süslü ayaklı kupa, tahta taslar, çanaklar (bunların bazılara altınla süslü idi) ve altın tas ele geçti⁴¹⁴. Hunlar zamanından kalma Ukrayna'daki Makartet buluntuları arasında, iki uzun kılıç, bir bakır kazanın kırık parçaları, demir tutamaklı eritilmiş bir bronz kazan parçaları, üçüncü bir kılıç parçaları, elbise süsü olarak kullanılan altın payet, yular, üç ağızlı yay ucu, yılan örnekli altınla yaldızlanmış gümüş kaplamalı kayış

⁴¹⁰ A. Alföldi, *Archäologische Spuren der Hunnen*, Germania, XVI, 1932, s. 135-138.

⁴¹¹ Gy. Laszló, *A Hún aranyj jelentésége*, MTA II. Oszt. Közl., I, 1, 1951, s. 106-115.

⁴¹² I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 184; A. Alföldi, *Funde aus der Hunnen Zeit und Ihre Ethnische*, s. 36-59.

⁴¹³ N. Fettich, *Hunlar Zamanına ait olup Szeged-Nagyszéksós'da bulunanı prens mezarı buluntusu*, s. 6-12.

⁴¹⁴ A. Kiss, *Die Goldbeschlagenen Schalen Der Fürstengräber Von Szeged-Nagyszéksós und Apahida I-II*, Folia Archaeologica, XXXIII, 1982, s. 163-171.

uçlarının yayında, altın bir yüzükle üzeri oymalı kıymetli taşlarla süslü bir başka yüzük ile hayvan başlı altın bilezik dikkat çekti. Nikopol yanındaki Kapulowka'da da taşlı yüzük bulundu. Ayrıca Hunlar devrinde cırcır böceği şeklinde yapılan süs eşyası çok yaygındı. Asya Hunları'ndan beri cırcır böceklerinin değişik madenlerden yapılarak kullanıldığı ve bunların rütbe ifade ettiği bilinirdi⁴¹⁵. Melitopol-Kzlyjarskaja'da 1945, 1947-48 yılı kazılarında kafatasında taç bulunan kadın mezarı, Schipowo, Mertwijs Soli mezarlarında ise silâhlı olarak gömülmüş IIun iskeletleri ele geçti. Ayrıca Dulceanca ve Koktal'de altından ve değerli taşlardan yapılmış taşlar bulunan Hunlar zamanından kalma erkek cesetleri bulundu⁴¹⁶. 1808'de Kuzey Moldavya'da Conceştu'de bulunan mezarın zengin ve makam sahibi olduğu düşünüldü. Çapı yarım metreden büyük, kenarı hayvan figürleri ile süslü gümüş bir kâse de bulundu⁴¹⁷. Kazakistan'ın Aktöbe bölgesinde Hun dönemine ait tuğladan yapılmış bir mezar ortaya çıkarıldı. Ölü, sağlam olan tahta tabutun içerisinde sırt üstü vaziyette idi ve kafasının sol tarafında tahta tencere ile tahta testi, sol kulak bölgesinde ise alınlık veya küpe mevcuttu. Sol kolunda iki tane ok, üzerinde ise savaş bıçağı ve demir bir kuşak duruyordu. Ayrıca süslü bir torbanın içerisinde gerilmemiş uzunluğu 120 cm olan, kemik desteklerle özenle bezenmiş hafif asimetrik bir yay ile, kayın ağacından yapılmış 77 cm uzunluğunda ok kabı, kuzu postu, demir bıçak bulunmuştur⁴¹⁸.

Kazakistan'ın kuzey sınırında, Ural ile İlek nehirleri arasındaki bölgede 1977 yılında mezar izlerine rastlandı. Burada kırık vaziyette ayaklı bir kazan, 85 cm uzunluğundaki kılıcın parçaları, at kemikleri, yay parçaları ve 14 ok ucu, silâh kemerine ait bazı parçalar, kemerin tutturulmasına yarayan demir askı, küçük bir demir kemer, gümüş yüzük ve kıyafet tespit edildi. Burasının ileri gelen bir Hunlu'nun mezarı olduğu tahmin edildi⁴¹⁹.

Sovyetler Birliği'nin Balkar bölgesinde, Hun devrinin lider şahıslarının gerçek gömülmeleri hakkında fikir yürütülmesinin yegâne örneği olan bir mezar bulunmuştur. Hun devletinin büyük şahsiyetlerinden Rua ile Attila'nın mezarlarının da, çok daha zengin olmak kaydıyla buna benzediği tahmin edilmiştir. 41 cm çaplı alçak kurganın altından 2,5 m. derinlikten,

⁴¹⁵ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 178-196.

⁴¹⁶ V. De Caen, *Attila*, s. 107 vd.; J. Csalog, *Hünkori Sír Szekszardon: Laureae Aquincencis*, Budapest, 1938, s. 143 vd.

⁴¹⁷ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, Ankara, 1984, s. 107.

⁴¹⁸ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 235.

⁴¹⁹ I. Bóna, *aynu eser*, s. 235.

4,80 x 2,55 m. büyüklüğünde, güney-kuzey yönlü, ikiye bölünmüş kare şeklinde bir mezar odası ortaya çıkarılmıştır. 2,20 x 2,35 m. büyüklüğündeki ikinci odada kırık vaziyette bir iskelet ve yanında 28 cm. uzunluğunda demir ile, kemikler arasında da alun bir toka bulunmuştur. 3,60 x 2,25 m. büyüklüğündeki birinci oda'da ise demirden yapılmış, gümüşle kaplanmış bir kask, demir kulplu bronzdan yapılmış küçüklü büyüklü iki kazan, zengin at koşum takımları, paslanmış demirden bir zırh, bronz ve gümüşle süslü yıpranmış vaziyette tahta eyer, kısa bir kılıç, tahta ve topraktan kaplar, mavi taşlarla süslü alun tenekeler, alun tokalar ele geçmiştir. Mezardaki iskeletin Hunlara tâbi olan Alanlı bir ileri gelene ait olduğu sanılmaktadır. Ortaya çıkan malzemenin Hunlar arasında kullanılan eşyayla aynı olduğundan, Hun ülkesinde ileri şahsiyetlerin defin şekillerine bir örnek teşkil edebileceği düşünülmüştür¹²⁰.

¹²⁰ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, s. 97; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 264-265.

IV. BÖLÜM

AVRUPA HUNLARININ TEŞKİLÂT VE SOSYAL HAYATI

1. TEŞKİLÂT

a- İmparator (Kagan)

Avrupa Hun devlet başkanlarının kullandığı ünvanlar bilinmemektedir. Bu sebeple bizim çalışmamızda da, onlardan bahsederken imparator veya hükümdar tabirleri kullanılmıştır. Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Hunlar'da da hâkimiyetin karizmatik yani Tanrı tarafından bağışlandığı görülmektedir¹²¹. Bunun en güzel vesikası ise, Akatir beylerinden Curidachus'un Attila'ya hitaben söylediği şu sözleridir: "... Attila fetih ganimetlerinden hissesini alsın diye Curidachus'u huzuruna davet etti. Fakat Curidachus bir tuzak sanıp, insanın Tanrı huzuruna çıkmasının zor bir iş olduğunu söyledi. Şayet insan güneşe bakamazsa Tanrıların en büyüğüne nasıl bakabilir ki?..."¹²².

Hun devlet teşkilâtının tepe noktasında hükümdar bulunmakta ve devlet iki bölüm halinde idare edilmekteydi. Doğu-batı olarak adlandırılan bu ikili teşkilâtta kanat yöneticileri merkeze bağlı ve hükümdarın yüksek hâkimiyeti altında idi¹²³. Lâtin ve Bizans kaynaklarında hükümdar Hunların büyük kralı, kanat idarecileri ise küçük kral olarak isimlendirilmişlerdi¹²⁴. Kanat sorumluları aynı zamanda Hun hükümdar ailelerindendi (Basık ve Kursık'ın olduğu gibi). Kaynaklardan ismini bildiğimiz ilk Hun hükümdarı Balamir idi. Daha sonra adı geçen Uldız ise özellikle Bizansla münasebetleri yürütmekte ve Batı kanadı kralı idi. Bunun Attila ile akrabalık derecesi bilinmemektedir. 412 yılında ismi geçen ve hakkında hiçbir malûmat olmayan Karaton'da hükümdardı. Attila'nın amcalarından Rua büyük Hun kralı, Aybars ve Oktar ise kanat yöneticileri idi¹²⁵. Ayrıca merkezi idarede hükümdardan

¹²¹ P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, s. 97; İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 237.

¹²² *Priskos*, s. 37.

¹²³ B. Szász, *A Húnok Története Attila Nagykiraly*, s. 490.

¹²⁴ P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, s. 89.

¹²⁵ B. Szász, *aynu eser*, s. 127, 165 vd.

sonra yetkili olan ve orduya kumandanlık eden Başbakan veya Başvezir konumunda diyebileceğimiz birisi bulunurdu. Bunun hanedandan olması şart değildi. Nitekim Attila devrinde bu makamda Onegesius bulunmaktaydı¹²⁶.

Hunlarda veraset sisteminin nasıl intikal ettiği kesin kaideler içerisinde bilinmemektedir. Bunun en büyük sebebini ise, ismi bilinen Hun yüksek idarecilerinin akrabalık derecelerinin tesbit edilememesi oluşturmaktadır. Bunun yanında tahta geçecek kişinin asil olması gerektiği bilinmektedir. Nitekim Attila'nın Bizans imparatoruna söyledikleri buna delildir¹²⁷. Rua'dan itibaren veraset usulü daha net haldedir. Hun hükümdarı Rua'nın vefatından sonra yerine, kardeşi Muncuk'un oğulları Bleda ile Attila geçmişlerdir. Bu esnada diğer kardeşler Oktar ve Aybars ile Rua'nın evlatları bilinmemektedir. Bu sebeple niçin Attila'nın Hun tahtına oturduğuna kesin cevap verilememektedir. Attila'dan sonra ise gönlünün küçük oğlu İrnek'te olmasına rağmen, büyük oğlu İlek başa geçmiştir. Bu sırada küçük çaplı taht kavgaları olmuşsa da, Hun ileri gelenlerinin desteği ile İlek Hun hükümdarı olmuştur. Çünkü daha babasının sağlığında protokolde onun sağında yani ikinci sırada oturmuştur¹²⁸. Hun veraset usulü hakkında en karanlık noktayı Hun hanedan üyelerinin tam sayısının bilinmemesi ve dağılışımdan önce de taht kavgalarının olup olmadığı meseleleri oluşturmuştur.

Hun devlet mekanizmasında, merkez ve merkez dışında muntazam bir teşkilatlanma olduğu görülmektedir. Bunun yanında maalesef rütbe ve makamların isimleri bugüne kadar bilinmemektedir. Hunlar hakkında malumat veren kaynaklar bu konuda yetersiz kalmaktadırlar. Buna rağmen Lâtin ve Bizans tarihlerinde ismi geçen şahısların fonksiyonları biraz ipucu vermektedir. Merkezde hükümdarın yanında başvezir diyebileceğimiz birisi bulunmaktadır. Bu aynı zamanda hükümdar sefere çıkmadığı zaman orduya kumanda etmektedir. Mükemmel protokol kurallarının olduğu merkez teşkilâtında, müşavirler, elçiler, saray muhafız komutanları, kâtipler ve komutanlar da bulunmakta idiler¹²⁹.

¹²⁶ J. Harmatta. *A Hun Birodalom Felbomlása*, MTA. II. Oszt. Közl. II, 2, 1952, s. 171 vd.

¹²⁷ Attila'nın İmparator Theodosius'a hitaben söyledikleri şöyledir: "Theodosius ve Attila parlak ve asil babaların oğullarıdır. Attila, kendi babası Muncuk'dan aldığı soyluluğu muhafaza etmiştir. Fakat Theodosius babasından aldığı soyluluğu kayıp etmiştir. Çünkü kendisine haraç ödediği için köle durumuna düşmüştür" (*Priskos*, s. 55).

¹²⁸ *Priskos*, s. 48, 50; P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, s. 96.

¹²⁹ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 29, 106 vd.

Merkez dışında ise en yüksek mertebeyi kanat idarecileri işgal etmekteydiler. Bunlar hükümdar ailelerinden idiler. Merkezi idareye tam olarak bağlı olmakla birlikte, hükümdarın bilgisi dahilinde komşu devletlerle münasebetler de tesis ediyor idiler⁴³⁰. Küçük Hun yerleşim birimleri de Hun beylerinin sorumluluğu altında idiler⁴³¹. Ayrıca Hunlar hâkimiyetleri altına aldıkları kavimleri iç işlerinde serbest bırakmışlardır. Bunlar kendi kralları tarafından idare edilmişlerdir. Bu tâbi devletler tesbit edilen vergiyi ödemek, istendiği zaman askerî kuvvet göndermek, Hunların izni ve aracılığı olmadan dış münasebetlerde bulunmamak ile yükümlü tutulmuşlardır. Fakat isyan teşebbüslerinde bulduklarında özerklikleri ortadan kaldırılarak, başlarına Hun idaresince tesbit edilen yöneticiler atanmıştır⁴³².

b- Hâtun

Hâtun Hun devlet yönetiminde söz sahibi idi. Ayrıca hükümdarın ilk eşi olması, ondan doğacak çocukların geleceğin hükümdarı olması hasebi ile, asil kandan yani Türk olması gerekirdi⁴³³. Nitekim Attila'nın birçok hanımı ve çocuklarının olduğu söylenirse de, yalnız ilk eşi Arıkan (Arıg-han)'dan olan oğulları taht üzerinde hak sahibi olmuşlardı. Hakkında bilgi sahibi olduğumuz Arıg-han, Attila'nın sarayında kendisine ait gayet süslü ve gösterişli bir köşkte oturuyordu. Kendi hizmetine bakan özel erkânı bulunmakta idi. Hun ülkesine gelen elçiler Attila ile birlikte kendisine de hediyeler getirmekte ve elçileri kabul ederek görüşmekteydi⁴³⁴. Hükümdarın ilk eşi olan hâtun'dan başka diğer kadınların da Hun devlet teşkilâtında yeri vardı. Nitekim Bleda'nın eşi kocasının ölümünden sonra, yaşadığı köyün sahibesi ve idarecisi idi. Asil olduğu bildirilen bu kadın da, şiddetli fırtına ve yağmurdan dolayı yollarını kaybederek köyüne gelen Bizans elçilik heyetini kabul ederek onlara çeşitli hediyeler göndermişti⁴³⁵. Bunun yanında diğer Hun kadınları da toplum içerisinde saygı ve itibar görmüşler, sosyal hayatta da aktif olmuş-

⁴³⁰ P. Váczy, *aynı eser*, s. 85-87.

⁴³¹ Priskos, s. 51. Ayrıca elçilik vazifesiyle Hun ülkesine giden Olympiodorus da, aşiretlerin kendi reislerine sahip olduğunu bildirmiştir. *Olympiodorus*, bk. *Fragmenta Historicorum Graecorum*, IV, neşr. C. Müller, Paris, 1851, s. 61.

⁴³² B. Szász, *aynı eser*, s. 280-81; J. Harmatta, *The Golden Bow of the Huns*, AAH, I, 1951, s. 141-142.

⁴³³ İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 258.

⁴³⁴ Priskos, s. 45, 50.

⁴³⁵ Priskos, s. 38-39.

lardı¹³⁶. Bunun en güzel örneğini de Priskos'daki şu kayıtlarda görmekteyiz: "Bu köye Attila yaklaştığı zaman kızlar karşılamağa çıkular. Uzun beyaz tüller altında yedi kız ilerliyordu. Bu tüller o kadar uzundu ki, uçlarını da iki kız tutuyordu. Bu tül sırası da epey çok olup bütün kızlar İskit şarkıları söylüyorlardı. Yol o taraftan geçtiği için Onegesius'un evine doğru yaklaşıncı, Onegesius'un hanımı bir çok hizmetçi kızla beraber Attila'yı karşıladı. Selam verip, İskitler nezdinde çok büyük saygı ifadesi olmak üzere yanlarında getirdikleri yiyecek ve şaraptan almasını rica ettiler. Attila sevgili adamının karısının isteği üzerine atının üzerinde takdim edilenleri yedi ve o yerken onun etrafındaki barbarlar da gümüş tabakaları el üzerinde Attila'ya doğru tutuyorlardı. Kendisine verilen kadehi de içtikten sonra diğerlerinden daha yüksek bir yerde olan sarayına çekildi. Biz de Attila'nın oğlu ile seyahatten dönmüş olan Onegesius'un emri üzerine onun evinde misafir olduk. Hanımı ve akrabaları tarafından ağırlandıp öğle yemeğimizi yedik"¹³⁷.

c- Meclis

Devlet idaresinin temelini oluşturan meclis, Asya Hun İmparatoru Motun zamanından (m.ö. 209-171) beri eski Türk devletlerince bilinmekte idi. Bu meclislerde devletin ve tüm ülkenin meseleleri gündeme getirilip, görüşülerek karara bağlanırdı. Ayrıca hakanlık makamı boş ise, yeni hakan seçimi ve gerektiği takdirde töreye yeni hükümlerin ilave edilmesi de meclis tarafından yapılırdı. Hükümdarın başkanlığında toplanan meclise, meclis üyesi olan devlet yetkilileri, tâbi beyler, krallar ile yabancı zümrelerin temsilcileri katılırlardı¹³⁸. Gerek katılanlar gerekse fonksiyonları bakımından en geniş bilgilere sahip olduğumuz Asya Hun ve Göktürk devletlerindeki meclis faaliyetlerine, diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Avrupa Hunlarında da rastlanıldı¹³⁹. Fakat Avrupa Hunlarında varlığını bildiğimiz meclisin yapısı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Yalnız tarihçi Priskos'un, kendisinin de dahil olduğu Batı Roma elçilik heyetinin tekliflerini Attila'nın huzurunda müzakere eden ve logades diye adlandırdığı Hun ileri gelenlerinden bahset-

¹³⁶ L. Hambis, *Attila et Les Huns*, Paris, 1971, s. 116-127.

¹³⁷ *Priskos*, s. 40.

¹³⁸ İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 246 vd.

¹³⁹ Nitekim ilk defa Ammianus Marcellinus, "ağırlıklı konular hakkında özen gösterildiğinde, bu mevzuda seçkin topluluğa (seçkinler meclisine) danışılır" diyerek meclisin varlığına işaret etti. (*Marcellinus*, s. 384).

mesi⁴⁰, Jordanes'deki Attila'nın yapacağı işlerde etrafına danışırды kaydı⁴¹, Hunlarda meclisin mevcudiyetinin delili olmuştur. Faaliyetleri hakkında başka kayıt bulunmayan Hun meclis toplantılarına katılanların kimliği hakkında da kaynaklarda birşey bilinmemektedir. Buna rağmen Attilanın davetindeki harika protokolü anlatan Priskos'daki şu satırlar, meclis'in yapısına dair belki biraz bize ışık olabilir: "Çadırımıza döndüğümüz zaman Orestes'in babası gelerek Attila'nın bizi saat dokuzda (öğleden sonra üçte) yemeğe davet ettiğini haber verdi. Davet saatini bekleyerek saat dokuzda Batı Roma elçileri gibi davete icabet ettik. Kapının eşiğinde tam Attila ile karşı karşıya durduk. Oturmadan önce bunların örf ve adetlerine göre Attila'ya selam vermek üzere sâkiler elimize kadeh verdiler. Elimizde bu kadehle oturmadan önce selam verdik. Verileni içtikten sonra yemek sırasında oturmamız icabeden iskemlelere oturduk. İskemleler her iki tarafta ve duvarın yanında idiler. Ortada bir divanda Attila oturuyordu. Arkada bir divan daha vardı. Bunun arkasında ise bir kaç merdivenin üzerinde Attila'nın özel dinlenme ikametgahı vardı. Burası işlemeli tül perdelerle süslenmiş ve örtülmüştü. Tıpkı Grekler ve Romalıları düğün evlerine benziyordu. Yemekte en hürmetli yer, Attila'nın sağ tarafı idi. İkinci mevkii sol tarafı idi. Biz de bu sol tarafta oturduk. Fakat üstümüzde Berichus adlı bir İskit reisi bulunuyordu. Onesius Attila'nın sağ tarafına oturmuş, karşısında da iki oğlu yer almıştı. En büyük oğlu ise Attila'nın divanında ve belirli bir uzaklıkta oturmuş olup babasına saygıdan dolayı gözlerini öne eğmiş bulunuyordu. Hepimiz yerimize oturur oturmaz (oturduktan sonra) sakî geldi ve şarap dolu kadehi Attila'ya verdi. Attila bunu alıp sıraya göre ilk adamı selâmladı ve şerefine içti. Selâmı alan, hemen ayağa kalkıyor ve içinceye kadar veya iade edinceye kadar bir yere oturmuyordu. Daha sona ayağa kalkan, şarabı içmeden Attila'ya sağlık diliyor sonra içip oturuyordu. Attila'nın şarapçısı gittikten sonra diğer şarapçılar geldiler. Çünkü herkesin ayrı ayrı şarapçısı vardı"⁴².

"Ertesi gün Attila bizi bir kez daha ziyafete davet etti. Ewelki görgü kurallarına uyarak girdik ve yemeğe başladık. Fakat bu sefer Attila'nın büyük oğlu bu ziyafette yoktu ve onun yerine Attila'nın amcası Oebersius (Aybars) bulunuyordu..."⁴³. Ayrıca ifa ettikleri vazife iübarı ile Edekon, Esla, Orestes, Scotta gibi şahıslarla tâbi kralları da göz önünde bulundurmak gerekmektedir-

⁴⁰ *Priskos*, s. 50.

⁴¹ *Jordanes*, s. 106; B. Szász. *aynı eser*, s. 489.

⁴² *Priskos*, s. 48-49.

⁴³ *Priskos*, s. 50.

dir⁴⁴¹. Toplantıların yapıldığı yer, zamanı, üyeleri ve fonksiyonları hakkında bilgimiz olmasa da, Avrupa Hunlarında meclisin varlığına dâir bir başka delilimiz de, Hun başveziri Onegesius'un ismidir. Attila'dan sonra Hun devlet teşkilâtının ikinci adamının adının Grekçe şekli olan Onegesius'un aslı "On-iyi-z (yani on-üge-z)" dir. Bu da meclisin üyesi, başbakan durumunda olan ve hükümdar katılmadığı zaman toplantılara başkanlık eden eski Türkler'deki üge (öge) tabiri ile alâkalıdır⁴⁴⁵. Belki bütün bunlar, Asya Hunları, Göktürkler'deki gibi gelişmiş meclis müessesesinin, detaylı bilgiler olmasa da Avrupa Hunlarında da mevcut olduğunun göstergesidirler⁴⁴⁶

d- Diploması

Hun İmparatorluğunda diplomatik faaliyetlerin temelini günübirlik hadiseler değil, çizilen uzun vadeli politikalar oluşturmuştur. Hun dış politikasını üç safhada ele almak mümkündür. Bunlar: Kuruluş devri, Doğu Avrupa'da devlet tesis edilmesi ve nüfuz alanlarının büyüerek imparatorluk haline gelinmesidir⁴⁴⁷. Kuruluş devrinde dış münasebetlerin esasını, Maeotis Bataklığı (Azak Denizi) civarından Doğu-Avrupa içlerine ilerlemeye başladıkları zamanda, Alanlar ve Gotlar başta olmak üzere büyüklü küçüklü kavimlerin itaat altına alınması oluşturmuştur. Bu esnada bölgede güç sahibi olan Batı ve Doğu Roma İmparatorlukları ile karşı karşıya gelinmemiş, bunların müşkil durumlarından yararlanarak doğuda Anadolu'ya, batıda ise Trakya'ya kadar coğrafya tanınmaya çalışılmıştır⁴⁴⁸. 400'lü yıllara gelindiğine, Avrupa'da sistemli bir devlet vücuda getirildiğinde sınırlar Tuna'ya dayanmış ve Hun dış politikasının temelini Doğu Roma oluşturmuştur. Buna göre Doğu Roma devamlı baskı altında tutulmuş, Batı Roma ile ise iyi münasebetler kurularak devam ettirilmiştir. Uldız tarafından tesis edilen bu politika, Attila'nın II. Balkan seferiyle Doğu Roma'yı kat'i olarak hâkimiyeti altına almasına kadar devam etmiştir. Yine bu aşamada İslav, Fin-ugor, German, İran menşeli çok sayıda kavim de itaat altına alınmıştır⁴⁴⁹. Ayrıca burada bir nokta da oldukça dikkat çekmektedir. Bu da Beş-ogur, Alu-ogur, On-ogur, Saragur, Akatir, Sa-

⁴⁴¹ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 106-107.

⁴⁴⁵ F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, IV, s. 284 vd.; A. Donuk, *Eski Türklerde İdari-Askerî Ünvan ve Terimler*, s. 54-55.

⁴⁴⁶ B. Szász, *aynı eser*, s. 72; O.J. Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 145-152.

⁴⁴⁷ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 46 vd.

⁴⁴⁸ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 18 vd.

⁴⁴⁹ A. Ahmetbeyoğlu, *Attila Devrinde Hun-Doğu Roma Münasebetleri*, Türk Dünyası Araştırmaları, 71, 1991, s. 55 vd.

bar (Sapar) gibi çeşitli sahalarda yaşayan Türk boylarının hâkimiyet altına alınmasıdır. Bu hareket belki de, Asya Hunları'nda ve sonraları Gök-türkler'de de görülen Türkleri aynı bayrak altında toplama anlayışının bir yansımasıdır¹⁵⁰.

Rua devrinde başlayan ve Attila'nın hükümrانlığında tamamlanan imparatorluk olma aşamasında ise, Hun dış politikası büyük bir değişikliğe uğramıştır. O ana kadar hep iyi ilişkiler içerisinde olunan Batı Roma İmparatorluğu, artık hâkimiyet altına alınması gereken bir düşman haline gelmiştir. Bu sebeple diplomatik manevralarla Batı Roma baskı altına alınarak, bir Roma seferi için hukukî ve siyasî gerekçeler oluşturulmaya çalışılmıştır. Aslında bütün izlenen politikaların nihai hedefini cihan hâkimiyeti mefkûresi teşkil etmiştir. Nitekim daha Uldız zamanında Bizanslılara hitaben söylenen "güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar her tarafı feth ederim" tehdidinde var olan bu idrak, Attila zamanında, bir çoban tarafından bulunup Attila'ya getirilen harp Tanrısı Ares'in kılıcı efsanesiyle diğer topluluklarında gözleri önüne serilmiştir. Bu ülküye istinaden Batı Roma'nın mutlaka ele geçirilmesi, sonra da İranlılar üzerine yürünmesi fikri yeni Hun dış politikasının esasını oluşturmuştur¹⁵¹. Nitekim Priskos'un şu satırlarında da bu politikanın Romalılara yansıması açıkça görülmektedir: "Hunlar Media topraklarının İskitler'den uzak olmadığını biliyorlardı. Yani Attila oraya gitmek istiyorsa fazla güç olmayacak ve büyük bir yol katetmeyecek. Çünkü harp kuvveti o kadar büyük ki, Hiçbir millet ona karşı koyamaz. Medler'i, Parthlar'ı, İranlılar'ı, mağlûp edebilir ve vergiye bağlayabilir. Biz de keşke İranlılar üzerine gitse ve harp yapsa dedik. Constantiolus da dedi ki; korkarım ki, Attila İranlılar'ı kolayca mağlûp ederek dostu iken efendisi olarak geri dönecek ve şimdi bu vaziyette ve bu rütbede iken kendisine altın veriyoruz. Eğer Parthlar'ı, Medler'i ve İranlıları mağlûp ederse o zaman Romalıların sınırlarını kendi sınırları dışında kabul etmeyecek ve onları köleleri olarak görebilecek, daha ağır ve daha dayanılmaz emirler verecektir. Constantiolus'un söylediği rütbe Roma ordu kumandanı rütbesiydi. Bunun için İmparator'dan aldığı para vergi olarak değil de, bir kumandana ödenen para şeklinde idi. Constantiolus Medler'i, Parthlar'ı ve İranlılar'ı mağlûp ederse, Romalıların kendisine verdikleri rütbeyi de atarak kumandan yerine imparator ismini isteyeceğini de söylemişti. Zaten daha önce de imparator nezdinde kumandanla-

¹⁵⁰ Priskos, s. 24, 37; İ. Kafesoğlu, *aynı eser*, s. 267 vd.

¹⁵¹ Sozomenos, s. 891-894; Priskos, s. 53; B. Szász, *A Hunok Története Attila Nagykiraly, s. 499* vd.; E. A. Thompson, *aynı eser*, s. 89, 149-150.

rının hizmetçi sırasında olduğunu ve kendi kumandanlarının ise imparatorla aynı derecede bulunduğunu söylemişti. Kısa bir müddet sonra iktidar ve nüfuzu artacaktır. Çünkü Tanrı Martis (Ares)'in kılıcı dünyaya çıkmış olup, bu kutsal kılıç savaş tanrısının olduğu için bütün İskit kralları hürmet ederlerdi. Eski zamanlarda bunu kaybetmişler, şimdi ise bir inek vasıtasıyla izini bulmuşlardı"⁴⁵².

Hun İmparatorluğu ile yabancı devletler arasındaki münasebetlerin yürütülmesinde ve takip edilen politikaların uygulamasında elçilerin mühim bir yeri olmuştur. Özellikle Bau ve Doğu Roma devletlerinden, aradaki problemleri çözmek gayesiyle Hun ülkesine çok sayıda elçilik heyeti gidip gelmiştir. Tarihi kaynaklarda ismine rastlanan Hun ülkesine gelen ilk elçinin ismi Olympiodoros'dur. Bu Doğu Roma başkentinden 412 yıllarında, hakkında malûmat sahibi olmadığımız Hun hükümdarı Karaton'un huzuruna gelmiştir⁴⁵³. Hunlar adına elçilik vazifesi ifa eden ilk kişi ise Esla'dır. Daha sonraları bir çok kez Hun devletini dış ülkelerde temsil eden Esla'nın yanısıra, Edekon, Orestes, Scotta, Berichus'un da elçi olarak vazife yaptığı bilinmektedir⁴⁵⁴. Bu arada Hunlar başkentlerine gelen elçilerin rütbe ve kimliklerine çok dikkat etmişlerdir. Nitekim Attila, Doğu-Batı Roma devletlerinden elçi olarak gönderilecek kişilerin alelade insanlardan değil, en aşağı consül veya senatörler'den olmasını, kendisine ve Hun ileri gelenlerine gönderilecek hediyelerinde de nüfuzlarına göre seçilmesine şart koşmuştur⁴⁵⁵. Ayrıca Hunların elçilik hukukuna titizlikle uydukları ve aradaki problemler ne olursa olsun her şartta elçilerin can ve mal güvenliğinin sağlandığı, ihtiyaçlarının temin edildiği anlaşılmaktadır⁴⁵⁶. Elçilerden başka, başkentteki Attila'nın sarayında yabancılarla alâkalı yazışmaları yapan katibler ve çeşitli dillerde tercümanlar da vazife yapmaktaydılar. Bunun en güzel delili de Priskos'un verdiği şu bilgilerdir: "Ertesi gün Onegesius'un yanına giderek hiçbir iş yapmadan zaman harcamamızın doğru olmadığından gitmek istediğimizi ve bunun için de bizi bırakmalarını söyledik. O da, Attila'nın bizi göndereceği bir haberle bırakmak istediğini söyledi. Bir müddet sonra Attila emri hakkında diğer komutanlar ile toplanarak imparatora gönderilecek mektubu katiblere yazdırdı. Bu kâtipler arasında Moesia'lı Rusticius da bulunuyordu.

⁴⁵² Priskos, s. 46-47.

⁴⁵³ Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I Berlin, 1958, s. 468-469.

⁴⁵⁴ Priskos, s. 23, 27, 29, 51.

⁴⁵⁵ Priskos, s. 29-30.

⁴⁵⁶ Priskos, s. 30, 33-34, 36.

Bu adam harbde esir düşmüş, yazı bildiğinden barbarların yanında kâtip olarak bulunmaktaydı..."⁴⁵⁷. Bunlara ilaveten Attila'nın Batı ve Doğu Roma başta olmak üzere, münasebette olduğu devletlerin dahili durumlarını yakından takip eden haber alma ağına (bir nevi casuslara) sahip olduğu da bilinmektedir. Netice olarak bütün bunlar, Hun imparatorluğunda diplomatik faaliyetlerin teşkilâtı ve düzenli olarak yürütüldüğünü göstermektedir⁴⁵⁸.

c- Ordu

Asya Hun İmparatoru Tanhu Mo-tun zamanında (m.ö. 209-174), 10'lu sisteme⁴⁵⁹ göre düzenli orduların teşekkül etmesinden beri ordu-millet mefhumu ile bütünleşen Türkler, hangi coğrafyada bulunurlarsa bulunsunlar kadını-erkeği, yaşlısı-genci ile her an harbe hazır idiler. Avrupa içlerine geniş bir imparatorluk kuran Avrupa Hun devletinin de, her zaman harekete hazır olan büyük bir orduya sahip olduğu bilinmektedir⁴⁶⁰. Fakat bu ordunun teşkilât yapısı hakkında malûmat bulunmamaktadır. Bununla birlikte daha sonraları Germenler ve Bizans devletinde Hunların tesiriyle 10'lu sisteme benzer şekilde düzenlemeler yapılmasından, Avrupa Hunlarında da ordunun 10'lu teşkilâta göre kurulduğu tahmin edilmektedir⁴⁶¹. Maalesef en alt kademedен en üst komuta kademesine kadar komutanların hangi rütbe ve ünvanı taşıdıkları bilinmemektedir.

Avrupa Hunlarının askeri gücünü hükümdarların muhafız kitalarının yanında, muntazam, her zaman harekete hazır vaziyetteki merkez orduları oluşturmaktaydı. Merkez ordularına barış zamanında yüksek rütbeli bir devlet adamı komuta etmekteydi. Hükümdar bizzat sefere çıkduğunda, tabii olarak ordunun komutasını kendisi deruhte ediyordu. Muhafız alayları ise hükümdarı koruma çemberine alıyorlar ve sarayları etrafında nöbet tutuyor-

⁴⁵⁷ Priskos, s. 50.

⁴⁵⁸ Priskos, s. 35; B. Szász, *aynı eser*, s. 497-498.

⁴⁵⁹ 10'lu sistemin esası, 10 bin kişilik kuvvettен oluşan Türk ordusundaki en büyük askeri birlikti. Buna Tümen adı verilirdi. Tümen'ler 1000'lere, 100'lere, 10'lara ayrılmış ve başarılarına da ayrı ayrı kumandanlar olan binbaşı, yüzbaşı, onbaşı tayin edilmişti. Onbaşı'dan Tümen başına kadar ordu, belirli bir komuta zincirinde birbirine bağlanmıştı (İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 270 vd.).

⁴⁶⁰ İ. Zichy, *A Magyar Östörténet*, Budapest, 1939, s. 55-60; O. J. Maenchen-Helfen, *Huns and Hsiung-nu*, s. 239.

⁴⁶¹ B. Szász, *A Hunok Története Attila Nagykirály*, s. 527; F. Altheim, *Attila et les Huns*, s. 126; O. J. Maenchen-Helfen, *Die Velt Der Hunnen*, s. 155 vd.; B. Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul, 1988, s. 84.

lardı⁴⁶². Attila zamanında muhafız kıtalarının başında tâbi Skir kralı Edekon bulunmaktaydı⁴⁶³. Hun ordularının komutanı ise Onegesius'du. Attila'nın başveziri olan Onegesius'un aynı zamanda orduya komuta etmesi, Asya Hunlarında olduğu gibi, Avrupa Hunlarında da 10'lu sistemin sadece askerî alanda değil, devlet idaresindeki yapılanmada da uygulandığının bir delili olabilir. Fakat devletin idarî bölünmesi ile alâkalı fazla bilgimiz olmadığından bu görüş bir tahminden öteye gidememektedir⁴⁶⁴.

Avrupa Hun ordusunun temelini, devletinde esas unsurunu oluşturan Hunlar teşkil etmekteydi. Bunun yanında hâkimiyet altına alınan kavimler de ihtiyaç olduğunda asker göndermekle yükümlüydü. Mesela, Alanlar hâkimiyet altına alındığı zaman, onlarla birlikte Gotların üzerine yürünmüştü. Nitekim Hun devletinin sonuna kadar Fin-ıgor, İslav, Germen, İran asıllı ve tâbi olan bir çok kavim Hun seferlerine yardımcı kuvvet olarak iştirak etmişlerdi. Bunların yanında kanat Eligleri ve Hun beyleri de emrindeki kuvvetlerle savaşa katılırlardı⁴⁶⁵. Bu arada geniş bir sahada harp ve fetih ile meşgul olan Hun ordusunun sayısı acaba ne kadardı?. Buna kesin bir cevap vermek mümkün değil, ancak her geçen gün miktarının arttığı kesindi. Jordanes, Attila zamanında Hun ordusunun 500 bin kişiden ibaret olduğunu belirtmekte ve Mauriacus (Catalaunum) savaşında Batı Roma ile Hunların 165 bin kayıp verdiğini söylemekteydi⁴⁶⁶. Bazı kaynaklar bu rakamı 300 bine kadar çıkartmışlardı. Fakat verilen bu rakamların hepsi mübalağalı bulunuldu. Yardımcı kuvvetler ve sınırları korumakla mükellef olan birlikler hariç Hun ordusunun en fazla 30 binden ibaret olduğu, 10 bine yakında kayıp verildiği ileri sürüldü⁴⁶⁷.

Hun askerleri her an savaşa hazır vaziyette idi. Bunun en önemli vasıtasını da çıkılan süreklilik avları oluşturmaktaydı. Ayrıca hayatlarının bir parçası olan ata binmek, ok atmak, at yarışları, yırtıcı kuşları avlama işleri aynı za-

⁴⁶² Priskos, s. 45. Bu arada Attila'nın devlet arması ve ordunun savaşlarda taşıdığı sancağının "kartal" olduğu söylenmektedir. F. Köprülü, *Bayrak*, mad., İA. II, s. 403; S. Erdem, *Çift Başlı Kartal ve Anka Üzerine*, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, 8, 1990, s. 75.

⁴⁶³ Priskos, s. 30.

⁴⁶⁴ B. Szász, *aynı eser*, s. 494-495; İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 269.

⁴⁶⁵ F. Altheim, *Attila et les Huns*, s. 179 vd.; I. Bóna, *De La Dacie Jusqu'à Erdöelve L'époque de La Migration des Peuples en Transylvania (271-895)*, bk. *Histoire De La Transylvanie*, ed. B. Köpeczi, Budapest, 1989, s. 83-84.

⁴⁶⁶ Jordanes, s. 114.

⁴⁶⁷ O. J. Maenchen - Helfen, *Huns and Hsiung-nu*, s. 239 vd.

manda insanları savaşa hazırlardı⁴⁶⁸. Zaten bunlar tarihten gelen asker-millet özelliğinin tabii bir neticesi idi. Her an düşmanla karşılaşacakmış gibi kendini yetiştiren Hun ordusunun harp tekniği de enteresandı. Hafif süvari birliklerinden oluşan ordunun metodu, ağır ve yayalardan müteşekkil Doğu-Batı Roma orduları başta olmak üzere Avrupa kavimleri için oldukça farklıydı⁴⁶⁹. Düşmanla karşı karşıya gelmeden önce, öncü kuvvetler sayesinde keşif hareketi yapılır, böylece düşmanın durumu ve gücü öğrenilirdi. Daha sonra atın sağladığı hareketlilik ile, sahip oldukları hafif silâhlar sayesinde ani bir baskınla hareketsiz, ağır teçizatlı düşmanı çok kısa sürede dağıtırlardı. Geriyi mutlaka emniyet altına alırlar ve muharebe sonunda kaçan düşmanı da takip ederlerdi. Hun ordusunun hareket serbestliği, bu sisteme tamamen yabancı kaynaklar tarafından düzensiz ve başıboş olarak adlandırılmalarına sebep oldu. Halbuki sürat ve çevikliğe dayanan bu model, Hunlara büyük bir üstünlük sağlıyordu⁴⁷⁰. Ayrıca Hunlar, Avrupa'da da kadim Türk savaş tekniği olan Turan taktiğini biliyorlardı. Sahte ric'at ve pusu temeline dayalı bu usule göre, düşman üzerine saldıran birlikler kaçıyor hissi vererek, arkada çembere almak üzere pusu kurulan mahale kadar geri çekilerek takip edilen kuvvetler kısıpça alınarak imha ediliyordu. Nitekim Mauriacus meydan muharebesi bu taktik ile kazanılmıştı⁴⁷¹. Ayrıca sınırlara tecavüzleri önlemek ve ülkenin emniyetini sağlamak için arkeolojik buluntulardan anlaşıldığı üzere kuleler inşa ederlerdi. Bunların yanında komşu devletlerle yaptıkları antlaşmalarda, hudut boylarında insan ve askerden arındırılmış belirli bir arazinin bulunmasına önem verirlerdi. Nitekim 448 yılında Doğu Roma ile yapılan Anadolius barışında Attila, Tuna'nın güneyinde 5 günlük mesafeye kadarki toprak parçasının boşaltılmasını istemişti. Bu sa-yede harp haricinde de vatanın güvenliği sağlanmış oluyordu⁴⁷².

1. Silâhlar

Hunların kullandığı silâhların başında ok ve yay gelmekteydi. Hun yayları elastik çeşitli ağaçlardan yapılırdı. Bunlar arasında en meşhuru iki tarafı

⁴⁶⁸ Priskos, s. 33; B Szász, *aynı eser*, s. 525; İ. Kafesoğlu, *aynı eser*, s. 275.

⁴⁶⁹ J. Bury, *The Invasion of Europe by the Barbarians*, Londra, 1928, s. 41 vd.; İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 270, 278.

⁴⁷⁰ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 13, 17.

⁴⁷¹ J. Darkó, *Bölcs Leó Taktikájának Hitelessége*. Budapest, 1915, s. 59-70; İ. Kafesoğlu, *aynı eser*, s. 274.

⁴⁷² Priskos, s. 26; Gy. Moravcsik, *A Húnok Taktikájához*, Körösi Csoma-Archivum, I, 1921-25, s. 277 vd.

ve ortası kemik safiha ile sertleştirilmiş, gerilmesi en güç olan, her iki tarafa gerilmek suretiyle kullanılan, "ters" veya "reflex" denilen yaylardı⁴⁷³. Muhtelif maddelerden imal edilen oklar da, değişik boylarda, üç kenarlı, baklava biçimli, çivi stilinde, yassı uçlu idiler ve bu başlar demir veya kemik gibi sert maddelerden yapılmıştı. Yayın yanında okların konulduğu omuzda taşınan okluklar da bulunurdu⁴⁷⁴. At üzerinde hızlı hareketi sayesinde her tarafa ve oldukça isabetli ok atabilen Hun süvarisinin bu özelliği daha sonraları Roma ordusuna örnek teşkil etti ve onların yaylı birlikler kurmalarına sebep oldu⁴⁷⁵. Ok ve yayın yanında Hun süvarisinin bir temel silâhı da kılıç idi. Karakteristik Hun kılıcı, keskin iki ağızlı, uzun, dar, tutmaya, çok yakın temasta darbe vurmaya müsait saplı idi ve kınları da vardı. Fakat sadece avda kullanılan yaylar ile, barış zamanlarında taşınan kılıçlar farklıydı. Özellikle kılıçlar kıymetli taşlarla süslü, sahibinin güç ve nüfuzuyla orantılı idi⁴⁷⁶. Ayrıca bunlardan başka hançer, mızrak, kargı, kement, demirden yapılan miğfer ile zırh da Hun süvarisinin tesbit edilebilen hücum ve müdafaa silâhları arasında yer almaktaydı⁴⁷⁷. Nitekim Marcellinus Hun silâhları hakkında şu bilgileri vermektedir: "...kafalarını yuvarlak keplerle örterler.... kışkırtıldıklarında, hemen hemen her zamanda savaşır ve muharebelerin içine girerek kama şekilli cisimleri kullanırlar. Bir yandan da vahşi çılgın atarlar. Hızlı ve ani hareketler için teçhiz edildiklerinden, aniden amaca uygun olarak çizgi halinde dizilirler ve saldırırlar. O kadar hızlıdır ki, düşman kamplarını yağma etmek için siperlere saldırırlarken asla görünmezler. Onlar belirli bir mesafeden keskin, sivri uçlu, bronz veya demirden mızraklarla savaşır. Bunları hedefe fırlatmakta müthiş hünere sahiptirler. Mızrakları attıktan sonra dörtnele giderler ve hayatlarını hiçe sayarak kılıçlarla göğüs göğüse savaşır. Düşmanlar süvari kılıcı ile yaralanmaktan korunurlarken, hasımlarının üzerine kıvrılmış ipler atarlar ve onları dolayıp düşmanı yakalar, el ve ayaklarına zincir vururlar"⁴⁷⁸.

⁴⁷³ P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, s. 82; O. J. Maenchen - Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 165 vd.; A. Donuk, *Kuruluşunun 2200. Yıldönümünde Türk Ordusu*, s. 536.

⁴⁷⁴ A. Alföldi, *Funde aus der Hunnen Zeit Und Ihre Ethnische*, *Archaeologia, Hungarica*, IX, 1932, s. 16 vd.

⁴⁷⁵ A. Alföldi, *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*, *Ungarische Jahrbücher*, III, 1924, s. 250 vd.; L. Rásonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara, 1971, s. 69.

⁴⁷⁶ O. J. Maenchen - Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 173 vd.

⁴⁷⁷ İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 273.

⁴⁷⁸ *Annianus Marcellinus*, s. 382 vd.

Bu arada bunlardan maada Hunlar surlarla tahkim edilmiş yerlerin ele geçirilmesinde farklı metod ve silâhlar da kullanıyorlardı. Bunun en güzel örneği, Naissus şehrinin Hunlar tarafından kuşatılarak ele geçirilmesi sebebiyle Priskos'un verdiği bilgilerdi. Bu konuda yazılanlar şunlardı: "İskitler İlyria'daki Danubium'da kurulmuş bir şehir olan Naissus (Niş)'u abluka ile kuşatmışlardı. Bu şehrin Constantinus tarafından kurulmuş olduğu söylenir. Hatta Constantinus, Bosporus (İstanbul Boğazı) isimli şehri de Bizans bölgesinde inşa etmiştir. Böylece barbarlar önce insanları kalabalık olan şehri ele geçirdiler. Sonra da, iyice tahkim ederek hiçbir şeye karışmadılar. Gerçekten de halk savaştan korktuğundan, askerî birliklere kolay bir geçiş olması için, şehre güneyden akan nehri bir köprüyle bağladılar. Daha sonra da aletleri surlara götürdüler ve Trabsları (kalas) önce kolay bir şekilde taşınmaları için tekerleklerle (savaş arabalarına) koydular. Çünkü bunlar harekete müsaitti. Bunlar üzerinde duran askerler oklarla kasabalıları taciz ediyorlardı. Aynı zamanda iki taraftaki direklerde duran askerler de, ayaklarıyla tekerlekleri ilerleterek makinaları yaklaşıyorlardı. Kapakları açık olan pencerelerden sur önündekilere ok atıyorlardı. Öyle ki, kalaslarda ayakta duran askerler tehlike olmadan emin bir şekilde savaşıyorlardı. Kolay bükülen sepet çöpleri örülerek bunlara deri parçaları örtülmekte ve işlenmiş derilerle kendilerini yanan ve ateş saçan oklara karşı koruyorlardı. Bu tarzda bir çok makina ile şehir tahkim edildikten sonra, mazgallarda (kule) bulunan vatandaşlar geri çekilerek, kendilerini emniyete aldıktan sonra koç başları getirildi. Bu makina pek büyüktür. Yani kalas gevşek zincirlerle kapı direklerinden sarkıtıldıktan sonra, -ki o kalasların demirden mızrağı vardı ve çalışanların güvenliği için söylediğimiz örtüsü vardı- Bunu arka kısımda olan boynuzdan iperle bazıları büyük bir güçle geri çekiyorlardı. Yani darbenin yöneltildiği yere nazaran geri çekiyorlardı. Sonra kalası bırakıyorlardı. Öyleki, onun vuruşuyla sarsılan surun herhangi bir kısmı tahrip ediliyordu. Gerçekten uzaktan savunma yapanlar bu gaye ile hazırlanmış olan büyük kayaları surlardan uzaklaştırılmış makinalara atıyorlardı. Bazı kadınları adamlar ile birlikte yok ediyordu. Fakat kadınların büyük sayısı baş edemiyorlardı. Ayrıca düşmanlar merdivenler getirdikleri zaman, burada sur koç başlarıyla yıkıldıktan, orada mazgallardan savunmada bulunanlar tarafından makineler def edildikten sonra, şehir barbarlar tarafından ele geçirildi. Barbarlar koç başları ile duvarın yıkılan kısmından, kısmen de merdivenlerle içeri girdiler"⁴⁷⁹.

⁴⁷⁹ Priskos, s. 74-75.

2. At

At, Hun insanının rüyasına ortak olacak kadar hayatının bir parçasını teşkil ederdi⁴⁸⁰. Nitekim Claudianus'un dediği gibi "tabiat, Hunların atlarında oturdukları kadar hiçbir şeyi bedenine sıkıca bağlamayı başaramamıştır"⁴⁸¹. Ayakta durmaya başlayan Hun çocuğundan, son nefeslerine kadar tüm Hun erkeklerinin yanı başında her an harekete hazır, eyerlenmiş bir at bulunurdu⁴⁸². A. Marcellinus'un "... Hunlar atlarına hemen yapışır, bu atlar çok zorlu olsalar bile. Atlarından gündüz ve gece boyunca alış-veriş yapan, yiyen-içen ve dar boyunlarına boyunduruk vurulan atlar serbest bırakılınca uyurken gördükleri rüyalara ortak olan tek millettir. Ağırıklı konular hakkında özen gösterildiğinde, bu konuda at sırtında istişare ederler"⁴⁸³ ve Zosimos'un "Arz üzerinde kendilerini güvenlikte hissetmezler ve at üzerinde yaşarlar ve uyurlar"⁴⁸⁴ dedikleri gibi at adeta Hunların ikametgahıydı. Günü-lük hayatta etinden, sütünden, derisinden, kılından faydalandığı, ihraç malı olarak ta büyük bir iktisadi gelir temin ettiği at, aynı zamanda toprağa bağlı, hareketsiz kavimler üzerinde de büyüklük alameti idi⁴⁸⁵. Nitekim Attila, Margus barışının yapıldığı Margus şehrine gelerek at üzerinde, isteklerini Doğu Romalılara antlaşma şartları olarak kabul ettirmişti⁴⁸⁶.

Bütün bunların yanında gücü ve sürati sayesinde de Hun ordusunun vazgeçilmez bir unsuru idi. Ordunun tamamına yakını atlı askerî birlikler oluştururdu. Hafif silâhlarla techiz olunan süvari, at üzerinde her tarafa ok atabilir, kılıç sallayabilir ve atın çevikliği sayesinde de uzaktan muharebe yapabiliirdi. Böylece ağır donanımlı ve yaya olan düşmanlarına büyük bir üstünlük sağlardı⁴⁸⁷. Yular, üzengi gibi at koşum takımlarıyla da ata hakim olur, özellikle tahta ve deriden yapılan, önde-arkada başlıklığı olan eyer sayesinde de at üzerinde rahatça otururdu⁴⁸⁸. Hun insanı at üzerinde uçsuz bucaksız coğrafyaları aşarak oralara hakim olup üstünlük elde etti. Netice olarak, ömür boyu bu kadar iç içe olunan atla, Hunların kaderi adeta birbirlerine

⁴⁸⁰ *Ammianus Marcellinus*, s. 383.

⁴⁸¹ P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, s. 81.

⁴⁸² *Sidonius Appolinaris, Epistulae et Carmina*, s. 255.

⁴⁸³ *Ammianus Marcellinus*, s. 382-383.

⁴⁸⁴ P. Váczy, *aynı eser*, s. 82.

⁴⁸⁵ İ. Kafesoğlu, *At med. İA. I*, s. 27.

⁴⁸⁶ Priskos, s. 24.

⁴⁸⁷ O. J. Maechen - Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 160-162; İ. Kafesoğlu, *aynı eser*, s.

⁴⁸⁸ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 179.

bağlı gibiydi. Bu sebeple, Hunların geniş bir coğrafyada, farklı bir çok kavim üzerinde kısa sürede hakimi olması ve özellikle yıkılmaz olarak kabul edilen Roma medeniyeti karşısında büyük başarılar elde etmesi, bir çok araştırmacı tarafından at ile ok-yay'ın temin ettiği avantajlara bağlandı⁴⁸⁹. Nitekim daha sonraları Romalılar başta olmak üzere mağlûp edilen kavimler de, Hun usulü atlı, üzengili, at koşum takımlı ve ok-yay kullanabilen askerî birlikler tesis ederek zaafiyetlerini ortadan kaldırmaya çalışmışlardı⁴⁹⁰. Bunların yanında Hunlar ile bugünkü Avrupa milletlerinin ecdadı olan kavimler, aradaki münasebetler sayesinde giyim eşyası, çeşitli sanat tekniklerini öğrenmişler ve işlemeli kaftanları, kemerleri, tokaları, aynaları onlar sayesinde tanımışlardı. Öyleki iç çamaşırını bilmeyen Romalılar, karşılarında keten gömlekle gördükleri Hunlardan iç çamaşırı ve gömleği alarak kullanmağa başlamışlardı⁴⁹¹. Hunların bu sosyal ve askerî tesirleri Avrupa kavimlerinde derin yankılar bularak, Avrupa tarihine de bir hareket kazandırmıştı.

2. SOSYAL HAYAT

a- Giyim

Bozkırlarda at üzerinde devamlı hareket halinde bulunan Hun insanının en baş giyeceği pantolon ile çizme idi⁴⁹². Ayrıca soğuk ve rüzgara karşı başını bir şapka ile korurdu⁴⁹³. Giyim eşyalarının başlıca malzemesini, aynı zamanda avda vurdukları, besledikleri koyun, kuzu, tilki, sığır, keçi derisi ve bunların yünleri oluştururdu. Ayrıca ticaret yoluyla elde ettikleri ipek, işlemeli kumaşlar ve değişik derilerden yapılan giysileri de mevcuttu⁴⁹⁴. Pantolonun üzerine, önü düğme ile açılıp kapanan dizlerine kadar uzayan palto giyerler, bunun da üzerine kemer takarlardı. Hatta yün ve ketenden yapılan gömlekleri, iç çamaşırı Romalılar ilk defa onlarda tanımışlar ve kullanmışlardı. At üzerinde sağlam durabilmeleri için ayaklarına keçi derisinden yapı-

⁴⁸⁹ J. Harmatta, *The Golden Bow of the Huns*, s. 134-135.

⁴⁹⁰ A. Alföldi, *Die Germania als Sinnbild der Kriegerischen Tugend des Römischen Heeres*, Germania, XXI, 1937, s. 100; O. Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi*, s. 189.

⁴⁹¹ E. Esin, *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*, İstanbul, 1978, s. 79; F. Grenard, *Asya'nın Üstünlüğü ve Düşkünlüğü*, s. 17.

⁴⁹² B. Szász, *A Hunok Története Atula Nagykiraly*, Budapest, 1943, s. 510.

⁴⁹³ *Amniansus Marcellinus*, III, Books XXVII-XXXI, Excerpta Valescona, neşr. J. C. Rolfe, Londra, 1939, s. 382.

⁴⁹⁴ İ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 1984, s. 306.

lan çarıklar da giyerlerdi⁴⁹⁵. Bu durumu Marcellinus, "ayakkabıları serbest adıma imkân vermez " şeklinde değerlendirmişti. Ayrıca onların ev kıyafeti ile sokak kıyafetleri arasında fark olmadığını da söylemişti⁴⁹⁶. Hun erkekleri maddi durum ve ictimai mevkillerine göre kemerlerinin tokalarını, kayışlarını, çizmelerini, paltolarını altın, gümüş, değerli taşlarla süslerlerdi. Başlarına giydikleri miğferleri de işlemeli ve süslü idi. Ayrıca, çizme ile kemerlerinde kartal başta olmak üzere çeşitli hayvan figürleri de bulunmakta idi⁴⁹⁷. Hunlu hanımlar ise, entari şeklinde elbise, manto, kuşak ve başlıklarını değişik desenlerde süs eşyası ile donatırlardı. Bunlar altın, gümüş gibi kıymetli madenlerden oluşurdu. Kumaşları kıymetli parçalarla işlenmiş idi. Değerli taşlardan yapılan çeşitli biçimlerde tokalar takarlardı. Ayrıca süs eşyası olarak başlarına takılan tac, gerdanlık, kolye, küpe, bilezik, yüzük de kullanırlardı. Nitekim arkeolojik buluntular arasında da bunlardan çok sayıda gün ışığına çıkarıldı⁴⁹⁸.

b- Yiyecek-İçecek

Hunların en önemli besin maddesini at, koyun ve sığır eti oluşturu-yordu. Nitekim, Attila'nın ünlü sofrasının baş yemeği etti⁴⁹⁹. Priskos, kendisinin de bulunduğu bu ziyafet hakkında şu bilgileri vermektedir. "...önce Attila'nın önüne bir masa getirildi. Sonra diğer misafirlerin önüne de masalar konmaya başlandı. Üç veya dört adamın önüne bir masa kurulmuştu. Herkes kendi masasına konan yemekten yedi. İlk önce salona Attila'nın hizmetçisi bir tepsi ile et içeri girdi sonra da bize hizmet edenler ekmek ve yemek getirdiler. Masalara koydular. Bize ve diğerlerine çok tatlı ve leziz yemekler getirildi..."⁵⁰⁰. Hunlar bu yiyecek maddelerini genel olarak avlanma yoluyla temin ederlerdi. Ayrıca süt ve bundan elde edilen maddelerle de beslenirlerdi. Buldukları coğrafya itibariyle balık etinden de faydalanırlardı⁵⁰¹. Bunların yanında devamlı hareket halinde olmalarından dolayı, karınlarını hazır yiye-

⁴⁹⁵ B. Szász, *ayrı eser*, s. 510; B. Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, Ankara, 1984, s. 93-94; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, Stuttgart, 1991, s. 38; F. Grenard, *Aşya'nın Yükselişi ve Düşüşü*, İstanbul, 1992, s. 17.

⁴⁹⁶ *Ammianus Marcellinus*, s. 382.

⁴⁹⁷ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 152.

⁴⁹⁸ F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, I, Berlin, 1959, s. 323; B. Ögel, *ayrı eser*, s. 108-

110.

⁴⁹⁹ B. Szász, *A Hunók Története Attila Nagykirály*, s. 514.

⁵⁰⁰ *Priskos*, s. 48.

⁵⁰¹ B. Szász, *ayrı eser*, s. 514.

ceklerle doyururlardı. Özellikle sefer zamanlarında kalabalık ordunun ihtiyacını böyle temin ederlerdi. Diğer orduların arkasından hayvan sürüleri sevk edilirken, Hun askerinin yanında konserve et bulunurdu. Bunun için at, sığır etlerini bugünkü pasurma gibi kuruturlar ve at üzerinde bunu yerlerdi⁵⁰². Bu konuda Marcellinus şunları yazar: "...kendi hayat tarzlarında o kadar dayanıklıdırlar ki, ne ateşe ne de lezzetli yiyeceklere ihtiyaç duyarlar. Ancak her ne olursa olsun, her çeşit hayvanın pişirilmiş etlerini, bacakları ile atın sırtına koyup, etlerin bir parça ısınmasını sağlayarak yerlerdi"⁵⁰³. Hunların temel yiyecekleri ete dayandığından, sebzedden pek hoşlanmazlardı. Buna rağmen muhtelif sebze ve meyve çeşitlerini bilirlerdi⁵⁰⁴. Hun ülkesinde arpa ve buğday yetiştirilir; bundan da genellikle ekmek yapılırdı. Ayrıca Hunlar bal şarabı olduğu tahmin edilen Medus'la, arpadan yapılan bir içki çeşidi olan Camum denilen içecekler de kullanırlardı. bunların yanında kadim bir Türk içkisi olan Kımız'da bulunurdu⁵⁰⁵. Hun içecekleri konusunda Priskos şunları yazar: "Bizim için köylerden muhtelif yiyecekler getirdiler. Ekmek yerine darı, şarap yerine de onların Medus diye adlandırdıkları içkiyi getirdiler. Yanımızda bulunan hizmetçiler de bu yiyeceklerden ve arpadan yapılmış içkiden aldılar. Bu içkiyi barbarlar Camum diye isimlendirirler..."⁵⁰⁶.

c- İktisadi Hayat

Hunların hayat tarzları ve iktisadi durumlarına dâir Priskos, Marcellinus, Jordanes başta olmak üzere tarihî kaynaklarda çok az bilgi bulunmaktadır. Bu sebeple, bazı araştırmacılar ortaya çıkarılan arkeolojik buluntular ışığında değerlendirmeler yapmaya çalışmışlardır. Fakat tarihçilerin çoğu Ammianus Marcellinus'daki kısa bilgilere dayanarak, Hunları sürekli yer değiştiren, hayvan yetiştiren, otlak tutan, zaman zaman da avlanan bozkır göçebeleri olarak kabul etmişlerdir⁵⁰⁷. Hunların yağmaya dayanan bir ömür sürdükleri, bu sebeple başarılı fetihler yapacak güce yükseldikleri görüşü de ağır basmıştır. Fazla istihsal ettikleri ürünler olmayınca da, uzun zaferler kazanamamışlar ve büyük bir imparatorluk vücuda getirememişlerdir. Yani ha-

⁵⁰² I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 37 vd.

⁵⁰³ *Ammianus Marcellinus*, s. 381-382.

⁵⁰⁴ *Ammianus Marcellinus*, s. 381.

⁵⁰⁵ O. J. Maenchen - Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, Köln, 1978, s. 144.

⁵⁰⁶ *Priskos*, s. 38.

⁵⁰⁷ O. J. Maenchen - Helfen, *Huns and Hsiung-nu, Byzantion*, 17, 1944-45, s. 233-234; Aynı mlf., *The Date of Ammianus Marcellinus Last Books*, *American Journal of Philology*, 76, 1955, s. 384 vd.; G. Doerfer, *Zur Sprache Der Hunnen*, CAJ, 17, 1933, s. 12 vd.

kimiye altına alınan, ziraatle uğraşan köylüler ve şehir sakinleri Hunların ihtiyaçlarını karşılamışlar ve gerek duydukları şeyleri üretmişlerdir⁵⁰⁸. Halbuki gerçek hiçbir zaman böyle olmamıştır. Hun imparatorluğu doğuyu batıya, kuzeyi güneye bağlayan stratejik bir sahaya hükmetmiştir. Bu sebeple ticaret kervanlarının geçiş noktasını oluşturmuştur. Bu mühim ticaret merkezlerinden birisini de Kama-Volga ulaşım sahası teşkil etmiştir. Kürkleri ile meşhur Kama, sadece Hunların iktisadî hayatında değil, tarihlerinde de mühim bir yer tutmuştur⁵⁰⁹. Kaynaklarda bilgi olmamasına rağmen, sevki edilen ticaret mallarından vergi aldıkları kabul edilirse, büyük bir gelir elde ettikleri düşünülebilir⁵¹⁰. Hunlarla, hem Batı hem de Doğu Roma arasında devamlı iktisadî alışverişler olmuştur. Bu faaliyetlerin eşit şartlarda sürebilmesi için de, belirli pazar yerleri tespit edilmiş ve bu yapılan antlaşmaların da şartlarından birini oluşturmuştur⁵¹¹. Hun ülkesinden ihraç edilen malların başında, hayat tarzlarının da gereği olarak at ve sığır gelmiştir. Romalılardan ise, ipek, kırmızı deriler, çeşitli hububat ürünleri, kendi ülkelerinde yetişmeyen bazı yiyecekler ve süs eşyaları ithal edilmiştir. Hunlar at, sığır, koyun gibi canlı hayvanların dışında, et, et konservesi, hayvanî gıdalar, deri, kösele, yün ve çok değerli olan kürk de satmışlardır. Geniş Hun ülkesinden istihsal edilen bu emtia, tekerlekli arabalar, yük hayvanları ve deniz yolu ile toplanarak değişik memleketlere ihraç edilmişlerdir⁵¹².

Şimdiye kadar elde edilen arkeolojik buluntular ışığında Hunların pek çok el sanatlarından da anladığı tespit edilmiştir. Bu sanatlar aynı zamanda insanların geçim kaynağını da teşkil etmiştir. Bunların başında ok ustalığı gelmiştir. Nitekim sanatkârane yapılan Hun oklarını Avrupalı kavimler taklit etmeyi başaramamışlardır. Ayrıca eyer ustaları, Hun akımları ile yayılan, tahta, deriden yapılan eyer imalinde en başta gelmişlerdir. Koşum, at başlığı imalatçılığı, demir ustalığı da, Hunlar arasında gözde meslekleri oluşturmuştur. Hun ustaları, daha önceleri bilinmeyen, baklava biçimli, üç kanatlı, demirden savaş oku ve kargı uçları ile bir çığır açmışlardır. Değişik kılıç ve savaş bıçakları yapımı da önemli uğraş dallarından birini meydana getirmiştir. İmal edilen bu aletler, isteğe göre değerli taşlarla da süslenmiştir. Bu ziynet

⁵⁰⁸ E. A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, Oxford, 1948, s. 171-177.

⁵⁰⁹ F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, I, s. 318.

⁵¹⁰ O. J. Maenchen - Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 142-143.

⁵¹¹ *Priskos*, s. 24-29; P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, bk., *Attila ve Hunları*, Ankara, 1982, s. 109.

⁵¹² B. Szász, *A Hunók Története Attila Nagykirály*, s. 508-509.

eşyaları çok az sayıda da olsa kuyumculuk sanatının gelişmesine yardım etmiştir. Ayrıca ağaç işleri ve oymacılık da, Hunlar arasında görülen başka bir uğraşıya teşkil etmiştir⁵¹³. Nitekim Priskos, tahtadan yapılan, ulaşım ve av için kullanılan sallardan, evlerden ve kadınların gergef işlemelerinden bahsetmiş, oymacılık sanatı şaheseri olan Attila'nın sarayı başta olmak üzere, Hun merkezinde ki binalara şaşkınlığını saklayamamıştır⁵¹⁴. Bunlardan başka seramik, cam ve metal işleme sanatlarıyla da iştigal etmişlerdir. Bunların en güzel delilini, Hun buluntuları arasında çok sayıda bulunan bronz, bakır kazanlar, cam bardak ve kupalar olmuştur. Bütün bunlar Hunların başıboş değil, toplumun her kademesinde organize olarak yaşadığını gözler önüne sermiştir⁵¹⁵.

d- Hunlara Dair Tasvirler

Hunların geldikleri yer, hayatları, dış görünüşleri ve yaptıkları ile ilgili bilgileri; Hunlar tarafından mağlûp ve yerlebir edilmiş, aşağılanmış, yağma edilmiş kavimlerin içinden çıkanlar vermiştir. Bu sebeple onlar hakkında objektif düşünceler beklemek imkânsızdır. Onların tarafsız olmayan hükümleri malesef asırlar boyunca yaşamış ve şekil olarak umûmileşmiştir. Bu bakış açısı devam ettiği sürecede millî tarihlerde Hunlara ve Attila'ya olumlu bakılmayacaktır⁵¹⁶. Oysa mesele, ilk çağlara ait batı coğrafya ve tarih kitaplarında Hunların kökenleri hakkında kesin bir şey olmamasından kaynaklanmaktadır. Hunlar, ilk olarak İtil, Don ve Kafkasya dolaylarında görüldükleri zaman, nereden, nasıl geldikleri, kim oldukları konusunda gayr-i hakikî düşünceler doğmuştur. Bunların başında Jordanes'in naklettiği "Sihirli Geyik Efsanesi" gelmiştir. Düşünceler hep Antik çağ klasik edebiyatına dayandırılmış ve daha sonra da Hıristiyanlığın kilise taassubuyla donatılmıştır. Halbuki bugün Hunların kim olduğu, nereden geldiği artık bir sır olmaktan çıkmıştır⁵¹⁷.

Hunları tasvir edenlerin başında Marcellinus gelmektedir. Marcellinus Romalıların komşularını, düşmanlarının çoğunun tanımısına rağmen, Hunları hiç görmemiştir. Sadece onların sebep oldukları olayları duymuştur.

⁵¹³ F. Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, I, s. 371; I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 40 vd.

⁵¹⁴ Priskos, s. 40, 45.

⁵¹⁵ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihi* s. 103 vd.

⁵¹⁶ I. Bóna, *aynı eser*, s. 25 vd.

⁵¹⁷ O. J. Maenchen - Helfen, *The Legend of the Huns*, Byzantion, XVII, 1945, s. 244-248.

Marcellinus, Hunları tanımlaması sırasında İskitler'in ve genel olarak Kuzey Kavimlerinin ananevî tasvirlerine bağlı kalmıştır.

Hunlara dair karakterize ettiği kısımlarda Herodot'un masal gibi, korkunç yaratıklarının tesirinde kalmıştır⁵¹⁸. Marcellinus'un tasvirleri şöyledir: "...tüm harabiyetin ve çeşitli felaketlerin ki, bunları Mars'ın gazabı ortaya çıkarmıştır, orjin ve tohumları her yerde âdet dışı ateşlerle gözükmektedir. Hun insanları, az bilinen tarihî kayıtlarda buzla çevrili okyanusun yanında, Maeotis Denizine doğru oturmaktadır. Vahşilik seviyelerinin tümünü aşmışlardır. Çocukların yüzlerinde, ilk doğdukları günlerde sakalların büyümesi için çelikle açılmış derin izler vardır. Bu izler daha sonra buruşuk yara halini alır. Sakalsız, güzellikten yoksundurlar ve harem ağası (hadım) gibi büyürler. Sıkı, güçlü kol ve bacaklara, kalın boyuna sahiptirler. Canavarvari çirkin ve şekilsizdirler. Ama, çirkin bir şekle sahip olmalarına rağmen, kendi hayat tarzlarında o kadar dayanıklıdırlar ki, ne ateşe ne de lezzetli yiyeceklerle ihtiyaç duyarlar.

Herhangi bir barınma yerleri yoktu. Ama bunlardan her gün kullanılan mezar gibi kaçınırlardı. Geniş dağlık ve ormanlık alanların ortasında amansız şartlara alışmak için soğuğa, açlığa, susuzluğa dayanmayı beşikten itibaren öğrenirler. Onların ülkesinde hiç kimse topraklarını sapanla sürmez. Hiçbirinin belli bir evi, aile ocağı, oturmuş bir hayat stili yoktur. Bir yerden bir yere firariler gibi gezerler. Dört tekerlekli yük arabalarında hayatlarını devam ettirirler. Bu arabalarda karıları çirkin elbiselerini dokurlar. Çocuklarıyla ergenlik çağına gelinceye kadar birlikte yaşarlar.

Bariş antlaşmasında güvenilir ve sadık değildirler. Kuvvetli olarak, kendilerine sunulan yeni ümitlerin esintisinin hareketüne eğilmeye meyillidirler ve ortadaki çılgın bir harekete her duyguyu kurban ederler. Mantuksuz vahşi insanlar gibi, doğruyla yanlış arasındaki farkı ayırt edemeyecek kadar cahildirler. Konuşmalarında hilekâr ve belirsizdirler. Asla dinî veya batıl bağlılıkları yoktur. Sonsuz alın susuzluğu içindedirler, oldukça döneke ve kızma eğilimlidirler. Bir provokasyon yok iken sık sık dostlarıyla kavga ederler. Bazen bunu aynı günde birden fazla yaparlar ve bir aracı olmadan tekrar arkadaşlık kurarlar⁵¹⁹. Eskiçağ yazarları, bozkır hayat tarzı gerçeğini hiçbir zaman görememişlerdir. Onların gözünde bozkırda yaşayan Hunlar, sadece büyük baş

⁵¹⁸ O. J. Maenchen - Helfen, *The Date of Ammianus Marcellinus Last Books*, s. 385.

⁵¹⁹ *Ammianus Marcellinus*, s. 380-386.

hayvan yetiştiren, durmadan yer değiştiren, evlerde oturmayan, bir kulubeye bile sahip olmayan, yürümeye uygun bacaklara sahip olmayan, gelişmemiş, her türlü vahşiliğe acımasızlığa, sahip olan...vb. yurtstuzlardır. Modern tarihçilerin bunlara itibar etmemesi ve tümüyle reddetmesi, hadiselerin sağlıklı anlaşılması bakımından en başta gelen şarttır. Çünkü böyle bir toplum hiçbir zaman yaşamamıştır⁵²⁰.

Hunların ve Attila'nın şekli özelliklerine dâir bilgi veren bir başka kaynak da Jordanes'in eseridir. Nitekim, menşelerine dâir bilgi verdikten sonra Hunlar hakkında şu bilgiler mevcuttur. " Hunların müthiş kara delikleri (gözleri) vardı. Yüzler ise, şöyle diyebilirsek aslında bir yüz değil, şekilsiz bir et ve gözler yerine iki nokta sokulmuş idi. Onların çirkinleşmiş görünüşleri, onların hal ve tavırlarını sergiliyordu. Kendi çocuklarına, daha doğar doğmaz zâlimce davranıyorlardı. Öyle ki, süt çağında yaraların acılarını çekmek zorunda kalıyorlardı. Çocuklar böylece büyüyorlardı. Sakaldan mahrum idiler. Çünkü kılıç darbelerinden kalan izler sakalın tabii çıkışını engelliyordu. Hunlar ufak kalmış, fakat fevkalâde hareketli ve üstün biniciler idi. Onların omuzları geniş, ok ve yayı becerikli, kuvvetli yanaklarını da hep gururla taşıyorlardı. İnsan gibi görünmelerine rağmen, yabanî hayvanlar gibi yaşıyorlardı"⁵²¹. Attila hakkında ise şunları yazmıştır: "Kavimlerin sarsılması, bütün dünyanın korkması için doğmuş bir adam; hakkında yayılan korkunç haberler nedeniyle herkesin kendisinden korktuğu kişi idi. Kibirle iki kat yürür, gözleri ışık saçar, gururlu gücünü vücudunun hareketleriyle de hissettirirdi. Savaşı herşeyden çok sevmesine rağmen düşünerek hareket eder, bir çok şeyi aklıyla başarırdı. Kendisinden aman dileyenlere merhamet gösterir ve kendine sadık olanlara karşı çok lütuf gösterirdi. Kısa boylu, geniş omuzlu idi. Büyük başına nisbetle gözleri küçüktü. Seyrek sakalı beyazlamıştı. Yassı burnu ve biçimsiz yüzü, köklerinin damgasını taşıyordu. Akıllı ve kurnazdı. Tehdit ettiği yerin dışında başka bir yerden saldırırdı"⁵²².

Başta Jordanes olmak üzere bir çok tarihçinin Hunlar hakkındaki verdiği bilgilerde kaynak olarak kullandığı Priskos'un mevcut eserinde ise, Hunların ve Attila'nın tasvirlerine ait maalesef bilgi bulunmamaktadır. Yalnız Attila'ya dair birkaç satır dikkat çekmektedir. Burada kayıtlı olan şeyler şöyledir: "...bize ve diğer barbarlara çok tatlı ve leziz yemekler getirildi. Diğer İs-

⁵²⁰ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 26-27.

⁵²¹ *Jordanes*, s. 90-91.

⁵²² *Jordanes*, s. 105-106.

kitlere ve bize gümüş tabaklarda, Attila'ya ise tahta tabakta et getirmişlerdi. Her cihette mutedil ve kanaatkâr idi. Misafirlerle altın ve gümüş kadehler verdiği halde onun kadehi tahtadan idi. Sırtındaki elbiseleri, ayakkabıları, kılıcının kabzası ve atının takımları askerlerinininkinden hiç de farklı değildi. Buna karşı diğer İskit komutanlarının bu eşyaları altın ve kıymetli taşlarla süslü, göz kamaştırıcı idi. Kendisinininki böyle değildi. Yalnız diğerlerinden daha temiz idi"⁵²³. Burada bir noktayı özellikle vurgulamak gerekmektedir. Priskos'un Hun ülkesindeki müşahedelerini anlattığı kısımda ve fragmentler halinde mevcut olan eserinin satırlarında Hunlar hakkında çirkin hiçbir kayıt mevcut değildir. Bu sebeple Priskos'a atfedilen olumsuzlukların doğruluk payı olsaydı, mutlaka bunlar Priskos'un ifade ve bakış tarzına yansır. O yüzden Hunlar hakkındaki tasvirleri ele alırken, farklı iki hayat tarzının, imanın, düşünce ve kültürün karşı karşıya gelmesindeki psikolojiyi gözönünde bulundurmak gerekmektedir. Çünkü kendisinden çok daha kuvvetli, mükemmel teşkilatlı, kültür-medeniyet olarak yabancı ve üstün kavim karşısında hiçbir varlık göstermeden mağlûp olan, hâkimiyet altına giren toplum, bunu hazmedemeyerek, öyle yahut böyle çirkin iftira ve tasvirlerde bulunacaklardır⁵²⁴.

Hunları, Anadolu seferinde Urfa'nın kuşatılması sırasında tanıyan Süryani St. Efraim ise şunları söylemiştir: " Gerçekten Hunlar muharebe ve mücadeleye girecekleri zaman, hamile kadınları toplarlar ve bunlar üzerinde bir ateş yakarlar ve sihirli şarkılar söyleyerek orada toplanırlar ve böylece onların rahmindeki cenini pişir ve sonra rahmi keserek cenini oradan alırlar ve tabaklara koyar, üzerine su serperler ve sihirli suda ceninin azalarını parçalara ayırırlar; müteakiben kılıçlarını, yaylarını, mızraklarını ve diğer aletlerini çıkarır ve suya batırırlar. Bu suretle sihirli suya batırdıkları bütün teçizat, sanki altı bin adamın imiş tesirini uyandırır, halbuki muharebede tek bir insan cenk eder. Aralarında elini uzatan herkes sanki bir bıçak taşıyormuş gibidir. Çocukların etini yer ve kadınların kanını içerler. Derilerle kuşanır, rüzgar ve dolu ile giyinirler ve göz kırpmalarıyla şehrin altını üstüne getirir ve duvarlarını devirirler. Müstahkem kaleleri harab eder, en kuvvetli yığıtleri kolayca bağlar ve keserler. Rüzgar ve doludan daha çabuk koşarlar"⁵²⁵.

⁵²³ Priskos, s. 48-49.

⁵²⁴ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 25 vd..

⁵²⁵ S. Eckhardt, *Efsanede Attila*, s. 126-127.

Ortaçağ Bizans müelliflerinden Vincentius Bellovacensis (Vincent de Beauvais)'da Hunlara dair şu bilgiler verilmektedir: Hunların bozkırlara konulmuş cadılarla Faun'ların temasından neşet ettiklerini ve Maeotis bataklıklarında oturduklarını belirttikten sonra şöyle devam etmiştir: "Küçük ve kara bir ırk olup orada adeta insan nevinden uzaklaştırılmış olarak yaşamış ve beşeri konuşmaya benzeyen hiçbir sesi tanımamışlardır. Muharebede belki de yenemeyecekleri kimseleri, simalarının korkunçluğu ile müthiş bir korkuya düşürerek kaçırmışlardır. Zira yüzleri şekilsiz ve adeta bir et yığınınına benzerdi ve göz yerine üzerinde noktalar bulunurdu. Yabanî şekilleri, ruhlarının keyfiyetini daha iyi ifade ediyordu. Daha doğum günlerinde, vahşi hiddetlerinin işaretlerini verirlerdi. Gerçekten erkek çocuklarının yüzlerini daha emzirmeden önce, yaranın acılarına alıştırmak maksadiyle demirle çizerlerdi. Bu sebeple sakalsız olarak yaşlanırlar ve gençliğin tazeliğinden mahrum kalırlar; zira demirle çizilen yüzün izleri, kılların zamanında zuhur eden güzelliğini alır. Her ne kadar ufak boylu iseler de, kolayca ve mahirâne hareket ederler. Ata binmekte çok sürate sahiptirler, geniş omuzları, yay ve ok kullanmağa uygun boyunları, onları kuvvetli yapar ve mütehakkim gururları onları daima dimdik tutar. Bütün komşu kavimlerin dehşet ve korkusunu teşkil eden Hunlar bu kabileden zuhur ederler"⁵²⁶.

Ayrıca ilk olarak Bizanslı müelliflerin belirttiği, daha sonraları ise bütün batı dünyasınca bilinen ve kabul edilen bir inanışa göre Attila, Allah'ın kamçısı (Flagellum Dei) ve günaha batan hıristiyanları cezalandırmak gayesiyle Allah'ın göndermiş olduğu bir kişidir⁵²⁷. Bu anlayışı Seville İzidor'daki kayıtlar da ortaya koymaktadır: " İranlılar gibi Hunlar da günahkâr insanların cezalandırılması maksadiyle gönderilmiş olduklarından, Attila'nın ölümünden sonra Hunların birbirlerini kırmaları esnasında, Allah'ın harika nevinden ve onlara karşı istisnâ muamelesi belirir. Hunlar Allah'ın hiddetine alem olan değnek timsali olduklarından, her ne zaman Tanrı inananlarına karşı hiddetini ifade etmek istese kendilerini Hunlar vasıtasıyla kamçılattırır ve böylece felaketler tesiriyle doğru yolu seçerek onların dünya hırslarından ve günahlarından sakınma ile göğün sonsuzluğunu temin etmelerini kollar. Gerçekten bu kavim o kadar korkunçtur ki, muharebede açlık kendilerini bunalttığı zaman atların damarlarını açar ve onların kanlarını içmek suretiyle açlıklarını giderirler"⁵²⁸.

⁵²⁶ S. Eckhardt, *ayın eser*, s. 128.

⁵²⁷ H. N. Orkun, *Attila ve Oğulları*, s. 87.

⁵²⁸ S. Eckhardt, *Efsanede Attila*, s. 135.

Bunlardan başka Romalı Claudius Claudianus, Hunların sevimsiz, kötü şöhretli, korkunç adetli ve öldürülmüş ebebeyleri üzerine yemin ettiklerini yazmıştır. Sidonius'da, çocuklarının yüzünün korkunç, vücutlarının kalın ve kısa, dar başlı olduğunu, gözlerinin alnın altında birbirinden uzak iki çukurda ve sadece noktadan ibaret olduğunu, yüzlerinin geniş, boylarını ise yok gibi gözüktüğünü, göğüs boşluklarının büyük ve omuzlarının geniş olduğunu, yayan yürüdükleri zaman orta boylu, at üzerinde gövdelerinin üst kısmının uzun olduğunu kaydetmiştir⁵²⁹. Prokopios ise şu bilgileri vermiştir: "saçlarını ön taraftan geriye, şakaklarına kadar kesmişler ve Massaget'lerin yapukları gibi anlamsız bir moda ile arka kısımlarını uzatmışlardır. Bunun için bu stil Hun modası olarak adlandırılmıştır"⁵³⁰.

Tarihî kaynaklardan bize ulaşan bu tasvirler göre özetle şu şekil oluşmuştur. Hun insanları, kısa boylu, büyük kafalı, kalın boyunlu, geniş omuzlu, öne çıkık göğüslü, iri yarı tıknaz bedenli, kısa bacaklı ve soluk çehrelidir. Oysa Hun tarihinin aydınlatılması bakımından çok mühim olan arkeolojik buluntular arasında, bu vasıflarda bir insan tipi ortaya çıkmamıştır. Eskiçağ yazarları aşırı derecede abartma ile, Moğolların yüz ve beden hatlarını Hunlara aitmiş gibi tasvir etmişlerdir. Tabii ki aynı coğrafyada bulunmuş olmaksızın dolayı, Hunlarla Moğollar arasında küçük benzerlikler olmuş olabilir. Nitekim Hunların hakim oldukları sahada az sayıda Moğol da yaşamıştır. Bunlar Avrupa'da yaşayan kavimleri şaşırtacak kadar alışılmamış yüz-vücut hatlarına sahiptiler. Bundan dolayı Jordanes'in Attila'yı karakteristik olarak anlattığı bölüm, burada çizdiği Attila'nın dış görünümü, onun gerçek çağdaşları olan Moğol tiplemesinin, halkının bir örnek tipi olarak Attila'ya taşıdığı, bir asır sonra yazarın fantazi olarak ortaya koyduğu bir tasvirden başka bir şey değildir⁵³¹.

Ev

Hunların yaşadıkları yerler, hayat tarzları ve evleri hakkında gerek kaynaklarda gerekse tarih kitaplarında fazla malûmat bulunmamaktadır. Yalnız Marcellinus ve Priskos'daki kayıtlar yaşadıkları yerleri biraz aydınlatmaktadır. Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi, Hunlarda da yaz ve kış aylarına göre

⁵²⁹ O. J. Maenchen - Helfen, *Huns and Hsiung-nu*, s. 237-238; S. Eckhardt, *aynı eser*, s. 128; R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, İstanbul, 1980, s. 91.

⁵³⁰ Prokopios, 5, s. 17 vd.

⁵³¹ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, s. 30 vd.

barınma biçimleri mevcuttur. Yazın yaylaklarda genellikle çadırlarda yaşamışlardır. Ayrıca göç, savaş zamanlarında arabalarına kurdukları sabit çadırları yanlarında taşımışlardır⁵³². Nitekim bu konuda Marcellinus şunları yazmıştır: " Her hangi bir barınma yerleri yoktu. Ama bunlardan her gün kullanılan mezarlar gibi kaçınırlardı. Bunlar arasında saz ve samanla örtülü kulu-beler bulunabilir. Ama geniş dağlık ve ormanlık alanların ortasında amansız şartlara alışmak için soğuğa, açlığa ve susuzluğa dayanmayı beşikten itibaren öğrenirler. Evlerinden uzakta olduklarında, aşırı bir zorunluluk olmadıkça asla bir eve girmezler. Çünkü bir çatı altında kaldıkça güvenlikte olmadıklarını düşünürler. Dört tekerlekli yük arabalarında hayatlarını devam ettirirler..."⁵³³.

Bunların yanında Hunlar özellikle kışın ve barış zamanlarında yaşadıkları birimler kurmuşlardır. Buralarda Hun insanının barındığı evler genellikle ahşaptan inşa edilmişlerdir. Bu evler insanların içtimaî, malî durumlarına göre oldukça süslü ve gösterişli yapılmışlardır⁵³⁴. Hunların bu ahşap yapıları hakkında Priskos şu bilgileri vermiştir: "Bir kaç ırmaktan geçtikten sonra büyük bir köye geldik. Söylendiğine göre burada Attila'nın bütün sarayları arasında en muhteşemi bulunuyordu. Saray çok süslü, güzel, direklerle inşa edilmiş ahşap binalar idi. Etrafı tahta çit ile çevrilmişti ki, bu müdafaa için değil süs olmak üzere yapılmıştı. Kral sarayının yanında Onegesius'un sarayı bulunuyordu. Attila'nın sarayından sonra en muhteşemi onunki idi. Bu da tahta çit ile çevrilmiş ise de, Attila'nın sarayı gibi kulelerle süslenmemişti. Çitin yakınında bir hamam vardı. Bunu, Attila'dan sonra en zengin olan Onegesius yaptırmıştı. Bunun taşlarına Pannonia'dan getirmişlerdi. Çünkü bu taraflarda oturan barbarların ne taşları ne de ağaçları bulunuyordu ve başka taraflardan getirilen tahtaları kullanıyorlardı..."⁵³⁵.

Priskos, ayrıca Attila'nın hanımı Arıkan'ın oturduğu yer hakkında şu bilgileri de vermiştir: " Ertesi günü Attila'nın sarayına giderek Cerca (Creca) diye adlandırılan hanımına hediyeler götürdüm.....sarayın içerisi çeşitli köşklerle, tahtalar ve ince oyma ipleriyle süslenmiş, zarif, kusursuz kirişler us-taca birleştirilmiş, yerden dairevi şekilde yükselmışti. Orada Attila'nın hanımı oturuyordu. Kapıda duran barbarlardan kolayca içeriye girmek için izin

⁵³² B. Szász, *aynı eser*, s. 511; İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 309.

⁵³³ *Ammianus Marcellinus*, s. 382.

⁵³⁴ B. Szász, *aynı eser*, s. 511; O. J. Maenchen - Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, s. 136.

⁵³⁵ *Priskos*, s. 40.

aldım ve kraliçeyi yumuşak halının üzerine uzanmış bir vaziyette buldum. Yerler tamamen yün halıyla kaplıydı. Hatta üzerlerine basılıyordu. Etrafında birçok hizmetçiler vardı..."⁵³⁶.

Jordanes'de ise Priskos'dan naklen şunlar yazılıdır: "... Buradan içinde Attila'nın kaldığı uzakta olmayan köye geldik. Buna köy diyorum. Köy tahta surlarla çevrilmişti. Bunlar parlıyordu. Bunların yapısı öyle güzel idi ki, dik-katli birisi tahtaların birleştiriliş tarzını zorlukla anlayabilirdi. Uzun bir çevreyle ayrılmış yemek odaları görülebiliyordu. Her türlü dekorla düzenlenmiş sütunlar vardı. Sarayın avlusundaki muazzam bir alanda atlar duruyordu. Bu ikâmetgâh bütün barbar ülkesini elinde tutan Attila'nın kaldığı yerd. Böyle yerleri Attila esir edilmiş devletlerin yerine tercih ediyordu"⁵³⁷.

⁵³⁶ Priskos, s. 44-45.

⁵³⁷ Jordanes, s. 104.

BİBLİYOGRAFYA

- ADREOLİ, E., Contributo topografico alla battaglia dei catalaunici, *Historia*, 1927.
- AHMETBEYOĞLU, A., Attila Devrinde Hun-Doğu Roma Münasebetleri, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 71, 1991.
- , Bulgar Hakanlar Listesi, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 14, 1994.
- , *Grek Seyyahı Priskos(V. asır)'a Göre Avrupa Hunları*, İstanbul, 1995.
- , "Sihirli Geyik" Efsanesi, Hakkı Dursun Yıldız Armağanı, Ankara, 1995.
- AKKAYA, Ş., *Eski Alman Destanlarında Attila'nın Akisleri*, DTCFD, II, 4, 1943-44.
- ALFÖLDİ, A., *Archäologische Spuren der Hunnen*, Germania, XVI, 1932.
- , *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien, II*, Berlin, 1926.
- , *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*, Ungarische Jahrbücher, III, 1924.
- , *Die Germania als Sinnbild der Kriegerischen Tugend des römischen Heeres*, Germania, XXI, 1937.
- , *Funde Aus Der Hunnen Zeit Und Ihre Ethnische Sonderung*, Archaeologia Hungarica, IX, 1932.
- , *Les Champs Catalauniques*, REH, VI.
- , *Magyarország népei és a Római birodalom*, Budapest, 1934.
- , *The Invasions of Peoples From the Rheine to the Black Sea*, CAH, 12, London, 1939.
- ALTHEIM, F., *Attila Et Les Huns*, Paris, 1952.
- , *Das Auftreten Der Hunnen in Europa*, Acad. Sci. Hung., 2, 1952.
- , *Das Erste Auftreten Der Hunnen*, Baden-Baden, 1953.
- , *Europa und die Hunnen, Literatur und Gesellschaft im ausgehenden Altertum*, Halle-Saale, 1948.

- , *Geschichte Der Hunnen, I*, Berlin 1959; *II*, 1960; *III*, 1961; *IV-V*, 1962.
- ALTHEIM, F. -F. Stuehl, *Das Erste Auftreten Der Hunnen*, Baden-Baden, 1953.
- ALTHEIM, F. -H. V. Haussig, *Die Hunnen in Osteuropa*, Baden-Baden, 1958.
- Ammianus Marcellinus, III, Books XXVII-XXXI*, Excerpta Valescona, J.C. Rolfe, Londra, 1939.
- BABELON, E., *Attila dans la Numismatique*, Revue Numismatique, 1914.
- BACHRACH, B.S., *A History of the Alans in the West*, Minneapolis, 1973.
- BERTHELOT, A., *L'Asie Ancienne Centrale Et Sud-Orientale d'après Ptolèmès*, Paris, 1930.
- BAŞTAV, Ş., *Attila'nın Hayatı ve Ölümü*, Türk Kültürü, sayı I, 1962.
- , *Sabir Türkleri*, Belleten, 17-18, 1941.
- BÁTKY, Zs., *Attila fő Szálláshelye és Palotája*, Földrajzi Közlemények, 46, 1918.
- BAYNES, N.H., *Rome and Armenia in the fourt Century*, English Historical Rewiew, 25, 1910.
- BECKER, J., *Liudprandi Opera*, Leipzig, 1915.
- BENZING, J., *Das Hunnische Donaubolgarische und Wolgabulgarische*, *Philologiae Turcicae Fundamenta, I*, 1959.
- BIERBACH, K., *Die Letzten Jahre Attilas*, Bonn, 1906.
- BÓNA, I., *Das Hunnenreich*, Stuttgart, 1991.
- , *De la Dacie Jusqu'a Erdöelve-L'époque de la Migration des Peuples en Transylvania (271-895)*, bk. *Histoire De La Transylvanie*, ed. B. Köpeczi, Budapest, 1989.
- BORNES, T.D., *Patricii Under Valentinian III*, Phoenix, 24, 1975.
- BRADY, C., *The Legend of Ermanaric*, Berkeley, 1949.
- BROOKS, E.W., *The Eastern Provinces From Arcadius To Anastasius*, CMH, I, 1911.
- BROWNING, R., *Where Was Attila's Camp?*, The Journal of Hellenic Studies, 73, 1953.

- BUCHWALD, W. - A. Hohlweg - O. Prinz, *Tusculum Lexikon*, München, 1982.
- BURY, B., *History of the Later Roman Empire*, London, 1923.
- BURY, J., *The Invasion of Europe by the Barbarians*, London, 1928.
- CAFEROĞLU, A., *Eski Türk Dili Tarihi*, İstanbul, 1984.
- CASSIODORUS, *Variae*, bk. *Monumenta Germaniae Historica*, neşr. Th. Mommsen, XII, Berlin, 1894.
- Chronicon Paschale*, bk. *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, neşr. L. Dindorf, Bon, 1832.
- Claudi Ptolemaei, Geographia*, Paris, M DCCCLXXXIII.
- COLLINGWOOD, R. G., *The Roman Evacuation of Britain*, *The Journal of Roman Studies*, 12, 1922.
- COURTOIS, Ch., *Les Vandales et L'Afrique*, Paris, 1955.
- CROKE, B., *Anatolius and Nomus: Envoys to Attila*, *Byzantinoslavica*, 42, 1981.
- _____, *Evidence for the Hun Invasion of Thrace in A.D. 422*, *G.R. Byzstudies*, 18, 1977.
- CSALOG, J., *Húnkori Sír Szekszardon: Laureae Aquincenses*, Budapest, 1938.
- CZEGLEDY, K., *Nomád népek vándorlása napkelettől napnyugatig*, Budapest, 1969.
- _____, *Pseudo-Zacharias Rhetor on the Nomads*, *Studia Turcica*, Budapest, 1971.
- _____, *IV-IX, Szazadi Népmozgalmak A Steppén*, Budapest, 1954.
- Damascii Vita Isidori*, ed.A. Westermann, Paris, 1862
- DARKÓ, J., *Bölcs Leó Taktikájának Hitelessége*, Budapest, 1915.
- DE BOOR, H., *Tarihite, Efsanede ve Alman Kahramanlık Destanlarında Attila*, (Türk, terc. Y. Önen) Ankara, 1981.
- DE CAEN, V., *Attila*, Normandie, 1990.
- DEÉR, J., *İstep Kültürü*, *DTCFD*, XII, 1-2, 1954.
- DEGUIGNES, J., *Allgemeine Geschichte Der Hunnen und Türken und anderer occidentalische Tartaren*, *Der Mogols*, Greifswald 1768-1771.

- , *Büyük Türk Tarihi*, I, İstanbul, 1976.
- DE LEPPER, J.L.M., *De Rebus Gestis Bonifati, Comitis Africae et Magistri Militum*, Tilburg 1941.
- DÉMOUGEOT, E., *Attila et Les Gaulois*, Mémoires de la Société d'agriculture du département de la Marine, 73, Paris, 1958.
- DÎCULESCU, C., *Die Gepiden*, I, Halle, 1922.
- DÎNDORF, L., *Historici Graeci Minores*, I, Lipsiae, 1870.
- DOERFER, G., *Zur Sprache Der Hunnen*, CAJ, 17, 1973.
- DONUK, A., *Eski Türk Devletlerinde İdarî-Askerî Ünvan ve Terimler*, İstanbul, 1988
- , *Türk Devletinde Hâkimiyet Anlayışı*, TED, X-XI, 1981.
- , *Kuruluşunun 2200. Yıldönümünde Türk Ordusu*, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul, 1991.
- ECHKARDT, A., *Notes et Documents*, Revue des Etudies Hongroises, VI, 1928.
- ECKHARDT, S., *Efsanede Attila*, bk. *Attila ve Hunları*, Ankara, 1982.
- ENGEL, P., *Beilleszkedés Európába a Kezdetektől 1440-16*, Budapest, 1990.
- ENOKİ, K., *Sogdiana and the Hsung-nu*, CAJ, I, I, 1955.
- ERDEM, S., *Çift Başlı Kartal ve Anka Üzerine*, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, 8, 1990
- ESİN, E., *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*, İstanbul, 1978.
- Eunapius Sardianus*, neşr. C. Müller, *Fragmenta Historicorum Graecorum*, IV, Paris, 1851.
- Eustathius Epiphaniensis, bk. *Fragmenta Historicorum Graecorum*.
- Excerpta De Lagationibus*, ed. C. De Boor, s.121-155, 575-590, Berolini, 1903.
- FEHÉR, G., *Attila's Sohn: Irnik*, Ungarische Jahrbücher, XV, 1935.
- , *Bulgar Türkleri Tarihi*, Ankara, 1985.
- , *A bolgâr - törökök kapcssolati a magyarsággal és a legújabb magyar östörténeti kutatás*, Szászadok, 1935.
- FERRILL, A., *The Fall of the Roman Empire*, Londra 1986.

- FETTİCH, N., *Hunlar zamanına ait olup Szeged-Nagyszéksős'da bulunan prens mezar buluntusu*, II, TTKZ, İstanbul, 1943.
- *Hunların Arkeolojik Hatıraları*, bk. *Attila ve Hunları*, Ankara, 1982.
- FISCHER, K., *Die Hunnen im Schweizerischen Eifischthale*, Zürih, 1896.
- GARAM, E. - KISS, A., *Népvándorlás Kori aranykincsek a Magyar Nemzeti Múzeumban*, Budapest, 1992.
- GİBBON, E., *Roman Empire*, I, 1764.
- *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, 2-3, (Türk.terc. A. Baltacıgil) İstanbul, 1987-1988.
- GOMBOCZ, Z., *Die Bulgarische Frage und Die Ungarische Hunnensage*, Ungarische Jahrbücher, I, 1921.
- GORDON, C.D., *The Age of Attila*, Ann Arbor, 1960
- GRÉGOİRE de Tours, bk., *Monumenta Germania Historica Scriptores Rerum Merovingicarum*, I, neşr. W. Arndt, 1885.
- GRENARD, F., *Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü*, (Türk.terc. O. Yüksel) İstanbul, 1992.
- GROUSSET, R., *Bozkır İmparatorluğu*, (Türk.terc. R.R. Uzman) İstanbul, 1980.
- HAMBİS, L., *Attila Et Les Huns*, Paris, 1971.
- IIARHOIU, R. - P. Diaconescu, *Hunnische Kessel aus Muntenien*, Dacia, 28, 1984.
- HARMATTA, J., *A Hun Birodalom Felbomlása*, I. A Hun társadalom Attila korában: A Magyar Tudományos Akadémia társadalm-történeti tudományok osztályának közleményei II, 2, 1952, s.147-192.
- *L'apparition des Huns en Europe Orientale*, Acta Antiqua Hung., 24, 1976.
- *The Golden Bow of the Huns*, AAH, I, 1952.
- *The Dissolution of the Hun Empire*, I. Hun Society in the Age of Attila, Act. Arch. Hung., 2, 1952.
- HAUSSIG, H.V., *Theophylakts Exkurs Über Die Skythischen Völker*, Byzantion, XXIII, 1953.

- *Über Die Bedeutung Der Namen Hunnen Und Awaren*, Ural-Altäische Jahrbücher, 47, 1975.
- *Das Problem Der Herkunft Der Hunnen*, Materialia Turcica, 3, 1977.
- HENNİNG, W.B., *The Date of the Sogdian Ancient Letters*, BSOAS, XII, 3-4, 1948.
- HERZFELD, E., *Zoroaster and his World*, Princebon, 1947.
- HİRTH, F., *Sinologische Beiträge zur Geschichte Der Türkvölker*, Petersburg, 1900.
- *Hunnenforschungen*, Keleti Szemle, II, Budapest, 1901.
- *Ueber Wolga-Hunnen und Hiung-nu*, SPAW, II, 2, München, 1899.
- HODGKİN, T., *Italy and Her Invaders, I*, Oxford, 1892.
- HÓMAN, B., *A Magyar Hún-Hagyomány és Hún-monda*, Studium, 8, Budapest, 1925.
- HOMEYER, H., *Attila*, Berlin, 1951.
- Ioannes Antiocheus*, bk. *Fragmenta Historicorum Graecorum*, V, 1870.
- Jordanes, Romana et Getica*, (neşr. Th. Mommsen), Berolini, 1882.
- IPOLYI, A., *Magyar Mythologia*, Pest, 1884.
- İNAN, A., *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara, 1986.
- *Eski Türklerde ve Folklarda "ANT"*, bk. *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, 1987.
- İREÇEK, K.S., *Belgrad İstanbul Askerî Yolu*, (Türk.terc. A.K. Balkanlı) Ankara, 1990.
- JÁNOS, H., *Studies on the History of the Sarmatians*, Budapest, 1950.
- JÁNOS, M., *A Magyar Hún-Monda Néhány Tulajdonnévéröl*, Magyar Nyelv, 2, 1906.
- JETTMAR, K., *Hunnen und Hsiung-nu: ein Archäologisches problem*, Archiv für Völkerkunde, 6/7, 1953.
- Johannes De Thurocz, Chronica Hungarorum*, Budapest, 1985.
- JONES, A. H. M., *The Later Roman Empire 284-602*, Oxford, 1973.
- KAFESOĞLU, İ., *At mad. İA. I*.
- *Bulgarların Kökeni*, Ankara, 1985.

- *Türk Millî Kültürü*, İstanbul, 1984.
- *XII. Asra Kadar İstanbul'un Türkler Tarafından Muhasaraları*, İstanbul Enstitüsü Dergisi, III, 1957.
- KISS, A., *Die Goldbeschlagenen Schalen Der Fürstengräber Von Szeged-Nagyszéksós und Apahida I-II*, Folia Archaeologica, XXXIII, 1981.
- KISZELY, I., *Honnan Jöttünk?* Budapest, 1992.
- KLAEBER, Fr., *Attila's and Beowulf's Funeral*, Publications of the Modern Language Association of America, XLII, 2, 1927.
- KLUGE, F., *Der Tod des Attila, Eine altgermanische Dichtung*, Deutsche Rundschau, 146, 1911.
- KOVRIG, I., *Hunnische Kessel aus der Umgebung Von Värpalota*, Folia Archaeologica, 23, 1972.
- , *Das Diadem Von Csorna*, Folia Archaeologica, XXXVI, 1985.
- KÖPRÜLÜ, F., *Bayrak mad.*, İA. II.
- KRAPPE, A.C., *La Légende de la naissance miraculeuse d'Attila, Roi des Huns: Moyen-Âge*, III, 2, 1931.
- KURAT, A.N., *IV-XVII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara 1972.
- KUUN, G., *Relationum Hungarorum*, I, Claudiopoli, MDCCCXCII.
- LÁSZLÓ, Gy., *A Hún aranyij jelentősége*, MTA II. Oszt. Közl. 3, I, 1, 1951.
- *Die Bewaffnung der Hunnen*, RGA, 2, 1973.
- LİGETİ, L., *Attila Családfája*, Veszprém, 1926.
- *Attila Hunlarının Menşei*, bk. *Attila ve Hunları*, (Türk. terc. Ş. Baştav), Ankara, 1982.
- LİNDNER, R. P., *Nomadism Horsus and Huns, Past and present*, 92, 1981.
- MACARTNEY, C. A., *The end of the Huns*, Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, 10, 1932-1934.
- *Studies On the Earliest Hungarian Historical Sources*, Oxford, 1951.
- MAENCHEN-HELFEN, O. J., *Huns and Hsiung-nu*, Byzantion, 17, 1944-1945.
- *The Legend of the Origin of the Huns*, Byzantion, XVII, 1944-45.

- , Pseudo-Huns, *Central Asiatic Journal*, I, 1955.
- , The Date of Ammianus Marcellinus Last Books, *AJP*, 76, 1955.
- , *Zu Moór's Thesen Über die Hunnen*, *BZN*, 14, 1963
- , *Akatur*, *CAJ*, XI, 4, 1966.
- , *Die Welt Der Hunnen*, Wien-Köln-Graz, 1978.
- MAKTE, A.-J. Isaac, *Histoire Romaine*, Paris, 1925.
- MALALAS, *A Translation by Elizabeth Jeffreys*, Michael Jeffreys and Roger Scott, Melbourne, 1986.
- Marcellinus Comes, Chronicon, Chronica Minora, II*, Th. Mommsen: MGH. AA. XI. 2. Berolini 1894.
- MARQUART, J., *Die Chronologie Der Altürkischen Inschriften*, Leipzig, 1898.
- MARTINDALE, J.R., *The Prosopography of the Later Roman Empire 395-527*, Cambridge, 1980.
- Martinus Dorpius Oratones*, neşr. I. Ijsewjn, Leipzig, 1986.
- McGOVERN, W.M., *The Early Empires of Central Asia*, Chapel Hill-North Carolina 1939.
- Menander Protector*, bk. *Fragmenta Historicorum Graecorum, IV*, neşr. C. Müller, Paris, 1851.
- MÓCSY, A., *Még egyszer Attila Sirjáról*, *Arch. Ért.*, 114-115, 1987-88.
- MOMMSEN, Th., *Gesammelte Schriften, IV*, Berlin, 1906.
- Monumenta Germaniae Historica*, neşr. Th. Mommsen, Berlin, 1840.
- MOÓR, E., *Zur Herkunft Der Hunnen mit Besonderer Berücksichtigung Ihrer Namen Materials*, *BZN*, 14, 1963.
- MORAVCSIK, Gy., *A Húnok Taktikájához*, *Körösı Csoma-Archıvum*, I, 1921-1925.
- , *Attila és Buda*, *Egy. Phil. K.*, 1926.
- , *Byzantinoturcica, I-II*, Berlin, 1958.
- , *Attilas Tod in Geschichte Und Sage*, *Studia Byzantina*, Budapest, 1967.
- , *Zur Geschichte Der Onoguren*, bk. *Studia Byzantina*, Budapest, 1967.

- , *Byzantium and the Magyars*, Budapest, 1970.
- MORI, M., *Soğduların Orta Asya'daki Faaliyetleri*, Belleten, XLVII, 1983-84.
- MÜLLER, C., *Fragmenta Historicarum Graecorum*, IV, Paris, 1851; V, Paris, 1870.
- NAGY, T., *The Last Century of Pannonia in the Judgement of a New Monograph*, Acta Antiqua, 19, 1971.
- NALET, A.-J. Isaac, *Histoire Romaine*, Paris, 1925.
- NÉMÄTI, K., *Hun-Történelmi Örökségünk*, Budapest, 1918.
- , *Die Historisch Geographischen Beweise Der Huung-nu-Hun Identität*, Budapest, 1910.
- NÉMETI, Gy., *A Honfoglaló Magyarság Kialakulása*, Budapest, 1930.
- , *Attila ve Hunları*, (Türk. terc. Ş. Baştav) Ankara, 1982.
- NEOGOE, M., *Üç Bozkırlı*, (Türk. terc. M. Ülküsal) İstanbul, s.25-26.
- NESTOR, J. - C. s.Nicolaescu - Plopsor, *Hunnische Kessel aus der Kleinen Walachei*, Germania, XXI, 1937.
- OBOLENSKY, D., *The Byzantine Commonwealth*, Londra, 1974.
- Olympiodori Thebaei*, neşr. C. Müller, *Fragmenta Historicorum Graecorum*, IV, Paris, 1851.
- ORKUN, H.N., *Attila ve Oğulları*, İstanbul, 1933.
- , *Türk Tarihinin Bizans Kaynakları*, Ankara, 1938
- OSTROGORSKY, G., *Bizans Devleti Tarihi*, (Türk. terc. F. Işıltan) Ankara, 1986.
- ÖGEL, B., *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Bazı Yeni Araştırmalar*, DTCFD, XVI, 1-4, 1959.
- , *Büyük Hun imparatorluğu Tarihi, I*, Ankara 1981.
- , *Türk Kültür Tarihi*, Ankara, 1984.
- , *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul, 1988.
- PÁDÁNYI, V., *Dentu- Magyaria*, Veszprem, 1989.
- PÁRDUCZ, M., *Archäologische Beiträge Zur Geschichte Der Hunnenzeit in Ungarn*, Acta. Arc. Hung. 11, 1959.
- PAULER, Gy., *A Magyar Nemzet Története Szent Istvánig*, Budapest, 1900.

- PIGULEVSKAYA, N., *Note Sur Les Relations De Byzance et Des Huns Au VI's.*, *Revue Des Etudes Sud-Est Europeenn*, VII, 1969.
- POVCHA, P., *Mongolische Miscellen, IV, Zum Hunnen Problem*, CAJ, I, 1955.
- PREMIER, T., *Histoire Du Bas Empire*, 1968.
- PRİTSAK, O., *Ein Hunnisches Wort*, ZDMG, 104, 1954.
- , *Der Titel Attila, Festschrift für Max Vasmer*, Berlin, 1956.
- , *xun Der Volksname Der Hsung-Nu*, CAJ, V, I, 1959.
- , *The Hunnic Language of the Attila Clan*, HUS, VI, 4, 1982.
- , *The Goths and The Huns, Teoderico ei Goti tra Oriente e Occidente*, Editör A. Carile, Ravenna, 1995.
- PROCOPIUS, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, G. Dindorf, Bonn, I-III, 1833-1838.
- , *Bizans'ın Gizli Tarihi*, (Türk. terc. O. Duru), İstanbul, 1990.
- Prosper Tiro, *Epidoma Chronicon, Chronico Minora, I*, bk. *Monumenta Germania Historica*, AA. IX, Th. Mommsen, Berlin, 1891.
- RÁSONYI, L., *Macar Arkeolojisinde Hunlar, Avarlar, Macarlar*, İstanbul, 1938.
- , *Tarihte Türklük*, Ankara, 1971.
- REYNOLDS, R.L. - R.S. Lopez, *Odoacer: German or Hun?*, *American Historical Review*, 52, 1946.
- RIEDL, Fr., *A Magyar Hünmondák*, *Budapesti Szemle*, 27, 1881.
- RUNCIMAN, St., *A History of the first Bulgarian Empire*, London, 1930.
- , *Orta Çağların Başlarında Avrupa ve Türkler*, *Belleten*, 7, 1943, s.46..
- SÁGI, K., *Hunkori Sír Keszthely*, *Arch. Ért.*, 82, 1955.
- SALAMON, F., *A Hunok és Pannónia 380-440 ig*, *Századok*, XVI, 1882.
- , *Hol Volt Attila Föszállása?*, *Századok*, 15, 1881.
- SALVIANUS, bk. *Monum. Germ. Auct. Ant.*, neşr. C. Halm, I, Berlin, 1877.
- SAMOLİN, W., *Hsiung-nu, Hun, Turk*, CAJ, 3, 1-4, 1957-58.
- SANDOR, T., *Germania*, Budapest, 1969.

- SCHAFFRON, E., *Zur Geschichte Der Hunnen in Europa*, Welt als Geschichte, 17, 1957.
- SCHMIDT, L., *Mundiacum Und Das Burgunderreich am Rhein*, Germania, XXI, 1937.
- SCHNEIDER, H. - R. Wisniewski, *Alman Kahramanlık Destanları*, (Türk. terc. İ. Sarı), İzmir, 1992.
- SCHRAMM, G., *Hunnen, Pannoniaiaier Germanen*, Balkanologie, 11, 1975.
- SCHREIBER, H., *Die Hunnen*, München, 1978.
- SCHRÖDER, E., *Die Leichenfeier für Attila*, Zeitschrift für Deutsches Altertum, LIX, 1922.
- SCHULTZ, H. S., *The Roman Evacuation of Britain*, The Journal of Roman Studies, 23, 1933.
- SCHÜNEMANN, K., *Hunnen und Ungarn*, UAJ, 5, 1925.
- SHAFFER, R., *The Earliest Huns*, Ural-Altäische Jahrbücher, 38, 1966.
- SINOR, D., *Autour d'une migration du Peuples au V. Siecle*, Journal Asiatique, 235, 1946-47.
- , *Autour d'une Migration du Peuples au V Siecle*, Inner Asia And Its Contacts With Medieval Europe, London, 1977.
- , *Inner Asia And Its Contacts With Medieval Europe*, Londra, 1977.
- , *The Hun Period*, Editör D. Sinor, *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Sdney 1987.
- , *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge, 1990.
- Sidonius Appolinaris, Epistulae et Carmina*, bk. *Monumenta Germaniae Historica*, neşr. Leutjohann, VIII, Berlin, 1887.
- Sozomenos, ecclesiastica Historia*, R.Hussey-R.Barrow, I-III, Oxford, 1860.
- SPULER, B., *Geschichte Asiens*, München, 1950.
- STEIN A., *A Fehér Hunok és Rokon Törzsek India Szereplése*, Budapest, 1897.
- STEIN, E., *Histoire du Bas Empire, I*, Amsterdam, 1968.
- SZABO, K., *Priszkosz Szónok és Bölcsész életéről S Történetirata Töredékeiről, I*, Pest, 1878.
- SZASZ, B., *A Húnok Története, Attila Nagykirály*, Budapest, 1943.

- SZEREMLEI, S., *Attila Székhelye H.-M.- Vásárhely Hátárában Volt, Századok*, 32, 1898.
- TAKÁTS, Z., *Huns Et Chinois*, Turan, 5, 1918.
- , *Catalaunischer Hunnenfund und Seine Ostasiatischen Verbindungen*, Acta Orientalia, V, 1955.
- , *Neuentdeckte Denkmäler der Hunnen in Ungarn*, Act. Orientalia, IX, I, 1959.
- TAUBLER, K., *Zur Geschichte Der Alanen*, Klio, IX, 1909.
- THEOPHANES, *Chonographia*, bk. *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, II*, neşr. I. Classen-I. Bekker, Bon, 1839.
- THIERRY, A., *Histoire D'Attila, et de ses successeurs I-II*, Paris, 1865.
- THOMPSON, E. A., *The Camp of Attila*, JHS, 65, 1945.
- , *The Isaurians Under Theodosios II*, Hermathena, 68, 1946.
- , *A History of Attila and The Huns*, Oxford, 1948.
- TİÇELOIU, I. *Über die Nationalität und Zahl der Von Kaiser Theodosios dem Hunnenkhan Attila Ausgelieferten Flüchtlinge*, Byzantinische Zeitschrift, XXIV, 1924-1929.
- TOMKA, P., *Der Hunnische Fürstenfund Von Pannonhalma*, Act. Arc. Hung., 38, 1986.
- , *A Steppei Temetkezési Szokások Sajátos Változata A Hun halotti Áldozat*, Arrabona, 22-23, 1986.
- TÓTH, E., *Valeria Media*, Acta Arch. Hun., 41, 1989.
- TROPLONG, E., *La diplomatie d'Attila*, Revue d'Histoire diplomatique, XXII, 1908.
- TURAN, O., *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul, 1981.
- TWYMAN, B., *Aetius and the Aristocracy*, Historia, 19, 1970.
- URFALI MATEOS, *Vekayi-Nâmesi (952-1136)*, (Türk. terc. H. B. Andreasyan), Ankara, 1962.
- VÁCZY, P., *Hunlar Avrupa'da*, bk. *Attila ve Hunları*, Ankara, 1982.
- VAMBÉRY, A., *A Török Faj*, Budapest, 1885.
- , *A Magyarság Keletkezése és Gyarapodása*, Budapest, 1984.
- VÁRADY, L., *Das Letzte Jahrhundert Pannonias 376-476*, Budapest, 1969.

- VASİLİEV, A., *The Goths in the Crimea*, Cambridge, 1936.
- , *Bizans İmparatorluğu Tarihi, I*, (Türk. terc. A. M. Mansel), İstanbul, 1943.
- VÉGH, K. M., *Hol Van A Nedao Folyó*, Századok, XXXIX, 1905.
- VIDA, P., *les Sicules Sont Hongrois*, Budapest, 1940.
- VON ARNİM, B., *Bemerkungen Zum Hunnischen*, Zeitschr. F Slav. Philologie, 13, 1936.
- VON GABAİN, A., *Hun-Türk Münasebetleri*, II.TTKZ, İstanbul, 1943.
- WAITZ, G., *Der Kampf der Burgunder und Hunnen*, Forschungen zur Deutschen Geschichte, 1, 1863.
- WALEY, A., *The Fall of Lo-yang*, History Today, Nisan, 1951.
- WILLAMSON, G. A., *Procopius The Secret History*, Middlesex, 1966.
- WILKES, J., *A Pannonian Refugee of Quality et Salona*, Phoenix, 26, 1972.
- WOLFRAM, H., *History of The Goths*, California, 1987.
- YUSUFOĞLU, H., *Macarlar'da Hun-Macar Akrabalığı Geleneği*, Türk Kültürü, Sayı 387, 1995.
- ZACHARİAE, C.E., *A Lingenthal, Jus Graeco-Romanum I-VII*, Lipsiae, 1856-1881.
- ZEUSS, K., *Die Deutschen Und Die Nachbarstämme*, Heidelberg, 1925.
- ZICHY, İ., *A Steppék Régi Lovasnomadjai*, Budapest, 1936.
- , *A Magyar Östörténet*, Budapest, 1939.
- Zosimus, *Historiae, IV*, neşr. L. Mendelssohn, Leipzig, 1887.

DİZİN

- A -

- A-lan 13
Abae 18
Abarlar 125
Abel-Rémusat 11
Acib 15
Adem, Hz. 5
Adise ırmağı 104
Adrianopolis 71
Aethiopia 81
Aetius 49, 56-58, 64-66, 70, 77, 79, 82, 84, 85, 88, 94, 95, 97-100, 102-104, 107-110
Afganistan 20
Afrika 51, 52, 65, 68
Ağaçeriler 63
Ağathangelos 7
Agathias 5
Agathys 15, 27
Agnellus 113
Ak Hunlar 21, 45
Akatir Hunları 74, 90, 117, 125, 126, 149, 154
Akbas Limanı 71
Akitanya 132, 133
Aktöbe 143
Alaman 12, 22, 23, 63, 92
Alan 3, 7, 13, 14, 15, 21, 22, 24, 25, 27, 28, 30, 33, 34, 36, 39, 42, 43, 46, 47, 48, 94-96, 99, 100, 121, 124, 148, 154, 158
Alan dağı 28
Alania 21, 24
Alarik 34, 45-48, 50-52, 102, 107, 109
Alatheus 30, 33, 34, 37
Alavivus 32, 38
Alberich 134
Alboin 113
Aicsut-Vertesszentgyörgy 146
Aleschki 138
Alexandros 80
Almanya 22, 63, 110, 129
Almos 16, 17
Almus 118
Alp dağları 47
Alpler 34, 43, 57, 68, 137
Altaylar 115, 143
Altheim, F. 12
Alu-ogur 154
Alünüm 103
Amal 29
Amarphil 128
Amazonlar 28
Amilsurlar 58, 60
Ammianus Marcellinus 3, 25, 30, 37
Amudoc 15
An-tai 13
Anadolu 7, 35, 43, 44, 54, 154, 170
Anagastes 120, 121
Anatolius 73, 159
Anatolius Barışı 72
Anatolius, Senatör 72
Andagis 98
Augisciros 122
Augiskir 119
Augle 22
Anglo-Saksonlar 63
Ankara 43
Annales Quedlinburg 113
Antakyalı İsak 7
Antala 102
Antalya 43
Anthemius 121
Anthrophaglar 28
Antonowka 138
Aors 15
Apollonius 98

- Aqua Nigra 119
 Aquilaea 102, 104, 130
 Aquincum 56
 Arad şehri 77
 Aral Denizi 13, 15, 19, 20
 Arap 17
 Arcadiopolis 71, 124
 Ardaburius 54
 Ardarik 71, 75, 92, 99, 114, 116, 117, 119
 Arelas (Arelate) 57
 Ares 78, 79, 155, 156
 Arıkan 116, 151, 173
 Ariani 46
 Arkadius 34, 46, 49
 Armenia 28, 36
 Arnavudluk 61
 Arnegisculus 71, 80
 Asemus 71, 73
 Aspar 72, 118
 Asya 20, 23, 27, 28, 35, 40
 Asya Hunları 12, 16, 19, 139, 140, 152, 154, 158
 Atakam 62
 Athanarik 23, 30-32, 37, 38
 Athaulf 52
 Athela 129
 Athyra 72
 Atina 34
 Atlas okyanusu 115
 Adi 112
 Attalus 51
 Attil 110
 Augusta 65
 Aureliani 96, 97
 Avar 110, 112, 125, 126
 Avienus 103
 Avitokhol 123
 Avitus 95, 118
 Avrair 92
 Avrasya 11
 Avrupa 1-4, 6, 20-22, 25, 27, 35, 41, 43-45, 47, 52, 54, 62, 63, 79, 111, 113-115, 127, 137, 144
 Avusturya 84, 143
 Aybars 53, 75, 149, 150, 153
 Azak denizi 11, 28, 154
 Azerbaycan 43
 Baçka-Sirmium 57
 Bagaudlar (çiftci) ayaklanması 88, 89
 Bahl-Lepta ovası 128
 Baktaria 15, 53, 111
 Baktur 18, 19
 Bakü 43
 Balamir 25, 28-30, 41
 Balkan 25, 32, 33, 43, 46, 52, 69, 70, 73, 74, 80, 108
 Balkan dağları 33
 Balkan Seferi 69, 70
 Balkar 147
 Balkaş gölü 19, 115, 116
 Balteri 138
 Baluk Denizi 22, 23, 63, 142
 Banat 77
 Bardor 119, 122
 Baritudvar 146
 Basarabya 123
 Basık 43, 44, 149
 Basiana 119, 122
 Basileus Justinianus 5
 Basternalar 15
 Bataszek 142, 144, 146
 Batu Galyalı 84
 Batu Gotları (Vizigotlar) 23, 32, 34, 37, 43
 Batı Roma 33, 43, 44, 46-50, 52, 55-58, 64, 66, 70, 71, 74, 76, 78, 79, 82, 84, 85, 86, 92, 98, 101, 103-105, 107, 115, 155
 Bavyera 23
 Bedegwz 17
 Behram, IV. 44
 Belçika 22
 Beler 18
 Belgrad 70
 Belizarius 4
 Beljaus 138
 Beldler 28
 Bendeguck 17
 Bendekucz 17
 Bendekus 17
 Bennisch-Benesov 140
 Bere-Sowka 138

- Berend 17
 Bergmann 11
 Berichus 75, 156
 Berlin 3
 Bern 135
 Beşoğur 154
 Beth-Gamli 128
 Bezter 17, 18
 Beztur 17-19
 Bigila 81-83, 108
 Bitschurin 11
 Bittugur 119, 122, 126
 Biza 124
 Bizans 1, 2, 4, 5, 9, 17, 35, 36, 50, 55, 60, 68,
 71, 73, 76, 107-112, 116, 118, 123-126,
 155, 157
 Bleda 60, 62, 66, 67, 77, 79, 84, 85, 150, 151
 Bloedel 135
 Bodin 15
 Boiscler 58, 60
 Bolug 17
 Bondofard 18
 Boor, C. De 3
 Bor 18
 Borgsthenes 30
 Borusc 15
 Borysthenes (Dinyeper) 37
 Bosna 141
 Bosphorus 161
 Brescia 103
 Brexia (Brescia) 103
 Brionerler 98
 Brit (Britanya ahalisi) 79
 Brolium 97
 Brünhild 133, 134
 Brynhilde 112
 Budapeste-Zugló 145
 Budli 17
 Buhaeni 138, 141
 Bukem 17
 Buken 17
 Bulchu 17
 Bulgar 4, 123, 126, 127
 Bulgaristan 62, 71
 Burgund 6, 22, 52, 54, 57, 63, 64, 68, 92, 95,
 112, 132-135
 Burtugur 119
 Bury 19, 54
 Buzau 66, 138, 140
 Bükreş 66, 77
 Büyük İskender 128
 Büyükçekmece 72
 Bylym Osrukowo 138
- C -
- Cahun, L. 11
 Campus Mauriacus 85, 96, 105
 Carbon 15
 Careot 15
 Carion 15
 Carpilio 64, 70, 77, 79
 Carsus 62
 Cassiodorus 2, 3, 79, 111
 Castra Constantia 69
 Castra-Martis 49, 121
 Catalaunum 96, 98, 99, 158
 Celei 49, 139
 Cemandier 124
 Cemandriler 121
 Cerca 173
 Chadicha 17
 Cham 18
 Chanad 17
 Chang Chien 12
 Chasawjurt 138
 Chavennes 19
 Chersones 72
 Christ Schmed-stahlin 3
 Chronicon Paschale 2, 5
 Chronicum Gallicum 111, 112
 Chrysaphius 81-83, 108, 109
 Chuni (Hunlar) 15
 Chus 18
 Cilnau 138, 146
 Cimmer 28
 Clark, C. V. 3
 Claudianus 162
 Claudius Claudianus 6, 172
 Comes 55, 84
 Conceşti 138, 145, 147

Concordia 103
 Constantia 61
 Constantius 84, 85, 161
 Constantiolus 75, 155
 Coşovenii de Jos 139
 Cowreur 19
 Crissos (crisia) 77
 Csorna 141, 142
 Cungarya 20
 Curidachus 117, 149

- Ç -

Çek 22
 Çi-çi 19-21
 Çin 11-14, 17-21, 24, 64
 Çitin 173
 Çu-Talas nehirleri 20
 Çukurova 43

- D -

Dacia Ripensis 120
 Dacya 118, 121
 Dağıstan 138
 Dakia Ripensis 122
 Dalmaçya 36, 46, 58, 61
 Dama 18
 Damaskios 6, 101
 Danimarka 22, 135
 Dankwart 133, 135
 Daryal 128
 Deguignes 11
 Demir Kapı 49
 Dengizik 5, 116, 118-125
 Derbent geçidi 45
 Desa 49, 139
 Detscheff 123
 Diaconus 112
 Dicle 128
 Dierna 49
 Diether 136
 Dietrich 131, 135, 136
 Dietrich Hildebraud 135
 Dietrich von Bern 135

Dinar Alpleri 46
 Dindorf, L. 3, 5
 Dinyeper 23, 28, 37, 119, 124, 126, 127, 137,
 138, 142
 Dinyester 23, 30, 31, 37, 46, 122, 123, 138
 Dionysius 59, 60
 Dmitrowka 138
 Dıjpropetrowsk 138
 Dobruca 61, 67, 80, 123-125, 127, 138
 Doerfer, Gerhard 12
 Doğu denizi 28
 Doğu Gotları (Ostrogotlar) 23, 28, 33, 34, 43,
 99, 114, 118
 Doğu Hun İmparatorluğu 123
 Doğu Roma (Bizans) 2, 5, 24, 30, 32-34, 37,
 42-44, 46, 49, 50, 52-58, 60, 62, 67-74,
 76-81, 84, 87, 89, 98, 103, 104, 106,
 108, 116, 119, 120, 125
 Dou 15, 22-25, 27, 28, 43-45, 53, 64, 115, 125,
 126, 142, 167
 Dorystolon (Silistre) 49
 Drava 56, 79
 Drekon 77
 Drinka 77
 Drizipera 80
 Drobeta 49
 Durostorum 71
 Dynastie 47

- E -

Eckehard 132
 Eckewart 134
 Edda 111, 112
 Edekon 75, 81-84, 109, 153, 156, 158
 Edessa (Urfa) 45
 Edika 119
 Edirne 33, 34, 71
 Edirne muharebesi 5, 6
 Eflak 23
 Efraim, St. 7, 170
 Eftalitler 21
 Ege 40
 Ekşaphtar 128
 Elisa Vardapet 7

Eliseus 9
 Emençur 118, 122, 124
 Emmetzur 116
 Emona 56
 Enoki, K. 12
 Epigenes 60
 Erak nehri 29
 Erdel 23, 78
 Ermanarik 23, 28-30, 37, 135, 136
 Ermeni 7, 9, 21, 68, 92, 126, 127
 Ermenistan 128
 Erzurum 43
 Esla 58-60, 153, 156
 Ethei 17
 Ethele 17
 Etzel 112, 137
 Euagrios 2, 9, 105
 Eudokia, Kraliçe 59
 Eudoxius 88
 Eufémia Legenda 7
 Eugenius 43
 Eugippus 111
 Eunapios 4
 Eustathios 105, 108
 Eustathius Epiphanes 2
 Evrikus 87
 Exobygita 15

- F -

Farkas 18
 Faun 171
 Faustus 9
 Fedorowka 138, 143
 Feodossija 138
 Fırat 43, 128
 Fick, A. 12
 Filibe 71
 Filimer 10
 Fin 12, 23, 63, 68
 Fin körfezi 23
 Fin-Ugor 11, 28, 154, 158
 Flavius Felix 57
 Floransa 47
 Floriana 56

Florinski 12
 Franklar 5, 22, 23, 48, 52, 85, 88, 92, 95, 98,
 112, 132
 Fransa 52
 Fredegorius 111
 Friederich 87
 Friedrich Hirt 12
 Fritigern 32-34, 40

- G -

Gadarius 10
 Gainas 45, 46
 Gal 65
 Galajty 138, 145
 Galla Placidia 52, 55, 56, 58
 Galler 64
 Galya 38, 47, 48, 52, 56-58, 65, 66, 85, 86, 88,
 92-96, 100, 108, 118, 128, 146
 Ganges nehri 28
 Garam 114
 Gárdos 146
 Gaudentius 56
 Geiserik 69, 86, 103
 Gelan 15
 Gelibolu 71
 Gelonlar 4, 27
 Geminianus, St. 130
 Gendicharius 64
 Genserik 88
 Gensimund 29
 Gepidler 23, 29, 47, 63, 71, 75, 92, 107, 110,
 113, 114, 116-119, 121, 124
 Gerasus 37
 Germen 12, 22, 24, 28, 49, 56, 58, 63, 64, 68,
 75, 80, 85, 92, 98, 109-112, 117, 119,
 154, 157
 Germanya 22, 106
 Gernot 134
 Getica 3
 Gevin 15
 Gheism 116
 Gheraseni 138, 141
 Gig 128
 Gigen 71

Giselher 134
 Gluşika 128
 Godefridus Viterbensis 111
 Goldberg 146
 Gornea 49
 Gotlar 3-6, 10, 17, 21, 23-25, 31-36, 38-40, 42,
 43, 45, 47, 48, 51, 52, 58, 71, 75, 87-
 89, 94, 95, 100, 102, 107, 118-122,
 124, 125, 127, 154
 Göktürkler 152, 154, 155
 Gratian 38
 Gratianus 33
 Grégoire 93
 Gregorius Von Tours 6
 Grek 10, 14, 21, 89
 Greuthungi 28, 37, 38
 Grosswardein 144
 Grousset, R. 11
 Gudrun 112
 Gundaher 64
 Gundicarius 112
 Gunther (Gundicarius) 112
 Gunther 64, 133
 Güney Hunları 20
 Güney Rusya 11, 21
 Gürcistan 126

- H -

Habeş 81
 Hadrian 24
 Hadrianopolis 39
 Hadubrand 131, 132
 Haemus 33
 Hagen 132-135
 Halarik 114
 Haliurunnas 10
 Hamexobios 15
 Hasdling 47
 Haussig 12
 Hazar Denizi 13, 45, 138
 Hazar kapısı 45
 Heime 135
 Helche 134, 136

Helfen 54
 Helferich 136
 Heraclea 34
 Herodot 4, 10, 168
 Herrad 136
 Herul 28, 92, 114
 Hirsova 62
 Hieronymos (St. Jeromas) 6, 9, 14, 36, 43, 111
 Hildebrand Destanı 130-132, 135, 136
 Hildegund 132, 133
 Himmerith 87
 Hinde 105
 Hindistan 20, 28, 53
 Hinova 49, 139
 Hippo Regius 103
 Hippopod 15
 Hirt, F. 13, 16-19
 Hister (Tuna) 30
 Hiung-nu 11-18
 Ho-han-yeh 19, 20
 Hollanda 22
 Homan 123
 Honoria 85, 87, 88
 Honorius 50-52
 Hoops, J. 12
 Hotaráni 139, 141
 Hou-Han-shu 13
 Höckricht 139, 141
 Hógyesz 140, 141
 Hu-Lu-Ku 18
 Hu-ni 13, 14
 Huanf, Kral 12
 Huihengi 112
 Hun-Hiung-nu 14
 Huni-scythae (Chuni-Seythue) 15
 Hunimund 29, 114
 Huniscite 14
 Hunna 110
 Hunnivar 119
 Hunor 18
 Hū-lū-k'üan-k'ü 18
 Hydatius 111

- I -

I-tschi-Schö (=İsgi?) 18
 İdra 15
 İgren 138
 İldico 105
 İoannes Antiocheus 2, 5, 6
 İoannes Malalas 5
 İragi 138
 İsaurlar 81
 İsidorus 111
 İstros ırmağı 76
 İstrum 82
 İumarlar 58

- İ -

İç-Asya 13, 20
 İldiko 109, 112
 İlek 74, 114, 116, 147, 150
 İllyria 4, 6, 34, 43, 61, 70, 73, 89, 121, 124, 161
 İlovayski 12
 İmanedersen 129
 İngiltere 35, 63
 İnostrancev 12
 İntercisa 56
 İran 5, 20, 21, 28, 33, 44, 45, 53-55, 64, 68, 72,
 80, 92, 115, 127, 128, 154, 155
 İrnek 13, 116, 118-120, 122-127, 150
 İrtiş 19, 126
 İskenderiye 108, 128
 İsker 124
 İskit 1, 9-11, 21, 32, 35, 44, 59, 78, 89, 82-84,
 90, 105, 117, 122, 139, 152, 153, 155,
 161, 168, 170
 İskitya 11, 27, 35, 36, 39, 60, 106, 122
 İslav 28, 154, 158
 İspanya 35, 48, 52
 İspanyol 6, 111
 İstanbul 2, 5, 33, 34, 39, 40, 45, 46, 54, 55, 57,
 58, 60, 68-76, 80, 81, 85, 105, 108, 161
 İşim 19
 İtalya 34, 45-48, 50-52, 55-57, 66, 84, 86-88,
 103, 104, 110, 131, 146
 İtil (Volga) 23-25, 167
 İumarlar 60
 İzidor. Sevilli 171

- J -

Jakuszowice 146
 Japhet 18
 Japhobar 128
 Jazygler 22
 Jelic, L. 12
 Johannes De Thurocz 16, 17
 John 54
 Jordanes 2, 3, 10, 29, 67, 75, 77, 78, 86, 92, 95,
 98, 101, 102, 105-107, 109, 111, 116,
 121, 123, 124, 153, 158, 165, 167, 169,
 172, 174
 Josua Stylites 7
 Juli 34
 Juli Alpleri 46, 50, 56, 102
 Julius 39, 40
 Julius Nopos 76
 Justinianos 6, 113
 Juthunglar 57
 Jütler 63

- K -

Kadicha 17
 Kafkas 7, 12, 25, 128
 Kafkas geçidi 92
 Kafkasya 7, 15, 21, 24, 25, 36, 43, 45, 104, 115,
 123, 126, 138, 144, 146, 167
 Kalinino 138, 141, 145
 Kallipolis 71
 Kama 126
 Kanattas 138
 Kang-Chü 12
 Kang-kü 13, 20
 Kao-Ming 13
 Kao-tsung 12
 Kaoza 128
 Kapos vadisi 140, 141
 Kapulowkai 147
 Karadeniz 23, 118, 121, 122, 124, 125, 127
 Karakurum 19
 Karasu 43
 Karaton 53, 149
 Karpatlar 22, 23, 29, 31, 47, 76, 115, 117, 138,
 141, 145

Kartaca 25, 47, 48, 65, 68
 Kaşgar 20
 Katakomb 142, 143
 Kayseri 43
 Kazakistan 21, 137, 143, 146, 147
 Kear 17, 18
 Keled 17, 18
 Kelkal 118
 Kentaur 41
 Kerc 138, 141
 Kerc-Glinischtsche 144
 Kerc-Katakomb 145
 Kerson 138
 Kerulan, 19
 Kesztyel 146
 Keszthely-Gáti-dom 145
 Keue 17, 18
 Khorene 7
 Kırım 138, 146
 Kiang-Chü(Sogdiana) 12
 Kimmerioi 9
 Kischpek 138
 Kispirit 146
 Kistokaj 141
 Klaproth 11
 Koptal 147
 Kolonya 129, 130
 Konstantinos 24, 110
 Konstantinos Porphyrogenetos 110
 Kore 19
 Korvei 113
 Kostolaç 69
 Körös 57, 77, 78, 139
 Körös nehri 57
 Kriemhild Dietrich 134, 135
 Kriemhild Hagen 135
 Kriemhild Worms 134
 Krossnog-Wardeiskoje 138
 Ku-tsang 12
 Kuban 15, 126
 Kudenetowo 138
 Kudüs 36, 43
 Kulche 17, 18
 Kumbulta 138
 Kunimund 113

Kurnajewka 138, 145
 Kursık 43, 44, 149
 Kuşan 53
 Kutrigur 126
 Kuybişev 115
 Kuzey Afrika 48, 51
 Kuzey Çin 12
 Kuzey Hun Devleti 20
 Küçük İskitya 123, 124
 Kysyl-Adyr 138, 140, 143

- L -

Lagarimanus 37
 Lâtin 1, 2, 6, 9, 10, 14, 21, 35, 74
 Lau-schang (Uigur=Mingi) 18
 Laudarik 75, 98
 Lazar 7, 77
 Leel 17, 18
 Lengyeltoü 145, 146
 Leo, Papa 103, 120
 Leopoldau 144
 Leunte 17, 18
 Levica 145
 Liang 12
 Limes 24, 33
 List 49
 Litorius 65
 Loire 88, 92, 94
 Lom 124
 Longabard 113
 Lupus, St. 97, 128, 129
 Lüleburgaz 71

- M -

Macar 16, 110, 111, 115
 Macar Kralı 16, 17
 Macaristan 16, 22, 23, 44, 48, 53, 63, 64, 77,
 78, 82, 110, 114, 122, 137, 141, 145,
 146
 Maenchen-Helfen, O. 12
 Maeotis 6, 10, 11, 15, 25, 28, 44, 45, 96, 154,
 168, 171
 Magister Militum 71, 79

- Magister Officorum 70
 Makartet 138, 139, 146
 Makedonya 33, 36, 39, 50, 54
 Malalas 2, 5, 107-110
 Malatya 43
 Maldov 141
 Mama 62
 Mançu 11
 Mançurya 20, 115
 Manytsch 15
 Marcalhaza 146
 Marcellinus 160, 162, 164, 165, 167, 168, 172
 Marcellinus Comes 5, 6, 54, 109
 Marcianopolis 33, 71
 Marcianus 54, 103, 104, 108, 118, 119
 Marcoman 38
 Marfowka 138
 Margus 61, 69, 162
 Margus barışı 62, 68-70
 Margus Piskoposu 69
 Maris (Maros) nehri 77
 Maritea 138
 Markianos 86, 87, 106
 Markomanlar 22
 Maros 57, 78
 Marquart 122, 123
 Mars 25, 168
 Martialis 83
 Martis 156
 Marullus 130
 Marxstadt 138
 Mass, P. 3
 Massaget 4, 9, 27, 172
 Massilia (Marsilya) 88
 Maunak 98
 Mauriacum Campanum 96, 139
 Mauriacus 158, 159
 Maurica 96
 Maximianus 2, 81, 83, 97, 113
 Me'cuc 128
 Media 28, 155
 Mediolanum (Milona) 103
 Medler 155
 Melanchlaen 15, 28
 Melitopol 138
 Melitopol-Kzlyjarskaja 147
 Memorius 97, 128, 129
 Mendelssohn, L. 4
 Merabaudes 38
 Mertwije 147
 Mertwije Soli 138
 Merya 28
 Mesmin, St. 128
 Mészáros, Gy. 12
 Metz 93, 94
 Migne 6
 Mike 17, 18
 Mikkola 123
 Mikolt 111
 Miske 17, 18
 Mitrovica 84
 Mo-tun 18-20, 152, 157
 Modena 130
 Moesia 22, 34, 39, 43, 45, 49, 71, 80, 90, 121,
 123, 124, 156
 Moğol 11, 172
 Moğolistan 20, 143
 Moiz 7
 Moldavya 23, 137, 138, 140, 147
 Mommsen, Th. 3, 6
 Morava 61
 Mordvin Mescera 28
 Mörbisch-Ried 146
 Mu-kien 14
 Much, R. 12
 Muncuk 53, 66, 106, 150
 Mundcuk 17
 Munderichus 37
 Mundolsheim 144
 Mundzuk 17
 Muntenien 141
 Musaş dağı 128
 Musljumowo 138
 Müllenhofft 12
 Müller, C. 3, 4

- N -

Nagyszekszos 139, 146
 Naissus (Niş) 70, 76, 81, 82, 161
 Naltschik-Wolnij Aul 138
 Narbonne 65
 Narses 5
 Nasc 15
 Navari 15
 Nedao (Neato) 117, 121
 Nemroth 18
 Nerviler 27
 Neumann, K.F. 11
 Neurlar 4
 Neval 128
 Nibelungen 111, 112, 134-136
 Nicasius 94
 Niğbolu 71
 Nikopol 138, 147
 Nikopolis 71
 Nil 35
 Nishnjaja Dobrinka 138
 Niş 70, 76, 77, 128, 161
 Noin Ula 139
 Nomus 70
 Norikum (Noricum) 47, 48, 57, 75, 79, 84
 Novae (Swiştow) 80, 82
 Nowo-Iwanowka 138, 146
 Nowogrigorewka 138, 141- 146
 Nöe 18
 Nuh, Hz. 16
 Nuodung Witege 136

- O O -

Ob 19, 138, 139, 141-143
 Odenwald 134
 Odessus (Varna) 67
 Odovakar 76
 Oebersius 153
 Oescus 71
 Ogur 125-127
 Oktar 5, 53, 54, 57, 64, 149, 150
 Olbia 138, 145

Olt 23, 32, 49, 118
 Olteni 139, 141
 Olympiodoros 4, 52, 53, 156
 Ompud 17, 18
 On-ogur 125, 126, 154
 Onegeius 74, 78, 89, 90, 116, 117, 150, 152-
 154, 156, 158, 173
 Ophlon 15
 Opos 17
 Opus 17
 Orasje 61
 Orestes 75, 76, 81, 82, 84, 153, 156
 Orhon 19
 Orleans 94, 99
 Orosius 6, 10, 15
 Orsova 49
 Ort 136
 Orta Anadolu 43
 Orta Asya 12, 19, 22, 139, 144
 Ortlieb 134, 135
 Osem 71
 Oset 25
 Osi 15
 Osil 15
 Osima 73
 Osipenko 138
 Ostrogotlar 9, 28-30, 45, 47, 53, 63, 71, 75, 92,
 98, 119, 122, 135
 Othmar 18
 Otokar 131
 Otto Frisingensis 111
 Otto Rokarra 15
 Oturgur 126
 Ôskus 118

- P-Q -

P'u-nu, Tanhu 20
 Padua 103, 130
 Paeonia 82
 Pagyrit 15
 Pallas 11
 Pamir 6
 Panik 32

- Pannonia 29, 34, 44, 46-48, 56-58, 63, 64, 68,
 70, 75, 77, 79, 80, 82, 84, 94, 102, 117-
 119, 121, 122, 124, 141, 143, 145, 146,
 173
 Parker 19
 Parthlar 81, 155
 Passau 134
 Patavione 84
 Patricius Anatolius 80
 Patricus 58
 Paulus 75
 Paulus Diaconus 111, 113
 Pawlowka 146
 Pécs 145
 Pecs-Üszögpuszta 141, 144, 145
 Pei-liang 13
 Pelliot, P. 11
 Pergamo 103
 Perinthus 39, 40
 Plitarp 7
 Plitavni 15
 Phaustos Byzantios 7
 Philippopolis 39, 71
 Phuni 15
 Pi 20
 Pilgrim 134
 Pireneler 48, 52
 Piskopos Theodaret 59
 Plinius 15
 Plinthis 59-61
 Ploiești 66
 Poeta Saxo 112, 113
 Poetovio 75, 79
 Pokrowsk 138, 144, 145
 Pontus 38, 40, 74, 120, 125
 Portekiz 48
 Pouan 144
 Pouan-sur-Aube 97
 Presbyter Memorius 128
 Preslav 71
 Priskos 1, 2, 3, 5, 9, 10, 44, 54, 67, 74-78, 81,
 82, 84, 87, 89, 105-110, 117, 122, 126,
 152, 153, 156, 161, 164, 165, 169, 170,
 172-174
 Profuturnus 38
 Prokopios 2, 4, 5, 9, 172
 Promutus 84
 Prosper Aquitanus 111
 Prosper Tiro 6, 58, 100
 Prut 138
 Ptolemaeos 15
 Pulcheria 86
 Quad 23, 38, 92, 114
- R -
- Raase-Mahrish 141
 Raben 136
 Radagais 47, 48
 Radar 18
 Radensk 146
 Radloff 19
 Raetia 46, 48, 57
 Ratiaria 71
 Ravenna 50, 51, 58, 103
 Razova-Benesov 141
 Reims 94
 Reinald 136
 Ren 22-24, 35, 47, 48, 52, 54, 57, 63, 64, 68,
 92, 98, 101, 129, 133-135
 Resengburg 111
 Resino 138
 Retimer 87
 Rheucanali 15
 Rhoxolan 15
 Richomerus 38
 Riedl, F. 105
 Ripaeos dağları 15
 Ripariolenler 98
 Ripuarlar 22, 57, 63
 Roma 4, 21-24, 31-36, 38, 40-52, 54-58, 60, 62,
 64-66, 68, 69, 71-74, 76, 79, 81-92, 96,
 98-103, 106, 107, 110, 111, 117, 118,
 120-122, 124, 125, 128
 Romanus 84
 Romana 22, 30, 76, 77, 114, 139
 Romulus 44, 76, 84
 Romulus Comes 75
 Rosimundus 113
 Rownoje 138, 143

Roxolanlar 22
 Rua 53-55, 57-61, 64, 66, 68, 76, 147, 149, 150
 Rudensk 138
 Rudli 17
 Rudli-Budli 18
 Rugi 92, 114, 121, 124
 Rusimunda 113
 Rusticius 75
 Rusya 11, 22, 23, 44, 45, 48, 52, 53, 63, 144
 Rüdeger 134, 136

- S -

Sabar 154
 Sabirler 125, 126
 Sabor 146
 Sadagan 122
 Sadagariler 119
 Sadagarlar 124
 Sadagi 122
 Saint Mesmin 97
 Saint-Martin 11
 Saksonlar 63, 95
 Saksonyalılar 134
 Sal 15
 Salienlar 22
 Salvianus 6, 88
 Samara 145
 Samolin, W. 12
 Sangiban 94, 99
 Sangibus 95
 Sapar 155
 Saphrax 30, 33, 34, 37
 Saporoshje 138
 Saracen (Arap) 40, 81
 Saragur 125, 126, 154
 Saratov 115, 138
 Sargati 15
 Sarı Ogur 125
 Sarı-ak Ogur 126
 Sari 121
 Sarmatlar 7, 21-24, 36, 47, 56, 95, 98, 114, 117,
 118, 121, 124
 Sasaniler 44, 53, 78, 104, 105

Sataga 122
 Saturninus 38, 39
 Sava 56, 57, 75, 79, 82, 118, 119
 Savar 15
 Savromatlar 27
 Saxonlar 22
 Scandzae 10
 Scarniunga 119
 Scemen 17
 Schemming 136
 Schestatsch 138
 Schipowo 138, 141, 145, 147
 Schmidt 11
 Schtscherbata vadisi 138
 Scotta 73, 74, 76, 153, 156
 Scythia Minor 67, 80, 121
 Sdwishenskoje 138
 Seelman 138
 Seine (Sen) 96
 Selega 19
 Selenokumsk 138, 144
 Selenus 129
 Semmering 143
 Sen 97
 Serdica 39, 71, 80, 82, 121
 Seres 15, 28
 Sermska Mitrovica 70
 Sestos 71
 Shiratory, K. 11
 Sibich 135
 Sibirya 20, 144
 Sicilya 68, 72
 Sidagari 121
 Sidonius 9, 95, 172
 Sidonius Apollinaris 6
 Siegfried 133-135
 Sien-pi 20, 21
 Sigebertus Gemblacensis 111
 Sigmund 134
 Sigstab 136
 Silezya Jedrzychowice 139
 Silistre 49, 71
 Singirdunum 70
 Singiluchus 59, 60
 Sirmium 57, 70, 74, 84, 118

Siseia 56
 Skir Edekon 76
 Skirler 49, 75, 92, 114, 119, 122, 124, 125
 Slav 12, 16, 23, 63, 68, 109
 Slovakya 22
 Sofya 71, 80, 82
 Sogdak 13
 Sogdiana 25, 64, 115
 Sokrates 5, 6, 36, 59
 Soli 147
 Sorosguslar 63
 Sovyetler Birliği 147
 Sozomenos 6, 31, 49
 Sparta 34
 Stein 54
 Stephan 94
 Stephanus Byzantium 2
 Stilicho 46-49
 Strabon 4, 15
 Sturn 15
 Su-tö 12, 13
 Sucidava 49, 139, 141
 Sudit 138
 Sueb-Quadlar 29, 47, 122
 Suebler 23, 47, 48, 124
 Sulthan 17
 Suriye 9, 43, 107
 Sümerler 12
 Süryani 7, 127
 Sviştov (Swiştow) 82
 Sylvanus 84, 85
 Symeon, Çar 109
 Szako-halom 139
 Szeged 146
 Szeged-Nagyszeksös 145
 Szirmabeseny 144

 - Ş -
 Şalgaddo 128
 Şarlıman 112
 Şumardak 128

 - T -
 Tai 12
 Tai-Wu (409-452) 14
 Taifal 38
 Talas 20
 Tanais 15, 35, 143

Tanaita 15
 Tanaites 28
 Tatulus 75, 84
 Temron 128
 Termopil 71, 80
 Teselya 71
 Thana 18
 Theodemir 99
 Theodoret 54
 Theodoret Cyrhus 55
 Theodoretos 9
 Theodorik 65, 86, 87, 94, 95, 98, 99, 100, 107
 Theodorik Aetius 94
 Theodorismus 100
 Theodosios 1, 6, 34, 42, 43, 45, 49, 50, 70-72,
 80, 83, 85-87, 104, 117
 Theodulus 73
 Theophanes 2, 107
 Thermopylae 71
 Thompson 12, 54
 Thorismund 29, 87, 94, 98-100
 Thron 29
 Thurocz 16-18
 Thüring 37, 63, 92, 135
 Thüring Godarı 38
 Tıgroues 21
 Tibatto 88
 Tibet 19
 Tibisia 77
 Ticinum (Pavia) 103
 Tiel 129
 Tieu-şan dağları 6
 Tıgas 77
 Tiligil 138
 Tiphesas 77
 Tiritaka 143
 Tisa 66, 76-78, 105, 107, 114, 119, 139
 Tiyoumran 128
 Tola 19
 Tolna 146
 Tolusa / Toulouse 65
 Tonosurlar 58, 60
 Tou-man 18
 Toulouse 39, 40, 94
 Tournai 144

Tours 93
 Törtel 139, 140
 Traianus 38
 Traj 24, 46
 Trakya 4, 6, 33, 36, 38, 40, 43, 46, 49, 50, 54,
 55, 58, 60, 62, 69, 70, 71, 73, 89, 154
 Transilvanya 23, 32, 44
 Trecaş 96
 Treveri (Trier) 88
 Tribigild (us) 45
 Tribut 55
 Tricasis 97, 98
 Trigetius 103
 Troyes 93, 128, 129, 139, 141
 Ts'ung-Ling 12
 Tschegem 144
 Tscherna-Voda-Köstence 124
 Tschî-tschî (Tschaltschy) 18, 19
 Tschikarenko 138
 Tsiu-kiu Mu-kien 13, 14
 Tsü-ti-hou 18
 Tugoswonowo 138, 143
 Tuln 134
 Tultus 40
 Tuna 5, 22-24, 27, 32, 33, 35, 37, 38, 43-47, 49,
 50, 52, 53, 56-58, 60, 61, 63, 64, 66,
 67, 69-71, 73, 74, 76, 77, 80, 90, 92,
 98, 104, 105, 107, 114, 115, 117, 118,
 119, 120, 122-126, 137-139, 141, 146,
 154
 Tung-Wang 13
 Turda 17
 Turnu Severin 49
 Türk 2, 4, 5, 11, 12, 17, 20, 60, 63, 68, 73
 Türkistan 20-22, 24, 53

- UŪ -

Ukrayna 29, 139, 144, 146
 Ułçındur 124
 Uldız 4, 6, 42, 46, 47, 49, 50, 68, 78, 149, 154,
 155
 Ulkin 122
 Ulkindur 118, 124
 Ultingur 126

Ultinzures 122
 Ulzindur 119
 Untersiebenbrunn 142
 Ural 116, 126, 138, 140, 144, 147
 Urfa 7, 43, 45, 170
 Urog 125
 Ursula, St. 129
 Utamisch 138
 Ute 136
 Utigur 126
 Utringur 126
 Utus 71, 80, 118
 Uzendur 116
 Üszögpuszta 145

- V -

Valamer 75, 118, 119, 124
 Valamir 71, 92, 99, 122, 124
 Valens 5, 32-34, 38, 39
 Valentinianus 55, 57, 85-88, 101, 103
 Valeria 56, 64, 79
 Valthari 132
 Vandallar 5, 23, 25, 29, 46-48, 52, 65, 68, 69,
 72, 81, 86, 103
 Vanelin 12
 Varpalato 141
 Velta 15
 Venedik 15, 56
 Venedik Alpleri 40
 Venedler 28
 Verona 103
 Vibion 15
 Vicentia (Vicenza) 103
 Victor Tunnunensis 111
 Videmer 99
 Viderik 30, 33, 37
 Vidin Çay 71
 Vidinler 27
 Viminacium 69, 90
 Vincentius Bellovacensis 171
 Vistül 22, 68
 Vit 124
 Vita Sancti Severi 111

- Vitlimer 29, 30, 41
 Vithimius 37
 Viyana 118, 134, 143
 Vizigotlar 30-32, 43, 46, 48, 49, 52, 53, 57, 58,
 65, 85-87, 92, 94-100, 118
 Volga 23-25, 115, 126, 137, 138, 141, 142
 Volgograd 138
 Volker 135

 - W-X -

 Walther 132, 133
 Wei 12, 13
 Wei ırmağı 19
 Wei tschi 13
 Wei-lüe 13
 Wei-Shu 12, 13
 Wen-na-sha 12
 Werchnaja Rutch 138
 Werchneje Pogromnoje 138
 Wiladimirowskoje 145
 Witege 135, 136
 Wladimirowskoje 138
 Wolfhart 136
 Wou-na-schu 13
 Worms 133, 134
 Woschod 145

 Wu-sun 20
 Xanten 134

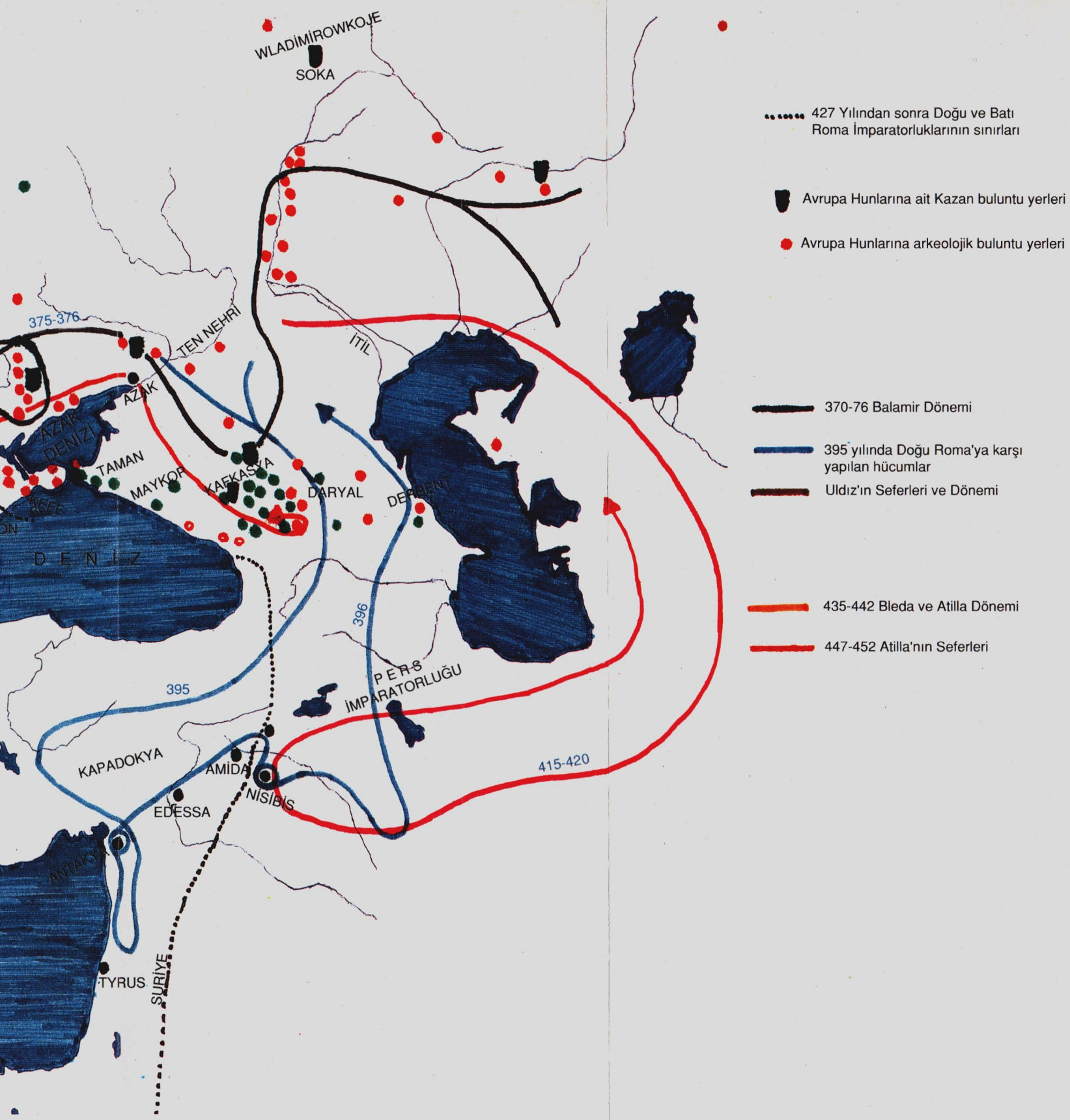
 - Y -

 Yafes 128
 Ye'cüc-Me'cüc 45, 128
 Yen-ts'ai 12, 13
 Yenisey 19
 Yu Tanhu 20
 Yugoslavya 84
 Yunan 15, 74
 Yunanistan 34, 36, 54

 - Z -

 Zabelin 12
 Zambur 17
 Zamur 17
 Zangemeister, C. 6
 Zenon 127
 Zjuvrupinsk 138
 Zlatarski 123
 Zmajevac 142
 Zosimos 4, 9, 32, 162
 Zuglo 142
 Zulta 17

ISBN 975-16-1435-X

9 799751 614352